

ETHNOGRAPHIA

— NÉPÉLET —

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI

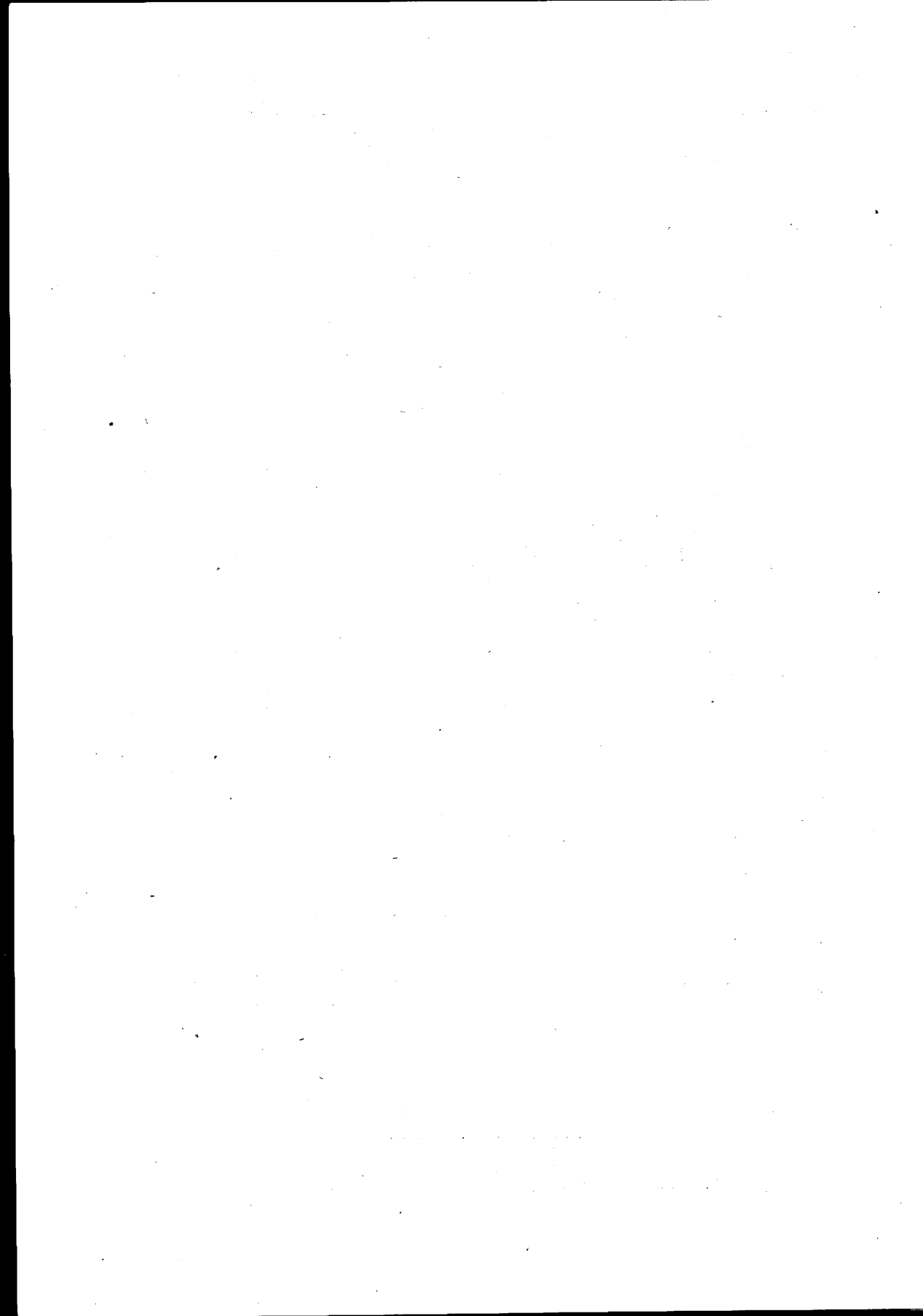
GUNDA BÉLA ÉS FÉL EDIT

LV. ÉVFOLYAM

1944

BUDAPEST, 1946

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

TARTALOM — INHALT

Tanulmányok — Abhandlungen

	Oldal
<i>Alföldi András</i> : A nyereg alatt puhított hús históriájához (Data to the stories about the saddle-tendered meat)	122—124
<i>Balassa Iván</i> : Adatok a székely népi italok ismeretéhez (Volkliche Getränke der Székler)	88—93
<i>Banó István</i> : Egyéniség és közösség szerepe a népmese életében (Individu et communauté dans la tradition des contes populaires)	26—34
<i>Dégh Linda</i> : Adatok a mesekeret jelentőségéhez (Data to the Significance of the Tale-frame)	130—139
<i>Dömötör Sándor</i> : A jelkép mint néprajzi fogalom (Das Symbol als ethnologischer Begriff)	59—69
<i>Erixon Sigurd</i> : Európai ethnológia (L'ethnologie européenne)	1—17
<i>Hermán János</i> : Magyar hatás a nagysármási románság életében (Hungarian influence in the life of the Roumanians in Nagysármás)	34—38
<i>Kiss Lajos</i> : A falusi szegény ember vasárnapi dolgai Szabolcs vármegyében (I lavori domenicali dei paesani poveri nel comitato di Szabolcs)	70—75
<i>Kresz Mária</i> : A gyermekkor és az ifjúkor néprajza egy kalotaszegi faluban (The Ethnography of Childhood and Youth in a Village of the District of Kalotaszeg (Transsylvania)	143—147
<i>Molnár József</i> : Történeti néprajzi adatok Móricz Pál egyik elbeszélésében (Angaben zur historischen Volkskunde in einer Novelle von Pál Móricz) ..	18—26
<i>Novák Vilmos</i> : Szlovén néprajzi kutatások 1920 óta (Les recherches ethnologiques slovènes depuis 1920)	76—87
<i>Palotay Gertrud</i> : Változatok a hímzésben (Varianten in der Stickerei)	115—122
<i>Thompson Stith</i> : Egy típus és motívumjegyzék célja és jelentősége (Purpose and importance of an index and motifs)	53—58
<i>Vajda László</i> : Csodálatos történetek pásztorokról és állatokról (Wonderful Stories about Shepherds and Animals)	139—143
<i>Vajkai Aurél</i> : Somhegyi üvegek Szentgálon (Somhegyer Gläser in Szentgál) ..	124—130
<i>Vargyas Lajos</i> : Adatok a csepelszigeti Makád néphitéhez (Data to the Folklore of Makád (Isle of Csepel)	147—153

Kisebb közlemények — Kleinere Mitteilungen

<i>Balassa Iván</i> : A nyövező (Ein Gerät zum Abschälen der Maiskolben)	155
<i>Bárdos Rezső</i> : Verses mondások, rimes szólások Szentesen (Verssprüche in der Stadt Szentes)	41—42
<i>Csatkai Endre</i> : Sopronmegyei példa a rostaforgatásra a XVIII. századból (Siebdrehen im Komitate Sopron im XVIII. Jh.)	153—154
<i>Dömötör Sándor</i> : A mezőföldi pásztoremberek viseletéről (Die Kleidung der Hirten in Mezőföld, Kom. Fehér und Veszprém)	42
<i>Giday Kálmán</i> : Zöld Marci persecutiója Debrecen határában (Festnahme eines Betyären (Räuber) im XIX. Jh., in der Umgebung von Debrecen	96—97
<i>Gönczi Ferenc</i> : A szűrők és ködmények árának meghatározása 1812-ben (Preisfixierung einiger Kleidungsstücke im Jahre 1812)	40—41
<i>Gönczi Ferenc</i> : Egy mérgezési pör Somogyban (Vergiftung mit kreperten Fröschen beim Volk im. Kom. Somogy)	97

	Oldal
<i>Gönyey Sándor</i> : A kalotaszegi népviselet hatása a szilágysági és körösmenti román-ság viseletére (Einfluß der ungarischen Tracht von Kalotaszeg auf die rumänische Volkstracht der Umgebung)	95—96
<i>Gulyás József</i> : A krintya («Krintya», — ein Weihnachtsspiel)	99
<i>Juhász Miklós</i> : A pünkösdi király legrégebb okleveles emléke (Das älteste schriftliche Dokument über den Pfingstkönig bei den Ungarn)	42—43
<i>Juhász Miklós</i> : XVIII. századi egyházi szónok a divatról (Ein geistlicher Redner des XVIII. Jahrhunderts über die Mode)	43
<i>Juhász Miklós</i> : XVIII. századi babonák és ördögösségek (Aberglauben in der geistlichen Literatur des XVIII. Jhs.)	97—99
<i>Kovács Géza</i> : A bakuszok (Maskspiele bei den Palozen)	38—40
<i>Mozsolics Amália</i> : Csirkefüstölés (Händelräuchern)	155—156
<i>Cs. Sebestyén Károly</i> : Magyar kapaformák (Typen der ungarischen Haue)	94—95
<i>Cs. Sebestyén Károly</i> : A székelyek bőrtüszője (Der Ledergürtel der Székler (ung. tüsző)	95
<i>Sebianics Ferenc</i> : Fenyőlakodalom a Muravidékén (Eine Art Klotzziehen aus dem Murgebiet)	156

Irodalmi Szemle — Literarische Rundschau

<i>Andreev, B. D. Ing.</i> : Ognesztjokje Sztoitelsztvo V Kolehoze (<i>Vargha László</i>)	160—162
<i>Bartucz Lajos</i> : A magyar nép (<i>Fél Edit</i>)	102—103
<i>Bogáts Dénes, Cs.</i> : Háromszéki Oklevél szójegyzék (<i>Balassa Iván</i>)	173—174
<i>Dincser Oszkár</i> : Két csiki hangszer. Mozsika és gardon (<i>Papp Géza</i>)	46—47
<i>Dömötör Sándor</i> : Szent Gellért hegye és a boszorkányok (<i>Kodolányi János</i>) ..	170
<i>Emlékkönyv</i> Heller Bernát professzor 70-ik születésnapjára. (<i>Banó István</i>) ..	172—173
<i>Ethnographical Studies</i> (<i>Vajda László</i>)	43—44
<i>Gaál Károly</i> : A csikmenasági pásztorok fafaragása (<i>Vajda László</i>)	109
<i>Gabus, Jean</i> : Iglu (<i>Vajda László</i>)	108
<i>Gönczi Ferenc</i> : A somogyi betyárvilág (<i>Dömötör Sándor</i>)	167—169
<i>Gönyey Sándor</i> : Drávaszögi himzések (<i>Ujváriné, Kerékgyártó Adrienne</i>)	166—167
<i>Grafenauer Iván</i> : Lepa Vida (<i>Novák Vilmos</i>)	47—48
<i>Hankó Béla</i> : Magyar háziállataink (<i>Vajda László</i>)	108
<i>Imre Samu</i> : A kolozsvári fazekasság műszókincese (<i>Beke Ödön</i>)	171—172
<i>Járdányi Pál</i> : A kidei magyarság világi zenéje (<i>Vargyas Lajos, Vincze Lajos</i>)	100—101
<i>Kardos László</i> : Az Őrség népi táplálkozása (<i>Gönyey Sándor</i>)	175—176
<i>Kniezsa István</i> : Erdély víznevei (<i>Makkai László</i>)	162—164
<i>Kniezsa István</i> : Keletmagyarország helynevei (<i>Makkai László</i>)	162—164
<i>Kniezsa István</i> : Párhuzamos helynévadás (<i>Makkai László</i>)	162—164
<i>Kovács Ágnes</i> : Kalotaszegi népmesék (<i>Banó István</i>)	177—178
<i>Kovács Ágnes</i> : A kalotaszegi Ketesd mesekincse (<i>Banó István</i>)	177—178
<i>K. Kovács László</i> : A kolozsvári hóstátiak temetkezése (<i>Szendrey Ákos</i>)	164—165
<i>Lichtenhan, Lucas-Burkhardt, Titus</i> : Schweizer Volkskunst (<i>Fél Edit</i>)	103—104
<i>Lukács Károly</i> : A balatonvidék földrajza 22 év előtt (<i>Dömötör Sándor</i>)	110—111
<i>Malán Mihály</i> : X. századbéli magyarok csontmaradványainak embertani vizsgálata (<i>Gunda Béla</i>)	105—106
<i>Nagy Rózsa</i> : Adatok a baranyamegyei Nagyvátyu növényekkel kapcsolatos szokásaihoz és néphagyományaihoz (<i>Gunda Béla</i>)	106
<i>Sövegcs Dávid O. S. B.</i> : A karácsonyi játék (<i>Manga János</i>)	44—46
<i>Székely László</i> : Ünneplő székelyek (<i>Faragó József</i>)	104
<i>Székely László</i> : Áhitat a falun. Adatok Csikszentdomonkos vallásos néprajzához (<i>Faragó József</i>)	104—105
<i>Szövérfy József</i> : Szent Kristóf (<i>Manga János</i>)	170—171
<i>Tárkány Szücs Ernő</i> : Mártély népi jogélete (<i>Papp László</i>)	174—175
The Music of the Mongols. Part I. Eastern Mongolia (<i>Szabolcsi Bence</i>)	157—158
<i>Vajkai Aurél</i> : Népi orvoslás a Borsa völgyében (<i>Fél Edit</i>)	160
<i>Vargyas Lajos</i> : Aj falu zenei élete (<i>Rajeczky Benjámín</i>)	158—159
<i>Végh József</i> : Sárreői népmesék és népi elbeszélések (<i>Kovács Ágnes</i>)	169
<i>Végh József</i> : Sárreői népmesék és népi elbeszélések (<i>Fél Edit</i>)	170
<i>Weinert, Hans</i> : Az ember származása (<i>Nemeskéri János</i>)	109—110
<i>Weiss, Richard</i> : Das Alpwesen Graubündens (<i>Vajda László</i>)	106—108

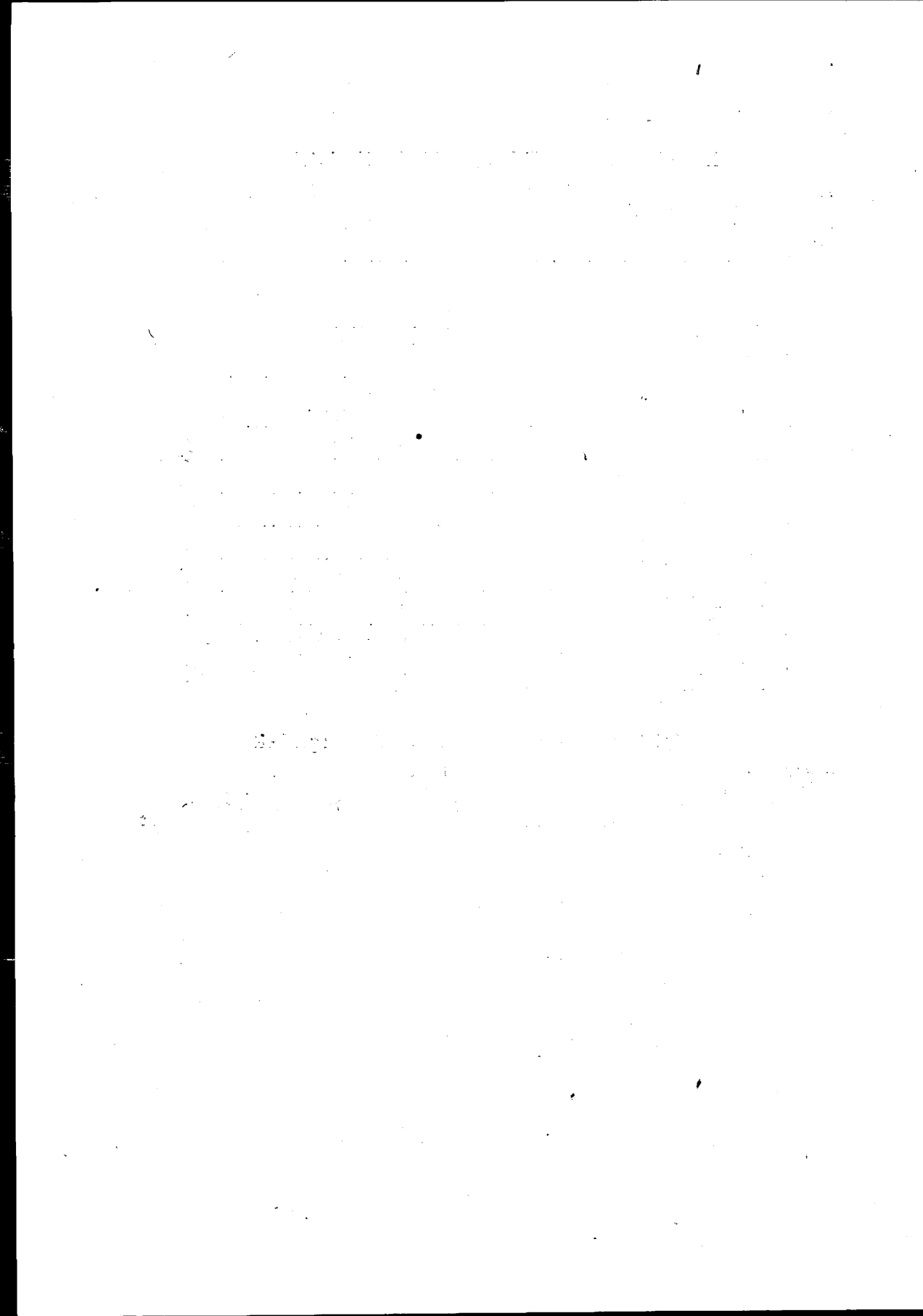

Néprajzi Hírek — Ethnographische Nachrichten

	Oldal
<i>Márkus Mihály</i> : A magyarság néprajza megírásának terve (Ein Entwurf zur Volkskunde der Ungarn)	49—51
<i>Sulán Béla</i> : Baumgartner, Heinrich † († H. Baumgartner)	111—11
<i>Szerkesztő</i> : Tájékoztatlanság egy szakfolyóiratban (Unwissenheit einer Fachzeitschrift)	51
—.: Piarista diákok néprajzi munkája (Volkskundliche Forschungsarbeit der Schüler in Gymnasien der Piaristen)	51
—.: Orbán Balázs munkájának új kiadása (Ein neuerer Plan zur Herausgabe einer volkskundlichen Arbeit über die Székler)	51
—.: A Felvidék néprajzi kutatása (Ethnographische Forschung in Oberungarn)	51—52
—.: Erixon Sigurd néprajzi tanulmánya az Ethnographiában (Studie von Sigurd Erixon in der Zeitschrift Ethnographia)	52
—.: Ethnologus a finn állami tájékoztató hivatal élén (Ein finnischer Ethnologe als Leiter des staatlichen Informationsamtes)	52
—.: A néprajz ügyében (Antrag im Interesse der Volkskunde)	112
—.: A magyar mesetípusok monográfiája (Monographie der ungarischen Märchentypen)	112—113
—.: Felhívás a magyar mesekutatók művelőjéhez (Aufruf an die ungarischen Märchenforscher)	113
—.: Régi székely népi játék felelevenítése (Die Wiedererweckung eines alten Székler Volksspiels)	113
—.: Néprajzi gyűjtés a csurgói kollégiumban (Volkskundliche Sammeltätigkeit des Kollegium von Csurgó, Kom. Somogy)	114
—.: Néprajz a debreceni nyári egyetemen (Ethnologische Vorträge an den Ferienkursen der Universität in Debrecen)	114
—.: Továbbra is tilos Baranyában a betlehemjárás (Der behördliche Verbot der Krippenspiele im Kom. Baranya)	114
—.: Néprajz egy hetilapban (Volkskunde in einer Wochenzeitung)	114
—.: Felhívás az Ethnographia olvasóihoz (Aufruf an die Leser der Ethnographia)	114
—.: A zsoké szokásai (Gebräuche der Jockei)	51

Társasági ügyek — Gesellschaftliche Angelegenheiten

A Magyar Néprajzi Társaság új tagjai (Neue Mitglieder)	52
A Magyar Néprajzi Társaság 1944 június 28-án tartott LVI. évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve (Protokoll der Jahresversammlung der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft am 28. Juni 1944)	179—182

ETHNOGRAPHIA N É P É L E T

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI
GUNDA BÉLA

LV. ÉVFOLYAM

1944.

I. SZÁM.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

MEGJELENIK MÁRCIUS, JÚNIUS, SZEPTEMBER ÉS DECEMBER HÓ VÉGÉN

TARTALOM.

<i>Erixon Sigurd</i> : Európai ethnológia	1—17
<i>Molnár József</i> : Történeti néprajzi adatok Móricz Pál egyik elbeszélésében ..	18—26
<i>Banó István</i> : Egyéniség és közösség szerepe a népmese életében	26—34
<i>Hermán János</i> : Magyar hatás a nagysármási románság életében	34—38
Kisebbségi közlemények : <i>Kovács Géza</i> : A bakuszok. <i>Gönczi Ferenc</i> : A szű- rök és ködmenyek árának meghatározása 1812-ben. <i>Bárdos Rezső</i> : Verses mondások, rimes szólások Szentesen. <i>Dömötör Sándor</i> : A mezőföldi pásztoremberek viseletéről. <i>Juhász Miklós</i> : A pünkösdi ki- rály legrégebbi okleveles emléke. <i>Juhász Miklós</i> : XVIII. századi egy- házi szónok a divatról	38—43
Irodalmi szemle . <i>Vajda László</i> : Ethnographical Studies. Published on the Occasion of the Centenary of the Ethnographical Departement National Museum. <i>Manga János</i> : Söveges Dávid O. S. B.: A karácsonyi játék. <i>Papp Géza</i> : Dincsér Oszkár: Két csiki hangszer. Mozsika és gardon. <i>Novák Vilmos</i> : Grafenauer Ivan: Lepa Vida	43—48
Néprajzi hírek . <i>Márkus Mihály</i> : A magyarság néprajza megírásának terve. — —: A szokék szokásai. <i>Szerkesztő</i> : Tájékoztatlanság egy szakfolyó- iratban. — —: Piarista diákok néprajzi munkája, — —: Orbán Ba- lázs munkájának új kiadása, — —: A Felvidék néprajzi kutatása. — —: <i>Erixon Sigurd</i> tanulmánya az Ethnographiában. — —: Ethno- logus a finn állami tájékoztató hivatal élén.	49—52
Társasági ügyek . A Magyar Néprajzi Társaság új tagjai	52

TUDNIVALÓK.

Kéziratok, ismertetési példányok és minden szerkesztéssel kapcsolatos levelezés közvetlen a szerkesztő címére (dr. Gunda Béla egyetemi nyilv. rk. tanár, Kolozsvár, Farkas utca 1., Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara) küldendők. Minden egyéb a Magyar Néprajzi Társaságot érdeklő levelezés, reklamáció, cserepéldány pedig a Társaság titkári hivatalához (Budapest, X. Könyves Kálmán körút 40. Néprajzi Múzeum).

A folyóirat célja a magyarság népi műveltségére, Keleteurópa s a magyarsággal rokon finnugor és török népek néprajzára vonatkozó kutatások, eredmények közzétevése. Az *Ethnographiában* magyar, angol, francia és német nyelvű tanulmányok jelennek meg.

A Magyar Néprajzi Társaság tagdíja 1944. évtől 12 pengő, melyért az *Ethnographia* c. folyóirat jár. A tagok ingyen kapják a *Néprajzi Múzeum Értesítője* c. folyóiratot. A tagság legalább három évre kötelező. Az *Ethnographia* évi előfizetési díja Magyarországon 16 pengő. Együttes évi előfizetés az *Ethnographia* és a *Néprajzi Múzeum Értesítője* c. folyóiratokra 30 pengő. Az *Ethnographia* régebbi évfolyamaiból egy-egy kötet 20 pengő, a tagok számára 15 pengő. A ritka évfolyamok árát esetről-esetre a titkárság állapítja meg. Könyvkereskedők a Magyar Néprajzi Társaság kiadványaiból 20% kedvezményt kapnak. — *Kérjük tagjainkat, hogy lakásváltásaikat a titkári hivatalnál (Budapest, X., Könyves Kálmán körút 40.) jelentseik be. Egyes számok elmaradásáért a kiadóhivatal reklamációt csak a következő év március 31-éig fogad el.*

TAGTÁRSAINKHOZ!

Sorsdöntő napokat élünk!

A magyarság sorsáról van szó. Jövőnk attól függ, hogy azok az igazságok, melyek a **néprajztudományi kutatásokból** leszűrődtek és amiket a néprajztudomány hirdet, minél szélesebb körben elterjedjenek!

Fönmaradásunk egyik lényeges alapfeltétele, hogy tisztában legyünk önmagunkkal, népi műveltségünkkel; — azaz meg kell ismernünk és ki kell mutatnunk, hogy miben áll népi műveltségünk és nemzeti erőnk Európa népei közt.

Ezt a munkát már 55. éve kiadványai és folyóirata útján nagy anyagi áldozatok árán a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG** végzi.

E felelősségteljes munka megkönnyítése végett kérjük összes Tagtársainkat, hogy barátaik és ismerőseik körében hívják fel a figyelmet **TÁRSASÁGUNKNAK** e fontos nemzetmentő munkájára.

Minden egyes Tagtársunk

legalább egy új tagot

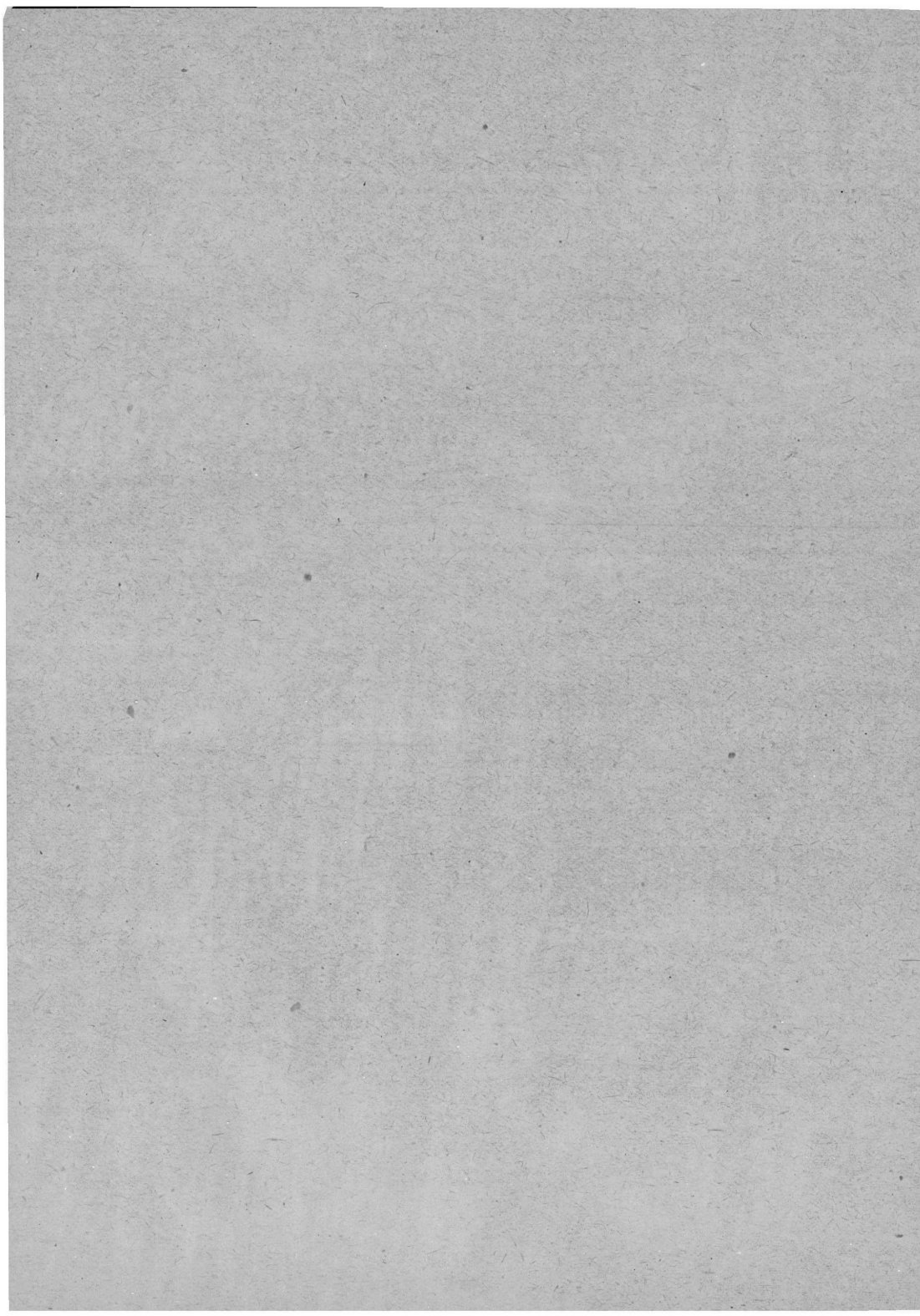
szerezzen és ajánljon titkárságunknak!

Ezzel nemcsak a **TÁRSASÁG** céljait támogatják, hanem nemzetünk javát is szolgálják.

Budapest, 1944. március hava.

Titkárság.

(Budapest. X. Könyves Kálmán körút 40)

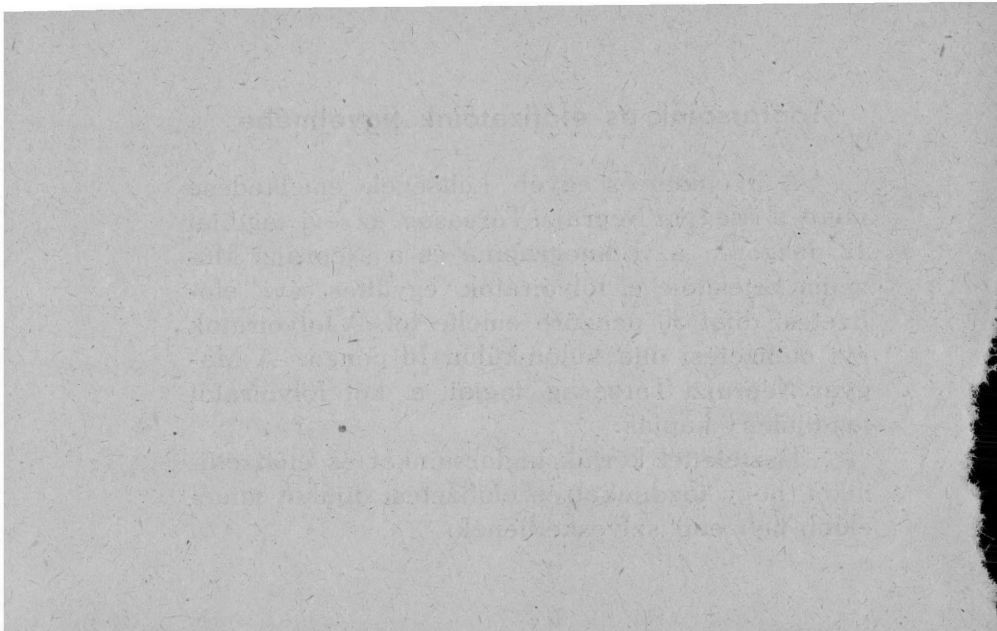

Tagtársaink és előfizetőink figyelmébe.

A nyomdai és egyéb költségek emelkedése miatt a Magyar Néprajzi Társaság az évi tagdíjat 12 pengőre, az Ethnographia és a Néprajzi Múzeum Értesítője c. folyóiratok együttes évi előfizetési díját 30 pengőre emelte fel. A folyóiratok évi előfizetési díja külön-külön 16 pengő. A Magyar Néprajzi Társaság tagjai a két folyóiratot tagdíjukért kapják.

Tisztelettel kérjük tagtársainkat és előfizetőinket, hogy tagdíjukat és előfizetési díjukat minél előbb befizetni sziveskedjenek.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

LV. ÉVF.

1944.

I. SZÁM.

EURÓPAI ETHNOLÓGIA.

A skandináv ethnológia, más szóval a skandináv és összehasonlító „folklivsforskning” (népéletkutatás) elsősorban a skandináv népekkel foglalkozik, de arra is törekszik, hogy ezeket alapul véve fényt vessen az európai népekre általában, különösen pedig azokra, amelyek annyira szoros kapcsolatban állottak vagy állanak a skandináv országokkal, hogy ismeretük a skandináv problémák megoldásának egyik eszközéül szolgál. Ebben az értelemben tehát kijárhat neki az európai ethnológia elnevezés. Az ilyen tudományt általában néprajznak nevezik, a németül beszélő országokban *Volkskunde* a neve, Nyugateurópa népeinél *folklore*, bár az *ethnológia* kifejezést szintén használják. Európában az ethnológiai kutatásnak legtöbbször az országhatárok szabnak határt, ami az összehasonlító ismeretek nyújtásában erősen gátolja. Ennek nem jelentéktelen oka az, hogy nemzeti alapon állva csak a nemzeti nyelveken folyik a kutatás, hogy a többi nemzet adalékait és eredményeit túl kevésbé használják fel, valamint az a szokás, hogy a terminológiát nyelvjárási kifejezésekre alapozzák. Jelentékeny és sokféle természetű munka áll ezért még előttünk, mielőtt az európai ethnológia céljainak teljes világgósságához és tudatosságához juthat. Ennek a szükségessége legkülönbözőbb módokon befolyásolta tudományunk sorsát a legújabb időkben.

Aki kívülről szemléli a skandináv vagy egyetemes európai alapon dolgozó ethnológiai kutatást, az az anyag sokféleségéből és a különböző helyeken használt módszerek állandó változásából és heterogén voltából azt a benyomást szűrheti le, hogy hiányzik az egyöntetűség, sőt azt, hogy a tudomány tulságosan szétforgácsolja magát. Ez a benyomás valószínűleg jogosult is bizonyos mértékben, de mégis csak néhány szórványos esetre és egyes kutatókra érvényes. Az újraalkotásnak és megszilárdításnak abban a folyamatában, amelyen tárgyunk jelenleg keresztülmegy, szükség van az élet minden tartományából való adatokra, speciális módszerekkel és az ellenőrzés lehetőségével minden egyes területen. A legfontosabb azonban, hogy a fő vonalak tisztán álljanak, mert természetszerűen ezeknél kell az elhatárolást és az összpontosítást lehetővé tenni.

Mikor állnak az európai ethnológia rendelkezésére tudományos céljai és az ezek eléréséhez szükséges eszközök? A válasz nagyjából csak ugyanaz lehet, mint minden ilyenfajta általános kérdésnél. Amit keresünk, az az objektív ismerete az anyagnak magának, az ezzel összefüggő tényleges feltételeknek és funkcióknak, valamint elterjedésének, eredetének és forrásainak.

Mi hát a kérdés magva? *Maga az ember.* Elsősorban természetesen

a skandináv vagy az európai föld embere érdekel, de végül is az ember általában. Ami nem egyenesen nem az emberre vonatkozik, az nem több, mint háttér, forráskritika, előkészítő munka; rokontermészetű speciális kutatások vagy szükségszerű kitérések a segédtudományok vagy más hasonló diszciplinák területére. Az ethnológia csak akkor lúthat természetes és megbízható pályáján, ha ragaszkodik fő tárgyához, csak így lehet biztos abban, hogy nem téveszt utat a mellék-ösvényeken és nem áll meg lényegtelen dolgok előtt.

Az ember tanulmányozásának a test, valamint a szellemi és testi funkcióik és tevékenységek megfigyelésén kell felépülnie. Az ember testével foglalkozó természettudományi kutatás, a fizikai anthropológia, teljességgel különbözik a kultúra kutatásától. Az animális funkciókkal az élettannak és az orvostudománynak kell foglalkoznia.

Megmaradnak a szellemi és testi állaton-feletti funkciók és ezeknek eredményei. Az utóbbiak értékes segítséget nyújtanak az előbbieket megértéséhez, de a lényeges ezeknek az emberi funkcióknak a vizsgálata. Ezek azok, amiket általában „életnek“ vagy „életmódnak“ neveznek, az éppen, ami a svéd „folklivsforskning“ (népéletkutatás) terminus második részében kifejezésre jut. Az első része a terminusnak „folk“ (nép), nem ember, ami abból a meggyőződésből fakad, hogy csak az emberi csoportok tanulmányozása, vagy az egyének a csoporttal való összehasonlítása vezetheti el a tudományt a céljához. Erre a pontra majd még visszatérek. A svédeknek, a többi skandináv néppel együtt, a régi idők óta kiváló szavuk van erre: „allmoge“, ami eredetileg minden embert, az egész népet jelentette, de idővel, az új foglalkozási csoportok és osztályok elkü önülésével, a vidéki lakosságra és a kétkézi munkásokra szűkült. Különös előnye ennek a svéd szónak az, hogy egy történeti folyamat emlékét őrzi; más nyelvek párhuzamos kifejezéseiből ez a mozzanat teljesen hiányzik. Az osztrák *M. Haberlandt* 1895-ben az „Unterschicht“ (alsó réteg) kifejezést vezette be.¹ A kifejezés jelentését *E. Hoffmann-Krayer* (Basel) 1902-ben pontosabban értelmezte.² „In erster Linie wird es“, mondja, „das ‚vulgus‘, das niedere, primitiv denkende, von wenig Individualitäten durchdrungene Volk sein, in dem sich das eigentliche ursprüngliche Volkstum widerspiegelt.“ Ez a „Volk“, ez a „vulgus in populo“, *Hoffmann-Krayer* szerint, nem *produkál*, hanem csak *reprodukál*. *Mogk*³ ezt az alsó réteget 1907-ben úgy jellemzi, hogy ez az a része a népnek, amelynél a gondolkodásnak egy társas módja az uralkodó és amelynek, ellentétben a felső réteggel nincs logikus és elméltető szemlélete. *John Meier*, már a 19. század vége óta, úgy látzik, hogy erre a nézetre hajlik; logikus kifejtője ennek a nézetnek *Hans Naumann*,⁴ aki 1921–22-ben ezt a réteget úgy jellemezte — ha nem is *Meier* módjára mint Lázárt a gazdag ember asztalánál, — mint a mindig elfogadó felet. Amit a réteg a kapott anyagból megtartott és amit *Naumann* „gesunkenes Kulturgut“-nak nevez, elkeveredett mindazzal a primitív „Gemeinschaftsgut“-tal, ami ősidők óta élt az alsó rétegben.

¹ Zeitschrift für österreichische Volkskunde, I. Wien, 1895.

² *E. Hoffmann-Krayer*: Die Volkskunde als Wissenschaft. Zürich, 1902.

³ *Eugen Mogk*: Wesen und Aufgaben der Volkskunde. Mitteldeutsche Blätter für Volkskunde, I. 1926.

⁴ *Hans Naumann*: Primitive Gemeinschaftskultur, 1921.; és u. ő: Grundzüge der deutschen Volkskunde, 1922.

Ez az álláspont, bár már némileg módosult, még mindig nagy szerepet játszik a német néprajzban. *Albert Dieterich* közelebb jutott a svéd állásponthoz (v. ö. *allmoge*), amikor 1902-ben⁵ ezt az alsó réteget a szülő-rétegnek nevezte, amelyből „das Volkstümliche”, — változó mértékben minden társadalmi réteg sajátja, — a felszínre jut az élő hagyomány révén. *Adolf Helbok*,⁶ *Adolf Günther*-rel egyetértve, más kutatókkal együtt, ezt részletesebben és logikusabb szemszögből fejtette ki: egy szülő-réteget tételezett fel, mint a társas gondolkodásmód hordozóját, ami mellett egy származék-réteg áll, amely a tudatosabb intellektuális élet bélyegét viseli. Jelenleg azonban, mondja, van egy közbeeső réteg is, amely összekötő kapocsként működik és amelynek alapja a politikai és az üzleti élet.

A „nép” szó értelmében lassankint szintén gyökeres változás állott be. *Adolf Spamer*⁷ különbséget tesz egyrészt „populus” közt: ez a külső felület, a nép tömege, amely magában foglalja az összes foglalkozási csoportot és osztályt, másrészt a „vulgus” közt: ez alatt az összetartozási érzést érti, amely egy nép minden részét összefogja olyan módon, amint azt a tömeglélektan egy háború kitörése vagy egy népgyűlés példáján szemléltetni tudja. A hordozója ennek a népi típusú mentalitásnak, „das Volkstümliche”-nek szerinte a „Volksmensch”. Más szerzők a „néplelek” terminust használták erre a kollektív fogalomra.⁸

Ennek a tanulmánynak az írója 1926-ban megkísérelte, hogy konkrét példákön szemléltesse az egyéni erők szerepét a népművészet területén.⁹ *Hoffman-Krayer* idővel maga is nagyobb részt tulajdonított ezeknek a nép „alsó rétegében.”¹⁰ Középeurópai kutatók ma általában arra hajlamosak, hogy ezt a részt erősen hangsúlyozzák.

Mély, mondhatni sorsszerű összefüggés van az eszmében annyira kritikus általános ethnológia között és az európai ethnológia megszilárdulási folyamata közt. *Paul Radin*,¹¹ egy amerikai ethnológus elítéli a túlságosan elvont elméletalkotást és az általános ethnológia munkáit a jelenleg használatos európai módszerekre figyelmezteti. Miután *Malinowski*¹² és mások rámutattak arra, hogy a primitív kultúrák bonyolultabbak és fejlettebbek, mint ahogy azelőtt gondolták és hogy a primitív ember ugyanúgy érez és cselekszik, mint mi, nincs okunk, mondja *Radin*, hogy óceánokkal válasszuk el a primitív kultúrákat az európai és ázsiai kultúráktól. *Radin* hangsúlyozza — talán némi túlzással — hogy az egyéni hozzájárulásokkal épp úgy kell számolni az egyik területen, mint a másikon és azt az eredményt szűri le, hogy az általános ethnologia jelenlegi feladata ugyanolyan monográfiákban fog-

⁵ *Albert Dieterich*: Wesen und Ziele der Volkskunde. Hessische Blätter für Volkskunde, I, 169 skk. I.

⁶ *Adolf Helbok*: Zur Soziologie und Volkskunde des Alpenraumes. Zeitschrift für Volkskunde, III. 41. évf. 2. füz. 1932, 101 skk. I.

⁷ *Adolf Spamer*: Die deutsche Volkskunde, I. Berlin, 1934, 7. I.

⁸ *Ad. Hauffen* és *Ad. Strack*, Hessische Blätter für Volkskunde, II, 1903, 164. I.

⁹ *S. Erixon*: Schwedische Bauernmalereien. Vom Wesen der Volkskunst. Jahrbuch für historische Volkskunde, Berlin, 1926, 110 skk. I.

¹⁰ *E. Hoffmann-Krayer*: Individuelle Triebkräfte.

¹¹ *Paul Radin*: The Method and Theory of Ethnology. New York, 1933, 255 skk. I.

¹² *B. Malinowski*: The Life of Culture. A következő gyűjteményes munkában: Culture. The Diffusion Controversy. By G. Elliot Smith, Bronislaw Malinowski, Herbert J. Spinden and A. Goldenweizer. London, 1928.

lalkozni az egyes kultúrákkal, mint ahogy azt az európai ethnológus a saját területén teszi. Nem lehet tagadni, hogy Radin állítása nagy mértékben jogosult, de azzal, hogy az egyén szerepének fontosságát hangsúlyozta, szem elől tévesztette néhányát a legfontosabb tapasztalatoknak, amelyekre a modern ethnológia mind a tengerentúli földeken, mind Euráziában szert tett; ezek pedig abban foglalhatók össze, hogy az ethnológia a maga munkamódszereivel aligha van abban a helyzetben, hogy az ember szellemi és kulturális életének más oldalait világítsa meg tudományosan, mint azokat, amelyek túlterjednek az egyes egyéneken és amelyek következképp öröklött hagyományoktól és egy társas gondolkodásmódtól függenek, vagy még helyesebben, a kultúrának ettől a két szorosan összefüggő kapcsától és hordozójától. Az egyéniség oldala csak egy nehezen megragadható epizód, amíg nem hasonul a hagyományhoz vagy nem képes maga hagyományt teremteni. Ha ez a kapocs hiányzik, akkor az ethnológus elmulasztotta az alkalmat. Helyette életrajzírók kellenének, akik az egyes emberi lényekkel foglalkoznak, de a világon 1700 millió emberi lény él! Az igazi egyéniségben való hit azonban téves. Még a tanult európai is erős hatása alatt áll a kollektív gondolkodásnak és cselekvésnek.

A régebbi és ellentétes álláspont, amelyet *H. Steinthal*¹³ fejezett ki 1864-ben, először is éles határt von ethnológia között, amely a „történet nélküli” népek életének tudománya, másrészt a filológia vagy történelem közt, amely a „történettel bíró” népek hasonló megnyilvánulásainak kutatása. *Adolf Bastian* is, *Friedrich Ratzel* is csak az Európán kívüli népeket tekintették az ethnologiai kutatás tárgyának. Ez a felfogás még századunk 20-as éveiben is¹⁴ meglehetősen elterjedt volt az általános ethnológia kutatóinál, annak ellenére, hogy olyan fikción nyugszik, amely már régóta tarthatatlanná vált. „Az ember egy, a kultúra sokféle”, csak földrajzi elterjedése, történetileg elhatárolt létezése és virágkora van az egyes kultúráknak, mondta *A. Goldenweizer* amerikai ethnológus,¹⁵ bár anthropológiai különbségek és faji ellentétek létezését nem tagadja. De már korábban is tisztán állott az általános kép *Tylor* előtt. Most már mindez nyilvánvaló: logikus eredménye egyrészt a jelenkori amerikai és európai ethnológusok elvi álláspontjának, másrészt a kultúrkör-elmélet „kultúrtörténeti” állásfoglalásának.¹⁶ Ennek ellenére az ethnológusok, elég különös módon, gyakran elmulasztották levonni a következtetéseket. Talán túl gyakran engedtek a „történettel bíró nép” jelszava hatásának. Ez azonban olyan jelző, amelynek fontosságát és horderejét nem lehet túlbecsülni. Az európai népek általában tényleg „történettel bírók”, amennyiben legtöbbjük szereplője volt történeti eseményeknek az elmúlt két évezredben és amennyiben vallási és jogi viszonyaik legalább is ennek a korszaknak a második felében ismertek előttünk. Ennek ellenére sok szempontból

¹³ *H. Steinthal*: Philologie, Geschichte und Psychologie in ihre gegenseitigen Beziehungen. 1864. I. 11. l.

¹⁴ V. ö. *Max Schmidt*: Grundriss der ethnologischen Volkswirtschaftslehre I. Berlin, 1920. 5. l.

¹⁵ *A. Goldenweizer*: Early Civilization, an Introduction to Anthropology. London, 1921. 14. skk. l.

¹⁶ *Gaston van Pulck*: Beiträge zur Methodik der Völkerkunde. Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik II. 1931.

csak szórványos értesüléseink vannak, ami a középkor vége előtti kort illeti, az életviszonyaikról, az eszközeikről, az életük módjáról és funkcióiról: az ilyen értesüléseink alig kezdődnek korábban, mint Amerika felfedezése és általában a nagy felfedezések kora, sőt legtöbbször még ennél is később. Es éppen ebből az időből sok rendkívül érdekes leírás maradt ránk a föld különböző pontjain újonnan felfedezett népekről. Ami az európai nép tömegeit illeti, a tudomásunk legtöbbször nagyon késői és felületes; és ami a periférián fekvő országokra áll, az általában érvényes a nép egészére. Az igazi kivétel ez alól a szabály alól ritka és nyilvánvaló a tarthatatlansága annak a közfelfogásnak, amely azon alapszik, hogy egynémely oldalról ismerjük az antik népek életét és hogy néhány dél- és nyugateurópai polgári és arisztokrata kör életviszonyairól felületes ismereteink vannak már a középkor végét megelőző időkből is. Csak a középkor és a renaissance átmenetének idején kezdenek néhány országban bővebben buzogni a történelmi források és a legjobb esetben adólistákkal és népszámlálásokkal kezdődnek, — olykor törvényszéki jegyzőkönyvekkel, — időnkint leltárakkal is. A képes ábrázolások általában szintén szórványosak és későiek. Csak Délnyugat-és Középeurópában találunk a renaissance előtt ethnológiai értékű ábrázoló-művészetet. Ami a régi időkből ránkmaradt tárgyakat illeti, természetes, hogy Európában kedvezőbbek az anyag datálásának és azonosításának feltételei, de aligha lehet számítani az idő, a környezet és a funkció abszolút pontosságú rögzítésére, kivéve az igazi művészi alkotásokat, ha a középkor vége előtti időről van szó. A 18. század kezdetétől ismereteink kimélyülnek és átlogóbbakká válnak. Ennek ellenére még mindig nem elégségesek ahhoz, hogy az ember rendszeres és mindenre kiterjedő ismeretét nyujtsák, bár abban az időben már sok szakavatott megfigyelő és népelet-kutató lépett fel. Az európai kultúrának „történetel bíró” jellege így olyan jelző, amely a népeletre csak nagy fenntartással alkalmazható. A tény ezzel ellenkezően az, hogy a népelet mélyreható kutatása Európában, az ember mindenre kiterjedő tanulmányozásával, a legújabb idők tudományos vívmánya. Az európai és az általános ethnológia helyzete ezek szerint nem annyira különböző, mint ahogy hinni lehetne. Ami a történelem előtti időket illeti, a helyzet, legalább is elvben, azonos. Mindenütt az ásóhoz kell folyamodni, hogy régészeti módszerekkel rekonstruálni lehessen minden egyes nép történelem előtti létezési formáját.

Az éles különbség, amelyet európai — és főként német — ethnológusok tesznek egy logikusan gondolkodó és teremtő felső réteg és egy primitív alsó réteg között, úgy látszik, hogy a „felső réteg” hatáskörének és szellemi szabadságának tú becsüléséből ered. Kezdjük azzal, hogy az „alsó réteg” terminus csak egyes esetekben jogosult. Ami a paraszti rendet illeti, félrevezető, ha nem olyan vidékekről van szó, ahol a parasztságot a hűbéri elnyomás szolgai rendbe szorította. A skandináv országokban, ezzel ellentétben, sok vidék parasztsága a vezető réteget alkotja. A jelenben ez a réteg-pszichológia tiszta fikció. A szellemileg erős, független és szabad egyéniségek, amennyiben tényleg léteznek, nagyon kevés számúak és elszórva élnek. Az alkotó erők foglalkozási csoportokhoz tartoznak, amelyek általában nem a társadalom legfelsőbb rétegeiben foglalnak helyet. A legfelsőbb rétegek, ezzel szemben, ki-

fejezetten a fogyasztó-típushoz tartoznak. Ellene mond az ethnológiai tapasztalatnak, hogy ilyen rétegekre való szétválasztást használjunk és így egyszerűsítsük, tárgyaljuk és általánosítsuk az érdekes és változatos kölcsönhatást a termelő és a fogyasztó csoportok között, ami pedig az ethnológiai kutatás egyik legfontosabb és legbonyolultabb tárgyát alkotja. A logikus gondolkodásra való képesség és a társas gondolkodás túlsúlya közti ellentét ilyen módon csak fokozati különbség és ugyanezt lehet mondani az európai és az exotikus népek viszonyáról is. Így a következtetésünk az, hogy az európai ethnológiát és annak földrajzilag korlátozottabb részeit egyszerűen az általános ethnológia részeként vagy alosztályaiként kell felögnünk.

Abban a mértékben, ahogy az egyik egyén hasonlít a másikhoz, lehetővé válik — ha a hasonlóságok összege elér egy bizonyos mennyiséget — hogy egy ethnikus típust állapítsunk meg. A csoport, amelyet ez képvisel, egy ethnos. Egy vagy több ilyennek a leírását ethnographiának nevezzük. Ez a terminus feltételezi, hogy ugyanahhoz az időszakhoz tartoznak, más szavakkal, hogy ugyanabba az ethnológiai dimenzióba esnek. Ha teljesen különböző földrajzi területeket vagy társadalmi rétegeket vagy csoportokat hasonlítunk össze, ethnológiai szempontból két dimenzióban mozgunk. Ha pedig az összehasonlítás különböző korszakokkal is foglalkozik, akkor az áttekintés három dimenzióra bővült és így az ethnológia igazi tárgyává lett.

Már az ethnológia elnevezés használata is megköveteli, hogy a népi egységek — amelyekben az európai nép él vagy élt — tanulmányozásánál az életmód tanulmányozása gerincet kell, hogy alkosson. A szociológiához hasonlóan az ethnológia is közösségi tudomány, de az előbbivel ellentétben az ethnológia nem elégszik meg azzal, — legalább is amennyiben a szociológia valóban külön tudomány és az is akar lenni, vagyis nem akar azonossá válni az ethnológiával vagy az egyetemes kultúra-tudománnyal — hogy a közösség feltételeit egy formális nézőpontból és önmagukért tanulmányozza, hanem, amit *Max Weber* a szociológia számára állít követelményül, „interpretálni és megérteni is akarja az emberi lények közösségi magatartását”.¹⁷

Modern szociológusok nagy figyelmet szenteltek a terminológia kérdésének. Az európai területen dolgozó ethnológus nincs abban a helyzetben, hogy anyagának alapján általánosan alkalmazható terminusokhoz és megformulázásokhoz jusson. Annak a lehetősége, hogy részleteiben nyomon követheti a történeti folyamatokat és azoknak sok ellentétes konstellációját s okaik állandóságát, bizonyos fokig elveszi a kedvét attól, hogy kezdettől fogva általánosabban alkalmazható definíciókhoz és terminusokhoz kösse magát. A rend kedvéért azonban nyilvánvalóan szükséges egy mindenütt érthető nomenklatura használata, még akkor is, ha az értelmét gyakran meg kell a munka folyamán némileg változtatni. Az ethnológusnak természetesen előnyére szolgál, hogy — még ha csak mint ideiglenes munkahipotézist is — felhasználhatja a szociológia terminusait, s számításba veheti ennek a tudománynak kritikai és összehasonlító szempontjait. De itt még nem állhat meg. Azonkívül maga a szociológia is alig fedezett fel olyat a tárgyát képező fajta-alkotó csoportok vagy vezető típusok

¹⁷ V. ö. *Morris Ginsberg*: *Sociology*. Svéd kiad. Stockholm, 1936. 7. l.

között, amelyeknek igazi létezése vagy valamelyes tartóssága lett volna. Az ilyeneket valószínűleg mind terepen dolgozó ethnológusok vagy levéltárakban bújárkodó történészek fedezték fel. Ezzel ellentétben az igazi szociológia akkor tette legjelentékenyebb felfedezéseit és megfigyeléseit, amikor a modern városi kultúrában és pszichológiai téren vizsgálta ezeket az önmagukban szerfelett jelentékeny organizmusokat, amelyeknek létezése inkább pillanatnyi és csak a változó körülményektől függ. Ezekből azonban fokozatosan állandóbb formák állhatnak elő s ezért bizonyára nagy szerepet játszottak a nép életében, ha ezt a szerepet a történelem általában nem is képes megragadni. Mindezeknek az elnevezéseknek és körülményeknek kritikai összehasonlítása révén a szociológia eredményei az ethnológus számára igen nagy fontosságúak.¹⁸ A két tudomány mindenesetre közeli rokon, és a modern ethnológus kénytelen a szociológia megfigyelési módjával élni. Ennek a módnak szociológiai kell lennie, de ugyanakkor ténylegesen történelminek is, és döntő figyelemmel kell lennie arra a három meghatározó vagy elhatároló jelenségre vagy kulturális dimenzióra, amelyet fentebb említettem: a hely, az idő és a társadalmi réteg kategóriáira.

Európa épp oly kevésbé van rendszeresen felkutatva és épp oly kevésbé ismert szociológiai és ethnológiai vonatkozásban, mint az egész világ általában. Fokozott mértékben áll ez természetesen a régebbi korokra. A történészek legtöbbször csak a körvonalakig tudnak elhatolni, vagy a körülményeknek csak egyes speciális szempontjaiba elmélyülni. Az egyetlen megoldás, hogy magukhoz az élő emberi lényekhez forduljunk, hogy őket és az ő viszonyaikat szóltassuk meg. Ennek teljes tudatában a jelen nemzedék európai ethnológusai — és közvetlen elődeik is — annak szentelték munkásságuk és érdeklődésük fő részét, hogy anyagot gyűjtsenek, sokszor a nép között tett tanulmányutakon, hogy így közelebbről megismerkedhessenek a tényleges körülményekkel és ezeknek az emberekre gyakorolt hatásával. Az elhatárolás szükségessége arra vezetett, hogy ezeket a kutatásokat mindeddig főként a falusi népeességre korlátozták, amit igazol a falusi népeesség történeti fontossága, — ez csekély mozgékonyosságának, primitív voltának és annak tulajdonítható, hogy helyzete éppen a jelen időben nagyon ki van téve egy általános kiegyenlítődésnek, — de amennyire lehetséges volt, ezek a kutatások kiterjedtek a közösség más osztályaira is; a kutatásnak ez a része a legutóbbi években állandóan fejlődik. Meg kellene mutatkoznia, hogy a roppantul érdekes és fontos anyag, amelyet az ethnológusok ezen a módon összegyűjtöttek, mind direkt, mind pedig indirekt módon — miután a kutatások eredményeit tág körben publikálták és alkalmazták — teremtő tényezővé válhatik a közösségi tudományok számára általában és hasznára lehet a szociológiának magának is. A részlet-módszerek, amelyek a munka folyamán kifejlődtek, szintén értékeseknek és hasznosnak bizonyulnak majd, talán nem legutolsó sorban a terepen és a levéltárakban végzett munka gyakorlatilag megkövetelt együttműkö-

¹⁸ *Albert Marinus*: L'importance sociologique du folklore. Bulletin de la Société d'anthropologie de Bruxelles. 1930.

dése terén; ezt az együttműködést különösen a skandináv és a kelet-európai ethnológia követeli.

Az ethnológusnak természetesen mindig tekintetbe kell vennie a közösségi alkatokat és intézményeket, amelyeket a történelem tárt fel és amelyek közvetlenül hozzáférhetők, még ha a ma általánosan szokásos munkamegosztás szerint nem is tartja a maga feladatának, hogy a történetüket és eredetüket kiderítse. Amit neki kell kutatnia, az a szerepük az életmódban; okaik és okozataik szempontjából kell őket vizsgálnia. A célkitűzése így bizonyos fokig történetivé válik, ami szükségessé teszi, hogy történeti módszereket használjon abból a célból, hogy megragadhassa az anyagát és hogy kritikailag értékelhesse a forrásokat. Ilyen közösségi alkatok és intézmények közé sorolható egységek például az állam, a nép, a tartomány, a megye, a hűbér, a közigazgatási, egyházi, községi, törvénykezési és közgazdasági felosztások hosszú sora. Ezek egyszersmind az első dimenzióhoz tartoznak, vagyis „lérbeli egységek”, és így bizonyos fokig a földrajzi tényező fontosságát hangsúlyozzák az ethnologia számára.

Az ethnológia szempontjából elsőrendű fontosságú tényt találunk a második dimenzió alapjelenségében: az osztálykülönbségekben és a foglalkozások differenciálódásában. Abban, hogy ezt erősen hangsúlyozza, az ethnológia kifejezetten szociológiai. *Arthur Haberlandt* azt a különbséget, amely ebben a tekintetben az általános és az európai ethnológia között fennáll, azzal domborította ki, hogy rámutatott egy egyöntetű kultúrkör körülhatárolásának nehézségeire a jelenkori Európában. Az a javaslata, hogy a „Lebenskreis” szót használjuk mint a kultúrkör európai megfelelőjét, azon a fontos tapasztalaton alapszik, hogy mind az életforma, mind a kultúra hagyományban gyökerező formáinak megosztlása foglalkozásokból és osztályokból fakadt, annyira összefüggően, hogy a földrajzi tényezők csak bizonyos különleges körülmények közt, különleges elszigetelt helyzetekben vagy nagy ritkán tudják befolyásolni. Hogy ez mennyire alkalmazható régebbi korokra, vagy hogy a földrajzilag meghatározott megosztlás uralkodóbb volt-e ezekben a korokban, tekintettel az egyes területeken belüli nagyobb egyöntetűségekre és az érintkezések nagyobb akadályaiából fakadó erősebb elkülönülésre, — ez az európai ethnológia egyik legégetőbb problémáinak egyike.

Ez összefüggésben van egy csomó más kérdéssel és problémával, amelyeknek megoldásához talán egyedül az ethnológusok képesek hozzájárulni, még pedig a megállapítása az ilyen lényeges jelentőségű határoknak minden szempontból, és az eldöntése annak, hogy egy ennek megfelelő egységet mikor lehet létezőnek vagy létezettnek feltételezni. Az ilyen döntéseket csak az életmód egésze beható tanulmányozására lehet alapozni, ha a válasz nem akar önkényes lenni. Más szavakkal: ethnológiai vizsgálat szükséges, hogy a társadalmi csoport-alkulatok tényleges jelentőségéről és életéről pontosabb képet nyerhessünk.

Mindaz a számos kategória, amelybe az emberi lényeket különböző szempontokból beosztani lehet, természetesen nem működött ténylegesen közre a szociális, földrajzi vagy funkcionális jelentőségű csoportok kialakításában. Egyik központi feladata az ethnológiá-

nak, hogy ezeket ilyen szempontokból tanulmányozza. Arról van itt szó, hogy meg kell kísérelni annak a kifejtését, milyen mértékben működtek közre egyes emberi tulajdonságok — öröklöttek vagy szerzetek — a társadalmi differenciálódásban, akár az állandó rétegekre való elkülönülésben, akár mint csoportokat alakító tényezők. A világosság kedvéért ezeket a jelenségeket általában társadalmi rétegeződésnek nevezem, akkor is, ha — mint az oly gyakran történik — mellérendelt egységekről, nem pedig alsó és felső rétegekről van szó. Ezekhez tartozik elsősorban a nemi különbség, az életkor és a házasság vagy nem-házasság állapot szerint való elkülönülés, másrészt pedig a testileg és lelkileg erősek és gyengék, a tehetségesek és tehetségtelenek, sikerrel és sikertelenül működők ellentéte, gazdasági és erkölcsi szempontból. Szükséges, hogy a különböző időbeli rétegek között világos különbséget tegyünk, számolva azzal a ténnyel, hogy egy és ugyanazon idő síkján észlelt megegyezés egészen más természetű, mint az olyan megegyezés, amit öröklött hagyomány közvetített. Külön pontot alkot az idegen népelemek beszüremlése, amelyet azzal a fokkal lehet jellemezni, amelyben beleilleszkedtek a nép egyetemességébe vagy különmaradtak tőle.

A történelmi statisztika megmutatta, hogy a fejlődés folytonosan növekvő specializálódásra és új funkcionális csoportok és társadalmi fokozatok képződésére vezet. Igazi egyöntetűség, akár funkcionális, akár társadalmi, általában nem található. Van ugyan szóbeli tudósításunk a lappoktól, hogy létezett a dolgok egy régi rendje, amikor nem voltak szolgák és társadalmi különbségek, de itt is számolni kell különböző fokozatokkal, amelyek a rénszarvasokban és egyéb jószágban való gazdagság szerint tagozódtak. Bárhol vizsgáljuk kritikai módon a létfeltételeket egy nagyobb népcsoportban, ahol a raktárra dolgozó iparok az uralkodóak, a specializált foglalkozások jellegét fogjuk találni, s az mindig jellegzetesebb a szűkebb körre korlátozott specializált iparoknál. Napjainkban ez csak mind kirívóbbá vált. Különösen feltűnő ez a síkságok gazdálkodó népénél, ahol a földművelés és az ezzel rokon állattenyésztés az egyedül kedvelt foglalkozás. A svéd partok halászata, amelyet régebben parasztok űztek, akik a földművelést váltogatták a tengeri halászattal, vagy városiak, akik az ipart és a halászságot folytatták váltogatva, az elmúlt néhány században letelepült halászfalvak kizárólagos foglalkozásává lett.

Svédország némely vidékén, főként Felső-Dalecarliában és Dél-Västergötlandban és másutt a fejlődés oldalágai akkora fontosságra és túlsúlyra jutottak, hogy egész vidékek specializálódásáról lehet beszélni. Sok primitív kultúra úgy látszik homlokegyenest ellentétes az ilyen foglalkozási területek egyöntetűségével. Hiába keressük egyetlen termelési fajtára való teljes korlátozódást, kivéve az olyan eseteket, amikor szervezetek kizárólagosan alakult formái állnak elő az egyház vagy az állam intézkedésére vagy kényszerítik magukat rá a mai kultúrára annak annyira technikai és intellektuális tevékenységi formáival.

Egy ipar teremtése döntő és pozitív eredménye egy felsőbbrendű technikai tudás jelentkezésének. Indirekt társadalmi következménye ennek egy új társadalmi osztály vagy legalább alsóosztály keletkezése, amely az ipar művelőin kívül magában foglalja azoknak csa-

ládját, közeli rokonait és segítőit. Negatív reflexe ennek pedig az ipar művelői megnövekedett egyoldalúsága és egy ennek megfelelő csökkenés a népesség testi és lelki mozgékonyságában. Ennek a funkcionális jelentősége fontos problémája az ethnológiának.

A társadalmi rétegek változók, ami az állandóságot és a mozgékonyság fokát illeti. A kiterjedés és összezsugorodás lehetőségeit talán legtisztábban az ismeretségi körökön, az együtt dolgozó és együtt szerződött bandákon lehet megfigyelni; ilyeneket mindenütt lehet találni többé-kevésbé ideiglenes vagy embrionális formában, vagy pedig állandó céhekbe vagy kultusz-társaságokba tömörülve. Ezek hol egybevágoan mutatkoznak a települési csoportokkal, hol pedig mint ezeknek függetlenül élő alosztályai vagy származékai jelentkeznek.

Ezzel elérkeztünk a „terek” egységének fogalmához. Ezt legtisztábban a településekbe való tömörülésekben láthatjuk. A településeknél a földrajzi és a szociológiai tényezők tökéletesen együtt működtek annyira, hogy azokban az eredetileg korlátozott és működő szerkezetekben, amelyeket közösségeknek nevezünk, mint ugyanannak a dolognak különböző oldai jelentkeznek. Itt mindig megfelel egymásnak egy társadalmi és egy területi fogalom, mint az udvarház és a család, a lapp táborhely és a lapp területek, amelyeken kizárólagos jog volt legeltetni és vadászni, a falu és a falusiak, a havasi legelő és a havasi pásztorok, a halászfalu és a kikötői közösség, a város és a polgárság, stb. És ezekben a különböző közösségekben emellett mindenütt rétegeket fogunk találni mindazzal, ami társadalmi és funkcionális szempontból hozzájuk tartozik, és a mindenütt uralkodó személyi vezető-erőket. Az olyan összetartó erőkből meglehetősen laza alakulatok, mint „falusi közösség”, „helység”, stb. a legtöbb esetben nincsenek társadalmilag megszervezve, hanem csak földrajzilag elkülönült területek, némi funkcionális összefüggéssel. Eppen ellenkező a helyzet a gazdasági szövetezéseknél, az együtt dolgozó bandáknál és hasonlóknál, mint amilyenek a különféle summás-csoportok, valamint a különböző családi csoportoknál, ahol a kölcsönös összefüggések minden tekintetben nagyon szorosak.

Már mondtuk, hogy azokat a közösségi tömörüléseket, amelyeket a történelemből ismerünk és amelyek közvetlenül hozzáférhetőek, és a közigazgatási, egyházi, községi és törvénykezési alosztályozásokat meg kell vizsgálni abból a szempontból, hogy milyen szerepet játszottak az életmód alakulásában.

A földrajzi szemlélet a közösségi szempont helyét foglalja el, amikor típusok vándorlásának, a közlekedésből fakadó fejlődéseknek és összekötőkapcsoknak kérdéseit fejtegetjük. A kulturális területek vagy az elterjedési körök, amelyekről ilyenkor szó van, nem esnek szükségszerűen a szociológiai formavizsgálat céljain belül.

Ezeken a társadalmi vagy földrajzi kategóriákon, rétegeken és csoportokon belül az adott pillanatra érvényes élő összekötőkapcsot nem lehet megragadni és rögzíteni, minthogy ez egyetlen ponton sem egyéb egyetlen hosszú lánc egy-egy jelentéktelen láncszeménél. Az egyéniségek és csoportok közreműködése fikcióvá válik, ha nem számolunk a harmadik ethnológiai dimenzióval, az idővel. A különböző

csoportok közti funkciók és viszonyok jelentékeny időtartam folyamán történnék és folynak le; egy egész korszak beható szemléletére van szükség, hogy természetükről és szerkezetükről teljes képet kaphassunk. Más szavakkal: a pillanatfelvételt vagy az idő-metszetet egy egész korszak perspektívájává kell kimelyíteni.

Mínthogy a sajátunkat kivéve egyetlen korszakot sem lehet minden oldalról behatóan vizsgálni a fent említett módon, az ethnológiai kutatás számára a jelen minden más korszakot felülmúl fontosságában. Ez a legértékesebb kiindulópont, amikor arról van szó, hogy az egészet rekonstruáljuk és értékeljük. Mikortól kezdve számítódják ez a jelenkor? Ehhez nincs más mértékegységünk, mint az emberi élet. Az időnek ez a mélysége addig terjed, ameddig az eleven hagyomány elhatol, vagyis addig, amíg most élő emberi lények visszaemlékezhetnek arra, amit átéltek és megfigyeltek. A jelenkor határai így a benyomás és az emlékezet vagy cselekedet közti leghosszabb időtartamot zárják be. Egy valamivel hosszabb időszakot számíthatunk erre, mint az átlagos „emberi életkort”, vagyis valamivel többet, mint 50 évet. Ha pontos adatokra ilyen módon nem is juthatunk, jogosultnak látszik, hogy átlagban 75 évvel számoljunk.

Szükséges ugyan, hogy az ethnológus határokat szabjon magának, de mégsem zárkozhatik el olyan adatok elől, amelyek teljesen újak vagy újonnan beszármozottak. A lehetőség szerint mindent tekintetbe kell vennie, aminek a közösségi életben vagy az élet formáiban számottevő szerepe van, vagy volt. Legtöbbször azonban, ami a legújabb hozzáférhető anyagot illeti, meg kell elégednie azzal, hogy ezt valami módon feljegyezze és megfigyelje, hogy milyen hatást gyakorol a régebbi, előző korokból származó anyagra. Fontos, hogy a lehető legteljesebb tudomást szerezzük a korszak legrégebbi szerkezetéről és az ehhez tartozó anyagról. A cél természetesen az, hogy a jelen korszak segítségével visszapillantassunk régebbi korszakokra. Ezért az ezekből a korokból származó anyagot gyarapítanunk kell. Ezt a régebbi anyagot egybe kell gyűjteni és interpretálni kell, hogy ennek a két forrásnak az alapján képesek legyünk rekonstruálni a társadalmi szerkezetet és az életformát, valamint az ezekkel összefüggő fő típusokat, még pedig régebbi korszakokra nézve is és hogy ugyanezeket a módszereket alkalmazhassuk korszakról korszakra haladva visszafelé.

A köznyelv különbséget tesz a „most” és a „hajdan” közt. Ez az utóbbi kifejezés gyakran arra vonatkozik, ami a jelenkor előtti időhöz tartozik. Természetesen több a lehetősége annak, hogy egy és ugyanazon egyes eseményt kövessünk visszafelé korszakról korszakra, mint egy egész komplexus keletkezését és így rendszerint ezzel kell kezdenünk. De nem csak azáltal tudjuk a korszakok folytonosságát vagy szétágazását követni, hogy ilyen egy-nyomú egyezéseket helyezünk egymás mellé. Az egész funkcionális rendszerről van szó. A hagyomány ezt is fenntarthatja.

Ezek a korszakok kronológiailag elhatárolható idődarabok, amelyeket egymástól meg lehet különböztetni és semmi egyebek. Alkalmazhatók a kultúrkörök állapotára és általában a társas alakulatokra, de ugyanakkor ezek valamennyi elemére külön-külön is. A kultúra

változó és folyamatos fokainak megkülönböztetése¹⁹ kell hogy a fő pontja legyen ennek a korszakkutatásnak, de nem az egyetlen pontja. Fontos, hogy tiszta képet kapjunk a funkcionális összefüggésekről az egyes korszakokon vagy csoportokon belül és az ezzel összefüggő típusokról, de épp olyan fontos, hogy megértsük az összefüggéseket a korszakok között és ezáltal megismerjük azokat az erőket és tényezőket, amelyek a kultúrát a korokon keresztül továbbviszik.

A döntő tényező ennek az eleven kapocsnak a fenntartásában a hagyomány. A hagyomány áll az ethnológus érdeklődésének gyűjtő-pontjában.

„Aközött, amire az ember vágyódik és megkíván és aközött, amit a természetből felhasználhat, akadályok állanak, fogalmak, hiedelmek és szokások formájában. Sohasem az „emberrel’ van dolgunk, hanem, az emberi közösséggel és annak organizált csoportjaival”, mondja *Le Febure*.²⁰ Ez az elválasztófal vagy szűrő, amely az embert a természettől elszigeteli és amely ellensúlyozza a szabad akaratát, nem más, mint a kollektív vagy társas gondolkodásmód, amely alá a testi funkciók épp annyira tartoznak, mint a lelkiek. Ha ezeket közletről tekintjük, tisztára egyénieknek mutatkoznak, mert hiszen még a társas vállalkozásokat és a társas funkciókat is egyének hordozzák. De az egyént olyan mértékben ösztönzi és befolyásolja a környezet és a csoport, hogy mindez utánzásra készíti és ennek eredményeképpen arra törekszik, hogy alkalmazkodjék ahhoz, amit megfigyel és magáévá tesz a csoportjabeliektől. Társadalmi hagyománynak nevezem a közvetlen vagy közvetett átvételt, ösztönzést vagy befolyást a vízszintes síkon, ami jellemző minden csoportra és ami minden korszakban végbemegy. Ennek kiegészítője az öröklött hagyomány, amelyet nemzedék ad nemzedéknek, korszak korszaknak. Figyelmen kívül hagyva a tudat alatti lelki örökséget, amelyet a születés közvetít vakon és tompán, az öröklött hagyomány függésben és közvetlen kölcsönhatásban van a társadalmi hagyománnyal. A szülőkről gyermekekre való hagyományozódás ugyanis elvben nem más ebből a szempontból, mint az a folyamat, amely más különböző életkorú, de egy korszakban élő személyek között megy végbe. A hagyomány aligha maradhatna fenn hosszabb ideig, ha csak különböző nemzedékek közvetítenék egymásnak az örökhatás útján. Szükség van oldalról jövő hatásokra is, ugyanazon csoport tagjai közötti sugárzásokra, különben a jelenség rövidéletű elszigetelt egységgé válnék, vagy egyetemes érvényesség nélküli családi vonássá. Ezek a tulajdonságok és hagyományok azonban nem csak az imént említett elszigetelő fal megjelenési formái. Cselekedeteknek, gondolatoknak és érzéseknek is belső mozgató erői ezek. A hagyománynak egy harmadik vonala a fennmaradt alkotásokat és nyomokat foglalja magában. Ez az anyagi hagyomány. Egy negyedik vonal annak idején az előbbiből ágazott ki az írás művészetének létrejöttével. Az írott ha-

¹⁹ *Daryll Forde*: *Habitat, Economy and Society*, London, 1934. c. művében élesen bírálja a három egymást követő fokozat alapvető elméletét, a gyűjtögető-vadászok, állattenyésztők és földművelők egymásutánját. Teljesen egyetért vele abban, hogy nem számolhatunk ilyen meghatározott foglalkozásmódokkal, hanem csak ezeknek fokozatosan kifejlődő kombinációival. De még ha ezt el is ismerjük, akkor is számba kell venni a fokozatok egy bizonyos egymásutánját.

²⁰ *Le Febure*: *A Geographical Introduction to History*. 168. l.

gyomány nemzedékről nemzedékre mind nagyobb és nagyobb jelentőséghez jut.

Fontos feladat a hagyomány életének és tevékenységének vizsgálata. A hagyomány részint közvetlen átvitel útján hat, bizonyos tartalmak közlés nélkül származnak át születés, utánzás, szuggesztívó útján, vagy anyagi úton, átszarmazott javak vagy nyomok utánacsinálása révén, részint pedig közvetve, cselekedetek, jelírás, beszéd, írás vagy egyébek közvetítésével. Az utóbbi esetben a cselekedetek, jelírás, beszéd vagy írás egy bizonyos gondolati tartalom hordozói és ugyanolyan módon működnek, mint az írás, amely a közlésnek egy eszköze.

Mint hogy a hagyomány átvitele ilyen sokféle természetű, nem korlátozódik a reakciók, cselekedetek vagy fogalmak egyes módjaira, hanem egész komplexusokat foglalhat magában, olyanokat is, amelyek gondolatnak vagy akaratnak cselekvéssel való kombinációjából állanak. Ha logikai gondolatok láncáról van szó, vagy teljes tudatossággal felvett határozott irányról, akkor fel kell tételeznünk, hogy az átadás teljes formájában történt, nem csupán egyszerű közvetlen átvittel.

Ez azt jelenti, hogy a hagyomány anyaga, akár a reakció módjában, akár cselekedetekben, jelekben, szavakban, tárgyokban, intézményekben mutatkozik, sokkal egyetemesebb, mint a világosan kifejezett magyarázatok vagy gondolatmenetek. Ez utóbbiak nem élhetnének változatlan állapotban, ha nem kaptak volna állandó alakot, legtöbbször szóbelit: többé-kevésbé ritmikus mondókák, közmondások, szabályok, versek vagy elbeszélések formájában. Ezeknek az olykor bonyolult néphagyományoknak a vizsgálata, amelynél különös figyelmet kell szentelni az egyéni visszahatások és művészi elképzelések változó-lehetőségeire, a skandináv országokban egy külön tudomány tárgya lett, a népemlékezetkutatásé („folkminnesforskning”); ez a tudományág megfelel a nyugateurópai folklorista kutatási terének, aki népballadákra, gondolkodásmódra és a képzelet életének vizsgálatára specializálta magát. Ez az elkülönítés egyenes párhuzama annak a jelenségnek, hogy a szóbeli hagyományokat a filológus fogadta vizsgálati körébe.

Ezek a segédtudományok az ethnológust egy jelentékeny munka terhe alól mentik fel, de nem adnak neki sem jogot, sem lehetőséget arra, hogy ezeket a hagyományokat önmagukban elhanyagolja. Ott ahol az írott források hiányzanak, a nevelésnek, oktatásnak, költői művészetnek és vallásos gyakorlatnak teljes egészében a hagyományhoz kell ragaszkodnia és mindezekben a tereken nagy mértékben specialisták azok, akik a hagyományt továbbviszik, — a tudomány, a vallásos ismeretek, a költészet és az elbeszélőművészet minden területén ez a szokásos, — ehhez járulnak még egyes esetekben bizonyos iparok művelői, valamint vallásos gyakorlatoknak és szórakozásoknak különleges hordozói a fennálló társadalmi csoportokon belül. Az ethnológus számára a lényeg azonban, amint mondtuk, a hagyomány fontossága a társadalmi rendszer kialakításában és fenntartásában és az életmódban, mind a csoportokon belül, mind a csoportok között, mind pedig a különböző korszakok és nemzedékek között.

A kultúra lényeges jellemvonása, hogy tartóssága van, ez pedig a hagyomány műve.²¹ Azonban nem változatlan. Változásokat hozhatnak

²¹ Goldenweizer: i. m.

létre átvitelek más csoportoktól vagy rétegektől, átvételek egészen más kultúrkörökből, vagy újítások valamely csoport vagy egyén részéről.

Nem ok nélkül voltak sokan hajlamosak a huszadik században arra, hogy az ethnológiát lélektani tudománynak tekintsék.²² A néplélektan, amelyet annak idején a német *Wundt* tett híressé, kétségkívül a legjelentékenyebb kísérlet arra mind a mai napig, hogy az ethnológiát befolyásolja. A mai német népkutatás ezt az álláspontot különleges szigorúsággal bírálja.²³ Bár nem szándékunk, hogy tárgyunk vizsgálatát a pusztán szellemi funkciókra korlátozzuk, mégis azt kell mondanunk, hogy mindkét álláspont és módszer bizonyos fokig egyoldalú. Igaz, hogy történtek dicséretreméltó kísérletek arra, hogy a népelet teljességének kutatását, beleértve a tisztán anyagi alkotásokat is, egyetlen lélektani szemszögből foglalják össze.²⁴ Általában azonban meg kell állni a félúton, mint ahogy például *A. Spamer* tette,²⁵ aki azonban már a munka életét és technikai oldalait kirekesztette a tárgyából.

A szellemi funkciók az ember tevékenységének ahhoz az oldalához tartoznak, amelyet a tudományos feldolgozás a legnehezebben tud megragadni. A népkutatás ezeknek szentelt ágai, vagyis a népelemezétkutatás, népbálladakutatás, vallástörténet, stb. arra törekszenek, hogy speciális módszerekkel, különböző pontokról kiindulva járuljanak hozzá a közös célhoz. De mindezek csak arra irányulnak, amit az emberi tevékenység gyakorlatiatlan oldalának lehetne nevezni.

Természetes, hogy a szellemi funkciók kutatása a középpontjában kell hogy álljon annak az európai ethnológiának is, amelyről mi beszélünk. De arról nem lehet szó, hogy ezeknek a funkcióknak bizonyos korlátozott fajtáira zsugorítsuk össze a kutatást.

Az ethnológusnak szigorúan empirikus módon kell dolgoznia. Nem elégedhetik meg introspekcióval vagy ön-szemlélettel. A legmegfelelőbb eljárás az lenne, ha lélektani vizsgálatokat végezne egy sorozatnyi kísérlet és különböző egyének huzamos megfigyelése útján. A jelen pillanatban azonban ezt a módszert csak úgy alkalmazhatja, ha együttműködik kísérleti pszichológusokkal, orvosi és pedagógiai specialistákkal. Az ethnológia mindeddig egészen más utakon dolgozott.

Mindazonáltal szükséges, hogy eloszlassuk a szokásos tévhitet a testi és szellemi tényezők viszonyáról. Ezek egyszerűen egy és ugyanazon tevékenység különböző oldalai vagy fázisai.²⁶ „Az izmok csak az agy részei. Ezeknek és a csontvázaknak a segítségével nyomta rá az ember értelme a bélyegét a világra.”²⁷ Az ember által alkotott objektumok, az épületek, a természetben és a közösségi csoportokban létrehozott változások, akár csak az eszközök és szerszámok, fizikai tevékenységek eredményei. De viszont együttműködő fizikai (fiziológiai) és lelki funkciók kifejeződései. Fizikaiak abban az értelemben, hogy minden bizonnyal testi mozdulatok alkotásai, anyagi eszközök segítségével vagy anélkül és minthogy sok cselekedet teljesen mechanikus módon megy végbe, egy fajta „megfontolt reflexmozdulatról” beszélhetünk,

²² V. ö. *W. H. R. Rivers*: *Psychology and Ethnology*. London, 1926.

²³ *A. Spamer*: *Die deutsche Volkskunde*. 11. l.

²⁴ V. ö. *A. Haberlandt*: *Volkskunde und Völkerkunde*. *Spamer* i. munkájában, 42. l.

²⁵ *A. Spamer*: i. m. 2. l.

²⁶ *Alexis Carell*: *The Unknown Man*. Svéd kiad. Stockholm, 1936. 127. l.

²⁷ *Alexis Carell*: i. m. 107. l.

amely valami testi emlékezetnek vagy testi hagyománynak tulajdonítható. Más alkotások az ösztön eredményei, az érzelem vagy a tudatos akarat bélyegét viselő funkció-módnak. Ha a cselekedet egy állatonfeletti ösztön vagy akarat kifejezése vagy eredménye, egy kultúrát alkotó vagy értelmi anyag, amely gondolatokban vagy szavakban tud megnyilvánulni, akkor szellemi tartalom hordozójaként lehet tekinteni, vagyis együttjáró lelki funkciónak és terméknek, olyan módon, mint a szavakat, a nyelvi vagy művészeti jeleket. Csak az ilyen komplexusban ragadható meg a gondolat. A felvilágosítás, amelyet a cselekvők maguk vagy a környezetük tud később adni akár a cselekedetről, akár a mögötte lévő eszméről, mindössze egy másodlagos interpretálás kísérlete lehet. Mint ilyennek kétségkívül meg van a tudományos értéke, de a felhasználásához különleges tudományos módszerekre van szükség.

Ugyanúgy mint a cselekedetekről, a megformált tárgyokról, eszközökről, épületekről, csoport-alakulatokról, természetalakításokról, stb. is csak azt lehet mondani, hogy az ember testi és lelki funkcióinak termékei és megnyilvánulásai. Eltérünk a valóságtól, ha a lelki vagy a testi oldalt egyedül tárjuk fel. Az embernek vagy a kultúrának lelki élete ugyanis nem létezik és soha nem létezett tiszta, szublimált eszmei alakban. Mint az élet általában, magában foglalja a szellemet és az anyagot.

Az ethnológia ugyanígy nem pusztán lélektan vagy pusztán tárgyi néprajz. A tárgya az ember lelki és testi funkciói közti összefüggés. Az a tény, hogy az ethnológus a külsőtől indul a belső felé és hogy kiindulópontként a konkrét, kézzelfogható termékekkel és funkciókkal foglalkozik, még nem jelenti azt, hogy nem veszi észre vagy figyelmen kívül hagyja a lelkieket. „A hit halott cselekedetek nélkül,” mondja a közmondás. A cselekedet a gondolat megvalósítása, a termék a kiteljesedése. Ebből nyilvánvaló, hogy az ethnológusnak a cselekedetet és a belőle fakadó terméket az életmód és a kultúra formája döntő bizonyítékként kell hogy tekintse. Ennek ellenére nem hagyja figyelmen kívül az eszmei anyagot, mégha ez sokszor nem is nyújt megbízhatóbb bizonyítékokat, mint az álmok. Mégis csak ez a láng, amely megvilágítja, a festék, amely színezi a létet, az iránytű és — időnkint — a mentség vagy az álcázás. Amennyiben az eszmei anyag cselekvésre vezet, az ethnológus érdeklődésében középponti helyet foglal el. Amennyiben az eszmei anyag ellenőrzi vagy átalakítja a cselekvést, mint a társadalmi vagy az öröklött hagyomány jellemzője érdekli. Ahol a cselekvésre nincs hatással, ott az ethnológusnak joga van a maga szempontjából csekély fontosságúnak tartani és átengedheti a népemlékezetkutatónak vagy a folkloristának, hogy főleg lélektani problémáival is foglalkozzék. Ez a korlátozás, amelynek az ethnológus ebből a szempontból aláveti magát, nem jelenti azt, hogy a képzelet anyagát jelentéktelen apróságnak és kuriózumnak tekinti. A tanulmányozása azonban saját módszereket kíván és gyakran érdekesebb a filológiai szellem-történet szempontjából, s általában kevesebb anyagot szolgáltat a nép életmódjának megismeréséhez.

A cselekedetek nyilvánvalóan különböző síkokon mennek végbe. Vannak olyanok, amelyek rituálisak, szimbólikusak vagy pusztán a jelbeszéd természetével bírnak, ezek részben öntudatlan reflexmozdulatok

vagy gesztusok, amelyek lassankint állandó jelentést nyertek, míg mások bizonyos szellemi tartalmak megnyilvánulásai. Bár ezeket élesen meg lehet különböztetni a gyakorlati cselekedetektől és technikai módszerektől, de tudatos különbséget nem lehet köztük tenni. Általában valamennyiükben van egy bizonyos gyakorlati és ugyanakkor egy bizonyos eszmei mozzanat. A népi gondolkodásmód ebben az esetben sokkal helyesebben szemléli a jelenséget mint sok kutató.

A lélektani népeletkutatásnak egy lényeges oldala a társadalmi mozzanat. Akár a legkirívóbb megnyilvánulásairól és funkcionális kifejeződéseiről van szó a csoport-szellemnek vagy csoport-akarathoz, mint amilyenek a törvények, a szervezeti formák és tulajdonságok, akár a csoportokon belüli egyöntetűségről és a kifelé való elhatárolódásról, egy fizikai természetű alapot kell feltételeznünk, az érzés, gondolat és cselekedet közösségét, amely függ az egyéni elmének a társadalmi és öröklött hagyománytól való függésétől és alakíthatóságától. Ezeknek az együttes és egyöntetű terméke a társas gondolkodásmód és cselekvés, amelyet itt egyszerűség kedvéért társadalmi funkcióknak nevezünk. Vizsgálni ezeket és összefüggésüket a hagyománnyal, valamint viszonyukat az egyénhez: ez is az egyik fő feladata az ethnológiának.

Azzal, amit eddig mondtunk, megjelöltük és körülhatároltuk az európai regionális ethnológia fő céljait. Ha vizsgáljuk a csoportokat, a csoportokon belüli és a csoportok közötti viszonyokat és funkciókat, eszközöket nyerünk ahhoz, hogy fényt vethessünk a korábbi korszakokra is. Ezzel összefüggésben meg lehet magyarázni a kultúra elemeinek és komplexusainak külső speciális összefüggéseit is. Az ehhez szükséges módszeres vizsgálatok tekintettel vannak a három ethnológiai dimenzióra, a formára, a csoportra és a funkcióra és tekintettel vannak továbbá a jelenségek fajtáira, típusaira és tartalmára, a földrajzi elterjedésükre és határaikra, az időbeli előfordulásukra, a vándorlásaikra, az összefüggéseikre és eredetükre. Nyilvánvaló, hogy ebben az időrendileg beállított vizsgálatban mennyire a tárgyak kutatása kell hogy urakodó legyen. A tárgyak adják meg a lehetőségét annak, hogy szilárd mérföldköveket állíthassunk fel régebbi történeti vagy történelem előtti korokban, amikor a többi források hallgatnak vagy csak egészen jelentéktelenek.

Az eddig elvégzett ethnológiai kutatás fő része ilyen speciális vizsgálatokból áll a kultúrák egyes elemeinek típus-előfordulásairól és földrajzi és időbeli elterjedéséről. Azonban hatalmas munka van még hátra, mielőtt a lényeges előkészítő munkálatok befejeződnek és mielőtt kezünkben lesznek a szükséges szilárd pontok a multbeli állapotok egy átfogó rekonstrukciójához. Igaz, hogy a jelenkori állapotok vizsgálata nagy méretekben folyik, de nincsenek tekintettel azokra a követelményekre és szempontokra, amelyeket itt kifejtettünk. Így ilyenfajta mély és átfogó vizsgálatok szükségesek a legégetőbbben. Véleményem szerint azonban lehetetlen az ethnológia céljainak akármelyik lényeges részét megvalósítani anélkül, hogy az ember tanulmányozásában teljesen új utakra lépni. Biztosabb módszerekre és szilárdabb rendszerekre kell törekednünk az ember összehasonlító vizsgálatában. Az a munka, amely többé-kevésbé találomra vizsgál egyes egyedeket különböző csoportokban és korszakokban, nem lehet elégséges. Lehetővé kell tenni, hogy

az így kapott adatok típus-értékét ellenőrizhessük és végleges mértékegységeket kell találnunk az összehasonlítások céljára.

Stockholm.

Erixon Sigurd.

*

L'ethnologie européenne.

L'auteur expose dans la présente étude le sommaire des problèmes méthodiques des recherches ethnologiques en Europe. Il insiste spécialement sur la nécessité, qu'il faut valoir avant tout les points de vue sociologique, psychologique, historique et géographique. L'examen fonctionnel du présent contribue selon l'auteur à la reconstruction du passé.

Cette étude vient de paraître en langue anglaise (*Regional European Ethnology*, *Folkliv*, I. Stockholm, 1937, 89–108) et suédoise (*Den europeiska folklivsforskningens syftemål och metoder*, voir l'ouvrage de l'auteur *Svenskt folkliv*, Stockholm, 1938, 264–293) et pour cette raison nous faisons abstraction d'un résumé détaillé en langue française.

TÖRTÉNETI NÉPRAJZI ADATOK MÓRICZ PÁL EGYIK ELBESZÉLÉSÉBEN.

Legnagyobb íróink nemcsak gyakran fordultak témáért a magyar néphez, hanem azzal közösségben élve, vagy belőle származva azonosították is magukat a nép szellemiségével. Tudósaink buzgón kutatták legnagyobbjaink ilyen irányú érdeklődését és azokat a nyomokat, melyek a néppel való foglalkozás következtében irodalmi alkotásaikban is észlelhetők. Csokonai,¹ Petőfi,² Arany,³ Jókai,⁴ Gárdonyi, Erdélyi János,⁵ stb. kapcsolatait éppen az Ethnographiában megjelent cikkekből ismertük meg, mert a folyóirat születésétől kezdve a legújabb időkig mindig örömmel karolta fel az ilyenirányú tudósok munkásságát s szívesen adott helyet kutatásaik eredményeinek. De másirányú cikkekben is előljárt ez a folyóirat, mert mindig kereste a közös vonásokat a nép és a nép ügyét szívükön viselő, sőt azt kifejező írókkal és tudósokkal.⁶

A mai kor magyar írója is szoros kapcsolatot tart és tartott a néppel, s itt elég Móricz Zsigmond munkásságára utalni, mely ebből a szempontból szinte kimeríthetetlen kincsesbánya, de kisebb írók munkásságában is egész sereg olyan elemet találunk, mely annak a bizonyítéka, hogy a magyar írónak a nép és a népelet csodálatos élményvilágot jelent. A XIX. század végi és XX. századi író számára sok esetben már a néprajztudomány segítette elő a közvetlen kapcsolat lehetőségét, de vannak olyanok is, akik egész életükben, vagy közvetlen kapcsolatban maradtak és maradnak a néppel, vagy pedig visszavágyódva közéjük, áhitattal keresik bennük az igazi magyar témakört. Az alföldi magyar népnek, közelebbről a hajdú népnek életét, szokásait, hagyományait egész életén keresztül búvárolta és regényben, elbeszélésekben örökségül hagyta ránk Móricz Pál.

Móricz Pál (1870—1936) ilyenirányú munkásságának megfejtése és népi, néprajzi adatainak a néprajztudomány számára való hasznosítása komoly tudományos kutatómunkát is megérdemelne. Jelen esetben arra szeretnék rámutatni, hogy Móricz Pál egyes novelláiban milyen ősi népi hagyományokat, szinte történelmi néprajzi adalékokat mentett meg számunkra, illetve újíttott fel.

Manapság különösen hajlamosak vagyunk arra, hogy a szépirodalmi néprajzi adatainak a hitelességét kétségbe vonjuk, vagy a felületes vizsgálódás keretében utaljuk, esetleg a nép iránti érdeklődését idegen hatásnak tulajdonítsuk, mint

¹ Gulyás József: Népi és folklórisztikus elemek Csokonai műveiben, Ethn., 1924.

² Sebestyén Gyula: Petőfi népdalgyűjtése, Ethn., 1914. Berze Nagy János: Petőfi költészetének folklóre-párhuzamai, Ethn., 1925., Benedek Róza: Bolond Istók, Ethn., 1911., Elek Oszkár: Petőfi Sándor János Vitéze és a népmesék Ethn., 1916.

³ Sebestyén Gyula: Arany János és a hagyomány, Ethn., 1917., Solymossy Sándor: Arany János népiessége, Ethn., 1917., V. S.: Arany János Fülemiljének eredete, Ethn., 1890., Heller Bernát: Arany János A hegedű című vig legendájának tárgyához, Ethn., 1915., Berze Nagy János: Adalék Arany Bajuszának tárgytörténetéhez, Ethn., 1916., Berze Nagy János: Adalék Arany János Hamis Tanújának tárgytörténetéhez, Ethn., 1916., Róheim Géza: A hamis tanu, Ethn., 1916., Szendrey Zsigmond: Adalék Arany János A bajusz és A hegedű című költeményeinek tárgytörténetéhez, Ethn., 1916., Solymossy Sándor: A bajusz című adoma keletkezése, Ethn., 1918., Óvári Zoltán: Rózsa és Ibolya. Arany János verses népmeséje, Ethn., 1924., Balogh József: Egy lakodalmas temetés Aranynál, Ethn., 1928., Szegedy Rezső: Ki volt Szibinyáni Jank? Ethn., 1917., Tolnay Vilmos: A Képmutogató eredete, Ethn., 1921., Balogh József: Az Ünneprontók, Ethn., 1925.

⁴ Szendrey Zsigmond: Népbabonák Jókai műveiben, Ethn., 1919., Gulyás József: Jókai és a népdalok, Ethn., 1925., Solymossy Sándor: Jókai és a magyar nép, Ethn., 1925., Szendrey Zsigmond: Jókai az ethnographus, Ethn., 1925.

⁵ Posonyi Erzsébet: Erdélyi János és a népköltészet, Ethn., 1927/28.

⁶ Katona Lajos: A magyar népmese irodalma, Ethn., 1894., Szendrey Zsigmond: Történelmi népmondáink, Ethn., 1924., stb.

azt *Orlutay Gyula* tette *Tömörkény István*-ról írt munkájában, ahol *Móricz Pál* hajdúsági történeteit a német Heimatkunst-tal hozza szoros kapcsolatba.⁷ *Móricz Pál* tősgyökeres hajdú ember, ősei a XVIII. század eleje óta Hajdunánásnak és a Hajdúkerületnek nemcsak számottevő tagjai, hanem olykor vezetői is. Ő nem tett egyebet elbeszéléseiben, mint a szemével látott múltó és „pusztuló világot” leírta. Akkor talált magára, amikor regény-kompozíció helyett *Mikszáth* és *Gárdonyi* mintájára saját hajdú városának élő és meghalt alakjait támasztotta fel. Minden ilyen elbeszélése a népelet pontos megfigyelőjének s számottevő etnografusnak mutatja *Móricz Pált*.

Ezekben a sorokban egy történeti tárgyú elbeszélését próbálom megvizsgálni s kideríteni adatainak hitelességét, megállapítani az író alakító munkáját.

Móricz Pál „ifjabb”-nak nevezi magát a *Szabad hajdúk* című kötetnek címlapján⁸ s ebben a kötetben egyik novellájának a címe *Boros Pila*, a bűbajos. Ez lesz vizsgálódásunk tárgya.

Mikor először olvastam ezt az elbeszélést hajlandó lettem volna a saját fülével hallott történeteknek történelmi visszavetítésére gondolni. Tökéletesen kifejezi a babonás hangulatot, mint sok más elbeszélésében s a „boglya kemence” mellett sokszor, főleg gyermekkorában, hallott történetek felelevenítésére gondoltam. Később *Sőregi János Zoltai Lajos*ról írt életrajzából megtudtam,⁹ hogy *Móricz Pál* szoros barátságot tartott a debreceni és Debrecen környéki multat hiteles adatok alapján ismerő és feltáró kiváló tudóssal 1896-óta, sőt érdekesebb történetekre fel is hívta az akkor Debrecenben dolgozó újság szerkesztő barátja figyelmét. Egyik ilyen adatközlésének lehet eredménye, ugyancsak a *Szabad hajdúk* című kötet elbeszélése: *Hitvány Császi Ur*.

Ez az adalék gondolkozóba ejtett s *Móricz Pál* családja után kutatva a református egyház adatait vizsgálva találkoztam *Boros* nevű nőszeméllyel a paráznalkodások feljegyzései között. 1768. VI. 10-én ezt jegyezték fel: „*Boros Kata* Máró Istvánnal megesett paráznaságáért peniteált.” Gondoltam a *Boros* nevet innen vehette annál is inkább, mert a halálozási anyakönyvben 1786. XII. 4-én ezt a bejegyzést találtam: „*Koós István meghalt 26 éves korában, sokáig hervadott.*”

A *Boros* és *Koós* név a jelzett novellában előfordul, de sehogysem egyeztek az adatok 1734-el, melyre hivatkozik *Móricz Pál*. Tovább kellett folytatni a kutatást, mert *Boros Pila* történetében különös „hiedelem” adalékokat sejtettem.

Móricz Pál elbeszélése elején arra hivatkozik, hogy „azokban az alacsony, ágasokra épült házakban, miknek tenyérnyi hólyagablakán télviz idején árván pislákkolt ki a ködös éjszakába a mécs, nehéz földszagú volt a taposott pádimentum. A pislogó olajmécs inkább még növelte a homályt, melyből, a súlyos bőrkucsmákkal, fakó árnyakként váltak ki az öreg hajdúk... A fehérszínűek, miközben rokkájukat pergették, aggodalmas, félelmes tekinteteket vetettek a picinkó ablak felé, mert néha úgy rémle nekik, mintha orca vi-gyorgott volna be onnét, minek formáját adni könyvekben buvár prédikátor uram is bajos szerrel tudná, de mik kísértésére az emberi világnak léteznek: — lidérczeknek, bűbajosoknak nevezetve. Mint nemes Nánás városában az

⁷ *Orlutay Gyula*: *Tömörkény István*. Szeged, 1934. 63, 74, 110, 112 és 116 l.

⁸ *Apja, Móricz Pál* 1905. március 19-én halt meg s addig minden kötetén ifjabb *Móricz Pálnak* nevezte magát. Ez a kötet tehát nem 1909-ben jelent meg, hanem 1900-ban. A címlapon évszám nincs, de a legtöbb irodalomtörténet 1909-re teszi megjelenését. Egy általam ismert kötetben (a hajdunánási ref. gimnázium könyvtárában) valaki kézzel be is jegyezte az 1900-as évszámot. A *Heimat* folyóirat 1900-ban jelent meg először.

⁹ *Sőregi János*: *Zoltai Lajos élete és működése (1861—1939)*. Debrecen, 1942. 18, 37, 39, 42, 46, 47, 77, 89, 108, 143, 154 s 160 lapon. Meg kell még azt is jegyezni, hogy *Zoltai Lajos* is nánási diák volt, mint *Móricz Pál*.

1734-ik esztendőben Boros Pila, kit még a deákgyermek is, schólában járók, boszorkánynak, bűbájosnak mondtak.

Végül tavaly nyáron (1942) a hajdúnánási városi levéltárban kutatva sikerült a Városi Protocollum második kötetében az eredeti adatokra is ráakadni.¹⁰

Mielőtt ennek a boszorkányokra vonatkozó tanuvallatásnak az adalékait szemügyre vennők, lássuk *Móricz Pál* adatait, melyek Boros Pilára vonatkoznak.

Móricz Pál azt mondja, hogy „rendelkezett Pila a baglyok felett is”. Termetére „magas vala, szőke vala, vörös övet is viselt... pediglen vörös övet viselni” „tisztá boszorkánytulajdonság”. Ha a „lóra csak sanda szemmel nézett, már is megmerevedett”. Aztán „isten'elen ördöngösségre vetemedé”, mert *Stephanus Kóss* „kocsis embert, kit gazdája a malomba parancsolt éjnek idején „valami megragadta s kocsin” elvitték a pusztaságba. A Kosárhalmom alá... Itt megtáboroztak. Tüzet is raktak. Éttek. Ittak. Táncoltak. A domb tetején pedig csodálatos árnyékalakok, kiknek égett a szemük, nád-sipokkal sípoltak, boszorkányos nőlákat... Karikába járta a tánc. Öreg és fiatal menyecskék libegő lepedőben ugrándoztak villogó szemű réti manókkal, kiket mikor megcsókoltak a boszorkányok: lidérc láng lobbanását látta *Stephanus Kóss* az ajkukon. Kóss-t Boros Pila táncoltatta és mikorra a kőbor farkasok üvöltése elhangzott: végződött a mulatság. Átkos esküvel kellett megfogadnia, hogy szólással nem lesz a történekről senkinek. Hajnalba mikor öröls emberek jöttek a malomhoz, kiizzadva, megsárgulva, lázbetegen a malombálvány alatt ott találták *Stephanus Kóss*-t.

Aztán Boros Pila „a beteg *Martin Kóss*nak” Hadházrul „a javas aszszonytól” hozott fűvét és bájitalát ellopta. Míg „az öreg *Kóss* a külső szerűkerbe ment ki, felesége a pitvarban babrált valamin, jajgatást hallott s beteg legényfia kiáltotta: Anyámasszony, jöjjön be, mert mindjárt megölnek ezért a a fűért.” *Kóss*né bement s fia „halaványon, tajtékos szájjal feküdt az ágyon. A fű nem volt sehol... Boros Pilák az ablakon keresztül kivitték a beteg legény kezibül a gyógyító fűvet.”

„De ördöngös parázna vala ennek a szőke asszonymnak még csak a szerelme is... a bojgó *Tar János*, akit a familiája nem akart elösmerni, volt a paráznaságban mátkája... Az a fekete *Tar*, ki a temetőben halottak sírját is felásta már. Ezt szerette Pila. Ördöngős szerelme vala ez. A lidérczeknek, garabonczásoknak, kriptájlakó halálfejű valamiknek szülő szerelme, mert mikor Pila asszony fekete *Tarral* paráználkodott, mindenütt erdő-berek támadott körülöttük, hogy senki meg ne láthassa őket.”

Aztán *Szilágyi György* juhászt is rémítette, aki megfenyegette, hogy hadnagyk elé adja a dolgot: „Szóba ne keverj, mert bizony, míg ilsz, megemlegetsz. Olyat cselekszem, hogy még *Tatárország*ból is haza kell jönnöd... Hiában perel én velem az egész város.”

Móricz Pál szerint saját vérért „sem kímélte,” volt egy fia Pilának „s midőn a menyé, férje küldésére, elment hozzája és kérlette, hogy ne pocskolná a pénzt a bojgó bitang *Tarra*, oly annyira megharagudott, hogy mondotta: — Várjál reá, mert nagyon megbánod ezt...” S azon éjjel, mikor a fiatal asszony kenyeret dagasztott, úgy érezte, hogy valaki hívja és ki kell mennie az udvarra, mert a napa hívja. A leány anyja hiába tiltotta a kimeneteltől, kiment s jajgatva jött vissza: „— Jaj édes anyám, én oda vagyok, mert megbottám egy fekete kantába, de én meghalok három hétre... Ugy is történt. Betegségében eleget is mondogatta:

— Jaj ne hagyjatok meghalni, mert a hitvány *Tar* pénzéért kell nekem meghalni...“

¹⁰ A Boros Pilára vonatkozó adatokra *Igmándy Zoltán* hívta fel figyelmemet, akinek ezúton is hálás köszönetemet tolmácsolom.

A „vörös övet viselő“ Boros Pila vége Móricz Pál elbeszélésében az lett, hogy kigyulladt a fűrmender istállója egy éjszaka s a körül megtalálták Boros Pilát, elcsípték s „ördögös cselekedetei miatt máglyahalálra ítélték... megégették az akasztófa dombon, ahová a fekete varjak a közeli akácokra még ma is eljárnak.“

Ez a hátborzongató, sejtelmes történet Móricz Pál elhitető erejével komoly hatással van az emberre. Első pillanatra kételkedik, hogy mindezt történeti kütfőből merítette, de kénytelen elhinni, mert a hajdúnánási városi jegyzőkönyv II. kötetének 572 s köv. lapjain érdekes tanuvallomást talál 1734. szeptember 25-i kezdettel.

A tanuvallomás jegyzőkönyvének másolata a következő:

1734. szeptember 25.

Hallotta-e a Tanu valakinek, akárkinek is illen Nánás városában valamely bűjölését, bájolását, babonálását, ember vagy barom vesztését vagy akár mely ördögös boszorkányságát?

1. Öreg Behány János: Egyebet a Fátens ezen dologban nem tud, hanem a F. házában magátul hallotta Boros Pilátul, hogy mondotta, hogy ötöt még a Deák gyermekek is boszorkánynak mongyák a Scholaban is.

2. Koss Martinus: A Fátensnek a maga lovának egy alkalmatossággal hogy Kovács Istvánné merevítette meg a nyakát míg el is örölte, azt mongya, mert őrni kérte s nem adta a F. A Hatházi orvos Asszony orcátlannak mondotta Csohány Ersókot, Balásinét, Kovács Istvánnét s Nagy Istvánnét s eleiben sem bocsátotta. Fia jó Tanu lehet effélire.

3. Koss István: A Fátens egy alkalmatossággal gazdája parancsolattyal ment az Oláh Mihály uram malmába meglátni, ha kijött-e a szer? s ezt elvégezvén ki indult a kert felé s az Oláh Pál kertye kapujában hát meglát egy valamit feje lepedőben, de micsoda légyen a F. nem tudta, hanem csak meg ragatták a F-t s elvitték kocsin az Kosár halom felé a mezőre s egy helyen megszállván tüzet raktak, ettek, ittak, sipoltak, táncoltak, sokat nem is ismért benne, de az kiket ismért ezek voltak ottan: Balás Mihályné, Kovács Istvánné, Boros Pila, Nagy Istvánné az öreg fiával Nagy Bálinttal, az Alsó vígi Nyakó Andrásné. Két izben vitték pedig el a F-t s mindenkor ezek voltak ottan, még meg is esküdtötték, hogy senkinek sem mongya.

4. Paál Gergely: Hallotta a Fátens Högye Mihálytul, hogy az öreg Balásiné tiszta boszorkány.

6. Dobó András felesége: A Fátens hallotta az öreg Lénártnétul hogy Kovács Istvánnétul vóna baja az ü fioknak, azonban mikor Hatházzrul haza jöttek, Csohány Ersók odament volna és erővel el akarta venni a füvet, a kit onnan hozott a Hatházi Asszonytul és az italt is, akit a Hatházi Asszony adott.

7. Csohány Márton felesége: A Fátens egyebet nem tud, hanem a maga fiátul hallotta a F., amit megmondott, a Fia azonban, hogy Hatházzrul haza jöttek egyszer elsivalkodott a fia s mondotta: Anyám Asszony jöjjön bé kend, mert majd megölnek a fűért, Csohány Ersók s az ablakon ki vették a kezembül.

8. Tóth Mihály felesége: Hallotta a Fátens egykor az öreg Balás Mihálynétul: Kutya b... Salva venia, Nánás Asszonyi, mit tulajdonnak ellenem, mert ha megvetem magamat valamennyien vannak sem érnek velem.

9. R. Szabó Pál: Hallotta a Fátens a Hatházi Asszonytul, hogy az öreg Balás Mihályné Ladányban élt 9 esztendeig Tar János nevű emberrel ördögös paráznságban, addig mind sinlett a felesége az után meg holt és most Földesre házasodott, az ólta ottan lakik, mikor pedig paráználkottak, azt mondotta mindenütt erdő-berek termett előttük, hogy senki sem látta meg őket. S mikor tavaly itten volt azon asszony Oláh Mihály uramnál, oda ment

Kovács Istvánné és Csohány Ersók főzni, megmondotta nekik: *No kutya lelkük, ugy főzettek először magatok egyetek benne, mert nem hittalak én ide, van itt gazda asszony, aki főzön s mikor meg indult is, megmondotta nekik: No kutya lelkük, ugy cselekegyetek, az én szekerem fel ne düljön, mert rosszul jártok.* Hogy a tölcseréssel oda ment Kovács Istvánné Hatházon, akkor is megmondotta neki: *No mit keres itten? S a mondotta: Csak ide jöttem ükevel. S azt mondotta a Hatházi Asszony: No ha ide jöttél, az én cselédemnek valami baja ne lgyen.* Azonban a Fátens fiának mondotta; Szegény Péter a . . . . . haraguttak meg s te szenvedcz írette.

10. *Oláh Mihály:* Egyebet a Fátens nem tud, hanem hallotta a Hatházi Asszonytul, hogy mondotta: *Kiss Nagy Andrásné* ne hadgyák oda jární, még a házbul is kiverjék, mert nem jó asszony, azonban *Csohány Ersók* szilvát vitt oda egy alkalmatossággal s annak is mondotta: *A szilváját meg ne egyitek, a házból is kivessítek, mert nem jó Asszony.* Az *öreg Nagy Péter* is arra jó tanu lehet. Azonban *Sajánétul* is hallotta a Fátens, hogy az ú kie feleségét *Nyakó Andrásné, Kiss Nagy Andrásné és Csohány Ersók* ették¹¹ volna meg. A Hatházi Asszonytul azt is hallotta, hogy *Vanyai Panda* maga ette volna meg a maga leányát.

11. *Füle Dávid:* Hallotta a Fátens 1726-ik esztendőben *Bakó Jánosné* (mivel akkor a fátens szolga volt), hogy mondotta: *Isten engem ugy segillyen tiszta boszorkány Csohány Ersók, azt is tudom, mikor tanulta az első Daróczy Istvánnétul a Dobó András annyátul, mert elment hozzá Csohány Ersók s azt mondotta: Nosza tanicson meg kied engem valami orvosságra s annak mondotta: Bizony Ersók megijedcz te attul. S mondotta Ersók: De bizony nem ijedek s elment hozzá az Asszony elsőben disznó, azután kutya kípiben, ugy tanította.*

12. *Szabó István felesége:* Hallotta a Fátens Ladányi embertül, hogy mondotta: *Balás Mihályné tűz alá való, tűz alól szaladott.*

13. *Sallai János felesége:* Hallotta a Fátens a Hatházi Asszonytul, hogy mondotta: *Hát nem vezett-e még el Kis Nagy Andrásné a vírben? Mondotta a Fátens: Bizony nem. Mondotta: Hát Csohány Ersók, Kis Nagy Andrásné, Sajáné tiszta boszorkányok, tűz alá valók, az eb ágyában születtek, eddig megirdemlették volna, ha meg ígettik volna.*

17. *Móricz János felesége:* Hallotta a fátens a Hatházi Asszonytul, hogy mondotta: *Hát nem vezett-e még el Kis Nagy Andrásné a vírben? Mondotta a Fátens: Bizony nem. Mondotta: Hát Csohány Ersók s Kiss Kovácsné a tűz alá valók, hogy az Isten soha se mencse a Tüztül, hát az a Nyakó Andrásné, egy nagy magos szöke Asszony, veres övet visel, az tiszta nem jó Asszony, tiszta boszorkány.* És hogy ottan kinlódott a *Rados Szabó Pál* fia mondotta neki: *Szegény Péter . . . haraguttak meg s te szenvedél írette.* Azonban megmondotta a Fátensnek: *A párnád meg níz, mit lelsz benne, ide hozd! Meg is kereste a Fátens s abbul ocsmány kötéseket vett ki, mely még most is meg van a fátensnél. Balás Mihálynéül pedig hallotta, amit a 9. tanú vall. Azonban, hogy az elmúlt Demeternapi Tokaji vásárra készültek, kírte Sótészné a Fátens, hogy vigye el egy lúdgját s hozzon üveg ablakot néki. Mondotta a Fátens: Én bizony nem vihetem a ked lúdgját, és ablakot sem hozhatok, nem sugorgathatom s mindgyárt a Fátens gyermekén olyan nyavaja esett, hogy nem alhatott egisz egy hétig, minden lelke gyanúsága Sótésznén van, mivel igen nagy nyavajában vót maga is a Fátens, s elment hozzá, egy kis cernát vitt az ujján s mondotta: Édes szomszéd asszony, adgyon kied egy kis czernát abbul, akivel Sára ingvállat varrt s a Fátens mondotta én bizony nem adhatok, mert pinzettel tele vóna az ládarakva, se nyíthatnám fel s azzal elment. Ismét hogy Hatházra akart menni a Fátens, odament Sótészné s mondotta: Nimet alá valót adgyanak, holott a*

¹¹ Etefték helyett.

Nimet még akkor be sem jött volt s ezen megindulván igen a Fátens, mivel gyanakodott is reá, mondotta előtte: Én ugyan senkinek sem vitettem, de ha kire rámongya a Hatházi asszony, az Isten az én Istenem ne ligen, ha utca hallatára ki nem kiáltom s az után mindjárt alhott a Fátens gyermeke, mint az előtt.

19. Szabó Pál felesége: Mikor az nyáron Hadnagy uram felhozatta a Kovátsné fiát, mondotta a Fátens fiának, hogy igen tőri az a kied Hadnagy apja a borsot orrom alá, de várjon.

20. Behány János felesége: Egyebet a Fátens nem tud, hanem hallotta Kovács Istvánnétul össze veszvén Csohány Ersókkal, hogy mondotta neki: Ördög szűlte tűz alá való Asszony. Csohány Ersóktul hallotta, hogy mondotta Balásnének: Rigen meg érdemelte volna a tüzet.

26. Váradi János felesége: Egyebet a Fátens nem tud, hanem hallotta Sallai Jánostul, hogy Sótészné egy fejr lepedőben futott vele a szekér mellett egész éjjel a ritig.

28. Girus János: Hallotta a Fátens Becskereki Mihálytul és az Juhász András sógorátul, hogy Juhász Andráséknál rostát hántak volna, és hogy a rosta arra fordult, hogy Sótészné ördög, az ura kan ördög és Kónya Jánosné is ördög. A Fátens az elmúlt esztendőben igen nagy nyavajában lévén minden gyanusága arra volt, hogy Sótészné rontotta volna meg, mivel Deliné is megmondotta: Ha ki tited megrontott, ha haza mégy, előtled mégyen a kútra, s ugy is lett, mert Sótészné ment előtte a kútra, sőt egy alkalmatossággal sölét hajnalban menvén a Fátens a kert felé, Sótészné a Máró kertye kapujában eleibe ment a Fátensnek s kérlette: Mi lelte? mondotta: Hiszen tudgya kend mi lett, és mondotta: Nem lesz semmi gondod s megkenegette a Fátens a vikonyán és mingyárt könnyebbülést érzett magán.

29. Szalkai András: Hallotta a Fátens maga édes annyátul, hogy mikor Nagy Sámuel uram ez előtt való felesége Szalkai Mária felesége volt, össze veszekedtek Nagy Istvánnéval és meg is fenyegette s mingyárt nagy nyavajában esett s meg is holt az Asszony, melyért minden lelke gyanusága reá volt.

31. Szalkai János özvegye: Semmi egyebet nem tud, hanem mikor az öreg Nagy Istvánné Tatai István uramnak azt a pénzt attá volt, s a többi fiai odamentek Nagy Sámuel uramhoz, hogy szóljon az ides annyoknak, hogy ha idegennek annyi pénzt ki adhatott, adgyon nekik is édes gyermekinek. Nagy Sámuel uram a Fátens leányát, akkori feleségét küldte az édes anyyáért s igen megharagudott reá Nagy Istvánné s meg fenyegette, mondván: Várj reá, mert megbánod ezt, s ugyanazon éjjel dagasztott a Fátens leánya és ugy teczett neki, hogy dagasztás közben hujja ki a napa a házbul, még a Fátens mondotta: Ne menj ki édes lányom, de mégis kiment, s mihelt bejött mondotta: Jaj édes Anyám Asszony odavagyok, mert megbotlám egy fekete kantában, de bizony meg halok, három hétre meg is holt, mellyért minden lelke gyanusága Nagy Istvánnéra van, mivel egész haláláig beteg ágyában is eleget mondotta a leánya: Csillagaim ne hadgyatok meghalni azért a kicsinért, mert csak tulajdon a Tatai pénzéért kell énnekem meghalnom.

32. Szabó István: Hallotta a Fátens bujdosásában, most Ladányban Fekete Jánostul, hogy mondotta: Isten engem ugy segéllyen, hanem Balás Mihályné ugy megkínzott engem, majd megholtam, hogy csaplár voltam, s bort nem attam neki, hanem megfenyegettem, osztán ugy állott el rólam.

33. Horváth János felesége: Egyebet a Fátens nem tud, hanem elköltöztvén az öreg Nagy Istvánnétul, megfenyegette őket, mert meg bánnyák visszamennének egy holnap mulva, s ugyan egy holnap mulva fel is foka dozott a Fátens urának a lába s most is sebes, mellyért minden lelke gyanusága reá van.

34. Dobó András: Hallotta a Fátens Csohány Ersók szájából, hogy mondotta Balás Mihálynének: Ehe nyilvánvaló kurva boszorkány, hogy nem

tudtál oda veszni. Még a Fátens mondotta neki: Ersók, hogy mered azt mondani s mondotta: Az ű bizony, mert onnan árok alul szaladott, azonban az elmúlt őszön összeszólalkozott Csohány Ersók fiával és bevádolta az anyjának a fiát s csakhamar azután küldött Csohány Ersók a Fátens feleségének egy kis kocsonyát, és kínálta a Testist is velle s nem akart enni benne, gyanus lévén hozzája, de sok kinálás után evett benne és csak hamar olyan nyavajában esett, hogy két egész hétig is vizelletit nem tarthatta, melyért minden gyanusága reá volt és Fátens felesége által ment Csohány Ersókhoz s megmondotta, hogy az urának minden gyanusága reá van s mondotta Csohány Ersók: Szar lessz, semmi gongya, az nap el is állott rulla azon nyavaja, azonban hogy Csohány Ersók leányát elküldte Tiszteletes prédikátorhoz a maga házául mondotta a Fátens neki: De bizony Ersók magad sem voltál igen jó s a leányod sem jó s arra mondotta a Fátens: No szomszíd várj rá, most ezt bizony duflomul vissza fizetem s akkor éjjel mingyárt megtörik a boszorkányok egy ökör bornyát, melyirt a Fátens reá gyanakodik.

35. *Szenátor Móricz János*: Hogy 1734. szeptember 25-én a Hadnagy ur megeskette a Fátens-t s legkiváltképpen miolta a *Sótészné* ludgyát a vásárra el nem vitték, amint a Fátens felesége megvallotta, olyan nyavajában volt a Fátens, hogy sem nem alhatott s ivott, osztán abból az italbul, akit a Fátens feleségének a Hatházi Asszony adott, olyat vetett ki, mint a tehén pokla s annyit mint az ember tenyere és olyan volt az orcája is, mint a ruha s egy alkalmatossággal kérte Feketiné a Fátens-t mi lelte? S mondotta: Én bizony igen rosszul vagyok, de ha valami sorsot hallhatok arra, akire a Hatházi Asszony mondotta Isten meg ne álgya a lelkem, ha a házában meg nem ígetem s attul fogva mingyán jobban lett a Fátens, melyért minden lelke gyanusága Sótésznéra van. Azontul hallotta a Fátens, hogy Sallainének most a lakodalomban azt mondotta volna *Kis Kovácsné*: Még a gyermekei is megkeserüli annak, aki Hatházra volt a dologban.

36. *Sallai János*: Harmadívi télben éjjel nádért kiszülvén a Fátens a rétre míg kiszült, a kertben a kapufélen mind ott kucorgott egy asszony és mihelyt megindult velle együtt egész a Ritig ott ígetett a lú mellett, soha el nem hagyhatta a Fátens-t, *Sótésznének* ismerte és mindiltig azt is mondgya, hogy ű lett lígyen. Hogy a Fátens az Ritre bément a Rit szélén csak elmaradt.

37. *Kocsis István felesége*: Az elmúlt szombatra virradóban éjjel lévén a Fátens a maga házában nem alutt egy cseppet is, hanem ébren volt, a gyermekét szoptatta, csak azon vette esziben, hogy fel hágván az ágyára megnyomta a lábát az az *Tóth Asszony*, aki *Tóth Gergelyék* előtt lakik s *Balásné* a deszkára ült, *Kis Kovácsné* térdelte, a fejét a falban verte s csak arra kényszerítette: esküggjön meg az Istenre, hogy soha a Nótárius házához ki sóért nem megyen s azt mondotta: Meg fogtalak kutya, ugyis meg fojtogatta, hogy soha az ulta magát fel nem vehette az ágybul, amiatt, mert ugyan bugyogott ki orrán száján a vér.

40. *Berencsi András özvegye*: Egyebet a Fátens nem tud, hanem egy alkalmatossággal szó lévén a Fátens házában a *Banáné* nyavajája felől, *Banáné* jelenlitében, mondotta *Banáné*: De bizony az éjjel is özve rontottak, mert *fakó csödör jár hozzám szüntelen*, az íjjel is a rontott özve.

41. *Szabó János felesége*: A Fátens az öreg *Banánétól* hallotta, hogy mondotta ennek a Sófinak (t. i. a menyinek) ellopták öt fű kenderét, de ha egy szántó vasat kaphatnék, a kemenczébe tenném s ha meg tüzesednék egy marok kölest vetnék rá, de ugy fel omlanék a teste bizony, valamint a köles kipattogoznék s kérték: Ugy de meggyógyulna-e valaha, s azt mondotta: a bizony sohasem, s mondották: Nem szánád-é, s mondotta: Az Isten meg ne álgya a lelkem, ha szánám. *Szabó János* és *Szabó Ferencné* is úgy hallották a szájából.

Csak azoknak a vallomását közlöm, akiknek ebben a tárgyban volt mondanivalója.

Móricz Pál ismerte ezt a tanuvallatást s innen vette a nevet, az adatokat s formált belőle a kor izlése és követelménye szerint, meg a maga írói képzelete segítségével, kerek történetet. Érdekes, hogy az egyes, más és más boszorkányos személyekre vonatkozó adalékokat mind Boros Pilára vonatkoztatja.

Igy lesz a történeti adat szépirodalommal s így hívja fel Móricz Pál minden néprajzi adatára különösen a figyelmet, mert mindegyikben élő vagy élt néphagyomány jut szóhoz. Ezek mellett az elbeszélések mellett érzékellenül ment el a kor, nem vette észre benne a történeti néprajzi adatokat a tudomány sem. De arra jó a vele való foglalkozás, hogy rátalálva az eredeti forrásra *felfigyeljünk népi hagyományaink történeti multjára*. Nemcsak a tárgyaknak van történeti multja, esetleg ábrázolása, hanem az élő hiedelemvilágnak is vannak történeti kutfői: levéltárak mélyén, városi tanuvallatások jegyzőkönyvében, magánlevelekben, stb. Míg ezeket és az élő néphagyományt a nép szájáról össze nem gyűjtöttük, addig hiábavaló minden komolyabb összegezés, mert nem érheti el a célját.

Móricz Pál több elbeszélésének forrását sikerült megtalálnom s igyekszem ezeket közölni, azzal a hittel és szándékkal, hogy vele a magyar néprajztudomány ügyét szolgálhatom. Hitem szerint komolyan meg kell indulnia nemcsak az élő néphagyomány teljes összegyűjtésének, hanem a történeti adalékok közlésének is. Hiedelemvilágunk legmisztikusabb lelki mélységekből táplálkozik s a nánási babonáknak és hiedelmeknek, mint ez az adatközlés is bizonyítja, történelmi multja van. Különös, hogy éppen református hajdúváros jegyzőkönyvében vannak ilyen adatok szép számmal, mert eddig félremagyarozott találgatással úgy tudtuk, hogy református népünk nem babonás. Mélyebb dolgokról lesz itt szó, s ősi hitünknek elkorcsosult sok adata fog felárulni az adatok gazdagságából.

Móricz Pált nem lehet azzal vádolni, hogy gyökértelen a Hajdúságban s nem ismeri jól a fajtáját, mert élő és régebbi hagyományoknak dús kincstára minden kötele. Ő sajnos csak siratgatta a régi életformát, a fejlődést meg nem akadályozhatta. Most már a mi kötelességünk belőle hasznosítani és a tudomány mérlegén is megmérni a termése eredményét. Őseinek s az egész nánási közösségnek a képviselője ő, aki oly szerető melegséggel irogatta kevés olvasó közönségének igazi „magyar életet“ mutató köteleit. Családjá¹² és fajtája annak az életformának volt letéteményese, melyben évszázados hagyományok éltek elevenen s Istentől kapott tehetséggel szépirodalmi művekben is megörökíthette ezt a letűnt és elpusztult világot.

Molnár József.

*

1

Angaben zur historischen Volkskunde in einer Novelle von Pál Móricz.

Pál Móricz (1870—1936) war einer der besten Kenner des ungarischen Volkslebens der Grossen Ungarischen Tiefebene. In mehreren Novellenbänden verewigte er diese Landschaft und die eigenartige Welt ihrer Bewohner. Als er von seiner Heimatstadt Hajdunánás (Kom. Hajdu) ferne lebte, rettete er in seinen Schriften die alte Lebensweise auf der heimatlichen Scholle und besonders die der Hajdu vor der Vergessenheit. Mit warmer Liebe und künstlerischer Einfühlung zeichnete er die charakteristischen Figuren des Volkslebens und unter ihnen die hervorragenden Träger der ungarischen Volksüberlieferung.

Die sich mit Zauberei beschäftigende *Pil 1 Boros* ist Heldin und Titelgeberin einer der Novellen in seinem Bande „Freie Hajduken“ (Szabad hajdúk). In dieser Er-

¹² Móricz Pál hajdúsági író családjának történetére vonatkozó adalékokat l. Magyar Családtörténeti Szemle 1943. szeptemberi számától kezdődően.

zählung benützte er ein Zeugenverhörprotokoll vom 25. Sept. 1734 des städtischen Archivs von Hajdunánás als Quelle. Von hier nahm er die in der Erzählung vorkommenden Namen und formte aus den, gegen die mit Hexerei angeklagten Personen schriftlich niedergelegten Zeugenaussagen die Figur der mit Zauberei beschäftigten Frau. Er benützte die Angaben auf authentische Weise indem er an vielen Stellen buchstabengetreu Teile derselben wiedergab. Die von ihm getroffene Änderung erstreckt sich dahin, dass all' die Hexengeschichten, die über die verschiedenen Einwohner der Stadt von den Zeugen ausgesagt wurden, von ihm auf Pila Boros übertragen wurden. Die Figur der Pila Boros bekleidete er mit den verschiedenen Arten der Zauberei und zeigt somit durch eine Gestalt der Wirklichkeit die Aberglauben des Volkslebens.

EGYÉNISÉG ÉS KÖZÖSSÉG SZEREPE A NÉPMESE ÉLETÉBEN.

Ennek a cikknek a megírására az a körülmény készlet, hogy az újabb népmese-publikációk fogadtatásában és azok értelmezésében sok ellentmondás, az új irány módszerében még valami bizonytalanság van, és ebből aztán bizonyos fogalmi zavar keletkezett. Ennek a zavarnak a felidézésében nekem is részem van egyrészt gyűjteménnyel, a Baranyai népmesékkal,¹ másrészt a vele foglalkozó bírálatok révén, ahol véleményem bővebb kifejtésére felszólítást is kaptam.² Eppen ezért szót kérhetek a fogalom-zavar eltüntetésében is.

Népmese és irodalom.

Legelőször tisztázzuk az „irodalmi népmesével” megbolygatott kérdést, amelyre a Sorsunk c. folyóiratban (II., 1942., 470—75. l.) *Dömötör Sándor* tért ki az UMNGY. I. és II. kötetéről írt „Irodalmi mesemondás, népi meseszerzés című cikkében. A cikkben tulajdonképpen „az irodalmi népmesét” bírálgatja, mégpedig az *irodalom* fogalmát *Horváth János* megfogalmazásában használva. Így a népmese csakugyan fából vaskarika lenne. Holott „az irodalmi népmese” kifejezés a két kötet egyikében sem fordul elő, de még a népmesének olyan értelmezése sem, amelyből a cikkíró joggal származtathatta volna különös kifejezését.

A népmesének az irodalommal — már t. i. azzal az irodalommal, amelynek fogalmát *Horváth János* így adja meg: „Irodalom nincs írott szövegek nélkül” — kapcsolata nincs, és nem is lehet, pusztán amiatt, hogy a népmese a szóbeliség formájában élő valami. De ha ilyen mereven kapaszkodunk a szavak származásába, akkor az *eposz*nak sincs köze az irodalomhoz, mert az *eposz* eredetileg annyit jelent, mint szó, beszéd. Márpedig az irodalmat és a szóbeli költészetet belső törvényszerűségeik alapján összekapcsolhatjuk, és „szóművészet” néven nevezhetjük. Más kutatók viszont nem idegenkednek attól sem, hogy az „irodalom” szót az írásbeli és szóbeli irodalom összefoglaló

¹ *Banó István*: Baranyai népmesék. MNGY. II. Budapest, 1941.

² V. ö. *Berze Nagy János* bírálatát, Ethn. 1942. 66—68. l.

neveként használják.³ Ez már annyira általánosnak nevezhető, hogy még középiskolai tankönyvekben is nyoma van.⁴ De így már az irodalom fogalmának meghatározásában a feltétlen írásbeliség kritériumát ki kell hagyni. Ki kell hagyni annál is inkább, mert máskülönben egy publikált mesegyűjtemény az egyik legfontosabb kritérium, az írásbeliség alapján a szűkebb meghatározású irodalomnak is részese lenne.

Személyiség, közösség, hagyomány.

Ezen az úton haladva eljutottunk a legvitatottabb kérdéscsoportig: a személyiség, közösség és hagyomány viszonyáig. Itt találjuk a legnagyobb zavart. Ellentmondásokat találunk egy-egy író felfogásában nemcsak más-más alkalommal elmondott véleménye alapján, hanem néha egyetlen cikkén belül is. Így pl. *Berze Nagy János* Baranyai népmesék című könyvemről írt bírálatában⁵ a következőket írja: „Az egyéniség szerepének elvét eddig is elismertük, amennyiben a hagyományok elmondójának nemcsak a nevét, hanem életkorát, foglalkozását, műveltségi fokát, az elmondás helyét és idejét is feljegyeztük, emellett súlyt vetettünk a mese elmondásának módjára, szerkezetére és tartalmára is, vagyis a *lehetőség szerint* feltártuk mindazon körülményeket, amelyek a mesélő és a mese, a mese és környezete viszonyának, életének keresztmetszete szempontjából ismernünk kell s amelyek a jövő mesekutatása előtt fontosak lesznek.” De meg kell jegyeznünk, hogy ezeknek a szempontoknak érvényesítését *Berze Nagy János* gyűjteményeiben nem nagyon láttuk, hisz még ezen követelmények *lehetőség szerint* való kielégítésére is kevés lenne az a kb. 20 lapnyi bevezető tanulmány, amivel *Berze Nagy János* Baranyai magyar néphagyományok című, anyagában igen értékes, 1840 lap terjedelmű gyűjteményét útnak bocsátotta.

De a fent említettek folytatásaként (a 67. és 68. lapokon) a személyiség kutatás követelményeit ad absurdum fokozva megállapítja, hogy annak eleget tenni lehetetlenség, s így „minden az alkotóképességre vonatkozó vélemény vagy szilárd alapokat nélkülöző túlzás, vagy a probléma felületét érintő tapogatózás.”

Dömötör Sándor a Sorsunkban megjelent, már említett írásában azt mondja (i. h. 474. l.): „Ezért aggasztó a mesekutatásban a helytelen módszerekkel vizsgált mesemondó egyéniségének kiemelése.” De már *Bözödi György* A tréfás farkas c. mesekiadványának bírálatában (Ethn. 1943. 87–88. l.) nagy hiánynak tartja, hogy *Bözödi György* a mesemondóról, *Bágyi János*ról, nevén kívül semmit sem mond. Így *Dömötör Sándor* sem tud semmit *Bágyi János*ról, mégis a következőket állapítja meg róla: „Az előttünk lévő mesék *Bágyi Jánost* kiváló egyéniségű mesemondónak mutatják, *Bágyi* nem bőbeszédű mesélő, változatai mégis újszerűek: tele vannak egyéni ötletekkel, egyéni megoldásokkal, — talán célzásokkal — a megszokottól, az ismerttől eltérő vonásokkal...”

³ V. ö. *Mühlmann*: Methodik der Völkerkunde, Stuttgart, 1938. 126. l.

⁴ *Alszeghy-Sík-Brisits*: A magyar irodalom története. Budapest. 1941. I. rész. A VII. osztály számára. L. a bevezető részt.

⁵ Ethn., 1942. 67. l.

Megállapításai — a gyűjteményt én is ismerem, és nagyon élveztem — nagyjából helytállóak. De megállapíthatja e mindezt *Dömötör Sándor* az ismeretlen mesemondóról, különösen amikor az ismertetés elején azt állítja nagy általánosságban a közelmúlt mesegyűjtéséről, hogy a gyűjtő: „Ha akarta, elhagyott, ha úgy gondolta, hozzátoldott a hallott meséhez egy-egy részletet, hogy kerekesebb, gömbölyűbb legyen a mű, hogy tetszetősebb, fésültebb legyen a kis falusi vadóc.” — A mesélőről csak a gyűjtő tudna érdemlegeset mondani, annál is inkább, mert jelen esetben megengedhetett volna magának bizonyos simításokat, hiszen nem tudományos mesekiadvány A tréfás farkas, hanem gyermekek számára készült mesekönyvnek.

Ez a kiragadott két részlet mindenestre megmutatja, hogy még a személyiség-kutatás ellenzői között is mindenki érzi azt, hogy a mese meggyökereztetésében a legelső tényező a mese elmondója, akihez mégis csak fűzik valamilyen szálak a mesét. Nagyon jellemző éppen *Dömötör* nézete, aki egyelőre teljesen ismeretlen mesélőről megállapítja, hogy „kiváló egyéniségű mesemondó,” „változatai . . . újszerűek, tele vannak egyéni ötletekkel, egyéni megoldásokkal.”

Tehát a mesemondó vizsgálata mégis fontos valami, de ez még nem néprajz; ezen kívül megvizsgálandó még az egyéneknek a közösséghez és a hagyományhoz való viszonya is. Az UMNGy. I.—IV. kötete — köztük az én gyűjteményem is — hagy maga mögött kívánnivalókat. Az I. és a III.—IV. kötet már pusztán anyagával is egyoldalúságra vezet: egy-egy mesélő teljes anyagát tartalmazzák.⁶ A III. és IV. kötet, *Dégh Linda* gyűjteménye pedig abba a hibába esik, hogy a személyiség-kutatás szempontját elvéve merevíti, mindent összeír és publikál is, amit Pandur Péter mond, de még a mesélő önéletrajzával kapcsolatban sem vet fel kérdéseket, amikre pedig a néprajztudomány kíváncsi lenne. Még egy irodalomtörténeti tanulmányban is kifogásolható módon: minden máshoz, közösséghez és hagyományhoz való viszonyítás nélkül rajzolja meg Pandur Péter alakját, és a magyar népi mesemondásra igen sokszor a legkevésbé sem jellemző mesékkel tölti meg gyűjteményének két kötetét.

De térjünk vissza eredeti mondanivalónkhoz.⁷

Az, hogy az egyéniség, közösség és hagyomány hármasságának tényezőiből a legújabb kutatás talán a kelleténél többet foglalkozik az egyéniség kérdésével, egyrészt valami reakció eredménye, és a dolog újdonsága hozza magával. De az a szemlélet is, amely meglehetősen ridegen elutasítja és szembe fordul vele, jobbra az új dolog iránti idegenszerűségből táplálkozik. Pedig csak a három tényező helyes kapcsolata adhatja meg a népmese helyes tudományos, esztétikai, népismereti és szociológiai értékét. Ez a három tényező csak három pólusa a szemléletnek, amelyek közül mind a háromra tekintettel kell lennünk, még akkor is, ha néha az egyiknek vagy a másiknak a szerepe jelentékenyebbnek is látszik.

⁶ *Ortutay Gyula*: Fedics Mihály mesél. UMNGy. I. Budapest, 1940., *Dégh Linda*: Pandur Péter meséi. UMNGy. III—IV. Budapest, é. n.

⁷ NB. az ilyen formula nemcsak a ponyvára jellemző, ahogy azt *Dégh Linda* állítja két hevenyében összekapkodott idézet alapján (UMNGy. III. 75. l.), hanem a népi előadásmódnak is jellemző tulajdonsága. Legalább is ilyenként van megemlítve *Bolke* és *Polivka* Anmerkungenjében. (IV. k. 20. l.).

A közösség szerepe az, hogy fenntartotta a meséket mégpedig azért, hogy igénye volt a mesére, szerette, szívesen hallgatta. Így bizonyos fokig a nép minden fiának határozott ismerete van és volt a mesékről: így hordozta a hagyományt; ehhez viszonyítva fogadott vagy vetett el egyes újításokat.

De a meséket mindig és mindenütt egy-egy ember mondotta el. Nézzük ennek az egyes embernek a szerepét. *Asadovskijt* idézve ismét el merem mondani a mesemondókról, hogy előttük alapszabályként véve ugyanazok a feladatok állottak mindig is, ami a költők előtt.⁸ Csak mint legszűkebb egyezésre mutatnak rá arra, hogy a költők, írók sem írnak egészen újat. Irodalomtörténeti tanulmányok is megállapítják az egyes írókról, hogy miből, honnan tanultak, hogy mi volt az a hagyomány, amelyből táplálkoztak. Így *Ady Endrében*, *Móricz Zsigmondban* vagy *Illyés Gyulában* bizonyos fokig benne van irodalmunk majd ezeréves fejlődése, sőt népköltészetünk és a világirodalom nem egy hatása is. Ezenkívül van még egy másik közös vonása a mesemondóknak az íróval-költővel: a tudatosság. Egy régebbi tanulmányomban (*Ethn.* 1939. 1. skk. 1.) éppen a tudatosságban jelöltem meg azt a vonalat, ami a mindennapi beszédből kinövő trufát, különösen pedig a mesét elválasztja a közönséges beszélgetéstől, és valamilyen formában a műalkotás fokára emeli. A mesét soha nem veti fel a beszélgetés sodra, a mesét mindig igényli és kéri egy bizonyos hallgatóság. Sőt a mesegyűjtő is kéri a mesélőt, hogy neki mesét mondjon, mert ha csak népnyelvi adatokat, szólásokat vagy közmondásokat gyűjtene, elég lenne, ha figyelné az emberek mindennapi beszédét.

A tudatosság tényében is találkozunk a magas irodalom a népköltéssel, de a tudatosság céljában lényegesen el is tér tőle. *Illyés Gyula Léon-Paul Fargue* mondását idézve: „La poésie n'a qu'une ennemie: la littérature” a következő magyarázatot fűzi hozzá: „Az igazi nagy költői mű vagy a lehető legkönnyebben, öntudatlanul és ártatlanul születik meg, vagy a lehető legnagyobb erőfeszítéssel, amikor már a mindig ellenséges multon, az irodalmon kell átvergődnie.”⁹ A megjegyzés második része pontosan arra céloz, amit én is mondani akarok. De az első részéről meg kell mondanom, hogy az nem a szóhasználatos népköltészetre vonatkozik, — bár bizonyos fenntartással arra is vonatkozhatik — hanem a népi hírversírók nyomtatásban is megjelent műveire. És céloz arra a boldog lehetőségre, hogy ott bátran le lehet írni a közhelyeket, mert nem közhelyek azok egy irodalmilag iskolázatlan embernél, hanem közhelyeknek esetenként való önkéntelen újrakitalálása, éppen ezért nem von le semmit a költemények esztétikai értékéből.

De lényegesebb a második mondat, amely szerint az irodalmi hagyományt állandóan maga előtt tartva és érezve úgy kell magát a műköltőnek kifejeznie, hogy minden mástól különbözzék az, amit ő mond, mert művének csak így lehet valami értéke.

A népmese elmondója előtt pedig éppen ezzel ellentétben az a tudatos munka áll, hogy egy épkézláb mesét elmondjon, de lehetőleg úgy,

⁸ *M. Asadovskij*: Eine sibirische Märchenerzählerin. Helsinki, 1926. FFC. 68. 20. l.

⁹ *Illyés Gyula*: Puszták népe, Budapest, 1937. 166. l.

ahogy az a hagyományban él, ahogy azt a többiek is tudják. De még valami van előtte: hogy az a mese, amit elmond, szép is legyen. És éppen itt válik el, van-e mesemondó tehetsége. Mert meséket majdnem minden paraszt ember és asszony ismer, de az már tehetség dolga, hogy hogyan tudja elmondani őket. Az tartozik az *alkotó mesemondók* csoportjába, aki szerkezetileg és stilisztikailag szép meséket tud mondani. A hagyomány, amiből merít, az a sok népmese, amit hallott. Amikor egy jó mesélő egy kerek felépítésű, stilisztikai értékekben gazdag mesét elmond, nem mindig valószínű, hogy azt úgy is hallotta. Egy-egy rossz elmondásban hallott mesét — pusztán csak a mese vázát megtartva — egy alkotó típusú mesemondó a mese természete által megszabott szerkezeti és stilisztikai szépségekkel felruházhatja. Honnan merít ehhez a munkájához? A hagyományból, aminek elemeivel tetszés szerint bánhat, és a hallgatóság minden változtatását elfogadja, ha a változások a hagyomány szellemével megegyeznek. Pedig az új mesébe kerülhetnek bele merőben új dolgok is. Azt, a majdnem a tudat alatt működő tehetséget, ami egy jó mesemondó sajátja, a jó stílusú emberek nyelvérzékével hozhatjuk párhuzamba, akik úgy teremtenek új kifejezéseket, új fordulatokat, hogy ez az új a nyelv szellemével megegyezik. Ilyen értelemben a jó mesélő csakugyan a *mese szerzője*.

Más szavakkal kifejezve ugyanazt a dolgot, az a véleményünk, hogy egy jól elmondott mese nem lehet pusztán memoriter, nem lehet egyszerűen jó emlékezet munkájának tartani. Ezzel ellentétesnek látszik az a tény, hogy vannak olyan típusú jó mesemondók, akik egy-egy meséjüket több év múlva is szóról-szóra ugyanabban a formában mondják el. Ilyennek említik a soproni Kern Tóbiást. Ezt a *szóról-szóra* / való egyezést bizonyos székszissel fogadhatjuk éppen az ellenkező típusú jó mesemondók, a folyton változatok nagyobb száma miatt. De a szó eredeti jelentésében véve a *szóról-szóra* kifejezést — mivel kötetlen szövegről van szó — szinte lehetetlennek találom. Bár az egyáltalában nem biztos, hogy meséit ő is ugyanabban a formában hallotta, ahogy ő azokat elmondta. Mert akkor jó memóriája mellett még hihetetlenül gyors felfogóképességének is kellett lennie, hogy egyszeri hallás után több lapra terjedő prózai szöveget meg tudott tanulni. Vagy pedig egy ugyanolyan típusú, a szövegén soha egy szót nem változtató mesélőtől tanulta a meséket, még pedig úgy, hogy az igen sokszor elmondta őket előtte. De a probléma még ezzel sincs megoldva, csak elodázódott: mert azzal szemben, akitől Kern Tóbiás tanulta volna a meséket, ugyanez a két lehetséges áthagyományozási mód állana mégpedig egészen ama bizonyos mesék keletkezéséig. Így tehát Kern Tóbiás meséi igazi archetipusok lennének. Ezt a problémát csak akkor dönthetnők el, ha találnánk még egy másik, ilyen Kern Tóbiás típusú mesemondót, egy előtte ismeretlen mesét felolvasnánk neki, utána elmondanánk vele. — Az eredményről alig lehet kétség.

Sokkal valószínűbbnek látszik az, amire előbb említett tanulmányomban (Ethn 1939. 1. skk. 1.) szintén felhívtam a figyelmet, hogy egy-egy szólás hogyan lesz sajátjává egy-egy embernek, akár egészében maga találta is ki, akár másoktól vette elemeit. Mert amikor megtalálta azt a formulát, amelyik legjobban kifejezte mondanivalóját, azon

már nem változtat, hiszen minden változtatás csak rontás lenne. Magunk is megfigyelhetjük barátainkat, amikor azok egy-egy kedvenc témájukon dolgoznak, és arról beszélnek: amikor nyomtatásban olvassuk munkájukat, sok olyan kifejezésre bukkanunk bennük, amiket hallottunk tőlük beszélgetésünk közben. Így válhattak Kern Tóbiásnak a hagyományból és saját invenciójából ötvözött meséi állandóakká, változatlanokká.

Formulákban gongolkozunk, nemcsak a másokéban, hanem a magunkéban is!

A memorizálás csak a reprodukáló, mégpedig a jól-rosszul reprodukáló mesélők sajátja, akik elmondanak egy-egy mesét, ahogy emlékeznek rá, bár ezekben is lehetnek újszerű dolgok, de ezek nem gyarapítják, hanem csökkentik a mesék stilisztikai értékét.

A mese szerzőségének a fentebb vázolt értelmezésével szemben lenne a mese életének még a romantika felfogásába visszanyúló elképzelése: minden mesének megvolt egyszer a tökéletes formája, és ezek a mesék az emlékezet fenntartó erejére bízva maradtak volna fenn. De így a mesék sorsa csak a folytonos színtelenedés, kopás lenne; pár száz év alatt el is tűntek volna. Viszont a hagyományosnak minősíthető, épkezláb mesék, amelyek ezt a sorsot elkerülték, mennyi archetipusok lennének: hisz rajtuk a színtelenedés, kopás nyoma sem látszik.

A meseszerzőség kérdését a következőkben foglalhatjuk össze: a jó mesélő a hagyomány szétszórt darabjaiból is a mesékben adott törvényszerűségek és esztétikai lehetőségek szerint sajátos tehetségénél fogva új, szép meséket tud összeállítani; és ezek a mesék ebben a formában az illető mesemondó sajátjai.

De valamilyen viszonyban van a hagyománnyal és a közösséggel az alkotó típusú mesemondó is. Ha tehetsége a mesékhez jobban idomult, még az új dolgai is a hagyomány szellemében születnek meg. De szembe is helyezkedhetik a hagyománnyal, vehet be olyan új dolgokat, amik nincsenek összhangban a hagyománnyal, vagy esztétikai szempontból nem mindenben kielégítőek. Az ilyen mesélő meséi már a hagyomány szempontjából kevésbé értékesek. Néprajzi értékük kisebb, mert csak egy-egy ember sajátjai. Az ilyen mesék csak néprajzi dokumentumok, de tulajdonképpen nem igazi népmesék. Ilyen *Dégh Linda* gyűjteményének, Pandur Péter meséinek legnagyobb része.

A közösség szerepe is szervesen hozzátartozik a mesék életéhez. Az olyan mesék, amelyek már nem teljesítenek majdnem semmi funkciót a közösség életében, néprajzi szempontból szintén csökkentett értékű tények, csak egy-egy emberre jellemző dokumentumok. Sajnos ilyenek az *Ortutay Gyula* által felfedezett Fedics Mihály meséi és Pandur Péternek *Dégh Linda* által gyűjtött meséi. De Fedics Mihály meséit sokban menti az, hogy egy régi mesehagyomány utolsó megnyilatkozásának látszanak, így ha közösségi értékük csekélyebb is, de esztétikai és hagyomány-értékük megbecsülendő. A *Dégh Linda* által gyűjtött mesékről azonban ez sem mondható el.

Gyűjtés, publikálás, feldolgozás.

Ezzel elérkeztünk egy másik fontos kérdéscsoporthoz, aminek az értelmezéséhez azonban a főbb szempontok már az eddigiekből következnek. Az előbbi három szempont: a hagyomány, közösség és a mesélő szempontja bizonyos értékelést is hordoz magában. Értékesebb a mese, ha mind a három követelménynek minél inkább eleget tesz: ha olyan, a hagyományban gyökerező meséket, amelyeknek egy közösség életében valamilyen funkciójuk van, jó mesélők elmondásában jegyezzük le.

De ez az értékelés a gyűjtés, publikálás és feldolgozás szempontjából nem egyformán nyom a latban. Gyűjteni minden értékes néprajzi tényt érdemes és szükséges. A formátlan, rossz, a hagyománytól távol álló, a közösséggel semmiféle kapcsolatban nem lévő meséket is érdemes gyűjteni. De ismét más dolog a publikálás! Az ilyenek publikálásának különösebb értelme nincs, de igen fontos szerepe van a feldolgozásban.

Ezeket a szempontokat hogyan tudjuk összeegyeztetni? Úgy, ha a mindenfajta meséket megőrizzük, összeszedjük, és egy sürgősen felállítandó folklóre-archivum kéziratárában elhelyezzük. Publikáláskor pedig a feldolgozás eredményeiből adódó szempontok szerint válogatunk az anyagban. A feldolgozás szélesebb körű, több szempontú legyen, és az ott felmerülő és megoldott problémák illusztrálását szolgáló mesékre terjeszkedjék ki a publikálás. Ez még azt sem zárja ki, hogy a hagyomány, közösségi funkció és az esztétikai szépség értékeivel jellemezhető mesék mellett egy-egy gyökértelenebb mese is ne szerepeljen, hisz ez csak a megrajzolt kép plaszticitását emeli.

Az eddigi tudományos szempontú publikálási mód mentségére az az egy, de nagyon súlyos tény hozható fel, hogy folklóre-archivum nem lévén, egyedül a publikálás adott lehetőségeket arra, hogy egy-egy gyűjtemény anyaga a kutatók számára hozzáférhető legyen.

Összegezés.

Az eddigiekben a gyűjtés, publikálás és a feldolgozás körüli fogalomzavart próbáltuk tisztázni. Az összegezés pedig módot ad arra, hogy az ilyenfajta kutatás módszertani előnyeit összefoglalhatjuk, és bővebben kifejtjük a descendens módszerre vonatkozó gondolatainkat. Az elsősorban a mesék eredete és vándorlása iránt érdeklődő régebbi népmesekutató módszer helyett ez az újabb, a mai hagyomány alaposabb kutatásából kiinduló módszer már népismereti és lélektani szempontokban is gazdagabb. Hosszabb gyűjtő és kutató munka után a népmesék eredete, áthagyományozása és vándorlása keresésében is újabb kapaszkodókat fog nyújtani. Meg fogjuk majd látni, hogy az egyes mesékben mi az a váz, ami átöröklődhetik nemzedékről nemzedékre, esetleg keresztül vándorolhat nyelvhatárok vonalán. Mi az a sajátos szerkezeti, stilisztikai, felfogásbeli egyöntetűség, ami a magyar népmesét általában jellemzi, ami az Európászerte azonos mesemotívumok szereplése mellett is magyar mesévé teszi népünk meséit. Har-

madsorban azt is meg fogjuk majd pontosan látni, hogy mi lehet az egyes mesélők sajátja az elmondott mesék anyagában.

Természetesen a mesetipusok eddigi katalógizálásáról sem mondhatunk le, amely mindig nyitva fogja tartani azt a távlatot, amely népmesekutatásunkat a világ mesehagyományával valamilyen, mégpedig éppen megvizsgálandó kapcsolatban tartja.

Zenta.

Banó István.

Individu et communauté dans la tradition des contes populaires.

L'auteur tâche à éclaircir certains problèmes qui se sont posés à la suite de la publication de quelques nouvelles collections de contes populaires hongrois. (Ces collections sont : Ortutay, Gy.: Fedics Mihály mesél, Budapest, 1940, Banó, I.: Baranyai népmesék, Budapest, 1941, Dégh, L.: Pandur Péter meséi, tom. 1—2., Budapest s. a. Tous ces ouvrages sont parus dans la série Új Magyar Népköltési Gyűjtemény.)

Le premier point à éclaircir est *la relation des contes populaires à la littérature*. Le conte populaire, du point de vue psychologique, appartient à la littérature, si le terme *littérature* est conçu comme embrassant tous les genres de *l'art verbal*. Un tel usage du mot *littérature* devient de plus en plus fréquent dans l'éthnologie (cf. W. Mühlmann: *Methodik der Völkerkunde*, Stuttgart 1938, p. 126).

L'auteur procède à l'examen de la relation entre *individu, communauté et tradition*. À l'heure présente, tous les folkloristes sont — au moins en principe — d'accord sur le fait que les recherches portant sur la personne du conteur sont très essentielles, quand il s'agit de connaître la vie des contes populaires. Le conteur a le même tâche à accomplir que le poète, comme déjà M. Asadowskij l'a fait remarquer (*Eine sibirische Märchenerzählerin*, Helsinki 1926, FFC 68, p. 20). Tous les deux travaillent consciemment, mais la direction de cette conscience est différente. Léon-Paul Fargue disait: „La poésie n'a qu'une ennemie: la littérature“, et nous pouvons y joindre l'observation que le poète, l'écrivain s'efforcent à produire des oeuvres belles d'une manière que ces dernières ne ressemblent à aucune autre oeuvre, car la valeur de l'oeuvre en dépend. Le conteur, à son tour, s'efforce à raconter des *beaux contes* d'une manière qu'ils soient tels qu'ils vivent dans la tradition. Mais c'est du talent individuel du conteur que la beauté réelle de ses contes dépend. En effet, tout paysan et toute paysanne connaissent de contes — ils sont ainsi tous porteurs de la tradition — mais tous ne sont pas capables de les réciter d'une façon également belle. Si un bon conteur raconte un conte bien construit et d'une valeur stylistique, il n'est pas certain qu'il l'a entendu dans la même forme. Il peut arriver que c'était un conte mal raconté que le bon conteur transmet après l'avoir orné de toutes les beautés que la construction et le style d'un beau conte peuvent offrir. En accomplissant ce travail-là, il peut puiser de la tradition, mais il peut traiter tout comme il veut les éléments qu'il en a puisés. Le public, qui connaît bien la tradition, accepte la nouvelle variante même si elle contient des éléments tout à fait nouveaux, à seule condition que ces éléments nouveaux soient d'accord avec l'esprit de la tradition. Considéré ainsi, le bon conteur, le *conteur-créateur* pour ainsi dire, est *l'auteur du conte*. Le conteur-reproducteur, au contraire, n'est capable que, s'appuyant sur sa mémoire de raconter tant bien que mal les contes qu'il a entendus.

Ces faits, comme on les avait essayé de tracer ici, s'opposent à une théorie qui survit depuis l'époque romantique. Selon cette théorie, les contes se seraient formés à une certaine époque dans toute la splendeur de leurs beautés de forme et de contenu. Ils n'étaient préservés que par la mémoire humaine. Mais si cette théorie était conforme à la vérité, la vie des contes ne serait qu'un déclin continu. Et les contes qui se trouvent aujourd'hui dans une forme complète et belle ne seraient qu'échappés par hasard à ce destin. Ces contes seraient des archetypes invariants.

La valeur stylistique du conte dépend du conteur. Mais du point de vue folklorique, le conte a plus de valeur s'il a ses racines dans la tradition. En effet, le conteur a la faculté de se libérer à un certain degré de la tradition. Dans le cas du conte traditionnel, la valeur folklorique du conte est plus grande, car il caractérise une communauté; d'autre part, la valeur folklorique est plus petite dans le cas de la forte individualité du conteur, car le conte ne caractérise qu'un individu. D'un autre point de vue folklorique, le conte, qui a un rôle, une fonction dans une communauté humaine, possède une valeur folklorique plus élevée. Cette fonction elle-même appartient organi-

quement à la vie des contes. Un tel conte a plus de valeur folklorique qu'un conte déraciné. En somme: la valeur folklorique d'un conte est grande quand il a ces racines dans la tradition, quand il accomplit une fonction dans la vie d'une communauté humaine et quand il est présenté dans le récit d'un bon conteur.

Mais ces trois points de vue ne sont pas d'une valeur égale quand il s'agit de la collection, de la publication et de la recherche. Quant à la collection, tout fait folklorique vaut la peine d'être noté, même les contes mal racontés et déracinés. La recherche, elle aussi, doit les prendre en considération, tout comme les contes d'une valeur esthétique. Mais les publications doivent être réservés en première ligne au contes qui à la fois sont traditionnels, ont une fonction dans la communauté et sont bien racontés. On peut publier aussi des contes d'une moindre valeur, dans la mesure qu'ils complètent l'image que la publication veut tracer. Les contes qui sont utilisés dans les recherches mais qui ne trouvent pas une place dans les publications sont à déposer dans un archive folklorique pour être à la portée de toute personne qui s'y intéresse.

Du point de vue méthodique, ce travail de collection et de recherche doit avoir pour résultat la possibilité de discerner ce qui est, dans les contes d'une nation, propriété des conteurs individuels, ce qui appartient à la nation entière et ce qui est commun à toute l'Europe ou même au monde entier. Il se peut que des recherches menées en cette direction offriront des points d'appui pour la solution des grandes questions de la recherche des contes populaires, pour la solution des problèmes de l'origine, de la migration et de la diffusion des contes populaires.

MAGYAR HATÁS A NAGYSÁRMÁSI ROMÁNSÁG ÉLETÉBEN.

Nagysármás (Kolozs vm.) a Mezőség közepén fekszik. Magyar telepes község, amelyet Darányi Ignác földművelésügyi miniszter telepített 1894-ben. A maroknyi románságot, amely a községben azelőtt élt, amphiteatrumszerűen ölelte körül telepes házaival az új magyar község. A telepes magyarok fele részben Dunántúlról Veszprém és Komárom vidékéről, fele részben pedig a Mezőségről, Maros és Aranyos vidékeiről kerültek az új községbe. A lakosság számarány szerint háromnegyed részben magyar és csak egynegyed része román.

A magyar népi műveltségi fölény már a kezdet kezdetén, a telepésfalu megalakulásakor, érezte hatását.

A nád- és szalmafedeles viskók, amelyek többnyire egy szoba-kamrából állottak eltűntek és a telepes házak mintájára kezdtek a románok is többszobás házakat építeni, és hasonlóan felszerelni, mint a telepes magyarság. A házakat széles tornácokkal és az utcára néző világos és nagy ablakokkal látták el, legtöbbször két ablakkal az addigi egy ablakocská helyett, amelyet rendszerint a ház utcára néző részén helyeztek el a fal közepén, amint ez a mezőségi szegényebb románok házában a mai nap is látható. A házakat zsendellyel és cseréppel kezdték fedni. Az addigi kicsi és sötét istálló helyett kezdtek a telepésekhez hasonlóan vályogból készült nagyobb, tágasabb és világosabb istállókat emelni. Az istállókat, amelyek rendszerint a ház előtt állottak, mint az némelyeknél ma is látható, az udvar hátsó részére helyezték s a ház elé került az addig ismeretlen, ugyancsak vályogból készült nyári konyha. A házakat a románság is fehérre meszeli, csak imitt-amott találunk kékre meszelt házat. A licium és sövénykerítések eltűntek s a románság is nagyjából deszka vagy léckerítéssel vette körül házait. A szobákat rendezes bútorokkal töltötték meg. Az addigi kanapé helyett (amit a románság a régebben magába olvasztott székelektől vett át, akik csekély számuk miatt elveszték a nagyszámú románságban, kulturájukkal meghódítván őket) a tele-

pesek szokása szerint kezdtek asztalosok által készített ágyakat vásárolni (az asztalost: *astăluş*-nak hívják), de még mindig megtalálhatók a házilag összetákoltt ágyak, amelyek inkább egy laposabb ládához hasonlítanak, mint ágyhoz, kb. egy méter magasak s négy ágyláb köré szegezett deszkából állanak, amelyet belül párkány bélel ki. Ez arra szolgál, hogy rátegyék a deszkalapokat, hogy az ágyba öntött szalmát benne lehessen tartani. Az ágyakat rendszerint pokróccal takarják le és azzal is takaróznak. A ház ún. pitvarából (románul: *pidvor*), amely a két szoba közötti kisebb szoba, a gömbölyű sütő kemence kikerült a nyári konyhába. A lakószobákba, ahová inkább télire költöznek be a románok, bekerültek a magyaroknál divatos vaskemencék, amelyeket a románok a székelyeknél használatos névvel *fit'eu*-nak (fűtő) neveznek. Hasonló ehhez a vonat elnevezése is, amelyet az öregek közül sokan a mai napig is: *gézés*-nek (gőzös) neveznek. A házakat is a magyar házak mintájára rendezték be. Az egyik sarokban a fűtő (*fit'eu*), az utcára néző szobában az utcai fal részén áll a kanapé, a két ablak között, a ház közepén, a kanapé előtt az asztal és két oldalt két ágy a két oldalfal mellett. Az ágyak mellett egy-két szék áll, az ágyak pedig szép szőttes gyapjúterítővel vannak leterítve, amelyeken többnyire magyar mintákat láthatunk. A házak szélesebb és világosabb ablakaiból lassan kezdenek eltűnni a székelyektől átvett piros és kék csikokkal szőtt kendők, amelyeket függöny gyanánt használtak, és helyüket kezdik elfoglalni a telespek magyaroknál szokásos hosszabb függönyök. De a szegényebb házaknál még mindig ott vannak a kendők, ami azt is mutatja, hogy inkább a jobbmódú románság halad a polgárosodás felé. Nyári konyhát nem igen ismertek azelőtt, úgy hogy azt is a magyaroktól vették át s nem is nevezik a román köznyelvben használt *bucătăria* elnevezéssel, hanem *kon'he*-nak. (Hálásan Ilianétól kérdeztem románul, hol van a fia és azt felelte: *Acolo-i in kon'he*.) A magyarok módján gabonásokat¹ kezdtek építeni és a gabonát hambárokba öntik. Mindkettőre csak magyar szavuk van: a gabonást a románok is *gabanaş*-nak és a hambárt *hambâr*-nak nevezik. Már a telepítés előtti időből is őrzött meg magyar szavakat és kifejezéseket a nagysármási románság, amit a köréje telepedett és nagyobb száma miatt az általa beolvasztott néhány székely családtól vett át, mert ilyen románok vannak, mint: Kertész. Ezek rokonai a második faluban Uzdiszentpéteren, — ahol volt magyar egyház — a mai napig is magyarok és reformátusok; a nagysármási román Kertészek emlékeznek is rájuk. Ilyenek a Leményiek, akik szintén emlékeznek magyar nagyszülőikre. Ilyenek a Szucsákiak is, akiknek első és második unokatestvéreik a szomszédos Tuson községben, ahol volt magyar ref. egyház, szintén magyarok maradtak. Mezőszilváson, hol szintén hiányzik és hiányzott a magyar egyház, ma már nem tudnak magyarul a Szucsákiak, de még *ref. magyaroknak vallják magukat*. Nagysármáson 1894 előtt nem volt magyar egyház, ezért olvadtak be ezek a családok a románok közé.

Ilyen magyar nevű családok még: Kádár, Burján, Sugár, Dombián (Dombi), akik más mezőségi magyar falvakban mai napig is magyarok és reformátusok. Ezekről a beolvasztott székelyektől vettek át a románok rengeteg magyar kifejezést, úgy, hogy a telepítéskor már olyan román réteg állott szemben a magyarsággal, amely székely hatásokon ment keresztül: nem járt katricában vagy bocskorban, kieresztett inget hordott ugyan, de bakancsot, csizmát, fehér székely harisnyát, fekete mellényt viselt. Napjainkban már alig van valaki, aki gyűszüt (brácinar) hordana, vagy körhaját viselne. Ezelőtt 10 esztendővel még láttam két-három öreg román embert, aki hosszú körhaját viselt.

A telepítés után szívesen átveszi a románság a magasabb műveltségi szinten álló magyarságtól a polgárosodás felé haladó élet különböző jellegzetességeit. Szívesen vetik le a székely fehér harisnyát, ami a székely viselet maradványa náluk. Szívesen viselnek vásári kabátot a székelyektől átvett

¹ Kis ház az udvaron rekeszekkel hambárokra osztva.

ujjas helyett, amelyet *hujoş*-nak neveznek s télen ma is viselnek. Nyáron pedig viselik a magyarok által hordott színes csikos háziszőlttes nyári kabátokat. A szalmakalap és a kucsma helyett inkább viselik a magyaroknál látott szőrkalapokat, amelyek rövid karimájúak. A nagysármási román legények is ugyanolyan bokkrétát tűznek kalapjukba, mint a magyar legények, azzal a különbséggel, hogy a piros és fehér muskátlit és levelét, nem bal felől viselik, mint a magyar legények, hanem jobb felől. A magyarok által természetelt majoránát (amelyet a vidéki románság vásárol nagy előszeretettel), különösen nagyvásárok alkalmával rendezett táncmulatságokon, a nagysármási románság viseli kalapjába. Némelykor magyar legények is kítűzik kalapjukhoz a majoránát, amelyet a románok *măgheran*-nak neveznek. A téli hosszú báránybőr kucsmát a románság még nem hagyta el, de már nem olyan hosszú, mint a vidéki románságé, és igazodik a rövid és izléses magyar báránybőrsapkához. A legények az ingüket vagy teljesen bedugják vagy csak kissé eresztik ki s azt is kétféleképpen: vagy hátul egy kis vasalt részt engednek ki csak alig láthatóan,² vagy pedig körbe kiengedik ugyan, de csak alig látszik rövid ingük csipke szegélye. A katrincát a román uralom alatt próbálták ugyan bevezetni, de egy-két lányon kívül senki sem viselte, hanem megmaradtak a székely szoknya mellett, amelyet *rochia*-nak vagy *vigana*-nak neveznek. A lányok fehér ingűjja román szabású, de magyar és székely virágdíszekkel hímzett. A fejkendők többnyire rojtos kendők és ők is ilyennek nevezik: *năframa cu roitură* (magyar rojt szóból). A törülköző kendőket egyszerűen *kindeu*-nak nevezik. A polgárosodás jele a nők viseletében is megnyilvánul. A román asszonyok, ha un. egész ruhát nem is csináltatnak maguknak a magyar szabó- és varró-asszonyokkal, de viselik már a különféle *bluz*-okat s elhagyják ünnepi viseletükből a hétköznapi még viselt *lajbi*-kat, amelyek a fiatalabbaknál zöld színben divatosak, az öregebbeknek pedig fekete kelméből készülnek fekete szegéllyel és fekete pántokkal. Az az érdekes, hogy a vidék románsága is kezd a nagysármási románság viseletéhez igazodni, úgyhogy, a nagyvásárokon már seregestől lehet látni a lájbis román nők között blúzba öltözött nőket.

Ami a táplálkozást illeti, a román asszonyok kevésbé tudtak és tudnak a mai napig is izléses eledeleket készíteni. Amidőn a románok napszámba vagy kalákába mentek a magyar családokhoz, jó ellátásban és izletes eledelben részesültek. A kölcsön visszaadásánál valósággal szégyellték a gazdagabb románok, hogy csak túróval és egyéb tejtermékekkel tudták megkínálni a magyarokat vagy, hogy a lakodalmakban magyar szomszédaiknak vagy vendégeiknek csak tojássárgájával be kent és túróval bélelt túrós lepénykalácsot tudtak készíteni. Ezért szokásba jött, hogy a gazdagabbak magyar főző-asszonyokat hívtak segítségül, akiknek a kezük alá bocsátottak minden szükséges anyagot, hogy azokat a vendégségre elkészítsék, pl. Muntyán János amikor férjhez adta Mária nevű leányát, magyar asszonyok készítettek a lakodalomra mákos és diós kalácsot. A románok magyarul nevezték el ezeket és úgy emlegették *colac g'ala makoş* és *g'ala dioş*. Asszonyaik leves ételeket sem tudtak készíteni, csak savanyú ciberét vagy öntölt ciberét, amelyet *zamă cu borş* vagy csak egyszerűen *borş*-nak neveznek. A magyar asszonyoktól tanulták el a leves készítését, amelyet ők is *leves*-nek neveznek. A laskalevest egyszerűen csak *laş'e*-nak mondják, vagy a galuskalevest *găluş'e*-nak hívják. Különböző csépléskor szintén a magyar asszonyokat kérik meg a főzésre és velük juhhúsból izletes gulyásleveseket készíttetnek, amelyeket *guiuş*-nak hívnak. Megtanulták már a magyaroktól és cséplésekre ők is készítik a lucskos káposztát, amelyet *varză g'ala lucikoş*-nak neveznek. Ilyenkor némelyek a magyarok mezeiről ellopkodják a káposztát s abból készítik a lucskos káposztát, mert konyhakertészettel nem igen foglalkoznak. Találunk olyan eseteket, hogy nagy ünnepekre télire eltett paradicsomot kérnek a magyaroktól, pl. Hălăstoanné a Gyümölcsösben (nagysármási falurész) élő magyar

² Hasonlóan, mint Alsófehér megyében Miriszló, Marosdécse, Csombord, Magyarlapád, Fugad, Bagó, Asszonynépe, Marosgombás, stb. községekben a magyarságnál.

asszonyoktól többször kért: *Dă-mi o glajă de porodici* (Adj egy üveg paracicsomot). Érdekes jelenség, hogy magyar hatásra a románok is jól ellátják dolgosaikat eledellel és törődnek a főzéssel. Míg a szomszédos Tuson községben, ahol a nagyobb munkaalkalmakra szintén odavaló magyar asszonyt hívnak meg főzni, mégis megtörténik az, hogy cséplés van s a román házi-asszonyok nyugodtan fonnak a tornácon, mert a túró s a sajt elő van készítve a Nagysármáson vásárolt veres hagymával és várja a munkásokat. A cséplő-géptulajdonosnak, aki ott van a cséplésnél és a magyar ételőknek és gépészeknek, mivel tudják, hogy nagyobb igényűek a legtöbbször csirke-tokányt készítenek; jól-rosszul, úgyhogy ezek egész nyáron csirkehússal élnek. Ezzel szemben a nagysármási románság már készíteni tudja a paszuly leveseket és sokszor ezzel látja el csépléskor a segítő munkásokat.

Érdekes jelenség, hogy a mezőségi románság készít kenyértésztából *un palan'ei* nevű kemence tetején sült vékony lepényszerű süteményt. A kenyér tésztából jókora darabokat kiszaggatnak s a fűtő (kályha) tetejére rakják és ott a vaslapon megsütik és kenyér helyett fogyasztják. Megtalálhatjuk ezt a nagysármási románoknál is, akik már majdnem mind leszoktak a máléévésről (kukorica kenyér) és áttértek a kenyérvésre, úgy hogy a máléét már csak a szegényebbre fogyasztja, de az is inkább kenyérral él. A vidéki románság is hasonlóan kezd áttérni ugyancsak magyar hatásra a kenyérvésre, ami abból is látható, hogy sokkal kevesebb kukoricát termel, mint régebben és helyette búzát vet. A magyar hatás lépten-nyomon érezhető, kezdve attól, hogy a románság mindent, amit a magyaroknál jónak és alkalmasnak tart az átvételre, szolgáló módon elfogadja és sajátjává teszi. Amíg a magyarokkal nem volt ilyen szoros kapcsolata, addig pl. nem használta és nem is igen készítet szilvaizet, ma azonban majdnem minden román háznál főznek szilvaizet és azt magyarul nevezik: *silvoiz*. Ez és ehhez hasonló számtalan elem tanuskodik a magyar kulturhatás fölényéről.

A magyarság a románoktól nem igen vett át, vagy legfeljebb csak egy-egy jelentéktelen dolgot. Így pl. a Dunántúlról jött telepesek is lassanként hozzászoktak a puliszkaevéshez, de ez nem annyira román hatás, mint inkább a székelyeké, illetve az erdélyi telepeseké, akikkel összeházasodva kialakítottak egy sajátos magyar etnikumot. Olyan sajátos hatást ami a magyarok részéről érte a románságot, a románság részéről nem igen tapasztalunk. A románok által viselt mellrevalót, amelyet a székelyek és románok egyformán viselnek, a nagysármási magyarok is kezdenek hordani, de csak felső ruha alatt és télen, tehát nem állandó viseletdarab. Ezt a mellrevalót románul kezdik nevezni (*tyeptăr*), de mégis a közhasználatban mellrevaló a neve. Ezt is magyar szücsök készílik báránybőrből és kivétel nélkül magyar motívumokkal díszítik: kék, piros és zöld színekkel, tulipánokkal, magyar szűr mintákkal. A magyar szücsöktől tanult „román szücsnek” is a magyar falu hatása alatt magyarnak kellett lenni és ez a magyarázata, hogy Crișan János 8 magyar gyermeket nevelt fel magyar feleségével és magyar mellrevalókat készített magyar díszítésekkel a saját fajtája fiainak.

A magyarság hatása alatt a románság megtanulta a konyhakertlétszetet is, úgy hogy ma már kezdik a románok is kerjteiket veteményekkel megtölteni és akik még nem rég a vereshagymát is mint főtáplálékukat (tokányban ezt eszik) a magyaroktól vásárolták, ma már termelik. A vidéki románság is kezdi termelni, de még nem olyan intenzíven, úgyhogy ma is lehet látni, hogy a románság egész koszorú hagymákkal tér haza a sármási vásárról, amit a magyaroktól szerzett be. Tőlük veszik a meggyet, cseresznyét is.

Mindez azt mutatja, hogy a pásztorkodáshoz szokott nép a földművelést eltanulta ugyan, de a magyar grófi uradalmakban nem tudta annyira elsajátítani, hogy a román földreform után azt tovább fejleszthette volna. Ezért jönni kellett a magasabb magyar gazdasági kultúrának, hogy a románság a maga sajátos pásztor életmódjától eltérjen és hozzászokjon a magyarság magasabb színvonalú életmódjához. Megemlítem még, hogy pl. a nagysármási románság

a szőlő termelést nem tudta elsajátítani, úgy hogy csak egyetlen román gazda van (Muntyán János), aki szőlőt termeszt. (A grófi uradalmakban a vincellérek mindig székelyek³ voltak, románok sohasem s így a környező román falvakban ha találunk is egy-egy szőlőföldet, az többnyire magyarok munkájának a gyümölcse és a mai napig is magyarok tulajdona.) A nagysármási románság élete mutatja, hogy a fejlettebb magyar műveltséget a románság megkedveli s ezzel elhagyja hagyományos kultúráját, alkalmazkodik a magasabb színvonalú magyar életformához: táplálkozásban, viseletben, gazdasági kultúrában, építkezésben egyaránt.

Kolozsvár.

Hermán János.

Hungarian influence in the life of the Roumains in Nagysármás.

The village Nagysármás is situated in the middle of the County Kolozs, in Transylvania. In 1894, Hungarians were settled at the side of the Roumanian inhabitants of the village, partly Hungarians from Transdanubia, partly Szeklers. After the settling of the Hungarians in the village, a quick change came about in the folk civilization of the Roumanians. They took over the building manner, the wear and the food of the Hungarians, e. g. the making of bread. The Roumanian lads began the wear a bunch of flowers on their hats, like the Hungarians, only they wear it on the left instead of on the right side. As the cooking of Roumanian women is not so good as that of the Hungarians, it happened that on some occasions, e. g. on feasts or during big works Roumanians asked Hungarian women to come and do the cooking. The materials were given at their disposal and they cooked for the Roumanians. If a Hungarian is working in the house of a Roumanian, the master of the house endeavours to give him finer food as the one he is eating with his own people. The kitchen-gardening and viniculture also were taught by the Hungarians to the Roumanians. Among the Roumanian inhabitants of Nagysármás there are many people who formerly were Hungarians, for many of the family names of the Roumanians are of Hungarian origin. Also in the neighbouring villages there are many Roumanians who do not know a single word of Hungarian, but who pretend to be „Calvinist Hungarians“.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A bakuszkok. Érdekes nógrádszékeli népszokás a bakuszjárás. A bakusz szó ijesztőt jelent, mert a bakuszkok olyan ruhadarabokat olyan összevisszaságban öltenek magukra, amelyekből valóban meg lehet ijedni. Fokozza még az ijesztő-alakot a csúnya álarc. Mindezzel felszerelve a bakuszkok elmennek a disznótorba, hogy megijessék, — de mivel a falubeli emberek nem félnék tőlük, — inkább csak szórakoztassák az amúgy is víg vendégeket.

A szórakoztatás egyik formája, ha címmel jelöljük: a *rejtett hegedűs*.

Valamelyik jó ismerősnél disznót ölnek. A víg jóbarátok kitalálják, hogy itt nagyon mulatságos dolgot fognak bemutatni. Jó nagy ládát szereznek és olyan kisgyereket tesznek bele, amelyik hegedűlni is tud valamit. Felöltöznének „szépen“ és beállítanak a disznótoros vacsorára. Néhány „jól“

felöltözött ember, kezükben láda. Ki gondolná, hogy a láda zenélni is tud! Alázatos hajlongásokkal megállnak a vendégsereg előtt. Egyszerre csend lesz. Mit akarhatnak ezek a ládával? Valami észrevétlen jelle hegedűcsinogás hallatszik a ládából. Nagy csodálkozás, nevetés. Vigabb mindenki, mint azelőtt volt. Hát még mikor a kis hegedűs kijön az odújából, van nagy hahota. A bakuszkokat megajándékozzák borral, hússal. A jó áldomás után a tréfacsinálók továbbállnak, hogy megneveztessék máshol is a jókedvű társaságot.

A *medvetáncoltatás* is igen gyakori a bakuszjárás alkalmával. A medvének szánt embert jó nagy bundába öltöztetik, medve-álarcot tesznek a fejére, láncot kötnek a derekára és két, vagy három szintén „jól“ öltözött ember bevezeti a disznótorba. A medvetáncoltató bemutatja nagyszerű med-

³ Tuson községben a mai napig is élnek a Küküllő mentéről jött (Albert nevű) székely vincellér családok.

végét, amelyik „szerinte” tudja a legdivatosabb táncokat. Birkózni is kifogástalanul tud. A mutatvány a medve ugrálásával kezdődik és rendszeren birkozással végződik, amelyhez társat, a vendégek tagjai közül szólítanak fel. A pénztáros azalatt a gazdasszonytól egy kis előadási díjat kér, amely legtöbbször egy vagy két hurka. Sok helyen megtörténik, hogy a medvét kihúzzák a medvebőrből és a táncoltatókkal együtt leültetik az asztalhoz.

Falun rendszrint ősszel szoktak árverezni, amikor ki kell fizetni az adót. Ilyenkor nagyon szomorú a falu. Télen azonban a sok disznóvisítás között elfelejtik az őszi viszontagságos életet. Ami ősszel oly lehangoló volt, az talán most kacagatónak tűnik fel. A bakusznak készülő fiatalok megosztják egymás között a szerepet. Az egyik *végrehajtó*, kezében nagy könyv, orrán oda nem illő szemüveg. Végrehajtót azonban csendőrök nélkül elképzelni lehetetlen. Tehát vannak ezek is. Két kakastollas zsandár. Velük tart mindenütt az elmaradhatatlan kisbíró. Ilyen felkészültséggel megjelennek a disznótoros háznál, hogy árverés végett lefoglaljanak sokszor nem is létező állatokat és különféle tárgyakat. Az ilyen végrehajtó és kíséző személyzet szerencsés, mert nem verik ki a házból, hanem megvendégelik jó disznóhússal és borral.

Megtörténik az is, hogy *bakuszorvos* jelenik meg a disznótoros háznál, az állandóan lábballankodó kisbíró kíséretében. Az orvos nagyon jó orvosságot ad a víg embereknek, amelyet borba téve kell bevenni. Ez legtöbbször szódabikarbóna. Ez az „orvosság” a bort majdnem sörre változtatja.

Néha *oláh cigányoknak öltözött bakusznak* jelennek meg a disznótoros háznál, akik kisgyermek-fürösztőteknőt árulnak. Teknőjüket azonban nem veszik meg, hanem egy kis hússal és borral megajándékozva továbbberesztik őket portékájukkal. Igaz, ők is úgy akarják, hogy a teknő náluk maradjon, hogy máshová is elmehessenek.

Amíg az Ipoly folyó volt a magyar-cseh határ, gyakran előfordult,

hogy csempészeket fogtak el. Felöltöznek a bakusznak. Van közöttük két pénzügyőr, vagy katona és a többi három vagy négy „jól” öltözött személy a *csempész*. Hónuk alatt ruha, cipő, stb. Ezek szállást keresnek és a közben elmondják, hogy hogyan fogták el őket. A vendégek örömmel hallgatják szerencsétlenségüket. A végén a gazda felajánlja éjjeli szállásul a disznópajtát, de ez nekik nem felel meg, tehát továbbmennek. De hogy meg ne fázzanak, a gazda egy-két pohár borral megkínálja őket.

Meg szokott jelenni a disznótorban a *kártyahányó cigányasszony*nak öltözött bakusz is. Ennek egy fél tök van a hátán a ruhája alatt, és nagyon meg van görbülve. Mindene csupa korom, csak a fogai fehérlenek. A karján kosár van és benne kártya. Sorbajárja a vendégeket és kinek a kártyából, kinek a tenyeréből jósol. Mindíg jót és szerencsét szokott mondani, azért a gazdasszony őt jutalmazza meg legjobban.

Mostanában gyakran előfordul, hogy elsősorban magyarok átszöknek Romániából. Ezeket a losonci menekülttáborban helyezik el és gondoskodnak róluk. Sok menekült elszegődik, munkát vállal a szomszédos falvakban. Nógrádszakálón is ismerik őket. Már *menekültnek felöltözött bakusznak* is vannak itt. Egy ember és egy asszony, két-három gyermek és még egy pólyásgyermek is van közöttük. A pólyában azonban nem kisgyermek van, hanem macska. Mikor azt akarják, hogy sírjon a gyermek, meghúzzák a macska farkát és szegény macska nyávogni kezd. Ezen aztán jól mulatnak a vendégek. Különösen, ha valami idegen, másfaluból jött rokon van a disznótoros vacsorán. A menekültek azonban vacsorát is kapnak. Még a macskának is jut egy kis darab hús.

A bakuszjárás még *tollfosztáskor* is elő szokott fordulni. Ilyenkor csak a közelebbi rokon legények, vagy esetleg az udvarló legény öltözik fel barátaival tollkereskedő bakusznak. Bemennek a fosztóba és nézegetik a tollat, hogy érdemes-e megvenni. A három-négy tagból álló tollkereskedők

körülállják az asztalt és egyszerre befűjnek a pehelybe. Ezért aztán dühöng a háziasszony. Mindenfelé szétszáll a toll és a pehely. Ekkor aztán végük van a tollkereskedőknek. Lyncor aztán a háziasszonytól a nyújtófával kapnak. Futnak is a tollkereskedő bakuszkok. Később elfelejtik és megy tovább a fosztás.

A bakuszjárásnak az említettek kívül van egy-két ritkább formája is az egyéni leleményesség szerint. Legújabbán a bakuszjárás már ritkább kezd lenni és a bakuszkok száma megfogyatkozott.

Sokan már hurkát nem is igen fogadnak el, esetleg csak bort. Mindenestre kár lenne ennek az ártatlan népszokásnak az elvesztése.

Nógrádszakál. Kovács Géza.

A szűrűk és ködmenyek árának meghatározása 1812-ben. A napoleoni háborúk drágasága s a pénz fokozatos devalvációja a ruhafélékben is, s talán, mint jelenleg, ezeknél legerősebben érezte hatását. Hogy az árak felszökését e téren is megakadályozza a hatóság, Somogy vármegye 1812 évi január hó 13-án tartott nagygyűlésén megállapította, hogy egyes iparosok készítményeikért milyen árat kérhetnek. E rendelkezés kiterjedt a mészárosokra, szűcsökre, szűrszabókra, csizmadiákra, gombkötőkre, kovácsokra, kötélgyártókra, magyar váltóművesekre, német szabókra, magyar vásáros szabókra, magyar vargákra, német vargákra, takácsokra, gerencserekre (fazekasok), szíj- és nyereggyártókra, asztalosokra, bognárookra, tabakosokra, tímárookra, kalaposokra, süvegesekre, pintérekre, lakatosokra, puskásokra, vásárosokra, szításokra, csutorásokra, bádigosokra, kolompárokra, övegesekre és molnárokra, tehát összesen 30 iparosra.

Mi ezúttal csak a *szűrszabókra* és *szűcsökre* kiterjedő „rendszabályoztatást” ismertetjük.

Az iparosok készítményei árának meghatározását egy, a megye által kirendelt deputáció végezte s ennek javaslata alapján rögzítették meg az árakat. Az árak megállapítását volta-

képpen a m. kir. helytartótanácsnak 29.057/1811. sz. rendelete alapján kszíttette el a megye.

A javaslatra válasz a helytartótanácsból nem érkezvén meg a kellő időben, addig is a vármegye az általa kiküldött bizottság ármegállapítását tekintette zsinórmértékül, kimondván, hogy „mivel ezen Limitatio a nagy méltóságú m. kir. Helytartó Tanástul vissza nem érkezvén, mind ekkoráig folyamatban nem vétethett és azon időtül fogva a váltó Czéduláknak annyival inkább a Conventionális Pénznek fogyasztása miatt nem tsak a Productumoknak és minden szereknek, s miveknek ára is nagy változást szenvedett, hanem az adás és vétel is majd tsak nem egészben megállapított volna: arra való nézve a Tekintetes Nemes Vármegye, leginkább a szegény adózó nép könnyebbítésére ügyelvén, és az 1659-ik Esztendőbeli 71-ik Törvény Cikkelynek értelme szerént Törvényes jussával élvén, niindennemű szereknek újabb Limitatióját a mostani szoros időknek, és a folyamatban levő váltó Czéduláknak becséhez képest (az 1805-ik Esztendőbeli Limitatiót) mindazonáltal, mivel az Czéhbeli Mester embereknek bé folyásával készült, sinor mértékül megtartván, e képpen tette meg:

A Szűr Szabók:

Legnagyobb öreg szűr, hossza $\frac{1}{4}$ Sing, egy singet két sukul értvén; következésképpen ezen szűrben találattik 8 sing szűr posztó, az illyennek ára limitáltatik 4 váltó czédulába.

Középszerű hosszú szűrnek hossza lesz 2 Sing, találattik pedig benne 7 Sing, ennek ára 3 frt. 30 kr.

A legkisebbnek hossza $1\frac{1}{2}$ Sing, általában van benne 4 Sing posztó, 3 frt.

A mely szűrök pedig ezen classifikált szűrökön kívül találattanak, minthogy a sok minémiségéhez képest mindeniket classifikálni nem lehet, mivel ki hosszabb, ki rövidebb, azoknak az árok is ezekhez aproportionáltassanak.

Legnagyobb Szűr Dolmányoknál léssen hossza $1\frac{1}{4}$ Sing, kibn általában 4 Sing posztó, annak ára léssen 2 frt.

Kisebb Szűr Dolmányának hossza léssen 1 Sing és 2 unnyi, azaz egy furás, általlában vagy benne 3 Sing posztó, az ára léssen 1 forint 30 kr.

Harmadik classisbeli Szűr Dolmányának hossza 1 Sing, általlában vagy benne 2 1/2 Sing. 1 frt.

Negyedik classisbeli Szűr Dolmányának hossza 3/4 Sing, általlában van benne 2 1/4 Sing. 1 frt.

Mivel pedig ezen Szűrdolmányoknak classificációján kívül találtak rövidebb és hosszabb szűrök, azok a fellyebb irt mód szerént aproportionáltassanak a Limináltakhoz.

A Confiscatiónak büntetése alatt keményen megtiltattván, hogy egyáltallán sem a hosszú Szűrökben, sem Szűr Dolmányokban, az egy szegelen és sodráson kívül semmi némő tzipra nem találtassék; azon tzipra szűrök pedig, mellyek Mester Embereknél már készen találatnának: azokat a reánk jövő 1813-ik Esztendőben meg esendő Szt. György napjáig, a mint adhatják, adják, különben annak utánna ezen Limitatióban ki szabott mód szerint fognak tartozni eladni.

Ezen Deputatió szükségesnek találja, hogy Tekéntetes Veszprém Vármegye meg kértettség Csapó Mester Embereiket úgy regulázni, hogy a Vég Szűröknek hosszában és szélességében a régi articulásokban is comprehendált mértékkel éljenek s azok is általa Limitáltassanak.

A magyar szűcsök készítményeinek árai a következőkben állapítottak meg:

„Egy Öreg hosszu mente prémestül minden a Gazdáé	2 frt
Asszonyi hasonló mentétől	2 „
Egy Kotsisnak való Prém-mente, maga prémjével, Mester Embernek	8 „
Alább való	6 „
Egy férfinak való rókás mente, a Szűtsnek prémjével	16 „
Alább való	13 „
Ködmény, fehér Prémés, paraszt, közönséges	3 „
Buga	2 „ 30 kr.

Ködmény, fekete prémes	3 frt 30 kr.
Kissebbnek kisebb az ára	—
Asszonyi ujjas Ködmény	2 „
Férfinak való Ködmény Pruszli	1 „ 30 „
Magyar Bárány bőrből	1 „ 40 „
detto	1 „ 40 „
Asszony ködmény pruszli	1 „ 15 „
Kissebbnek kisebb az ára	—
Férfinak hasonló ködmény Pruszli	2 „
Férfinak Magyar Bárány bőrből	2 „ 27 „
Kissebbnek kisebb az ára	—
Asszony Ködmény pruszli	1 „ 36 „
Magyar Juh bőrből	1 „ 36 „

„... azon Mester Embert, mint ezen Rendelésnek és Limitatiónak által hágoját a hatóság tüstént a vásárból tiltsa ki; továbbá, ha ezen Limitatiónak megtartása ellen valamely Mester Ember magát, akár pedig a Vásározon ellen szegezze, ha paraszt Mester Ember, a fent kitelt büntetésen felül 12 pálczával, ha nemes pedig 12 frt mingyárt letételével büntetessék.”

Gönczi Ferenc.

Verses mondások, rímes szólások Szentesen. Ha Dorottya szorította, Juliánna tágította. (Ha Dorottya napkor kemény idő van, Juliánna meglágyul). — Pál fordul köddel — ember vész döggel. — Alul derül — bocsor merül. — Barna kényér — fehér só A legjobb pirosító. — A pap is csak vétkézik, Ha jó kedve érkézik. — Isten hírvél a fagyon, Még föl nem enged nagyon. — Kúdú, kúdú kis kaskámba, Adám csinát tarisznyámba. — Hogyha hínak, fogadd e, Ha kergetnek, szalaggy e! — Azt gondótam valaki, Pedig csak tala ki. — Dereje, az étel eleje. — Oszoj kösség — nincs vendégség. (Mikor valami lakoma alkalmával egyszerre mindenki föláll az asztaltól és távozni készül.) — Engedelmet kuncogok, Többet nem huncotkodok. — Kutyabajom ha jólakom. — Alig-alig — a falig. — Huncut a paraszt — mihent egy araszt. — Nem akarás — fejkavarás. — Tavaszbúza — ravasz búza. — Ha félsz még nem élsz. — Ahol tő nincs —

ott cső sincs. — A sok kéz — sok péz. — Ki mázsba bízik — lassan hízik. — Egyik fülem bal, a másik még nem hall. — Aki szóval tuggya, pézivel nem tógya. — Vagy bére — vagy bőre. (A pásztor a gazdának vagy az elhullott állat bőrével számolt be, vagy béreből fogták ki a jószág árát) — Vagy ojat — vagy újat. — Eggyet a madárnak, Eggyet a bogárnak, Eggyet vess magadnak. (Jelentése: Bő magot vess, ne kiméld a magot.) — Még él, mindig áll, Hóttá után szaladgál. (Acatvirág.) — Mit főzött kigyelmed? Szélit a közepivel. — Hány hét a világ? Mával is kevesebb. — Hogy vette az almát? Hogyér nem atták. — Mit ér? Mit érnél többet ér.

Szentes.

Bárdos Rezső.

A mezőföldi pásztoemberek viseletéről. *Babay Kálmán*, a méltatlanul elfeledett mezőföldi novellista, realis érzékről tanuskodó írásaiban igen sok mezőföldi adalékot találunk a mult század 50-es éveiből. Értékesek a pásztoemberek viseletéről és szokásairól adomaszerűen feljegyzelt apróságai. Az enyingi és a dégi pusztákon igen sok pásztoember élt valamikor, akiknek érteni kellett „a lókötés mesterségéhez is.” — „Hogyan vezetné nyomra megkárosodott gazdáját, ha a lóköltők titkos mesterségét nem érti?” — kérdezte némi joggal a közvélekedés.

„Egész kis sereg került ki egyikből-egyikből, — írja *Babay* — mikor a mezőkomáromi Péter-Páli, vagy a dégi Anna-napi búcsúra berukkoltak. A juhászok vállig érő fekete haját kemény, egyenes peremű kalap fedte, míg a csikós és béres népség puha ka'apjával, vagy tornyos-csúcsos sapkájával vált ki a tömegből. A Festeitch juhászai mikor ünneplőbe öltöztek, dupla gatyában jártak; alul vették a hosszabbat, a patyolat fehérét, hegyibe a zsirosat, a kurtábbat” (Székesfehérvár és Vidéke, 1896 évf. 44. sz.).

A juháskampók készítése. „A vas kampósbot mindegyik juhásznál egyformán jelezte az egyhangú foglalko-

zást. Kálozon dolgozott az a kovács, ki számukra a kampót gyártotta. Ez árasztotta el még a fejemegyei Zichy-, Cziráky-, Nádasdy- és Ürményi uradalmak cselédjeit is, melyekbe aztán a nadapi, hodosi, lovasberényi és rebeci erdők bozótos alja teremtette a somfanyelet” (u. o.). Vö. a veszprémi múzeum juháskampóival, Dunántúli Szemle, 1940. 369. l.

A pusztai illendőség törvényei. „A pusztla birodalmában az arisztokráciát a gazda, a csósz, a pusztabíró és fejős képezték. A szűrűskert pásztorja is egyenrangú volt a gazdával. A fejős legtöbbször öreg ember volt, s a juhászok közül került ki. Az ó-nép fogalmába a juhászok, kis- és nagy béresek, bregócsok és lóto-futó szántó gyermekek értettek. Úgy szokott lenni, hogy mikor a gazda fia betöltötte a 23 esztendő, egy évig a ménes mellé került csikósnak, a következő esztendőben aztán csószságra jutott. Törvény volt az is a pusztán, hogy béres csak béres leányt vehet feleségül, míg csósz szemet vehet a gazda leányára is. Epochális eseményt képezett egy-egy vármegyében, ha esetleg a béresből csósz, vagy juhászból gazda vált; az ilyenek aztán embernek kellett lenni a talpán, ha tekintélyét fenn akarta tartani. — Mikor a pusztai cselédlányok (= béresek, sib. leányai) ünnepen szentegyházba mentek, csak a gazda leányának volt szabad fejét bekötni, míg a többiek hajadonfőn viselkedtek. Ezek között is a pápisták kontyba tűzték hajukat, míg a kálomisták leeresztve viselték a fonatot pántlikával befonva” (*Babay*: u. o.).

Dömötör Sándor.

A pünkösdi király legrégibb okleveles emléke. A *Bunyitay-Rapács-Kollányi-Karácsonyi-Lukcsics* szerkesztésében megjelent Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából című forráskiadvány (Bp., 1902—1912.) I. kötetének 427. oklevele néprajzi érdekességű adatot tartalmaz. Itt találjuk meg ugyanis — eddigi tudásunk szerint — legrégibb írott emlékét egyik alakoskodó népszokásunknak, a pünkösdi királynak. Az említett helyen Kállay Jánosnak

1528-ból, Kompolthból kelezett és Báthory Andrásához intézett levelét találjuk, amelyben „rex pynkesthyensis”-nek nevezi Ferdinándot. Kállay Ferdinánd rövid ideig tartó uralmában bizakodva, általánosan ismert szólás-ként alkalmazza reá ezt a jelzőt, ami arra enged következtetni, hogy ez a népszokás, amelynek jellemzője, hogy benne a királynak rövid ideig tartó uralma van, általános elterjedettségnek örvendett akkor hazánkban.

Sátoraljaújhely. *Juhász Miklós.*

XVIII. századi egyházi szónok a divatról. 1724-ben jelent meg Pözsonyban Csuzi Zsigmond pálos atya Lelki éhséget enyhítő evangeliomi kölcsönözött három kenyér című prédikációsgyűjteménye. Ebben kora romlott erkölceit ostromozva, természetesen a divat túlhajtásai ellen is tiltakozik. A viselettörténet érdemes forrását nyújtják szavai: Mi lehet pedig nagyobb változás, mint férfiuból, asszony állattá, s asszonyállattól, barommá változni? ennél már nincs utálatosb, s ezért-is nevezetelik monstrum naturae, természet csodájának. A hiúságokra vetemedet lágy ruhák

pedig, e-féle változáson leg-inkább kapnak, most bibort, most gubát, most nuszot, most szarvat és nagy hosszú farkat kölcsönözvén a barmoktól, kiváltképpen az asszonyok magoknak; ellenben tőlök a férfiak, feslett majmoskodással, asszonyi cse-cse-becsét; kire-nézve, vala-mint is ezek barom formájokkal, szarvakkal, farkokkal, már pávákhöz, már egyéb oktalan-állatokhoz; ugy a férfiak, asszonyi lágy öltözetekkel, fodorral, bodorral, pántlikás taczlíkkal, szkófiommal, fátyollal, és hosszú leeresztett, vagy fel-kötött poros nagy hajjal, méltán hasonlítottak, asszony-állatok-hoz, mert azt az ijesztő változást, szántszándékkal, és kényen-könnyen kapják (32. l.).

Másutt beszél arról, hogy mikor legcsúnyább az ördög? Farsangban-é? — kérdi — mi-kor, több nyomdokit követő pajk-társaival járja a macskarát. Nem sátoros ünnepeken-e, mikor az ő választott Jegyesi, tornyos bőbitákat, és, majd a maga szarvaihoz hasonló szarvakat rakván-fel, leshányo czifra öltözetekkel hívságosodnak (573. l.).

Sátoraljaújhely. *Juhász Miklós.*

IRODALMI SZEMLE.

Ethnographical Studies. Published on the Occasion of the Centenary of the Ethnographical Department National Museum. Nationalmuseets Skrifter, Etnografisk Raekke, I. 251. l. Koppenhága, 1941.

A dánok Nemzeti Múzeumának 1841-ben alapított néprajzi osztálya szép kiállítású, tartalmas emlékkönyvvel ünnepelte meg centennáriumát. A tanulmányok legnagyobbbrészt Európán kívüli területre vonatkoznak s méltóképpen reprezentálják a koppenhágai múzeum gazdag gyűjteményeit.

Hermansen, Victor (C. J. Thomsen and the Founding of the Ethnographical Museum, 11—27. l.) a néprajzi osztály megalapításának történetét írja meg, kellőképpen kiemelve az alapító *Thomsen* érdemeit. Dolgozata több, mint átlagos megemlékezés, mert az 1200-ból való *Gesta Danorum*tól elindulva a dánok ethnographiai érdeklődésének történetét adja s így a szellemtörténetnek is szolgál adatokkal. Különösen sikerültnek mondható a 18. századi kuriózum-gyűjtemények s az azokat létrehozó szellem jellemzése.

Thomsen, Thomas (Brahmanistic Temple Sculpture from India in the National Museum, 29—68. l.) a néprajzi osztály indiai brahmanista templomi faragványait — a centennáris ünneplés szellemének megfelelően — a múzeum nagyobb gyarapodásainak időrendi sorrendjében ismerteti; a feldolgozásnak e módját nem tartjuk egészen szerencsésnek. — A gyűjtemény gerincét a

Löventhal által összehozott anyag alkotja; ez a kollekció Északindiát meglehetősen szerényen képviseli, de a délindiai darabok annál figyelemre méltóbbak.

Feilberg, C. G. (Contributions to the History of some Oriental Bazaar Crafts, 69—89. l.) az iráni kismesterségekről értekezik; leírja a nemezpokrócok, bizonyos fonott lábbelik és a puszpángfából vágott fésűk készítését, ismerteti a szerszámokat és a gyártott típusokat. Kívánatos lett volna a készítmények elterjedésének s a kereskedelmi kapcsolatoknak legalább vázlatos leírása.

Jacobsen, Werner (Some Observations on the Origin of Sino-Siberian Animal Bronzes, 91—98. l.) a Középmongoliából előkerült bronz-állatplasztika alapján kimutatja, hogy a szino-szibíriai kultúra keletkezési helye nem Közép-, hanem valahol Északmongoliában keresendő. Ezek a bronztárgyak rendszerint a samán felszereléshez tartoznak s mindenkori előfordulásuk híven tükrözi a samánizmus és lámaizmus küzdelmének alakulását.

Kjersmeier, Carl az afrikai plasztika ismert bűvara a hajdani Ashanti királyságban használt aranypor-mérő súlyokról értekezik (Ashanti Gold Weights in the National Museum, 99—106. l.); e súlyokról, mint a kisplasztika figyelemreméltó alkotásairól, a szakirodalomban már többször szó esett. Szerző a dán múzeum anyaga alapján megállapítja, hogy e súlyok közül a figurálisok fejlődésének magaspontja a 17. századra esik, míg az ornamentális és geometrikus darabok többnyire régebbiek.

Bergsöe, Paul tanulmánya (Where did the Eskimo get their Copper? 107—120. l.) főleg módszertanilag érdekes; a természettudomány eszközeivel igyekszik kideríteni, hogy az eszkimók honnan szerezhettek nyersanyagot réztárgyaik készítéséhez. Kizártnak tartja, hogy a Clavering-szigeten olyan nativus réz forduljon elő, mely lényegesen különböznék más nativus vöröszektől.

Birket-Smith, Kai, az évkönyv szerkesztője s a dán néprajz egyik vezéralakja, az eszkimó kultúrák legkitűnőbb ismerője tanulmányában (Early Collections from the Pacific Eskimo, 121—163. l.) a csak igen hézagosan ismert csendesóceáni eszkimók tárgyi néprajzához szolgáltat adatokat. Összefoglalja a *kodiak*-eszkimókról való eddigi ismereteinket, majd az igen gazdag múzeumi anyag alapján beszél az öltözetről és az ornamentikáról, a vadászszerszámokról (pompás összehasonlító anyag!), a házieszközökről, szerszámokról és a hagyomány tárgyairól.

Hatt, Gudmund (Had West Indian Rock Carvings a Religious Significance? 165—202. l.) a nyugatindiai sziklarajzoknak az ó-amerikai vallásból eredő mitológikus jelentőséget tulajdonít, szemben az eddigi kutatók egy részével, akik e karcolatokban csak tartalmatlan, játékos rajzokat, vagy — ismét mások — valami írás-félét láttak.

Yde, Jens (Notes on Guatemala Indian Costumes, 203—222. l.) a dán múzeum 1935-i középamerikai expedíciójának anyagából guatemalai indián viseleti darabokat ír le, kiaknázván e mellett — úgy látszik, a dánoknál erősen érvényesül ez a módszer — a történeti források idevonható adatait.

Larsen, Helge (Some Ancient Specimens from Western and Central Polynesia, 223—250. l.) régi útleírások és a dán múzeum legrégebb tárgyai (Nyugat-Polinéziában már 1616-ban történt gyűjtés!) alapján eddig mellőzött adatokkal gyarapítja Polinézia néprajzára vonatkozó tudásunkat. A módszer hálás és a téma jól illik a centennáris emlékkönyv szelleméhez, de végeredményben a dolgozat nem sok újat hoz.

Vajda László.

Söveges Dávid O. S. B.: A karácsonyi játék. Pannonhalmi füzetek. A pannonhalmi főapátsági Szent Gellért főiskola hallgatóinak doktori értekezései. 34. sz. Budapest, 1943.

A betlehemes játék történeti hátterének, egyházi, irodalmi és népi vo-

násainak, kapcsolatainak megvilágítására a magyar irodalomban hézagpótló munka *Söveges Dávid* tanulmánya, amely felhasznált gazdag irodalmával a távolabbi részlelkérdések tanulmányozásához is irányt mutat. Könyve bevezetőjében a karácsony ünnepének hangulati változásait tárgyalja: „Az egyházi év újra és újra visszatérő nagy ünnepei alkotják a köznapi élet csúcspontjait. Ezért ezeket az ünnepeket a képzőművészet és a költészet minden korban ragyogó kerelbe foglalta, hogy az ünnephez fűződő gondolatainak és érzelmeinek kifejezést adjon. Idővel azonban, ahogy változtak a népek, vagy egy népen belül is a vezelő rétegek, megváltozott velük az ünnepek érzelmi és — bár kisebb mértékben — gondolati tartalma is. Nagyon jól megfigyelhetjük ezt a karácsonynál.” Majd sorra veszi az ünnep származására és időpontjára vonatkozó adatokat, feljegyzéseket és az ünnep kultuszának eleinte dogmatikus, később egyre inkább kialakuló érzelmi vonásait, amelyeket — a szerző idézete szerint — a germánok hoztak a keresztény liturgiába. A XIII. században karácsony központjában már nem a liturgikus ünneplés áll, hanem a népi ünnep, a népi játék.

A liturgikus játék sokat vitatott eredetéről a következőket mondja a szerző: „... tartalmát (bibliai események) és első formáit (liturgikus) tekintve keresztény eredetű. De az erő, amely ezeket az adottságokat megindította, a germánok játékosztöne volt, amely — vallási felfogásukból kifolyóan — a megjelenítésből utánzást csinált. Ami pedig a középkori dráma pogány-germán elemeit illeti: meglétük tagadhatatlan, és nagy értékűek ezen a téren *Stumpfl* kutatásai, de ezek éppen azt bizonyítják, hogy itt csak hatásokról és nem eredetről van szó.” Ezekbe a hatásokba pedig óeurópai hatások is vegyülhettek s így mindezt általános emberinek is mondhatjuk, amelyek természet-szerűen nyilatkoztak meg a kereszténység általános és egyetemes gondolatát hordozó bibliai események dramatizálásában, mert a játékok szülőhelyei a kolostorok és püspöki székhelyek voltak, ahol a közösségben élő papság a játékokat az istentisztelet egy részének tekintette. Bemutatása pedig elsősorban a népnek szólt, hogy a dráma eszközeivel megszépített gondolatot ünnepélyesebbé, érthetőbbé tegye. Ez magyarázza meg a könyv III. fejezetében a latin *Ludus* szerepét is. A dualizmus, a jó és gonosz harca nemcsak a középkorvégi ember felfogásában kezdett élni, hanem sokkal korábban és ennek az örök emberi hiedelemvilágnak kidomborítására önként és természetszerűleg kínálkozott a liturgiából fejlődött „*ludus*”. És az is valószínű, hogy a karácsonyi játékok mozzanataiba elsősorban itt kezdtek nagyobb mértékben felszívódni a különféle népi elemek. S éppen ez volt az oka később annak, amit a szerző ír, hogy „Krisztus ellenségeinek szereplése, azok szabad, sokszor vad mozdulatai, hangos kiabálása nem volt összeegyeztethető a szent hellyel.”

A könyv IV. fejezete a középkorvégi karácsonyi játékokkal foglalkozik, amelyek már kikerültek a templomból, sőt amelyeknek irányítása is kicsúszott a papok kezéből. Figyelemreméltó itt az a megállapítása, hogy a nemzeti nyelv először a román országokban jelenik meg, majd 1300 körül Németországban is. „Kezdetben csak egy-két beillesztett ének népi nyelvű, később az egész játék németté lesz, csak az utasítások, rubrikák tartják meg még jó időn keresztül a latin nyelvet, mert ezáltal hivatalos, kötelező jellegük jobban kidomborodik.” A játékok tartalmi elemeinek bővülését tárgyaló részben érdekes adat a provencai játék Anasztázia-legendája, amely a régi magyar betlehemes játékokból ugyan hiányzik, de a „szálláskeresés” elnevezés alatt ismert karácsony előtti népi ájtatosság befejező énekeként az ország különböző területein ismert. Egyik erdélyi gyűjteményünk (*Makkai—Nagy*: Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez) ugyan közöl egy játékot, melynek ez volna a tárgya, de ez a játék kétségtelenül jóval későbbi eredetű és a legenda nyomán valamelyik lelkész vagy tanító írta.

Néprajzi szempontból figyelmet érdemel a játékok komikumának kiala-

kulása, hiszen a szóviccek, az alvó pásztor ébresztgetése, a nagyotthalló pásztor a magyar játékoknak is egyik jellemzője. A XVI. századbeli játékok ismertetésénél a szerző jól látja a tanító célzatot, amikor nagyon helyesen azt írja: „De ne felejtjük el, hogy ezeket a darabokat többnyire iskolamesterek és prédikátorok írták és iskolásgyermekek adták elő.” Ilyen játékok nálunk is vannak és ezeknek feldolgozása, a régebbi eredetű, és a népi elemekben bővelkedő játékokkal való összehasonlításuk kétségtelenül hálás feladat lenne, mert kétségtelen, — amint Söveges is megállapítja, — hogy az újabb iskolamesteri játékok mellett tovább élt a karácsonyi játék régi alakja is, illetve nálunk még ma is egymás mellett él mind a kettő.

A tanulmány VI. fejezete a barokk kor karácsonyi játékaival foglalkozik. Itt találunk utalást a hazai iskolai játékok előadására a jezsuita iskolákkal kapcsolatban. A népi karácsonyi játékokat a VII. fejezetben tárgyalja a szerző: „Népi karácsonyi játékokat találtunk tulajdonképpen már a középkor végén is. Hosszú időn át a városi, kisvárosi polgárság volt a játékkulturát életető és fenntartó társadalmi réteg. Mikor a polgárság középkori szervezete végkép bomlásnak indult, a falvak vették át a városok szerepét. A játékoknak ilyen, lefelé való szivárgása már a XVI. században megkezdődött, vagy talán még korábban, de csak a barokk korban lesz általánossá, bár még ma is tart.” *Schmidt* szerint a barokk ízlésben átdolgozott játékok között tűnik fel egy újabb jelenet, a szálláskeresés, amely magyar földön csak az erdélyi játékokból ismert, eltekintve hasonló vagy azonos tárgyú karácsonyi népekeinktől.

A szerző alapos felkészültséggel és irodalomismerettel megírt tanulmányát a VIII. fejezettel, a karácsonyi játékok XIX. és XX. századbeli szerepének vizsgálatával fejezi be. Munkájáért a tudomány elismerése jár, de a magyar néprajzi tudomány mégis többet várt. Akkor is, ha könyvét német néprajzi tanulmánynak szánta, alkalmá lett volna foglalkoznia a magyar játékok gazdag és összehasonlításra is érdemes változataival. Ez kötelességünk a magyar nyelvvel és hagyományainkkal, nemkülönben néprajzi tudományunkkal szemben. Reméljük, hogy a szerző még pótolja ezt.

Manga János.

Dincsér Oszkár: Két csiki hangszer. Mozsika és gardon. A Néprajzi Múzeum füzetei, 7. sz. Szerkeszti: Domanovszky György. 87 l., 71 kép. Magyar Történeli Múzeum kiadása. Budapest, 1943.

Már *Kodály Zoltán* felhívta zenefolkloristáink figyelmét a magyar népzeneiről írt munkája bevezetésében arra, hogy „nem ismerjük eléggé a nép hangszereit s a velük való foglalatosságát. Hogyan tanulja meg, aki tudja: magától-e vagy mástól? Mikor, mit, kinek játszik? Pénzért is (táncra) vagy csak kedvtelésből. Paraszbandák, kottanemértő falusi cigányok zeneéletéről nincs semmi pontos leírás. Milyen hangszerekkel élnek, ki a szervezőjük, tanítójuk, hogyan készülnek egyenként és együtt a szereplésre? Hogyan gyarapodik zenekészletük?” Azok a népi hangszerekről szóló rövid tanulmányok, amelyek eddig napvilágot láttak, ezekre a kérdésekre nem igen adnak feleletet. Maga *Kodály* is elsősorban saját tapasztalataira volt utalva, amikor fenti tanulmányában a hangszeres zenéről írt.

Ez a tény önmagában is jelentőssé teszi *Dincsér* tanulmányát, amelyben a szerző csupán két hangszert vesz vizsgálat alá s azt is egyetlen vármegyehatárain belül, de annál alaposabban és részletesebben.

Bevezetésül a falusi hangszeres zenéről nyújt általános képet és bemutatja azokat a csiki (nagyobbrészt cigány, kisebbrészt csángó magyar) zenészeket, akiktől adatait gyűjtötte s akiket tanulmánya lapjain igen gyakran meg is szólaltat. (Az idézetek terjedelemben a tanulmánynak kb. 1/3-át teszik ki s különös jelleget adnak az egész dolgozatnak. Ezek révén, valamint a sok fénykép segítségével, szinte az olvasó is végig éli a gyűjtő személyes tapasztalatait.)

Mintegy 40 lapon foglalkozik a hegedűvel, azaz mozsikával, ahogyan azt Csíkban régiesen nevezik. Megismerjük a zenetanulás körülményeit, a hangszer részeinek népi terminológiáját, készítésének, javításának, hangolásának és gondozásának módját. Részletesen ismerteti a játék technikáját, még az újrendsem kerül el a figyelmét. A muzsikások játékkészségét egyébként 6 dallampéldával illusztrálja, közli továbbá a használatos kontrafogásokat és a kontras leggyakoribb vonóritmusát. — Úgyanilyen szempontból foglalkozik a szerző a jellegzetes csíki együttes másik hangszerével, a gardonnal. Ennek a játéktechnikáját — ütőhangszer lévén — lényegesen rövidebben lehetett leírni. Szemléltetésül megkapjuk az általánosan használt ritmikus kíséret képleteit. — A zenészek a társadalomban c. fejezet elvezet bennünket a lakodalomba, keresztelőre, táncba és egyéb muzsikálási alkalmakra, amilyen a kaláka, a névnap, a temetés. A falusi szokásokat csak olyan mértékben vizsgálja, amennyiben a zenéléssel kapcsolatosak. Itt szól a muzsikások dallamkészletéről is.

Különös érdeklődésre tarthat számot az utolsó fejezet, amelyben a szerző a két hangszer történeti kérdéseit vizsgálja. Megállapítja pl., hogy a csíki muzsikások által a hegedűre szerelt zengő-húr „kései, de élő emléke a hangszeres gyakorlat európai történetének“. A zenészek játékkészsége „az európai zene történetében a preklasszikus gyűjtőfogalom alá sorozott művek által megkívánt technikának felel meg.“ A gardon pedig „valamilyen, a XV—XVI. században használatos „nagy hegedű“ típusú hangszer kései leszármazottja, mely a nép kezén az akkori formában maradt fenn.“ A szerző fejtegetései valóban meggyőzőek.

Dincsér Oszkár tanulmánya kétségtelenül nyeresége a magyar népzene irodalmának. Tárgyválasztása és módszere követésre méltó. Leírását szemléletesnek tesszük, illetve kiegészítjük a hangszerekről, muzsikusokról, játékmódról, stb. készült fényképek és rajzok.

Csíkszereda.

Papp Géza.

Grafenauer Ivan: Lepa Vida. Studija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi. Akademija Znanosti in Umetnosti v Ljubljani: Filozofsko-filološko-historični razred. Dela 4. XXI + 399. l. Ljubljana, 1943.

Az 1939-ben létesült Ljubljanei Tudományos és Szépművészeti Akadémia eddigi kiadványaival lényegesen beigazolta felállításának és feladatainak szükségességét. *Grafenauer*nek itt ismertetett terjedelmes munkája is mutatja, milyen fontos feladatok várnak rá a jövőben a szlovén nemzeti tudományosság terén. A tudós szerző — aki eddig leginkább két szlovén irodalom történetéről és számos irodalomtörténeti tanulmányáról volt ismeretes — már korábban foglalkozott folklórral is. A *Lepa Vida*-ról szóló balladáról is írt már több kisebb dolgozatot. Most megjelent tanulmányában összegezi eddigi kutatásainak eredményeit és filológiai rendszerességgel és részletességgel tovább kutatja a ballada eredetét, kialakulását.

A ballada tárgya: egy hitetlen szerecsen a tengerparton elrabol egy fiatal anyát és dajkának elhurcolja a spanyol királynőhöz, ahol hasztalan siránkozik ura és fiacskája után. Ezt a tárgyat több — különböző típusokhoz tartozó — balladaváltozat is megéneklte a szlovén költészetben. Egyet közülük *France Prešeren*, a legnagyobb szlovén költő is feldolgozott, amely azután az összes változatok közül a legismertebb lett. A vágyakozásnak és sóvárgásnak a balladában megénekelte motívuma olyan tipikussá vált az egész szlovén szépirodalomban, hogy több író — köztük a nagy *Iván Cankar* is — drámában és regényben is feldolgozta *Lepa Vida* címen.

A szerző mindenekelőtt gondos vizsgálat tárgyává teszi a különböző változatok külső és belső jellegzetességeit, kapcsolatban más népek népköltészetének rokon motívumaival. Az első változatscsoport albán-kalabriai-szicíliai a tárgyalt költeményeket a szerző nem csak fordításban, hanem eredetiben

is közli). Azután az azonos típusú különböző szlovén változatokat veszi sorra. Külön fejezetben foglalkozik az írók és filológusok eddigi értelmezéseivel. Így tér át a kínálkozó megállapítások kapcsán az elbeszélő (balladai) hosszú verssor részletes tárgyalására, amely verssor az összes változatokban fennmaradt és „amely nemzeti költészetünknek legősibb, még kimutatható versformája”. Részletesen foglalkozik más nemzetek elbeszélő versformáival és a szlovén hagyománnyal, s kimutatja a szlovén verssor ósszláv jellegét.

Külön fejezetet szentel a tragikus befejezés — a tengerbeugrás — motívumának és megállapítja, hogy ez a motívum a Szent Borbáláról szóló legendából került a *Krvava ženitev* (Véres esküvő) c. balladába, amelynek „jellegzetes vonásaiból még a fiatal nomádpásztor-kultúra művelődési és társadalmi viszonyai tükröződnek” (194. l.). Ebből a balladából ment át ez a motívum a *Cobanica mučenica* (A mártír pásztorleány) c. horvát legendába s ebből végre a fiatal anya elrablásáról szóló balladába.

A nappal és a holddal való párbeszéd — amelyről a VIII. fejezet szól — a ballada második részének központi motívuma. A rokon horvát változatokkal megejtett összehasonlítás alapján a szerző kielemez belőle „az elárvult fiatal özvegy anyáról” szóló balladát, amelynek eredeti alakjából „még az ősi indoeurópai másodlagos nomád pásztor-kultúrában gyökerező jogi és társadalmi viszonyok tükröződnek”.

A bárkára-csalogatás motívumát a IX—XI. fejezetek tárgyalják. Külön is foglalkozik vele a *Rother* című középfelnémet eposszal kapcsolatban. Az utolsóelőtti fejezetben az idegen hatásokról ír, s a szlovén változatokat elemzi. A XIII. fejezetben összefoglalja a kutatások végső eredményeit. Ezek közül a legérdekesebb az a megállapítás, hogy „a fiatal anyának hitetlen tengeri kalóztól való erőszakos elrablásáról szóló balladának még 827 előtt kellett Sziciliába kerülnie, és hogy csak görög földön keletkezhetett a VII—VIII. században.” Viszont az a balladai változat, amely szerint „a fiatal anyát egy hitetlen tengeri kalózkereskedő ármányos módon elrabolja”, az Adriai és Jóni tenger mellékén alakulhatott ki a X. században. Az a motívum pedig, amely szerint a fiatal anyát beteg csecsemőjének ígért orvossággal csábítja a rabló a bárkára, a Balkán félsziget nyugati vidékein keletkezhetett, szláv népek között a XI. század folyamán. A XIII. században jelentkezik először a Nappal való párbeszéd tragikus motívuma. A horvát és szlovén változatok végleges kialakulása a XIV. század vége előtt már befejeződött.

Az utolsó fejezetben a szerző gondos szövegkritikával igyekszik az eredeti szöveget rekonstruálni. A nagyszabású tanulmányt olasz tartalmi kivonat s a tárgyalt költemények és idézett írók pontos jegyzéke zárja be.

Grafenauer, aki a ljubljana Etnolog c. folyóiratban, 1942. évben egy terjedelmes „előzetes jelentést” írt *Prakulturne bajke pri Slovencih* (Ösműveltségi regék a szlovéneknél) címen, most ismertetett nagy munkájában a filológiai kutatás terén alkalmazott művelődéstörténeli ethnológia módszerével követendő példát adott a további kutatások számára.

Zenta.

Novák Vilmos.

NÉPRAJZI HÍREK.

A magyarság néprajza megírásának terve. *Bátky Zsigmond* hagyatékában négy nyomtatott oldal terjedelmű tervezetet találtam, amely a magyarság és nemzetiségeink néprajza megírásának figyelemreméltó tervét tartalmazza. A tervezet kézirat gyanánt jelent meg s azon a következő kéziratot feljegyzés olvasható: *Dr. Bátky Zsigmond példánya. Bizalmas.*

A tervezet a következő:

A magyar néptudomány fundamentumai. A M. Tud. Akadémia néprajzi bizottságának megbízásából szerkeszti *dr. Sebestyén Gyula*. — Magyar, német, angol, francia és olasz nyelven kiadja a M. Tud. Akadémia. (Magyarul csak a csillaggal megjelölt kötetek jelennek meg.)

I.

A magyar néphagyomány emlékei. Összehasonlító folklorisztikai tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátott kritikai kiadás. Szerkeszti *dr. Sebestyén Gyula*.

I. kötet: *Régi népszokások gyűjteménye.* Pogánykori eredetű téli napfordulati regös-énekek. A XI. században kialakult regös-misztérium és ennek egy töredéke. Középkori eredetű bábtáncoltató bellehemes játékok és egyéb karácsonyi misztériumok. Háromkirályok, Balázsolók, palázolók, húsvéli, pünkösdi szokások. A gyermekjátékok régiségei. Számos ábrával és zenei melléklettel. Szerkesztette *dr. Sebestyén Gyula*.

* II. kötet: *Népi színjátékok.* A magyar bányászok „Ádám és Éva”, „Heródes” és „Árgyelus és Tündérllona” című népi színjátékai. Számos ábrával és zenei melléklettel. Gyűjtötte és szerkesztette *dr. Sebestyén Gyula*.

III. kötet: *Magyar népballadák és románczok.* Szerkesztette *dr. Beöthy Zsolt* és *dr. Solyomossy Sándor*.

IV. kötet: *Magyar népdalok gyűjteménye.* Szerelmi dalok, katonadalok,

pászlordalok, bordalok, tréfás dalok, gyermek-rigmusok. Szerkesztette *dr. Gyulai Ágost* és *Vargha Gyula*.

V. kötet: *Magyar hősmondák.* A középkori mondai források: énekmondók, krónikások, néphagyomány. Ösmondák. A hun-avar-magyar kapcsolat mondái. A magyar honfoglalás mondái. Hős kalandok. Királymondák. Helyi mondák. Szerkesztette *dr. Sebestyén Gyula*.

VI. kötet: *Magyar népmondák és legendák.* Szerkesztette *dr. Solyomossy Sándor* és *Vikár Béla*.

VII—VIII. kötet: *Magyar népmese-gyűjtemény.* Két kötetben. Szerkesztette és összehasonlító jegyzetekkel ellátta *Berze Nagy János*.

* IX—X. kötet: *A magyar néphit emlékeinek gyűjteménye.* Két kötetben. Gyűjtötte a Magyar Néprajzi Társaság és a Folklore Fellows magyar osztlálya. Szerkesztette: — — és *Szendrey Zsigmond*.

* XI. kötet: *Magyar mythologia.* Irta — —.

II.

A magyar népzene emlékei. Tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátott kritikai kiadás. Szerkeszti *Bartók Béla dr., Kodály Zoltán* és *dr. Sebestyén Gyula*.

* I—X. kötet: *A magyar nép epikai és lírai dalainak egyetemes dallam-gyűjteménye.* Hatezeröttszáz dallam. *Bartók Béla* közreműködésével szerkesztette *dr. Kodály Zoltán*.

* XI. kötet: *Magyar daltípusok.* Szerkesztette *dr. Lajta László*.

* XII. kötet: *Magyar történelmi és népi hangszerek.* Számos ábrával. Irta *Bartók Béla* és *Isoz Kálmán*.

* XIII. kötet: *Magyar-tót népzenei kölcsönhatások.* Irta *Bartók Béla*.

* XIV. kötet: *Magyar-délszláv népzenei kölcsönhatások.* Irta — —.

* XV. kötet: *Magyar-román népzenei kölcsönhatások.* Irta *Bartók Béla*.

III.

A magyar nép ethnographiája, ethnológiája és anthropológiája. Számes műmelléklettel és szöveg közé nyomott ábrával. Szerkeszti: — — és dr. Sebestyén Gyula.

*I. kötet: *A magyarok eredete és a magyar nemzet kialakulása*. Irta dr. Karácsonyi János és dr. Munkácsi Bernát.

*II. kötet: *A magyarok vándorlásai és települési viszonyai*. Irta dr. gróf Teleki Pál.

*III. kötet: *A magyar faj anthropológiája*. Irta dr. Bartucz Lajos.

IV. kötet: *Magyarország népeinek demographiája*. Irta dr. Buday László.

V. kötet: *Magyarország népeinek ethnológiája*. Irta dr. Jancsó Benedek és dr. Kovács Alajos.

*VI. kötet: *A magyar nyelvjárások területeinek ethnológiája*. Irta dr. Erdélyi Lajos.

VII. kötet: *Az erdélyi magyarok és székelyek*. Irta dr. Viski Károly.

VIII—X. kötet: *A magyar ősfogalkozások*. Három részben.

1. rész: *Halászat és vadászat*. Herman Ottó életrajzával. Irta Herman Ottó, dr. Lambrecht Kálmán és dr. Szabó Kálmán.

2. rész: **Pásztorélet*. Irta Herman Ottó, dr. Lambrecht Kálmán és dr. Madarassy László.

3. rész: *Földművelés*. Irta dr. Bátky Zsigmond és — —.

*XI. kötet: *A magyar szőlészet és pinczegazdaság leíró és történeti néprajza*. Irta Pettenkoffer Sándor, dr. Sebestyén Gyula és — —.

*XII. kötet: *A magyar pusztá és tanya világa*. Irta dr. Czettler Jenő és dr. Madarassy László.

*XIII. kötet: *A magyar ház*. Irta Bátky Zsigmond és — —.

*XIV. kötet: *Magyar malmok*. Irta dr. Lambrecht Kálmán.

*XV. kötet: *A magyar kismesterségek ethnographiája*. Irta — —.

*XVI. kötet: *A fémek népi meg-*

munkálása Magyarországon. Irta Edvi Illés Aladár és — —.

*XVII. kötet: *A magyar kerámia*. Irta Ács Lipót.

XVIII. kötet: *Székely kapuk és erdélyi fatemplomok*. Irta Huszka József, — — és Szinte Gábor.

*XIX. kötet: *A magyar himzés*. Irta dr. Czako Elemér.

*XX. kötet: *A magyar ornamentika*. Irta Groó István.

*XXI. kötet: *A magyar népviselet*. Irta dr. Györffy István.

*XXII. kötet: *A czifra szűr és a suba*. Irta dr. Györffy István.

XXIII—XXIV. kötet: *A magyar nép ősi epigraphiája*. Két részben.

1. rész: *A számrovás és a tulajdonjegy*. Irta dr. Sebestyén Gyula.

2. rész: *A magyar runa*. Irta dr. Sebestyén Gyula.

*XXV. kötet: *Az élő magyar jogszokások gyűjteménye*. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar oszlálya. Szerkesztette Tagányi Károly.

XXVI. kötet: *Julián magyar barát és domonkos társainak felfedező keleti útja 1235-ben*. Julián levelének és Richard római jelentésének eredeti latin szövegével. Irta dr. Sebestyén Gyula és dr. gróf Teleki Pál.

XXVII. kötet: *Magyar-német népnyelvi és néprajzi kölcsönhatások*. Irta — —, dr. Herrmann Antal és Schmidt József.

XXVIII. kötet: *Magyar-tót népnyelvi és néprajzi kölcsönhatások*. Irta — — és dr. Pechan Adolf.

XXIX. kötet: *Magyar-délszláv népnyelvi és néprajzi kölcsönhatások*. Irta — — és dr. Szegedi Rezső.

XXX. kötet: *Magyar-román népnyelvi és néprajzi kölcsönhatások*. Irta dr. Schmidt Tibold.

XXXI. kötet: *A magyar ethnographia, ethnologia és anthropologia irodalma*. A fontosabb művek kivonatos ismertetésével. Irta dr. Herrmann Antal.

IV.

*Ethnos. A M. Tud. Akadémia néprajzi bizottságának a M. Nemzeti

Múzeum folklóre-osztályának, néprajzi tárának és a Folklóre Fellows magyar osztályának közlönye.

Magyar, német, angol, francia, és olasz nyelven megjelenő évnegyedes folyóirat.

A M. Tud. Akadémia és M. Nemzeti Múzeum megbízásából szerkeszti — — és — —.

Márkus Mihály.

A zsokek szokásai. Az alagi zsoké iskola növendékeiről olvassuk: „A fiatal lovásziút a telep legénylakásán helyezik el. Az ingyen lakáson kívül havi száz pengő fizetés jár neki és időnként a nyereséjyíjakkból is megfelelő részt kap. Szokás szerint a lovar-egyleti cselédeknel ékezik havonta negyven-ötven pengőért. Ilyenformán futja a gázsijából a mosásra és a szerény ruházkodásra is. Hagyomány szerint az obligát lovaglő nadrágot valamelyik idősebb lovász felesége varrja a kezdő lovásziúnak. Ez már ősi szokás. Minden lovászfeleség tud lovaglőnadrágot készíteni.” (Hid, IV. évf. 13. sz. 1943 július 1.)

— —.

Tájékoztatlanság egy szakfolyóiratban. A Magyar Rajztanárok Országos Egyesületének folyóiratában a Rajzoktatásban (1944. 1. sz.) *Bán Tibor* és *Undi Mária* újból foglalkozik az Ethnographiában *Undi Mária* Dráva-szögi fejkölőhímzés c. munkájáról írt kritikával (I. Ethn. LIV. 1943. 201—205). A „beszélgetésben” az Ethnographiát „vidéki”, „karcagi” lapnak nevezik. A 9. l-on jegyzetben azt olvassuk, hogy az „Ethnographia — Népelet váltakozó címmel Karcagon alkalmilag megjelenő folyóirat”. Mindkettőjük tájékoztatására közöljük, hogy az Ethnographia a Magyar Néprajzi Társaság ötvenötödik évfolyamban lévő, Budapesten negyedévenként megjelenő folyóirata, amelyet jelenleg Karcagon nyomnak. A folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelenik meg. Mindez a folyóirat borítólapjának első és negyedik oldalán is olvasható. Ha történetesen a Rajzoktatást vidéken nyomnák, akkor is a Magyar Rajztanárok Országos Egyesüle-

tének folyóirata lenne. Közöljük még azt is *Undi Mária*val és *Bán Tibor*val, hogy az Ethnographia — Népeletben *Undi Mária*tól soha semmiféle cikk nem jelent meg. Ellenben mi tudunk egy *Undi Mariska* nevű szerzőről, aki A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője c. folyóiratban írt (XIX., 1927. 89—112. l.) A magyar népi hímzés öltéselemei címen. Mielőtt nyilatkozunk, előbb tájékozódunk. Megjegyzésünk természetesen csak *Bán Tibornak* és *Undi Mária*nak szól s a legtöbbről sem érinti a jeles folyóiratot, amelynek lapjain a magyar népi hagyományok megmentése, a néprajzi gondolat előbbrevitele érdekében számtalan kiváló cikk jelent meg s rajztanáraink is igen sokat tettek a magyar népi műveltség pusztuló értékeinek megmentése érdekében.

Szerkesztő.

Piarista diákok néprajzi munkája. Akarat címen jelenik meg a magyar piarista diákok lapja. A diáklap 1944. január havi (VII. évf. 2. sz.) számában a sátoraljaújhelyi piarista gimnázium II. osztályú tanulójának *Mesko Lajos* irányításával végzett néprajzi gyűjtését találjuk. A kis diákok értékes adatokat közölnek a téli időszak babonái köréből: andrásnapi, lucanapi, karácsonyi, újévi, stb. babonákat. Kíváncsian várjuk az értékes pedagógiai és tudományos munka további eredményeit.

— —.

Orbán Balázs munkájának új kiadása. A Kolozsvári Magyar Diákok Szövetségének (KMDSz) székelyföldi munkaközössége 1944. január 4—6. napján Székelyudvarhelyen vándorgyűlést tartott, ahol elhatározták *Orbán Balázs* néprajzi szempontból is nagyértékű A Székelyföld leírása c. munkájának újbóli kiadását. A vándorgyűlésen felvetették egy székelyföldi tudományos intézet felállításának tervét is.

— —.

A Felvidék néprajzi kutatása. A Széchenyi Magyar Kultúr Egyesület

érsekújvári csoportjának 1943—1944. évi munkatervében olvassuk, hogy a rendezendő szabadegyetemi előadások alapelve az, hogy bemutassák tudományos, de mégis népszerű módon a magyarság szellemi és anyagi műveltségének keresztmetszetét. Az előadások között a következők szerepelnek: Magyar népzene, Népszokás és tételeljog, A magyar nép vallásossága, Anyagi és szellemi kultúránk találkozása, A Kisalföld kultúrái, népei a múltban és ma, stb. Igen tanulságosan állították össze a várostörténeti előadássorozat anyagát. Az Egyesülettel kapcsolatban működő Kisalföld-Kutató Intézet kiadványai közül a következő néprajzi vonatkozású munkák vannak előkészületben: *Fél Edit*: Egy marcellházi nagycsalád, *Fél Edit* és *Sulán Béla*: Martosi népi gyógyászat, *Thain János*: Érsekújvári népi ötvösség, *Vargha László*: A martosi ház.

Erixon Sigurd tanulmánya az Ethnographiában. Folyóiratunk jelen számának külföldi szerzője *Erixon Sigurd*, a stockholmi egyetemen a svéd és európai néprajz tanára. Elsősorban a svéd népi gazdálkodás, lakás, népművészet, társadalmi élet kutatója s legjelesebb szakértője Skandinávia észak- és nyugateurópai népi műveltségi kapcsolatainak. A néprajzi atlaszmunka egyik előharcosa. Munkáiban számontartja a magyar néprajz eredményeit is. *Erixon* professzor a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja.

Ethnológus a finn állami tájékoztató hivatal élén. A finn állami tájékoztató hivatal élére *dr. Vilksuna Kustaat*, a kiváló finn néprajztudóst, a Magyar Néprajzi Társaság levelező tagját nevezték ki.

A Magyar Néprajzi Társaság új tagjai (1943. január—december). *Tichy Kálmán* múzeumőr, Rozsnyó; ifj. *Bérczi Béla* tanuló, Kispeszt; *Bereczky Imre* tanár, Dévaványa; *Kereskedelmi középiskola*, Beregszász; *Bagó Klára* gazdasági tanítónő, Fertőszéplak; *Benedek Árpád* tanuló, Kecskemét; *Kéri Albert* borbélymester, Budapest; *Szalay András* tanító, Balassagyarmat; *Belényessy Márta* egy. hallg., Budapest; *Tatay Jenő* polg. isk. tanár, Palánka; *Gerencsér László* piarista, Nagykanizsa; *György László* író, Budapest; *Kovácsné Hajdú Anikó* iparművész, Budapest; *Magyar Irodalomtörténeti Intézet*, Kolozsvár; *Muszty László* tanító, Pécs; *Galambos Sándor* tanár, Magyaróvár; *Kolossa Tibor* egyetemi hallgató, Budapest; *Gaál Károly* egyetemi hallgató, Budapest; *Vakarc Kálmán* tanár, Szentgotthárd; *vitéz Durkó Antal* tanár, Békés; *dr. Markovics Károly* tanár, Nagysurány; *Vajda László* egyetemi hallgató, Budapest; *Péczelly Attila* orvos, Hódmezővásárhely; *Keveházy Lajos* vár. tisztviselő, Keszthely; *Komáromi József* szerkesztő, Budapest; *dr. Simon Menyhért* tanügyi főtanácsos, Munkács; *Pánczell Brigitta* főiskolai hallgató, Szeged; *Veress Judith* főiskolai hallgató, Szeged; *Illés Lajos* főiskolai hallgató, Szeged; *Kocsis István* főiskolai hallgató, Szeged; *dr. Batiz Dénes* főorvos, Budapest; *Eliás Ferenc* egyetemi hallgató, Budapest; *Makkay Endre* ref. lelkész, Dés; *Református gimnázium Önképzőköre*, Sztarmárnémeti; *SZMKE Kisalföld-Kutató Intézete*, Érsekújvár; *Tárkány Szűcs Ernő* egyetemi gyakornok, Kolozsvár; *dr. Waldapfel Imre* tanár, Budapest.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

REVIEW OF THE HUNGARIAN ETHNOGRAPHICAL SOCIETY

REVUE DE LA SOCIÉTÉ ETHNOGRAPHIQUE HONGROISE

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

The editor of *Ethnographia*, from the year 1940 (vol. 51.) on is prof. *Béla Gunda*. Manuscripts, reviewer's copies and letters concerning the edition are to be sent to the address of the editor: University, Farkas utca 1., Kolozsvár, Hungary. The letters concerning the Hungarian Ethnographical Society, reclamations, exchange-copies are to be sent to the secretary of the Society (Könyves Kálmán körút, 40., Budapest X., Ethnographical Museum).

The aim of the review is to publish researches on the folk civilization of the Hungarians and on the ethnology of kindred peoples, Finno-Ugrians and Turks; as well as on the ethnology of Eastern Europe. *Ethnographia* publishes articles in Hungarian, English, French and German.

Le rédacteur de l'*Ethnographia*, à partir de l'an 1940 (tome 51.) est prof *Béla Gunda*. On est prié d'adresser tous les manuscrits, ouvrages pour compléments et tout le courrier concernant la rédaction directement au rédacteur: Université, Farkas utca 1., Kolozsvár, Hongrie. Le courrier de la Société Ethnographique Hongroise, réclamations et ouvrages d'échange sont à adresser au secrétariat de la Société: Könyves Kálmán körút, 40., Budapest X., Musée Ethnographique.

La revue publie des recherches portant sur la civilisation populaire hongroise et sur l'ethnologie des peuples apparentés, c'est-à-dire des peuples finno-ougriens et turcs; ainsi que sur l'ethnologie de l'Europe Orientale. Les articles de l'*Ethnographia* sont publiés en hongrois, français, anglais et allemand.

Schriftleiter der *Ethnographia* ist vom J. 1940 (Jg. LI.) ab Prof. *Béla Gunda*. Handschriften, Besprechungsstücke und jeder auf die Schriftleitung bezügliche Briefwechsel sind unmittelbar an die Anschrift des Schriftleiters (Kolozsvár, Farkas utca 1., Universität, Ungarn) und alle die Ungarische Ethnographische Gesellschaft angehende sonstige Erkundigungen, Zustellungsmahnungen und Tauschstücke an das Sekretariat der Gesellschaft (Budapest, X. Könyves Kálmán körút 40., Ethnographisches Museum) zu richten.

Das Ziel der Zeitschrift ist die Veröffentlichung von Forschungen und Ergebnissen über die ungarische Volkskultur, die Ethnographie Osteuropas und die den Ungarn ethnographisch verwandten finnisch-ugrischen und türkischen Völker. In der Zeitschrift *Ethnographia* erscheinen Aufsätze in ungarischer, deutscher, französischer und englischer Sprache.

Abonnementspreis jährlich Schw. Frc. 15.

Hauptkommissionär

EDMUND STEMMER

Wissenschaftliche Buchhandlung

Budapest (Ungarn), V. Gróf Tisza István utca 14.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Redigiert von Univ. Prof. Dr. Béla Gunda.

KOLOZSVÁR (Ungarn), Farkas utca 1. Universitát.

JHG. LV.

1944.

H. 1.

INHALT.

<i>Erixon, S.</i> : L'ethnologie européenne	1—17
<i>Molnár, J.</i> : Angaben zur historischen Volkskunde in einer Novelle von Pál Móricz	18—26
<i>Banó, I.</i> : Individu et communauté dans la tradition des contes populaires	26—34
<i>Hermán, J.</i> : Hungarian influence in the life of the Roumanians in Nagysármás	34—38
Kleinere Mitteilungen. <i>Kovács, G.</i> : Maskspiele bei den Palozen. <i>Gönczi, F.</i> : Preisfixirung einiger Kleidungsstücke im Jahre 1812. <i>Bárdos, R.</i> : Verssprüche in der Stadt Szentes. <i>Dömötör, S.</i> : Die Kleidung der Hirten in Mezöföld (Kom. Fehér und Veszprém). <i>Juhász, M.</i> : Das älteste schriftliche Dokument über den Pfingstkönig bei den Ungarn. <i>Juhász, M.</i> : Ein geistlicher Redner des XVIII. Jahrhunderts über die Mode	38—43
Literarische Rundschau	43—48
Ethnographische Nachrichten. <i>Márkus, M.</i> : Ein Entwurf zur Volkskunde der Ungarn. —. —.: Gebräuche der Jockei. <i>Schriftleiter</i> : Unwissenheit einer Fachzeitschrift. —. —.: Volkskundliche Forschungsarbeit der Schüler in Gymnasien der Piaristen. —. —.: Ein neuerer Plan zur Herausgabe einer volkskundlichen Arbeit über die Szekler. —. —.: Ethnographische Forschung in Oberungarn. —. —.: Die Studie von Sigurd Erixon in der Zeitschrift Ethnographia. —. —.: Ein finnischer Ethnologe als Leiter des Staatlichen Informationsamtes.	49—52
Gesellschaftliche Angelegenheiten. Neue Mitglieder	52

Felhívás.

Felhívjuk az ETHNOGRAPHIA olvasói figyelmét, hogy a Magyar Néprajzi Társaság és Néprajzi Múzeum könyvtára magas áron megvételre keresi az ETHNOGRAPHIA 1892—1901 (III—XII. k.), továbbá a NÉPRAJZI MÚZEUM ÉRTESSÍTŐJE 1900—1905 (I—VI. k.) évfolyamait.

Felhívásunk elsősorban régi olvasóinknak és iskoláknak szól. Régi tapasztalatunk szerint számos vidéki középiskolában ezek a keresett régi évfolyamok sokszor a raktárban használatlanul hevernek. A Magyar Néprajzi Társaság ezen az úton is felhívja az illetékesek figyelmét, hogy nézzenek utána ezeknek a keresett példányoknak. Amennyiben valahol előkerülnének, az értesítést a következő címre kérjük: *dr. Márkus Mihály*, a Magyar Néprajzi Társaság titkára, könyvtáros. Budapest, X. Könyves Kálmán körút 40. Néprajzi Múzeum.

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, KARCAG.

ETHNOGRAPHIA N É P É L E T

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI
GUNDA BÉLA

LV. ÉVFOLYAM

1944.

2. SZÁM.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

MEGJELENIK MÁRCIUS, JÚNIUS, SZEPTEMBER ÉS DECEMBER HÓ VÉGÉN

TARTALOM.

<i>Thompson Stith</i> : Egy típus- és motívumjegyzék célja és jelentősége.....	53—58
<i>Dömötör Sándor</i> : A jelkép, mint néprajzi fogalom.....	59—69
<i>Kiss Lajos</i> : A falusi szegény ember vasárnapi dolgai Szabolcs vármegyében	70—75
<i>Novák Vilmos</i> : Szlovén néprajzi kutatások 1920 óta.....	76—87
<i>Balassa Iván</i> : Adatok a székely népi italok ismeretéhez.....	88—93
Kisebb közlemények. Cs. <i>Sebestyén Károly</i> : Magyar kapaformák. Cs. <i>Sebestyén Károly</i> : A székelyek börtüszöje. <i>Gönyey Sándor</i> : A kalotaszegi népviselet hatása a szilágysági és körösmenti románság viseletére. <i>Giday Kálmán</i> : Zöld Marci persecutiója Debrecen határában. <i>Gönczi Ferenc</i> : Egy mérgezési pör Somogyban. <i>Juhász Miklós</i> : XVIII. századi babonák és ördögösségek. <i>Molnár József</i> : Adatok az egér csinálásához. <i>Gulyás József</i> : A krintya.....	94—99
Irodalmi szemle. <i>Vargyas Lajos—Vincze Lajos</i> : Járdányi Pál : A kidei magyarság világi zenéje. <i>Fél Edit</i> : Bartucz Lajos : A magyar nép. <i>Fél Edit</i> : Lichtenhan, Lucas—Burckhardt, Titus : Schweizer Volkskunst. <i>Faragó József</i> : Székely László : Ünneplő székelyek, Székely László : Ahítat a falun. Adatok Csikszentdomokos vallásos néprajzához. <i>Gunda Béla</i> : Malán Mihály : X. századbéli magyarok csontmaradványainak embertani vizsgálata. <i>Gunda Béla</i> : Nagy Rózsa : Adatok a baranya-megyei Nagyvátya növényekkel kapcsolatos szokásaihoz és néphagyományaihoz. <i>Vajda László</i> : Weiss, Richard : Das Alpwesen Graubündens. <i>Vajda László</i> : Gabus, Jean : Iglu. <i>Vajda László</i> : Hankó Béla : Magyar háziállataink. <i>Vajda László</i> : Gaál Károly : A csikmenesági pásztorok ifaragása. <i>Nemeskéri János</i> : Weinert, Hans : Az ember származása. <i>Dömötör Sándor</i> : Lukács Károly : A Balatonvidék földrajza kétszáz év előtt.....	100—111
Néprajzi hírek : <i>Sulán Béla</i> : † Heinrich Baumgartner. —. —. : A néprajz ügyében. —. —. : A magyar mesetípusok monográfiája. —. —. : Felhívás a mesekutatás magyar művelőihez. —. —. : Régi székely népi játékok felelevenítése. —. —. : Néprajzi gyűjtés a csurgói kollégiumban. —. —. : Néprajz a debreceni nyári egyetemen. —. —. : Továbbra is tilos Baranyában a betlehemi járás. —. —. : Néprajz egy hetilapban. —. —. : Felhívás az <i>Ethnographia</i> olvasóihoz.....	111—114

TUDNIVALÓK.

Kéziratok, ismertetési példányok és minden szerkesztéssel kapcsolatos levelezés közvetlen a szerkesztő címére (*dr. Gunda Béla* egyetemi nyilv. rk. tanár, Kolozsvár, Farkas utca 1. Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara) küldendő. Minden egyéb a Magyar Néprajzi Társaságot érdeklő levelezés, reklamáció, cserepéldány pedig a Társaság titkári hivatalához (Budapest, X. Könyves Kálmán körút 40. Néprajzi Múzeum):

A folyóirat célja a magyarság népi műveltségére, Keleteurópa s a magyarsággal rokon finnugor és török népek néprajzára vonatkozó kutatások, eredmények közzlése. Az *Ethnographia*ban magyar, angol, francia és német nyelvű tanulmányok jelennek meg.

A Magyar Néprajzi Társaság tagdíja 1944. évtől 12 pengő, melyért az *Ethnographia* c. folyóirat jár. A tagok ingyen kapják a *Néprajzi Múzeum Értesítője* c. folyóiratot. A tagság legalább három évre kötelező. Az *Ethnographia* évi előfizetési díja Magyarországon 16 pengő. Együttes évi előfizetés az *Ethnographia* és a *Néprajzi Múzeum Értesítője* c. folyóiratokra 30 pengő. Az *Ethnographia* régebbi évfolyamaiból egy-egy kötet 20 pengő, a tagok számára 15 pengő. A ritka évfolyamok árát esetről-esetre a titkárság állapítja meg. Könyvkereskedők a Magyar Néprajzi Társaság kiadványaiból 20% kedvezményt kapnak. — *Kérjük tagjainkat, hogy lakásváltozásukat a titkári hivatalnál (Budapest, X., Könyves Kálmán körút 40.) jelentsék be. Egyes számok elmaradásáért a kiadóhivatal reklamációt csak a következő év március 31-éig fogad el.*

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

LV. ÉVF.

1944.

2. SZÁM.

EGY TIPUS- ÉS MOTIVUMJEGYZÉK CÉLJA ÉS JELENTŐSÉGE.

A tudás minden ágában először osztályozásra van szükség ahhoz, hogy komoly és megfontolt tanulmányhoz lehessen fogni. Voltak idők, amikor a geológia és növénytan találmára összehordott tényekből és sebtiben megalkotott elméletekből állottak. Az igazi fejlődés a kutatás átfogó módszere felé csak akkor következett be, amikor ezt az anekdotikus fokot rendszeres osztályozás váltotta fel.

A néphagyományok terén már a 19. század közepe táján felismerték annak a szükségességét, hogy az anyagot valami módon osztályozni kell. *Von Hahn* a *Griechische und albanesische Märchen* c. művében (1859) a meséket olyan rendszer szerint igyekezett csoportosítani, amely a görög mitoszok és az újjörög mesék közti feltételezett rokonságon alapult. Egy negyedszázaddal később *Joseph Jacobs* dolgozta ki az *English Folklore Society* számára a népmese-elemek egy jegyzékét. *Von Hahn* osztályozásának bizonyítatlan alapja és *Jacobs* jegyzékének töredékes és kritikátlan volta azzal jártak, hogy a tudomány soha nem használta fel ezeket. Egyik rendszer sem tett különbséget mesetípus és motívum között.

A hagyományos irodalom terén 1890-ig sok tudós munkát fejtettek ki. *Reinhold Köhler* és *Emmanuel Cosquin* összehasonlító tanulmányok nagy hatású sorozatát írták és ezekben ezernyi népmesetípusról és motívumról esik említés. Mindez a munka azonban közös terminológia nélkül történt. A szóbanforgó típust vagy motívumot egyszerűen csak annak a címnek vagy számnak az idézésével nevezték, amely alatt a *Grimm*-féle vagy más fontos gyűjteményben szerepel. Még az olyan monumentális bibliográfiai jegyzékekben is, mint *Bolte* és *Polívka Anmerkungen*-jei *Grimm* meséihez, az elrendezés egyetlen alapja az a tisztára esetleges sorrend, amelyben a tételek a *Grimm*-gyűjteményben egymás után következnek. A népballada terén még ma is csak *Child* vagy *Grundtvig* számai szerint idézhetünk.

Tudományos könyvben való idézés céljára ilyen rendszer természetesen nem hasznavehetetlen, még ha kényelmetlennek vagy félrevezetőnek is bizonyul olykor. De valami rendszeresebbre van szükség a néphagyományok katalógizálásához, főként pedig a szóhagyományok rendezéséhez és különösen az irattárakban elhelyezett kéziratok nyilvántartásához. *Kaarle Krohn* már korán megérezte annak a szükségességét, hogy valamilyen rendszer szerint kell a Helsinkiben őrzött népmese-kéziratok ezreit rendezni és a világ minden tájának néprajz-

zosai számára hozzáférhetővé tenni és ezért *Antti Aarnet* arra buzdította, hogy kísérelje meg egy osztályozás kidolgozását.

Aarne Verzeichnis der Märchentypen-je, amely 1910-ben jelent meg, ilyen módon gyakorlati szükségletet elégített ki. *Aarne* felismerte, hogy nem csak Helsinkiben, hanem más központokban is hatalmas tömegű népi elbeszélés van felhalmozva és hiányzik hozzájuk az egyöntetű terminológia. Az volt az igyekezete, hogy a finn gyűjtemény és néhány jól ismert népmesekiadvány alapján olyan jegyzéket állítson össze, amely a különböző országok meséinek katalogizálására szolgálhat. Művét ugyan meseosztályozó rendszernek nevezte, de sok mindent foglalt bele, amit senki nem nevezne mesének, pl. tanítómesét, trufát, legendát, tréfás állatmesét, sőt néhány eredetmagyarázó mondát (*Natursagen*) is. A kritériuma, úgy látszik, az volt, hogy a mese előfordul-e a néphagyományban, bár ebben a tekintetben sem volt teljesen következetes. Általánosságban azonban a mondákat (*Sagen*) külön jegyzékbe utalta.

A hiányos egyöntetűség ellenére *Aarne* osztályozása meglepően jól szolgált a katalogizálás szükségleteit. A különböző fajta anyag, amely a finn néphagyományban él, sok más területen is ismeretes. Amíg a katalógusok csak Északeurópára korlátozódtak, a listának aránylag kevés bővítésre vagy helyesbítésre volt szüksége. Abban a nyolc nemzeti vagy regionális katalógusban, amely a *Verzeichnis der Märchentypen* alapján készült, az elrendezés és a számozás kielégítőnek bizonyult.

De minden új feldolgozott terület új típusokat hozott, — különösen a Finnországtól távolabb fekvő országok. Amikor 1926-ban *Krohn* professzor felszólítására átdolgoztam *Aarne* jegyzékét, ezzel a helyzettel számoltam s ez az átdolgozás (*The Types of the Folk-Tale*, 1928) a típusok számát jelentékenyen megnövelte. Azóta is minden katalógus új típusokat javasolt, úgy hogy a típusjegyzék igazán gyökeres átdolgozásának szükségessége évről évre nyilvánvalóbbá válik.

Mint az előbb említettem, *Aarne* a mondák (*Sagen*) típusairól is készített jegyzéket. Ez azonban nem volt igazi osztályozás és nagyon kevésbé használták fel. Talán tudatában volt annak, hogy a mondák jegyzékbefoglalását, minthogy ezek egymotívumú típusok, meg kell előznie a motívumok katalogizálásának, — erre a munkára ő nem vállalkozott, de vallotta szükséges voltát.

A motívum-jegyzék szükségessége különösen annak a számára nyilvánvaló, aki kutatásának körét az európai-ázsiai területen túl terjeszti. Az amerikai indiánok meséinek tanulmányozásából eredő gyakorlati követelmények vezettek arra, hogy az elmúlt tizenöt év folyamán megkíséreljem a kidolgozását egy motívum-jegyzéknek, amely az egész világ hagyományos — írott és szóbeli — elbeszélésanyagán épül fel. Ez a munka a mesetípus és motívum fogalmainak éles elkülönítését is elősegítette. Mielőtt a jegyzékek két fajtájának lényegéről beszélünk, röviden szót kell ejtenünk erről a két kifejezésről.

A típus: hagyományos mese, amelynek önálló létezése van. Teljes elbeszélésként mondható el és értelmében nem függ más mesétől. Előfordulhat, hogy más mesével együtt mondják el, de az a tény, hogy egymagában is előfordulhat, az önállóságát bizonyítja. A legtöbb

állatmese, tréfás mese és trufa egyetlen motívumból álló típus. A szokásos tündérmesék (*Märchen*), mint a Hamupipőke vagy Hófehérke, sok motívumból álló típusok.

A motívum a legkisebb olyan része a mesének, amely a hagyományban fenn képes maradni. Hogy meglegyen ez a képessége, valami szokatlannak vagy megkapónak kell lennie benne. A legtöbb motívum három osztályba sorozható. Az első osztály a mese szereplői: — istenek, szokatlan állatok, vagy csodálatos lények, mint boszorkányok, óriások vagy tündérek, vagy akár tipikus szereplők, mint a kedvelt legkisebb fiú vagy a gonosz mostoha. A második osztályt a cselekmény háttérének bizonyos elemei alkotják: — csodálatos tárgyak, meglepő szokások, furcsa elképzelések és más ilyesmi. A harmadik osztályba tartoznak a cselekmény egyes elemei: — ide tartozik a motívumok nagy többsége. Ezeknek az utolsó osztályhoz tartozó motívumoknak önálló életük is lehet és igazi mesetípusokként is szerepelhetnek. A hagyományos típusoknak túlnyomóan legnagyobb része ezekből a motívumokból áll.

A kétfajta jegyzéken végzett gyakorlati munka megmutatta, hogy az egyes motívumokat sokkal könnyebb logikai rendben csoportosítani, mint az összetett típusokat. Olyan mesék, amelyek szereplőknek, epizódoknak és a háttér-anyagnak nagy változatosságából állanak, nagyon nehezen osztályozhatók, hacsak nem használunk valami önkényes és összefüggéstelen osztályozási alapot. Figyelemreméltó, hogy az összetett típusoknak *Aarne*-féle jegyzéke, mindezeknek a velejáró nehézségeknek ellenére, annyira jól bevált a tényleges gyakorlatban.

Az 1935-ben Lundban tartott mesetudományi kongresszuson arra vállalkoztam, hogy egy erre a célra kiküldött szakértő bizottság segítségével újra átdolgozzam az *Aarne-Thompson*-féle mesetípusjegyzéket. Sok eredmény nem látható ugyan, de mégsem voltunk tétlenek. Az egész kérdést nagyon gondosan kell vizsgálni, mert az átdolgozásnak a lehető leghasználhatóbbnak kell lennie és hosszú időre érvényesnek kell maradnia. Abban a reményben, hogy az olvasóktól javaslatokat kapunk, megkísérlem, hogy ismertessem a kérdést és néhány lehetséges megoldását.

A jelenlegi *Aarne—Thompson*-féle jegyzék három fő részből áll: állatmesék, tulajdonképpeni mesék és tréfás mesék. Ehhez járulnak még a csali-mesék (*formula tales*) és néhány osztályozatlan mese. Az I. rész (állatmesék) 46 tréfás állatmesét, 23 tanítómesét, 11 eredetmagyarázó mondát és 34 vegyes állat-történetet tartalmaz. Nyolc kivétellel valamennyi egymotívumú mese vagy könnyen katalogizálható ilyennek. A II. rész (tulajdonképpeni mesék) három részre oszlik: a. tündérmesék (*tales of magic*), b. legendaszerű mesék (*religions tales*), c. novellaszerű mesék, d. mesék a rászedett óriásról. Ezek közül az első osztályok közül az első három nagyrészt sokmotívumú összetett mesékből áll, bár a jegyzéknek ebben a részében is szerepel 40 egymotívumú típus. A rászedett ördögről szóló valamennyi típus (1000—

1199 számok) egyetlen motívumból áll. A III. rész (tréfás mesék) főként egymotívumú típusokat tartalmaz, bár itt is találunk 29 összetett típust. Az egész jegyzékben összesen 267 összetett típus van, a legtöbbjük a II. a., b. és c. részben.

Az *Aarne*-féle jegyzék átdolgozásánál három pontot kell leszögeznünk. 1. A jelenlegi rendszer gyakorlati felsoroló jegyzék azoknak a használatára, akik meséket katalogizálnak. Ezért a jelenlegi jól bevált típusszámokat nem szabad megbolygatni, még ha nem is teljesen logikusak. A szükséges bővítéseket a jelenlegi számozási rendszeren belül kell elhelyezni. 2. A jegyzéket ki kell bővíteni, hogy az európai-ázsiai terület számára teljesen megfelelő felsoroló jegyzékké váljék. Kívánatosak lennének további felsoroló jegyzékek más területek, mint Afrika vagy Amerika, számára. 3. A jegyzéknek fel kell ölelnie a lehető legtöbb jólismert hagyományos mesét, — azokat is, amelyek eredetileg irodalmiak.

Ha nem kellene tekintettel lenni a típusjegyzék tisztára gyakorlati voltára, akkor talán arra lehetne gondolni, hogy az egymotívumú típusokat a sokkal logikusabb motívumjegyzék alapján újrendezzük. A leghelyesebb az lenne, hogy meghagyjuk azokat az egymotívumú típusokat, amelyek szerepelnek a jegyzékben, de nem kíséreljük meg azt, hogy a jegyzékbe újakat vegyünk fel. A típusjegyzék megfelelő helyein utalni lehetne a motívumjegyzékben nyilvántartott pótlandó motívumokra. Például az 1–299 sz. típusok az állatmesékhez tartoznak, — némelyek tréfások, némelyek tanítómesék, némelyek eredetmagyarázó mondák. Az elrendezésük logikátlan és a jegyzék nagyon is töredékes. Ezek a mesék kevés kivétellel csak egyetlen motívumból állanak. A motívumjegyzékben ugyanezeknek logikus az elrendezésük és a jegyzék sokkal inkább megközelíti a teljességet. Az elrendezés és a teljesség szempontjából tehát a motívumjegyzék az állatmeséknek jobb felsorolása, mint a típusjegyzék. A motívumjegyzéknek hátránya a terjedelme, amely az egyes tételek gyors megtalálását megnehezíti. Hogyan lehet a két jegyzék előnyeit egyesíteni? A leghelyesebb valószínűleg az, ha az 1–299 típusszámokat meghagyjuk, úgy ahogy vannak, minthogy eddig használatosak voltak, a típusjegyzék I. részének a végén azonban a motívumjegyzék összes állatmeséjének rövid válogatott felsorolását közöljük. Új állatmesék motívum-számot kapnának (ha szükséges, újat). A katalóguskészítő tetszése szerint használhatná ebben a részben a régi típus-számokat vagy a logikusabban csoportosított motívum-számokat. Mind a két jegyzék közli a két rendszer konkordanciáját. Ugyanezt az eljárást lehetne követni a rászedett óriás meséinél és a tréfás meséknél.

Nyilvánvaló, hogy a 300–999 számoknál a típusjegyzék kell, hogy az alapja maradjon a jövőben készülőkatalógusoknak. Az összetett típusok legtöbbje ide tartozik, úgy hogy más összetételek is elhelyezhetők ebben a rendszerben, a motívumjegyzékben azonban nem kezelhetők. A jegyzéknek ezt a részét alaposan ki kell bővíteni.

Bővíteni kell 1. jólismert irodalmi mesékkal, 2. új területek meséivel, amelyeket még csak a jövőben katalogizálnak vagy amelyeknek katalógusai csak kéziratban vannak meg. Ezek között a területek között van Svédország, Dánia, a Skót Felföld, Írország, Franciaország és India. Minél több típust tartalmaz a típus-jegyzék, annál tökéletesebb a felsorolás.

Az átdolgozást a következő terv szerint kíséreljük meg:

1—299 sz. típusok kibővítés nélkül.

Az egymotívumú állatmese-típusok válogatott jegyzéke.

300—999. sz. típusok, alaposan kibővítve.

1000—1199 sz. típusok kibővítés nélkül.

Rászedett óriás-motívumok pótló jegyzéke.

1200—1999 sz. típusok különösebb kibővítés nélkül.

Tréfás mesék válogatott jegyzéke a motívumjegyzékből.

2000—2499 sz. típusok: *Taylor* átdolgozása (*Journal of American Folklore*, XLVI. köt.).

Külön típus-jegyzékeket kell kidolgozni Afrika, Óceánia és Amerika számára. Ezeket a tényleges helyzethez kell szabni, tekintet nélkül az *Aarne*-féle jegyzékre. Az összetett típusok valószínűleg más rendszert igényelnek, talán lehetséges lesz, ezeket valami vezérmotívum szerint jegyzékbe foglalni. Ezeknek a meséknek a legtöbbször azonban tudvalévóleg egyetlen motívumból áll. Addig is külön motívumfeltaláló jegyzékek hasznosak lehetnek ezeknek a területeknek a tanulmányozásához.

A népmesén kívüli anyag katalogizálásában nagyon hasznos lehet egy motívumjegyzék. Külön jegyzékeket lehet készíteni az ilyen egymotívumú monda-, tanítómesé-, trufa-, exemplum- és mitosz-típusokról.

Típusjegyzékre mindig szükség lesz, ha összetett mesék katalogizálásáról van szó, de azt csak a jövő mondhatja meg, hogy fenntartható-e az értéke az egymotívumú típusokra vonatkozóan is. A motívumjegyzék értéke abban van, hogy a sorrendje logikus lehet, hogy együtt sorolhatja fel mitoszok, tanítómesék, mondák, mesék, balladák és trufák motívumait, hogy könnyű összehasonlítást tesz lehetővé. Összetett meséket részeikre bont és így a mesék anatómiájának tanulmányozását mozdítja elő.

Valamely nép hagyományos elbeszélésanyagának áttekintése kell hogy számot adjon a mesetípusokról, különösen az összetett mesékről, és ehhez típusjegyzékre van szükség. Ezeket az összetett meséket motívumokra kell bontani és a motívumok teljes jegyzékét össze kell állítani. Ha egy motívum egy összetett típus részeként szerepel, ezt aényt jelezni kell. Így az egész elbeszélés-anyag rendszeres részletességgel lesz megismerhetővé, és megmutatkozik, hogy ezt az anyagot milyen összefüggésekben használják fel. Az indiai mesék most készülő katalógusában egy ilyen fajta jegyzékkel kísérletezem és az afrikai katalógus valószínűleg ugyanilyen módszer szerint fog készülni. Ir mi-

tikus mesék, Arthur-regények és skandináv sagák rendszerezése nyilvánvaló sikerrel folyik a motívum-jegyzék alapulvételével. Sok próbálkozás és tévedés után mutatkozik csak meg, mi a legjobb alapja a hagyományos elbeszélés-anyag rendszerezésének.

Thompson Stith.

*

Purpose and importance of an index of types and motifs.

In this paper which appeared in English in Folk-Liv, 1938, p. 103 sqq. an account is given on the plans and labours concerning a revision of the Aarne-Thompson type-index. A joint use of this type-index and of the motif-index is suggested, insofar as the single-motif types (the majority of the animal tales, stupid ogre tales and jokes are such types) can more successfully be arranged by the more logical and less arbitrary system of the motif-index. The list of the complex types has to be expanded radically. For areas outside Europe and Asia, special systems of types have to be worked out.

Még az európai művelődés csúcspontján sem mondhatunk le arról a kiaknázatlan, nagy nemzeti megújhodást jelentő forrásról, amit a néphagyomány jelent, aminthogy eszünkbe sem jut a magyar nyelvet egy világnyelvvvel felcserélni.

Györfly István: A néphagyomány és a nemzeti művelődés, Budapest, 1939. 65. l.

A folklore tehát a népismeret tárgyainak csak egy részét, nem pedig azok egészét foglalja magába s a föntiek alapján teljesen kizár minden oly értelmezést, amely e szóval magát a népismeretet, mint rendszeres tanegészbe foglalt s elvek és törvények megállapítására vezérlő tudományt jelölné. Ez utóbbit legjobb lesz állandóan és következetesen az ethnologia nevével címeznünk, amelynek feladata az eddigiekhez képest: a közös származás és nyelvvel összefűzött emberi társadalmak, mint szerves-egészet alkotó csoport-egyének anyagi és szellemi életének leíró és oknyomozó-történeli tanulmányozása azon célból, hogy e tanulmány és más hasonlórendű társadalmi alakulatok életével való összehasonlítás alapján, a felderített életjelenségek folyamatának ok- és okozati összefüggését s a belátásból folyó előrelátás főkéllékét, a vizsgálat alá eső tünetények törvényszerű kapcsolatát felismerhessük.

Katona Lajos: Ethnographia, ethnologia, folklore. Ethnographia, I. 1890. 79. l.

A JELKÉP, MINT NÉPRAJZI FOGALOM.

A jelképeket a modern kultúrában — igen jellegzetesen — nem a mindennapi élettel kapcsolatban emlegetjük, hanem ünnepélyes alkalmakkor esik róluk szó a legtöbbször. Csak egy példát említünk erre. *Bálint Sándor* szerint husvétkor „a feltámadt Üdvözítő és az ujjászülető természet között feltett szimbolikus kapcsolat a hívő népnél a sötétség hatalmainak megalázását jelentette.”¹ Igen sokszor festmények, szobrok alakjai, jelenetei egy-egy gondolat, egy-egy eszmény szimbolumai. A hasonlatszerű kifejezéseket, a szobrok, festmények szimbolumait is mindnyájan értjük, azonban ha pontosabban kell magyaráznunk, megakadunk. Tudjuk jól, hogy a kifejezés, a festmény, a szobor, az ábrázolás jelképesen mit jelent, azonban ez a jelentés nem elemezhető, nem magyarázható; oly összetett, hogy elemezni csak hiányosan lehet, hogy hibák elkövetése nélkül részekre nem bontható. „A sötétség hatalmainak megalázása” — oly összetett és oly elvont fogalom, amelyet általában mindenki megért, azonban mégis pontosabban, s talán szívesebben, „életesebben” hat, mint pl. az ördög említése. Nem hasonlítjuk tehát a jelképet, hanem kapcsoljuk, majdnem azonosítjuk.

Thurnwald szerint a jelkép tulajdonképpen különleges jelentésű emlékkép, amelyet nemcsak magunkban, hanem másnál is élőknek tartunk.² A jelképek nemcsak emlékezésünk segédeszközei tehát, hanem értesítések, közlések más emberek oly észleléseiről, amelyekről feltehető, hogy mind az értesítő, mind az értesített félnél egyezően jelentkeznek. Nemcsak a szavaknak van tehát jelentése, hanem mindennek, amit az ember érzékel és érzékeltetni is tud. Egy-egy szó, hasonlat, tárgy, festmény, vagy rajz tehát nemcsak tárgyat, személyt, helyzetet, vagy alkalmat jelenthet, jelölhet: a fogalom mögött lehet egy másik érzékelés is, amelyet az első, az elsődlegesnek tartható érzékelés idézett fel bennünk. Ezt azonban vagy nem tudjuk, vagy nem merjük, vagy nem akarjuk másképpen érzékeltetni, mint úgy, hogy az ismeretlen érzékeltést az ismert fogalommal, képpel, vagy tárggyal helyettesítjük.³ Igen sokszor nem is fogalmak, hanem képek, vagy szavak helyettesítik egymást; a jelkép formáinak száma mérhetetlen.

A jelképeknek bonyolult kifejező, előadó, érzékeltető funkciója, amely a stílus szépségét az érzékeltetés színességével lényegesen emeli, teszi a jelképeket a kifejezésmód, a stílus — és általában a művészetek — legmagasabbrendű kifejező eszközévé. A jelképek segítségével eljuthatunk mások tudományfeletti és tudományon kívüli érzékeléseinek, fogalmainak, gondolatainak észleléséhez.⁴ Nagy költőink képes beszédében, eszméltársításáiban, nagy művészeink alkotásaiban ezért bukkannak fel gyakran jelképszerű képek, vagy éppen

¹ Ethn., 1937. 57. l.

² *Richard Thurnwald*: Symbol im Lichte der Völkerkunde. Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft, XXI., 1927. 322—337. l. 10. §. (Fellögásomban főképpen *Thurnwald* kutatásaira támaszkodom.)

³ *Dömötör Sándor*: Mítosz és jelkép. Sorsunk, IV. 1944. 141. l.

⁴ Lásd *W. Moog* hozzászólását a jelkép és a filozófia kapcsolatának vizsgálatához, Zf. f. Ästh. u. allg. Kunstwsch. 1927., 317. l.

jelképek, ősinek látszó jelképek, ezért keresik a költők a tartalomban gazdag képeket, a jelképeket.

Az élet legproblematisabb tényei: az élet értelme és célja, élet és halál, örökkévalóság és mulandóság, szeretet és szerelem, az ember viszonya a mindenséghez, a földi természethez, a kisebb-nagyobb emberi közösségekhez. Ezeknek kifejezései fonódnak össze a költészetben és a művészetben a legkülönbözőbb változatokban az anyag által megszabott határok és lehetőségek között. A kifejezés megoldási lehetőségei egy-egy népi-faji kultúrán belül időszakonként ki is merülhetnek. Ezeknek az ismétlődő témaköröknek a kifejezés újszerűsége ad változatosságot. *Földessy Gyula* utal a világirodalom nagy lírai műveinek azonos eszmekörére: „Annyira felismerhető a rokonság absztrakcióik, képeik és eszmetársulásaik között, mintha mindannyian egy elveszett ősi szöveg visszaemlékezői volnának,” — mondja.⁵

A képekben való beszéd kevesebb gondolati megerőltetést kíván, mint az elvont fogalmak pontos kifejezésére való törekvés; könnyebb egy tárgy, egy gondolat érzékeltetésére elővenni egy-két hasonló képet, mint a gondolatokat elvontan és mégis érthetően elrendezni. A jelkép kérdésében azonban nemcsak szellemi technikáról, alaki törvényszerűségekről van szó: a költő az analitikus gondolatok mellett a képeket élveztetni is akarja velünk, az esztétikai inger felkeltésére is törekszik. Ebből a szempontból el kell választanunk a költői erejű jelképeket, mint esztétikai képműködést a népi és a primitív gondolkodás hasonló megjelenésű, azonban lényegesen más rendeltetésű jelképeitől. A népi és a primitív gondolkodásból éppen az a törekvés hiányzik, amely a mai költő művét műalkotássá teszi.⁶

Zlinszky Aladár a magyar néprajz első, s máig egyetlen nagy összefoglalásában a népi előadás stílusáról szólva, a népnyelvet *antropomorfikusabbnak* tartja, mint a köznyelvet.⁷ A jelentéstan kutatók tanulsága szerint általános jelenség az, hogy az ember saját magát tekinti a világ középpontjának és saját magát ismervén legjobban, a maga személyéből kiindulva tájékozódik a világ jelenségei felől. A perszifikációnak, a megszemélyesítésnek ez az ősi készsége *Zlinszky* szerint sokkal elevebben él a nép lelkében, mint a műveltebb osztályokban. A nép mindennapi élete kozmikusabb, mint a modern kultúrájú emberé, a népi előadásmód jelképei tehát nem az előbb említett tudatos előadói technikának a termékei, hanem a népi gondolkodásmódnak a magas kultúra fogalomalkotó tevékenységétől elütő sajátosságainak köszönhetik létüket és fennmaradásukat. *Zlinszky* szerint természetes jelenség, hogy a nép képes kifejezéseit környezetéből, a népélet jelenségeiből veszi, mert ezeket ismeri legjobban. Ezek peregnék le szemei előtt, ezeknek van jelensége életében. A szántás, vetés, aratás, szüret, általában a természeti foglalkozások jelenségei annyira foglalkoztatják a nép „egyszerű” gyermekeit, hogy ezeknek a hasonlatoknak a használatából egész jelképnyelv alakult ki.⁸

⁵ *Földessy Gyula*: *Ady, az ember és a költő*. Bp., 1943. 94—95. l.

⁶ V. ö. *Thurnwald*: i. m. 12. §.

⁷ *Magyarság Néprajza*, III. 435. l.

⁸ U. o. III. 438. l.

A „jelképnyelv“ kifejezés rendszert tételez fel ezekben a hasonlatokban, tudatos jelentéskülönbségeket: *Zlinszky* szerint a jelképnyelv a népdalokban közismert, azonban a népművészeti stílus elemeinek nagy része is jelentésüket és jelentőségüket vesztett jelkép, vagy ezeknek csökevénye.

Klein Valeska szerint „a népdal szimbolikájában a magyar nép mély költői tehetsége jelentkezik.“⁹ Szerinte igen sok népdalformula (hasonlattá vált jelkép) úgy keletkezik, hogy „bizonyos szimbolumokat mindig újra alkalmaznak.“ A kifejezésmód terén tehát a szimbolika gátolja a népdalköltő mozgási szabadságát, alkotó tevékenységét, mert a népdalköltő szeret új dalok költésénél a már meglévő hasonlatanyagra támaszkodni.¹⁰ Ezért veszi át a kifejezésmóddal együtt a szimbolumot is, bár elképzelhetetlen, hogy minden daloló ismerje a szimbolika egész területét, hogy tisztában legyen minden jelkép jelentésével és helyesen is tudja használni a jelképek tömegét. Véleménye szerint sok olyan dalt kell még összegyűjteni és összehasonlítani, amelyekben csak egy bizonyos szimbolum van különböző és hasonló helyzetekben, kapcsolatokban, hogy a jelkép pontos és eredeti jelentését megállapíthassuk.¹¹

Nem azért foglalkozunk ilyen részletesen ezekkel a sok tekintetben egymásnak is ellentmondó véleményekkel, mintha felfogásunkat ezekre akarnánk alapozni, hanem azért, hogy rámutassunk a jelképekről vallott felfogások zavarosságára, a stilisztikai fogalmaknak a jelképvizsgálatoknál való hibás használatára. *Klein Valeska* is utal arra, hogy a népdalokban nem minden jelkép világos, hanem a legtöbbször egyenesen értelmellen; nemcsak a tudományos gondolkodásmód nem ismeri fel a helyes jelentést, hanem magában a népi gondolatvilágban és a népi gondolkodásmódban is elveszti a jelkép eredeti jelentését és módosított jelentéssel, vagy mint jelentésnélküli üres formula él tovább. A jelképek szintetikus jellegük folytán igen könnyen elvesztik, vagy megváltoztatják jelentésüket, mert csak a kiválasztottak körében ismert jelentésük, egy kisebb kör érti meg teljesen. *Solymossy Sándor* szerint „a jelképek mögött mindig egy-egy fogalmi kapcsolat lappang, amelyből egyszerűsödés, összevonás útján áll elő a jelkép.“¹² Szerinte a költői hasonlatból, amely logikus kifejezés (mint pl. „olyan vagy, mint a rózsa“), akkor lesz jelkép, ha a képzelet a hasonlítottat a hasonlóval azonosítja (tehát ha a nőről azt állítják: „rózsa vagy“). Ez a meghatározás azonban csak a hasonlat és a metafora (átvitt értelmű hasonlat) közötti különbséget, s nem a jelkép lényeges tulajdonságát jelzi. A népi jelképek tulajdonságainak elemzésénél tehát nem elegendő, sőt szükségtelen, a szorosán vett stilisztikai vizsgálat. A hagyományozás útján élő jelképek fejlődéstörténetének problémáját szokatlan lélektani törvényszerűségek teszik bonyolulttá. Ehhez járulnak maguknak a szellemi és a közösségi életformáknak és gondolkodásmódoknak az elágazásai is.

⁹ *Klein Valeska*: Állandósult elemek a magyar népdalszövegekben. Szeged, 1931. 44. l.

¹⁰ *John Meier*: Volksliedstudien. Strassburg, 1917. 164. l.

¹¹ *Klein Valeska*: i. m. 29–30. l.

¹² *Magyarság Néprajza*, III. 46. l.

Az elmúlt évszázadokban a jelképek és a jelvények tana komoly tudomány volt, — jelképtan részben még ma is pl. a heraldika, a vallások szertartástana, stb. — azonban a fennmaradt munkák bizonyossága szerint a keresztény vallás tanításai és jelenségei állottak az élet és a tudomány középpontjában.¹³ Századunk elején jelentkezett csak a másik véglet: a pszichoanalitikus jelkép fogalma. *Róheim Géza* szerint a pszichoanalitikus kutatások előtt a szimbolizmus problémája „süppedékes téma” volt.¹⁴ Szerinte a szimbolumot az allegoriától a tudatosság hiánya különbözteti meg: „a szimbolum mindig egy ártatlanabb mozdulat, tárgy vagy képzet, amely a libidinozus (életösztönből, nemi ösztönből fakadó) mozdulat, tárgy vagy képzet helyettesítője.”¹⁵ A jelképpé válás szerinte úgy történik, hogy az eredeti célponttól a benyomásoknak és az ingereknek egyre nagyobb része terelődik el a tudattalan lelki rétegbe, s az egyre csökkenő maradék kielégíthető egy olyan képzetrel, amely az eredetinek csak csökkent pótléka: „a jelkép tudattalan előjátéka a valódi ismeretszerzésnek,” — mondja.¹⁶ A hasonlat eszerint az ismeret közlésének egyik módzata, a jelkép pedig az ismeretszerzésre való vágy terméke. A jelkép és a jelképes tartalom közötti viszony a legalsóbbfokú népeknél tisztán képzeletbeli, mágikus jellegű; amint azonban a valóság, a külvilág valamely társadalomban előtérbe lép, a lelki tényezők értékelése gazdasági formájú lesz. Nyugatafrikai primitív népek azért használják ékszernek, dísznek a földben talált kék gyöngyöket, mert vélekedéseik szerint azokat a szivárvány hullatta el, amikor az égbe emelkedett. Fejlettebb társadalmakban a gyöngy érték-mérő: pénz.¹⁷ A pszichoanalitikus iskola magyarázatából nem fogadhatjuk el, hogy a jelkép mindig a nemi ösztönök működésének az eredménye, azonban *Róheim* fejtegetéseinek egyéb részei a legújabb német jelképkutatások eredményeivel is sok tekintetben megegyeznek.¹⁸ *Fehrle* iskolája szerint a szimbolum és az allegoria vagy hasonlat nem azonos természetű fogalmak. Az allegoria tudást közöl, a racionalizmus gyermeke; a szimbolum a világnézetet jeleníti meg. Az allegoria gondolkodási folyamat eredménye, a szimbolum pedig a belső tartalom kivetítése.¹⁹

A jelképek tudományos vizsgálata azonban nemcsak stilisztikai, egyéni vagy társaslélektani studium, hanem az ethnológiának is igen fontos, a vallástörténetbe torkolló problémája. *Ipolyi* egyszerű fogalmazása szerint „a bálványozás előtti volt a jelek használata, melyekkel az istenség bizonyos tulajdonsága, ereje és hatalma kifejeztetett, s an-

¹³ *Rapaics Raymund*: A magyar virágnyelv. Ethn., 1931. 9. l.

¹⁴ V. ö. *G. Ferrero*: Les lois psychologique de symbolisme. Bibl. Phil. Cont. 1893.

¹⁵ *Róheim Géza*: Psychoanalysis és ethnologia. Ethn., 1918. 206—207. l.

¹⁶ *Róheim*: i. m. 219. l.

¹⁷ *Róheim*: i. m. 227. l.

¹⁸ *Ferdinand Herrmann u. Wolfgang Treutlein*: Brauch und Sinnbild. Eugen Fehrle zum 60. Geburtstag gewidmet von seinem Schülern und Freunden. Karlsruhe, 1940.

¹⁹ *Ferdinand Herrmann*: Brauch und Sinnbild im Bereich volkskundlich-ethnologischer Fragestellung. Fehrles Festschr. 56. l. Megállapításai végén *Goethe* szavaira hivatkozik: „Die Symbolik verwandelt die Erscheinung in Idee, die Idee in ein Bild, und so, dass die Idee in Bild immer unendlich wirksam und unerreichbar bleibt, und selbst in allen Sprachen ausgesprochen, doch unaussprechlich bliebe.”

nak bizonyos jel s tárgyban tisztelete által segítségre hivatott. Ezen tárgyak vonatkozva az istenség képzetére, annak szimbolumai, jelvei valának.²⁰ *Ipolyi* szerint tehát azok a jelképek ősieik, amelyek az emberfeletti erők érzékeltetői és az istenfogalom alapjai voltak. „Ezen jelvi képek kifejlődéséből, s bizonyos meghatározott értelmük felvételéből eredhetett idővel képzésük s ábráik által a jelírás, s amennyire egy ilyen minden fensőbb ismerettel, csak a vallás körében keletkezhetett, s annak céljaira különösen gyakoroltatott, szinte még tárgyalása a mítosz körébe vágnak,“ — írja másutt *Ipolyi*,²¹ megfogalmazva kissé nehézkesen a logikus és a praelogikus gondolkodás közötti különbséget,²² s rámutatva az írás eredetének mágikus gyökereire.²³

Ha az összes problémákat, amelyeket a jelképekkel kapcsolatban felvethetünk, meg akarnánk vizsgálni, lehetetlen feladat állana előttünk, mert a primitív szellemi életet teljes egészében át kellene kutatnunk. A jelképes mozzanatok a primitív szellemi életet teljesen behálózzák: a jelképek szövevényében nagyon nehéz lenne utat teremtenünk. Szellemi életünk állandó jelképeinek a természet termő erejéhez hasonló, elemi erejű kisarjadása a legfelsőbbrendű embertípusokban és a legprimitívebb életet élő hordanépeknél oly sok egyezést mutat, hogy az összehasonlítás vágyának is engednünk kellene. Megnehezíti a vizsgálatokat az a körülmény is, hogy a jelkép az élet és a kultúra egészen más viszonyulásában jelenik meg ma, mint a primitív népek mágikus gondolkodásmódjában. A modern kultúrában egyes embereknél észlelt neurotikus jelenségek és a természeti népek normális szellemi állapotának mágikus kényszercselekedetei igen sokszor megegyeznek, azonban azonosságukat óvatosan kell kezelnünk.

* * *

Nemcsak a tartalom és a tartalom kapcsolatai különböztetik meg a primitív jelképeket napjaink jelképeitől, hanem a gondolkodás rendszere. Más természetű az okságelvű (racionális), más a népi (antropomorfikus) és más a primitív (mágikus) gondolkodási rendszer. Mindegyiknek más és más természetűek tehát a jelképei is. Azt egyelőre nem tudjuk megállapítani, hogy az egyes gondolkodási rendszerek mennyiben élnek még mindennapi életünkben, gondolkodásunkban, mert a mai tudományos gondolkodás, mint az egyéni teljesítőképesség kiemelkedő csúcsa is, bizonyos korlátokat von a tények és az észlelések közé. Ha a modern költő érzelmeiről énekelve azt mondja, hogy „legyek fa, melyen villám fut keresztül“, olyan képes kifejezésnek tartjuk, amelyben az érzékeltető kép és az érzékeltetett tárgy elkülöníthető. Mindent analizálunk, elemezzük (legalább a tudat alatt), amikor megértjük a képet, vagy a jelképet. Nem így volt azonban a természeti népeknél, vagy pl. a régi egyiptomiaknál: ők csakugyan villámsújtotta fának látták az embert; az állatképeket az égen valóságnak látták. A jelképek, amelyeket használtak, teljességükben éltek és hatottak.²⁴ Az észlelések a

²⁰ *Ipolyi Arnold*: Magyar mythologia. 2. kiad. Bp., 1929. II. 265. l.

²¹ U. o. 279. l.

²² *Solymossy Sándor*: A praelogikus gondolkodás és a népmesék csodás elemei. Budapesti Szemle, 1937. 53—75. l.

²³ V. ö. *Várkonyi Nándor*: Az írás története. Bp., 1943.

²⁴ *Thurnwald*: i. m. 11—12. §.

kapcsolatokban teljeseek voltak, mivel nem voltak analizálva, nem voltak elválasztva részekre, sem a közlő, sem a közlést felvevő tudatában. Gondolatcsoportok kulcsai voltak ezek a jelképek és gyűjtő jellegükkel elzárták az utat az absztrakt, az elvont valóságképzéshez. A jelkép jelentésébe tehát később került bele a valóság elvonása.²⁵

A jelkép a primitív gondolkodásban maga volt a valóság, az élet és az életet adó erő, amely a jelenségekben megtestesül az észlelő előtt. Nem mint fogalom érvényes a jelkép, hanem mint tudás.²⁶ A tudomány és a vallás is a primitív népeknél benyomásokon alapuló, tapasztalatlanságból, értelmi és erkölcsi restségből előállott, a modern ember előtt „babonás” világgép.²⁷ Ennek a világgépnek a részei a szertartásos cselekmények, amelyek napjaink népi kultúrájában mint babonás szokások, népszokások élnek.²⁸ A népszokások igen nagy része ősi jelképek maradványa, csökevénye; ma is élő jelentőség nélküli, vagy jelentés nélküli jelkép, tárgyi jelkép praktikus beágyazódottságban, vagy látszólag teljesen értelmetlen formula.²⁹ A modern ember lelke a primitív jelképtől és annak élő hatásától nagyon messze van: a népi kultúra ősi jelképei, amelyek a hagyomány anyagában valahogyan még élnek, a primitív jelképek csökevényeinek tekinthetők, s mintegy hidat alkotnak a primitív gondolkodás és a logikus gondolatrendszer között. Helytelen dolog tehát a primitív jelkép racionális jelentését keresnünk: a primitív jelkép mindig önmaga a megjelenítés, tehát a megjelenített, az érzékeltetett valami és a jelentés is. Az álarcos táncosok a szertartásnál maguk a démonok, vagy az istenségek; az istenség képe maga az istenség. Minden, ami az istenség sajátossága, a táncosoknak, vagy álarcaiknak is tulajdonsága. Ha a primitív jelképet analizáljuk, részeire bontjuk, kevésbbé értjük meg, mintha teljes egészében ragadjuk meg.³⁰

Az események tudatos ismétlésének is van jelképes jellege. A mimikus jelkép önmagában ritkán jelentkezik; igen sok tárgyi jelkép fonódik köréje.³¹ A versenyfutás és a lovaglás a vegetációs démonoknak a határba való bevonulását jelképezik a nép gondolatvilágában egyes alkalmakkor még ma is, azonban nem csak önmagukban jelképek ezek a cselekedetek, hanem egész sereg más mozzanattal, s azok megjelenítésével együtt. Elegendő a husvéti lóversenyek, a pünkösdi királyválasztás versenylovaglászai, az aratókoszorúval a faluba való futás körüli egyéb mozzanatokra és tárgyakra utalnunk.³² Vannak olyan eszközök, tárgyak, amelyek a mithoszbán, vagy a varázsló cselekményben szerepelnek. Szerepüket az ősi hagyomány élteti, jelentőségüket és jelentésüket ez magyarázza. Ezek helyzetüknél fogva jelképző erejűek, azonban a tárgyi jelképek mindig a jelképes cselekedetek termékei.

²⁵ Thurnwald: u. o.

²⁶ Friedrich Pfister: Bild und Sinnbild. Fehrles Festschr. 45. l.

²⁷ Boehm szerint: „Das vieldeutige Wort σύμβολον bedeutet im Sinne des Aberglaubens jedes unerwartet eintretende Zeichen.” (Hwb. d. d. Abergl. VIII. 618.)

²⁸ Ethn., 1931. 159. l.

²⁹ Szendrey Zsigmond: A magyar népszokások ősi elemei. Ethn., 1940. 352. l., Ferd. Herrmann: i. m. 60–62. l.

³⁰ Ferd. Herrmann: i. m. 55–60. l.

³¹ Thurnwald: i. m. 2. §.

³² Szendrey Zsigmond: i. m. 353. l.

Igen sok népnél mimikus előadásban — sokszor szavak nélkül — jelenül meg a mithosz. A mithosz előadása önmagában azonban még nem jelkép, csak érzékeltetés. A jelkép mögött ott áll a közösségben élő tartalom. A szavak tartalma nem nyelvi jelkép, hanem a cselekvési és a tárgyi jelképek érzékeltetése a nyelv erejével.³³

A jelképeknek azonban nemcsak mithikus, nemcsak érzékeltető, közlő jellegük, hanem misztikus-transzcendentális tartalmuk is van. A csurunga-jelképeknek misztikus kapcsolata van az őssel, amennyiben a csurungák az ember ősapjának tekinthetők, egy bizonyos őznek a létét és erejét jelképezik. A transzcendens erő ezekből áramlik az emberek felé, tehát sorsuk ettől a kő- vagy fadarabtól függ. A jelkép megsérülése betegséget idéz elő az emberben; a csurunga érintése, felvétele, vagy egy kis részének italban való feloldása és elfogyasztása gyógyulást jelent.³⁴ Más primitív népeknél ez az alterego-kő az élet mágikus képe; olyasféle kapcsolatban van az emberrel, mint a test az árnyékkal.³⁵

A jelkép megtartja transzcendens erőből telített anyagias színeződését és mint elnevezés, mint név magától értetődően él tovább a tudatban. A szavak körül bizonyos előadási alkalmosság alakul ki, amely beágyazódik a személy vagy a tárgy érzéki benyomásai közé. A használatban az azonosság ellenére a tárgy, vagy a személy és neve között különbség van; nem mindig fedik egymást, mert az embert, vagy a tárgyat, vagy bizonyos állapotukat az elnevezés túléli. A név a gyakori megjelenülés, az ismétlések folyamán a tudatba sokkal tartósabban ágyazódik be, mint magának a személynek, vagy a tárgynak a képe: helyettesít és így lesz mindig önállóbb. A grönlandi eszkimóknál a név még önálló része a személynek. Az ember halála után addig háborog, kísért, amíg egy újszülött gyermeknek nem adják.³⁶ A votják, a daják, a mongol szülő, ha gyermeke súlyos beteg, gyorsan valami becsmérlő nevet ad neki, hogy a gyötrő betegség démonai elkerüljék. Ezek a gyermeknek csak a rendes nevét ismerik: ha a név megváltozik, nem találják rá a gyerekekre. A névcserénél a démonok megtevesztésén van a hangsúly: mivel hatalmukat csökkenteni nem tudják, ártó hatalmukat a névvel együtt olyan tárgyakra vezetik, amelyeknek elpusztulásával az élőket semmiféle kár nem éri.³⁷ A csúfnevek (ragadványnevek) használatának ma már értelmetlennek látszó, de nagyon elterjedt szokását a népnél ez a primitív felfogás magyarázza. A szokás folytán a népnél a jelentőség eltűnése után is él tehát egy mágikus eredetű névadási mód. Igazat kell adnunk tehát Fehrlének, aki a szokásban látja igen sok értelmetlennek látszó népi jelkép ősi formájának fennmaradását.³⁸

A primitív életformában a jelképek szövevényében él az ember; erről tanúskodnak a neolitikum animisztikus, a paleolitikum vadász és a jégkorszak emberi ábrázolásai. Már ezeken az ősi képeken felismer-

³³ Thurnwald: i. m. 3. §. v. ö. Szendrey Ákos: A magyar nép jelnyelve. Ethn., 1941. 260. skl.

³⁴ Róheim Géza: A csurunga népe. Bp. 1932.

³⁵ Solymossy: i. m. 61—62. l.

³⁶ Thurnwald: i. m. 5. §.

³⁷ Magyarország Néprajza, IV. 345. l. (Solymossy S.)

³⁸ Ferd. Herrmann: i. m. 59. l.

hető a mágikus felfogás.³⁹ A karcolt, csiszolt ábrázolás, vagy a plasztikus tárgy olyan jelkép volt, amelynek hatóerejében az ethnologia már régen felfedezte a varázserő fogalmának jelenlétét.⁴⁰ A varázserő a hasonlóságon, vagy az eredetinek egy részén, mint érzékelhető azonosságon, tehát egy szellemi élményhasonlóságon alapul.⁴¹ Allier szerint „a mágikus hatalom nem egyéb, mint láthatatlan és megfoghatatlan kapcsolatok összessége, amely a külső látszat ellenére tárgyakat, vagy egyéneket, vagy eseményeket fűz össze.”⁴² Ezek a kapcsolatok az érzékszerveinkkel észlelhető kapcsolatokkal nem azonosak: sem az értelem, sem az akarat nem tudja őket megragadni. Titokzatos természetűek: csak önmagukkal azonosak, s megnyilvánulásuk előreláthatatlan.

A mágikus jelképben az ábrázolás által keletkezik szellemi kapcsolat, vagy még ennél is több, az érdekelt személlyel vagy tárggyal. Ezt a kapcsolatot a primitív ember újból érzékeli és értékeli. A racionális gondolkodás szerint ez az érzékelés téves azonosításon alapul, tehát az értékelés nem helyes. Így keletkezik az érzékeltetés segédeszköze (a tárgy, az ábrázolás) és az érzékelés között valami nem érzéki, de mégsem anyagi úton előállított valóságosság. Ebből keletkezik a feltett hatóerő, amikor az aranda megissza a kőporos vizet, vagy megfogja a csurungát, hogy betegsége elmuljon; amikor a szerelmes leány a meghódítandó legény hajszálát, vagy ruhafoszlányát a párnájába varrja, vagy amikor a fésülködő asszony tűzbedobja a kifésült hajcsomót, hogy ne fájduljon meg a feje. Ez a nem érzéki tartalom misztikus tartalom: jellegét a veszedelmestől, a túlerőstől, a túlhatalmastól, a transzcendenstől kapja.⁴³

A jelképek önálló élete, függetlensége azt is magában rejt, hogy még ugyanabban a kultúrában, ugyanabban a közösségben sem állandóak. Minél vázlatosabb a jelkép, minél kevésbé tapad az anyaghoz, minél nehezebben azonosítható, annál hajlamosabb az önállóságra, annál inkább közeledik az általános jellegű elnevezéshez. A geometriai vonalak és rajzok az optikai jelképek nagyméretű jelentésváltozáson átment egyszerűsített formái, amelyeknek segítségével ma a legelvontabb gondolat is kifejezhető. Ezeket a jelentésváltozásokat a kultúrákban nyomkövetni lehetetlen, azonban a megtett út nagy vonalakban világos az ethnológia előtt.

A jelképek függetlenségéből következik az a tulajdonságuk is, hogy rendkívül változatos módon kapcsolódnak egymáshoz. Egyes jelképek és jelképcsoportok között gyakran igen ellentétes természetű kapcsolatokat találunk. A jelképeket többé-kevésbé az emberekben élő világkép hozza egymással kapcsolatba, az egységes rendszereződést pedig a különböző ethnikai csoportok politikai elkülönülése segíti elő. A primitív népek hagyományos gondolatmenete és felfogása a törzsi jelképek révén válik kölcsönösen ismertté és ezek az ismerkedési alkalmak teszik szükségessé kétes, vitás esetekben az állásfoglalást. A pri-

³⁹ Herbert Kühn: Symbol in prähistorischer Beleuchtung. Zf. f. Ästh. u. allg. Kunstwschaft. XXI. 337. skl.

⁴⁰ Róheim Géza: A varázserő fogalmának eredete. Bp., 1914. 219. skl.

⁴¹ Raoul Allier: Kultúra és varázslat. Bp., 1943. 45. l.

⁴² Thurnwald: i. m. 3. §.

⁴³ Thurnwald: u. o.

mitív gondolkodás összefolytságánál és bizonytalanságánál fogva nem türelmes: az ismert jelentésen kívül más jelentést nem fogad el, azonban éppen bizonytalanságánál fogva kész új benyomások és felfogások befogadására. Ilyen összehasonlítási alkalmak segítik elő a tulajdonságok megkülönböztetését (színek, számok, növények, állatok, kövek, égtájak és hasonlók erői, jelképei), másrészt új kapcsolatok létesítését. A jelképek tartalmának általánosításából (az egyéni élmény összetettségének elemezett és összevont közösségi élménnyé válásából) és az általánosított jelentésű jelképekből új kapcsolatok keletkeznek. Ezek a kapcsolatok az alapjai a történelmi népek és kultúrák harmonizáló törekvéseinek.⁴⁴

Nem minden jelképnek van misztikus tartalma és mágikus jelentősége a természeti népek körében. Vannak egészen egyszerű képek és egészen egyszerű hasonlatok is, amelyekkel a gondolatot, az észlelést érzékeltetik. Előfordul ugyan, hogy metaforikus szó- és gondolatjátékok alkalmat adnak misztikus értelem, vagy tartalom feltevésére, azonban ilyen esetekben nem a misztikus-mágikus elemek vannak előtérben.⁴⁵ A technikai és a szociális életmódok megváltozásánál jelenségek, szokások és berendezések egész serege ad alkalmat új jelképek alkotására. Ezekben az esetekben az értekek által kötött nyelv úgy jár el, mint ahogyan a primitív népeknél az említett cselekvésszerű közléseknél szokott: egy tárgy a szó, vagy a gesztus helyett az egész folyamat jelképe lesz és a gondolat körül az összes kapcsolatok egy jelképben kristályosodnak ki.⁴⁶ Ilyen természetű jelképeket találunk a jogi nyelvben. Részben cselekvényben állanak ezek a jelképek (mint pl. a kéz rátevése az adásra a római jogban), amelyek sokszor az ősi hitvilág jelképeiben gyökereznek (így pl. az eskünél a szétterpesztett három ujj, amely ma a szentháromság szimbóluma, eredetileg védekező taglejtés volt). A tárgyi jelképek bizonyos tárgyak használatában (mint pl. a bot a hatalom birtoklásának jelképe, a foglalként adott jegykendő a férfi és nő viszonyának jelképe), vagy a tárgyak egyik csoportja maga szerepel jogi szimbolumként (ilyen pl. a tűzhely szerepe a ház, a házközösség helyett).⁴⁷ A cselekvés-jelkép a magasabb jogi formákban szóformulává szellemült: bizonyos szavak és meghatározott fordulatok kimondása bizonyos jogi tartalmak teljesítésére kényszerít (mint pl. átok, áldás, szerződés, megállapodás, stb.). Ilyen esetekben a jelkép jelentése egy kulcskép körül alakult ki, amely jogi értelmű (határvölgy, domb, akasztódomb, határfű, stb.). Ezekhez a jelképekhez fűződnek igen sokszor újabbkeletű babonás varázsló cselekmények. A jogi jelkép nemcsak a gondolatlánc útját nyitja meg, hanem a történések és cselekvések folyamatát is meghatározza. A jogi nyelv ilyen természetű jelképeit tekinthetjük az elvonás első alapműveleti anyagának.⁴⁸

Ebben a tekintetben igen tanulságosak a maláj, a melanéziai

⁴⁴ Thurnwald: i. m. 6. §.

⁴⁵ V. ö. hogyan hasonlítja össze Földessy Gyula (i. m. 87. l.) Ady és Indali két versét: „A két költői szemlélet között az a különbség, — írja, — hogy az Adyé az ő izgékonyabb és víziósabb képzeletének megfelelően misztikusabb.”

⁴⁶ Thurnwald: i. m. 7. §.

⁴⁷ Szendrey Ákos: Néprajz és jogtörténet. Ethn. 1936. 150. l.

⁴⁸ Thurnwald: i. m. 7. §.

vagy a bantu nyelvek képződményei. Ezekben a nyelvekben bizonyos hosszú tárgyak, mint fák, rudak, karók és hasonlók — gyűjtőjelképek (a hosszúság fogalmára). A jelképeknek ez a funkciója a kutatás szociológiai területére vezet bennünket, ha elgondoljuk, hogy mi a szerepe a politikai jelképeknek (mint pl. a zászló), vagy a vallásos jelképeknek (mint pl. a kereszt, vagy a félhold).⁴⁹

A primitív jelkép misztikus-mágikus tulajdonságainál fogva közeláll az álmvilághoz is; a primitív gondolkodás irracionális jellegű képekkel telítettsége az álom világára utal. Régen azt hirdette a néprajz, hogy a primitív álmvilágnak általános érvényű képei vannak, amelyek a mai élet jelenségeinek is megfelelnek. Ma már tudjuk, hogy minden jelkép hajlamok és élmények által személyek köréhez van fűzve, az élmények pedig függenek az ember szellemi alkatától, a társadalom milyenségétől és az önuralom (cenzura, egyéni szűrőképeség) fokától. A természeti népeknek az álomban gyökerező jelképei egészen mások, mint az ókori kultúrájú népeké, vagy az ideges nagyvárosi emberé napjainkban.⁵⁰

Lehetséges tehát, hogy van olyan népi jelképünk, amely eredetileg nem volt jelkép, hanem olyan valóságos történéseket tartalmazó kép, amely a maitól elütő felfogásban és berendezésben gyökerezett. Elhalványult szokás is lehet jelkép, azonban a jelképnek is megváltoztatott a jelentése és a valódi jelkép is egyezhet egy állandóbb jellegű hasonlattal.⁵¹ A jelkép primitív állapotában a dolgok irracionális megérzéseinek megjelenítésére szolgáló eszköz, amelyen a használatából származó lelki élmény uralkodik,⁵² s mivel a primitív gondolkodásban a művészet feloldódik a vallásban, a mithoszban, a mágiában, amelyeknek a jelkép kifejező eszköze, a primitív jelkép, a szintetikus jellegű jelkép éppen olyan, bár nem esztétikai mérték alá eső művészet, mint a modern, differenciált fogalmakat és érzéseket érzékeltető jelkép.⁵³ A népi jelképekben, — legalább is azok jelentős részében, — hiányzik a kezdeményezés, amely pedig mind a primitív, mind a modern jelképek jellegzetessége. A népi jelképek a hagyományban élnek, a közösség tulajdonai, sokszor ma már teljesen értelmetlen csökevények és feleslegessé vált cikornyák. A népi jelképek értéke a hagyományozás ösztönösségeiben gyökerezik.⁵⁴

A jelképek néprajzi vizsgálata mutat rá legélesebben arra, hogy nemcsak egyes néprétegek vizsgálata az ethnológia feladata, hanem az egész emberiség alaptulajdonságainak megismerése. Elemi jelenségek tárgyalásánál egyesek szívesen használják a „mágikus ember“, vagy a „primitív“ meghatározó jeleket, pedig igen sok esetben nem találhatók meg a természeti népeknél néprajzi jelenségek ma ismert formájukban.⁵⁵ A modern ethnológia célja nem összefüggő, szakaszokra bontható fejlődéssémák készítése, hanem a népek lelki hasonlóságának

⁴⁹ Thurnwald: i. m. 7—8. §.

⁵⁰ Thurnwald: i. m. 8. §.

⁵¹ Thurnwald: i. m. 9—10. §.

⁵² W. Moog: i. m. 317. l.

⁵³ Thurnwald: i. m. 12. §.

⁵⁴ Ferd. Herrmann: i. m. 62. l., Pfister: i. m. 37. l.

⁵⁵ Ferd. Herrmann: i. m. 51. l. V. ö. Th. W. Danzel: Kultur und Religion des primitiven Menschen. Stuttgart 1924. 3. l. L. még Rapaics: i. m. 8. l.

kimutatása. Nemcsak a primitív, hanem még a magas kulturájú népek is kutatási területéhez tartoznak.⁵⁶ Az ethnológiai kutatás ily módon való felfogásában válik a jelkép, mint néprajzi fogalom, a stílusproblémák szilárd alapjává.

Dömötör Sándor.

Das Symbol als ethnologischer Begriff.

Die Symbole werden vielfach mit den metaphorischen Gleichnissen verwechselt; welches Symbol wir immer analysieren, können wir feststellen, dass das Symbol nicht Gleichnis sei, sondern den Gehalt selbst darstelle. Nach Feststellung des Autors sind die Symbole nicht nur Hilfsmittel des Gedächtnisses, sondern Mitteilungen und Verständigungen über Wahrnehmungen anderer Menschen, die sich sowohl beim Verständiger als beim Verständigten übereinstimmend melden. So haben nicht nur die Wörter Bedeutung, sondern alles, was der Mensch wahrnimmt und was er wahrnehmbar gestalten kann. Ein Wort, ein Gleichnis, ein Bild, eine Zeichnung oder ein Gegenstand kann daher nicht nur einen Gegenstand, eine Person, eine Situation oder eine Gelegenheit darstellen oder veranschaulichen: hinter dem Begriff kann eine andere Wahrnehmung verborgen sein, die in uns eine primäre Wahrnehmung wachgerufen hat.

Die ungarische Ethnologie hat bis jetzt die Symbole als stilistische Begriffe aufgefasst. Diese Auffassung gab zu manchen Irrtümern und zu unrichtigen Folgerungen Anlass. So wurde vor allem nicht in Betracht gezogen, dass eben im volklichen und primitiven Gedankengang die Tendenz unbekannt ist, die die Schöpfung eines modernen Dichters oder Künstlers zum Kunstwerk gestaltet: die Tendenz zur Wachrufung eines ästhetischen Genusses. Das psychoanalytische Symbol hat zuerst die Aufmerksamkeit auf die psychologische Funktion des Symbols gelenkt. Die religionsgeschichtlichen Untersuchungen erwarten die Lösung der sich an die Symbole knüpfenden Probleme von der Ethnologie. Autor beschreibt die typischen Eigenschaften der primitiven Symbole auf Grund von Richard Thurnwald's Arbeit: Symbol im Lichte der Völkerkunde, und betont ausdrücklich ihre ethnologische Bedeutung.

Die primitiven Symbole unterscheiden sich von den modernen durch die Denkweise. Die rationale, die volkliche und die primitive Denkweise unterscheiden sich in wichtigen Punkten.

Die volklichen Symbole sind in der Tradition verwurzelt und sind als solche Eigentum der Volksgemeinschaft; oft sind sie nur mehr Rudimente und überflüssige Ziererei. Der Wert der volklichen Symbole ist durch ihre Tradition bedingt. Es ist möglich, dass einige Symbole ursprünglich nicht Symbole waren, sondern tatsächliche Ereignisse darstellten, die sich von der heutigen Auffassung und Einrichtung wesentlich unterscheiden. Eine Sitte, deren ursprüngliche Bedeutung schon vergessen wurde, kann ebenfalls Symbol sein, aber auch die Bedeutung des Symbols mag sich geändert haben und so kann ein wirkliches Symbol das Gepräge eines Gleichnisses haben.

Die ethnologische Untersuchung der Symbole zeigt deutlich, dass nicht nur die Erforschung einzelner Volksschichten und Rassen, sondern auch die Menschheit in der Gesamtheit seiner Äusserungen den Gegenstand dieser Untersuchungen bilden muss. Das Symbol wird demnach in ihrer ethnologischen Sinnggebung eine Basis der Stilanalyse.

⁵⁶ Thurnwald: Az általános néprajz problémái. Ethn. 1941. 5. skl.

A FALUSI SZEGÉNY EMBER VASÁRNAPI DOLGAI SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN.

Mózes II. könyve 20. rész 8—10. verseiben így van megírva a parancsolat: „Megemlékezzél a Szombat napról, hogy azt megszenteljed. Hat napokon munkálkodjál és minden dolgodat elvégezzed; heted napon a te Jehova Istenednek Szombatja vagy: semmi dolgot ne tégy, se te, se fiaid, se leányod, se szolgálád, se szolgálóleányod és semmi barmod, se a te jövevényed, mely a te kapud között vagy.” A keresztyén egyházakban a zsidó szombat helyére a vasárnap lépett, mert ezen a napon támadt fel Krisztus, meg azért, hogy magukat a zsidóktól megkülönböztessék.

Az egyes felekezetek lelkészei gyakran feddik dörgedelmes hangon híveiket a szószekből, hogy vasárnaponként nem járnak a templomba, s hogy üres széksoroknak kell prédikálni. Túlvilági büntetéssel ijesztgetik a lelkeket és próbálják templombajáráásra erőszakolni őket. Népi megállapítás szerint is „vasárnap kétszer az Isten házában” kell lenni. De nemcsak vallási, hanem 1891 óta világi törvény is kötelezi a népet a vasárnapi munkaszünet megtartására. Mindezek ellenére a szabolcsi falusi szegény ember ritkán megy a templomba vasárnap egyszer is. Nem romlottságból, vagy botránkoztatásból teszi ezt, hanem mert az élet törvénye rákényszeríti, hogy a hetedik napon, vagyis vasárnap is dolgozzék az életfenntartásához okvetlen szükséges munkáján kívül. Hétköznap ugyanis másnak dolgozik gazdaságokban, uradalmakban s így a saját dolga elvégzésére csak vasárnap szakíthat időt. Kis földesckéje megművelését, terményei megmunkálását, annak betakarítását legtöbbször csak vasárnap végezheti. Az uradalmakban ígát csak ekkor kap a saját munkájához. Október elején a szüret is azért kezdődik majd minden faluban vasárnap, mert ekkor érnek rá legjobban. Vasárnap végzik azokat a közös munkákat is, amelyeket egy ember nem tud megtenni, hanem segítségül hív szomszédot, sógort, komát, jóbarátot. Az esztendő 52 vasárnapja közül kivételt nyári időben csak az egy június hónap képez, mikor a csordán még van mit enni a jószágának és a téli évszak, mikor beszorul ember, állat egyaránt fedél alá. A vasárnapi munka teljesítésére nemcsak a vagyontalan szegény szorul rá, hanem az 5—20 holdas kisgazdákat is rákényszeríti az élet parancsoló szüksége, a megélhetés. A vasárnap végzendő munkák elmondásával egyidejűleg elsorolom mindazokat a vasárnapi időtöltéseket, szórakozásokat is, melyek a falusi ember életével multhatatlanul együtt járnak.

Szabolcsvármegye legtöbb falujában az a szokás, hogy csak az asszony jár a templomba. A férfi ritkán megy oda. Rendesen az asszony küldi, néha azért is, hogy ura ne lábatlankodjék otthon. Mindazonáltal vannak olyan emberek, akik minden körülmények között megtartják a bibliai parancsolót, nem bányák, ha megázik is a renden levő lucernájuk, vagy akármi lesz is vele, de olyanok is találhatunk, leginkább a reformátusok között, akik meg csak vasárnap dolgoznak legjobb ízűt. Hétköznap inkább haszontalanul eltöltene egy-két napot, de vasárnap okvetlen mennek dolgozni.

A földdel bíró kisgazdák közül nem egy azért nem jár templomba, mégha kedve és ideje volna is hozzá, mert restelli, hogy nincs megfelelő ünneplő ruhája s a falu népe ezért megszólja.

Tavasszal azzal töltik a vasárnap délelőttöt, hogy — kivált az éltesebbek — ellátogatnak szomszédhoz, sógorhoz megnézni, hogy fejlődik a jószág-állomány. Meghányják-vetik a gazdálkodás ügyes-bajos dolgait, megbecsülik, hogy egyik-másik jószág mennyit ér. Így, pipaszó mellett, addig beszélgetnek, tárgyalgatnak, míg rájuk harangoznak. A templomba igyekvők valamelyike bekiált az udvarban állókhoz: „Ne lopjátok itt a napot, hé! Nem halljátok, hogy harangoznak!” Sokszor figyelembe se veszik az ilyen beszédet, máskor így felelnek vissza: „Na, csak hadd húzza! Máma a markába, holnap a

nyakába,“ — t. i. a kötél a harangozónak. Tovább beszélgetnek, míg a gazdasszony csatarázó hangja meg nem szakítja a diskurálást, mert megunt a várni gazduramat az ebéddel és ugyancsak osztogatja az áldásokat a férje fejére. Sokan egész délelőtt a gyümölcsösben foglalatoskodnak.

Van, aki ahogy elvégzi reggeli dolgait a jószágai körül, elindul a határba megnézegetni az őszi vetését, nincs-e valami hiba benne, a tavaszi vetést pedig azért, hogy kikelt-e? Mert ha nem, úgy az üres helyeket rávetéssel pótolja, hogy bevetetlen ne maradjon egy talpalattnyi föld sem. Ha nincs hiba a vetésben, örömmel megy haza. Néha azonban délután a feleségével megy ki a határba.

Áprilisban, ahogy az idő nyílik s a fű kezd zsendülni, amint mondják, „baltával sem lehet azt visszaverni“, kora reggeltől legelteti a borjúját, tehenét utcákon, dűlőutakon, olykor lovát is titokban, mert takarmánya nincs s így kénytelen vele. Némelyik ügyes ember 10 órára visszahajtja; délután ismét kivезeti. Van, aki a libának csorbókát, csenált, fűvet, lúdhúrt, liciumlevelet szed és kisponyvában u. n. hátalóban viszi haza. Az asszonyok, gyerekek még a máséba is bemerészkednek lucerna- és répalevéért. Vasárnap szokták a tengerikást, sertésólat másik helyre odábbvinni. Reggel összehívja a gazda a komákat, meg a szomszédokat a szállítandó épület nagyságához mérten 10—14 embert. Mindenki hozza a maga vendégrúdját. Kiválasztanak maguk közül egy embert, aki jól tudja irányítani a szállítást és arra hallgatnak. Ha tethelyen van az épület, következik az áldomás és az egyenkénti megköszönés, hogy segítségére voltak. Majd visszaszolgálja, ha soká él.

Áprilisban, húsvét hetében szokták herélni a csikót, borjút, sertést. Legtöbben nagypéntek reggel szeretik ezt végeztetni. Pásztor emberek szokták végezni egy kis pálinkáért. Előre értesíti a jószág tulajdonosa azt, aki szerinte legjobban ért a heréléshez, hogy nagypénteken korán reggel menjen. A herélő vállalja, de kijelenti, hogy korán nem mehet, mert már hat helyre kell menni, kikötött órára. Lelkére köti a tulajdonosnak, hogy amíg ő oda nem megy és amíg a herélés meg nem történik, addig ne adjon enni a malacnak. A gazda megfogadja az utasítást, de viszont arra kéri a herélőt, hogy be ne rugjon addig, míg hozzá nem kerül, mert akkor nem olyan gondosan csinálja, mintha keveset iszik. A gazda megmondja feleségének is lefekvés előtt, hogy reggel herélés lesz, tehát készüljön valami harapnivaló a meskárnak, meg egy kis pálinka, jó borsosan. Így van ez a legszegényebb háznál is. Mikor elvégzi a műtétet a herélő, megfogja a malac farkát még fektiben és addig tartja, míg az fel nem áll magától, majd a hátát veregetvén ezt kívánja: „Tartson meg az Isten, esztendőre egy százast adjanak érted!“ A gazda mosolyogva mondja: „Úgy engedje az Isten!“ Azután behívja a szobába s pálinkával kínálja. Egymásra köszöntés, szerencsekívánás között fogyasztják a pálinkát. Megered a herélő nyelve, elsorolja mennyit herélt évről-évre és dicsekedve emeli ki, hogy az ő keze után még sohasem döglött meg jószág. Az ital annyira beszélteti, alig akar hazamenni.

Negyedévenként az első vasárnap sorbajárják a házakat, abból a célból, hogy ki fog-e járni a sertés a következő negyedévben. Ezt rovásnak mondják. Április közepén vagy végén beiratják a községházánál vagy az egyháznál — már akié a legelő — a jószágot s ezzel együtt a disznót is. A sertésért azonnal ki kell fizetni az egész díjat, darabjáért 3 P-öt, a marha után pedig felét, darabjáért 6'50 P-öt. A másik felét szeptember hónap közepén kell fizetni. A szarvasmarha addig jár a legelőre, míg a hó le nem esik. A sertés egész éven át minden nap. (A háborús viszonyok a legelőbereket természetesen egyenlőtlenné tették.)

Május első vasárnapján megy ki a csorda, néha elsején. Balsán nagypénteken megy ki szoktatóba, ha még nincs is fű. Régebben általában Szent György napján volt a kihajtás.

Május elején elérkezik a kaszálás ideje. A kisebb gazdák, mivel egy-

maguk nem tudnák lekaszálni egyalkálommal a lucernát, úgy segítenek magukon, hogy segítséget hívnak. Meghívja egyik szegény a másikat: „Van egy kis kaszálnivalóm. Tudom, hogy hétköznapon nem érkezel, jó lesz vasárnap is, ha segítenél. Majd visszasegítem, vagy székérrel, vagy kézi erővel.” A meghívott szomszéd vagy barát azzal a kikötéssel vállalja el, ha nagyon korán mennek, hogy idejében végezhesse. Meg azután jobban is fogja a kassza a harmatos lucernát. Úgy is történik: meg sem virrad, már vágják a rendet, hajtják egymást a kaszások jó kedvvel, mert a közös munkánál elmaradhatatlan jó zacskó dohány, jó pálinka és jó tarisznya megleszi a hatást, fokozza a munkakedvet.

A következő vasárnap a lekaszált rendeket *megforgatják*, ha nagyon forró hetet kapott, még akkor össze is gyűjtik. Rendes körülmények között azonban a következő vasárnapra marad. A gyűjtésben már a nők is részt vesznek. *Rudasba* (6—12 villa széna), *vontatóba* (2—3 rudas), *boglyába* (7—9—10 rudas) rakják, kivált, ha esőre áll az idő. Később hazahordják szekéren és otthon kazalba rakják. Sokszor azzal eltelik egy vasárnap délelőtt, hogy a kazal tetejét megigazítják közös munkával.

A legények is szoktak négyen-öten összeállani és *kanálkába* (így mondják a kalákát) lucernát, vagy fűvet mennek kaszálni. Néha muzsikást is visznek és munka vegeztével táncolnak. Az italt az adja, akinek dolgoznak. Tudni kell azt is, hogy a vasárnapi munkások nem mindig tartják számon a munkájukat, szivességből is megteszik. A lusta legény pedig elbújik a szalma- vagy szénakazal tövébe és ott alussza át az egész vasárnapot.

Ilyen közös munkát kíván a kútágas felállítása, melyhez legalább 6 és a malac megdrótozása, melyhez 3 ember szükséges. Kettő fogja, egy drótozza. A segítőknek egy-két pohár pálinka a jutalma.

Vannak olyan természetű emberek, akik minden vasárnap kimennek a határba megnézni, hogy fejlődik a vetemény, ezeket *határjáróknak* hívják. Az élelmesebbje pedig hajtja legelni a jószágot, mert lehet ám olyankor a másén is legeltetni, mikor annak a gazdája *szentül*, vagyis templomban van.

Vasárnap délutánonként ki szokták eresztetni a malacokat otthon az udvarra és órákig elgyönyörködnek, hogy milyen szépen fejlődnek. Számítgatják, tervezgetik, melyik lesz jó adóba, melyik csizmára.

Attól az időtől kezdve, hogy a marha kimegy a legelőre, minden két hétben elmegy a tulajdonos megnézni a gulyát és *megsózni* a tinókat. Botrakasztva visz a vállán egy abrakos tarisznyát, abban van egy kis korpa, két kanál só és egy fatál. Úgy bandukol a legelőre. Ha jókor elindul, mire harangoznak a templomba, itthon is van.

Nehezen várják a jó meleg időt, kivált az öregek, amikor könnyű öltözetben, ingben-gatyában ki lehet állni a kapuba, az utcaelágazásokra, vagy a piacra, az u. n. *köpködőre*, ott azután megvitatnak mindent, gazdálkodást, politikát. Délután a fiatal házasemberek, meg az idősebb legények összeülnek négyes, hatos csoportokban a hűvösön és kártyáznak. A csapat egyik *feleszolgá*, a másik *úr*. Hogy ki a szolga, arról lehet megismerni, hogy kalapját leveszi, esetleg fennhagyja, de mellé egy nagy libatollat kénytelen dugni. Mindig a szolga oszt, amíg „fel nem nyer”. A jelvényt addig kell viselni türelmesen.

Régen a legények tavasszal és nyáron *kótyáztak*. Ebben a játékban a rongyból tekert s az *adogató* által az *ütő* botja elé lökött labdát az utóbbi kiütötte. Ha ez nem sikerült neki, akkor tovább folyt az adogatás. Ha sikerült, a játékos közül az ment az adogató helyére, aki a labdát elkapta. Az adogatóból pedig ütő lett. A legények a lányokkal is játszottak. Legszívesebben a „Hajlik a meggyfát”, „Sül a bélest” és a „Faluhozzát”. Újabban kugliznak és kártyáznak pénzre, közben szeszes italt isznak.

Az asszonyok pedig a kapuba kiülnek és a járókelőket nézegetik, szólnak, szapulják, a friss pletykát adják szájról szájra, a fiatalokat házasítják, a

megkötendő házasságokat bontják szét. Közben patogatott kukoricát szemelgetnek. Manapság azonban már inkább napraforgómagot s annak héjjával rondítják be az utcát. A belegeket is vasárnap délután szokták meglátogatni, mert hétköznapi nem érnek rá.

Itt említem meg a nyíratkozást is, mely ugyan nemcsak tavasszal, de egész évben minden harmadik-negyedik vasárnap elkövetkezik, mert akkorra annyira megnő, hogy szegyenkezve megy emberek elé a nagyhajú, de teher magának is. Rendszerint minden utcában van egy olyan ügyes ember, aki tud nyírni. Ezt szokták meglepni egyszerre négyen-öten is. A nyíratkozók egy deci pálinkát, vagy egy pár szivart visznek a kinevezett borbélynak, aki mire elvégzi a nyírást, rendszeren be is rug a pálinkától. Néha annyian vannak a nyírásra várók, hogy ebédelni is alig érkezik a borbély úr. S mikor az ő haját kellene levágni, nincs senki aki megnyírja.

Legkevesebb elfoglaltsága van júniusban, amikor még van mit enni a csordának; ekkor is van kaszálás, betakarítás, nyíratkozás. Június elején kapálják a tengerit, június végén töltögetik. E hónapban még ha délelőtt mennek is istentiszteletre, délután üres a templom, a szőlőben van mindenki.

Nyáron aratáskor, szorgos munka idején, nem nagyon ünneplik meg a vasárnapot, hanem dolgoznak a mezőn. Komoly mezei munkánál az a rossz ember, aki nem a munkába megy, hanem a templomba. Ilyenkor restelnek otthon ülni, még aludni is. Csak az öregek s a fiatalabb szenteskedők, naplopók, munkakerülők mennek a templomba. A szerszámot rendszeren eldugják kint a mezőn, hogy ne vigyék végig a falun, mert megszólják az emberek. A földdel bírók közt is sok van, aki képét vállal s ha a maga kis terményét nem tudja előbb learatni, mint ahogy a gazda kiállítja, akkor arra időt csak vasárnap szakíthat. Az ilyen kislelő képések összeállnak és előbb az egyikét, majd a másikat teszik rendbe. Nagyon ügyelnek arra, hogy az étkezésnél hiány ne legyen. Kitesz magáért mindegyik, már csak azért is, hogy a másik valamikor azt ne mondhassa: „egyszer dolgoztam neked, akkor sem tudtál eleget adni!” Mindegyik azzal tartja, hogy „nincs huncutabb a szegény embernél”. Mert odahaza akárhogy él, az nem számít, de ha valahol dolgozik, azt szeretné ha lakodalmat csinálnának a részére. Az is bizonyos, hogy a telhetetlen akkor is panaszkodna, ha mannákat kapna.

A gazda is rendszerint vasárnap hordja be a keperészt, mert hétköznapi szántással, hordással van elfoglalva. Már hajnalban oda parancsolja a képést. Ilyenkor a képés látja el a gazdát pálinkával, früstökkel, ebéddel, a marháját takarmánnyal. A gazda tartozik a részt behordani oda, ahova a képés óhajja.

Aratás közben *fialják* a tengerit: a *tengeri fiókot*, meg a meddő tengerit kiszedik a tehénkének.

Vasárnap szokták összekaparni az elhullott gabonaszálakat és a kaparékot este kötik fel.

A kaszálás, lucerna gyűjtés, mivel a renden már *vonult* a lucerna, továbbá az összerakás; nyáron is éppenúgy vasárnapi munka, mint tavasszal. Úgyszintén a takarmány hazahordás és a kazalbarakás is.

Cséplés alkalmával a részszedés vasárnap történik, kerülő, kondás ekkor kapják, szedik össze a terménybérüket.

Augusztusban, vasárnap délután a marháját legelteti, akinek járójósága van.

Ha a disznónak az orrából kiesik a karika és nagyon túr, gazdája vasárnap megszólítja szomszédait és megdrótozzák újra a disznó orrát.

A tiszamelletti falvak lakói vasárnap a reggeli órákban szoktak a Tiszára menni ivóvizért. Egy jókora hordóval elég egy hétig. Egy járással hoz a szomszédjának is, aki másik vasárnap viszozza. Ahol közel van a Tisza, ott mosni hordják a vizet a Tiszáról. A legények meg az igavonó állatokat ihajtják ki vasárnap a Tiszára fürdetni.

Vasárnap érkezik a gazda a dinnyeföldre menni. Még a harmaton igye-

kezhnek, mert akkor lehet megismerni az érett görögdinnyét a kongásáról. Szól a szomszédjának is, hogyha akarnak, menjenek ők is, kiviszi és hazahozza a szekéren. Utközben is megkérlik az ismerősök, hogy az ő dinnyéjüket is vegye fel a szekérre. Néha úgy meglepik, hogy a gazda is gyalogol egészen hazáig. Szivességét külön-külön megköszöni mindegyik a maga módja szerint. A dinnyét vasárnap árulják a piacon. Némelyik ember azért sem mehet templomba, mert az asszony a nagy lányával akar odamenni. A gazdára rá parancsol, hogy tüzeljen a spór alá, az ebéd megfőjön. Igyekszik is az ember, de az étel kifut, a káposzta lekozmál. Van mit halgatni: „Még ennyit sem lehet megtenni! Mindjárt nem úgy van, ha én kiteszem a lábam!” Ha véletlenül korán harangoznak, kevés az asszony a templomban, mert akkor még valamennyi az ebédet készíti elő. Nyári hónapokban általában kevés a férfi a templomban, különösen délután, aki elmegy, az is szundikál, édesdeden alszik.

Ősszel megkezdődik a takarítás. Ekkor éjjelt, nappalt egyvé tesznek, alig van annyi idejük, hogy magukat valamennyire kialudhassák. Vasárnap reggel nyüvik ki a paszulyt, ponyvában háton vagy szekéderékban hozzák haza. Szénáját, szalmáját újból át kell tetézni téliesen a szegény embernek. Ehhez segítséget hív, olyat, aki érti. Kútágas vagy gém, ha hibás, meg kell csinálni, nehogy a tél rossz állapotban találja és a vihar kitorje. Ehhez is segítséget hív.

Szeptemberben a nyári krumplit viszik haza. Ekkor van a tengeri hordás, csutkahordás, tengerikóro-vágás. Haza viszik a tököt. Általában azon igyekeznek, hogy a kintlevő dolgukat elvégezzék, mihamarabb fedél alá vihessék. Félnak az esőtől. Szekeret természetesen csak vasárnap tud szerezni a szegény, mert hétköznap dologban van. Szeptemberben szedik a napraforgót is. Úgy igyekeznek, hogy szombaton leszedik a bugáját, vasárnap este a fiatalok összegyűlnek és nótaszó mellett folyik a bugázás.

Akinek járójószága van, őszi vasárnapokon legelteti, amikor már fel szabadul a rét, a kaszáló.

Október elején, mint említettem, mindig vasárnap kezdődik a szüret, különösen a földesúrnál, mert ekkor érnek rá legtöbben.

Ekkor földelik a krumplit, de csak könnyedén, majd később trágyával behányják. Kedvező időben, novemberben, néha decemberben, átszalmázzák, átcsirázzák és téliesen előbb szalmával, majd földdel beborítják.

Uradalmakban tanyasi cselédember olyan, mint az igásállat, akár esik, akár fú, menni kell. Akkor van szabadideje, míg eszik. Vasárnap hordja haza a komenciós dinnyeföldről a paszulyt, a részbekapott kaszálót is ekkor kaszálja le. A felgyűjtés, majd hazahozás, szintén vasárnap történik.

A rokonlátogatás is vasárnap eshetik meg, amikor felveszik ünneplőjüket, kifésülködnek, a bajuszt kisodorják és mennek a másik tanyára atyafiskodni. Lakodalom, haláleset alkalmával elkéredzenek az uraságtól.

Az asszonyok sem mindig érkeznek hétköznap a kender nyüni, áztatni, kihányni, csakis vasárnap reggel vagy délután. Segítséget hívnak. A kender akármelyik munkáját végzik, mindig megkínálják a segítőköt édes vagy komisz pálinkával, húslevesvel, köttésztával. Vasárnap van a dörzsölő. Tíz, húsz leány talpa alá gyúri és dörzsöli. A fiúk jönnek, nótáznak, ha cigány vetődik, éjfélig is táncolnak.

„Ősszel meg tél elején agarak vagyunk”, — mondta az öreg Baksi Sándor Kéken. Vadászat alkalmával ugyanis, — mely vasárnap szokott lenni — a szegényember hajtja a vadászok elé a nyulat. Ezzel is keres 1—2 pengőt, különösen, aki egyik-másik úr-vadász tarisznyját viszi.

Minden évszakra érvényes, hogy vasárnap akarja elvégezni mindenki ügyes-bajos dolgát a községházánál, ezért a jegyzők nem igen jutnak el vasárnap a templomba. Ekkor váltják ki a rédiát (marhalevelet), hiába dobolják ki, hogy pénteken, vagy szombaton történik a rédia átirás, kiadás.

Télen nagyon kevés dolog kínálkozik. Ilyenkor érnek rá a legjobban templomba menni. Vasárnap olvasgatnak ujságot, könyveket. A porlepte öreg biblia is lekerül a gerendáról, egyik-másik részén órákig elvitatkoznak. Előrelátóbb, számítóbb ember pedig a naptárt veszi elő és számíthatja, hogy ha hetenként elfogy ennyi vagy annyi kenyér, akkor újig mennyi kell még.

Ebben az évszakban is megismétlődik a nyíratkozás vasárnaponként. A barkácsolás, amit télen végeznek, hétköznapi megy végbe. Ha seprút köt, ahhozvaló cinegevevessző, meg veresgyűrű vesszőért megy. Vasárnap nézi ki a fát, amit el akar csapni.

Jószágait megeteti, itatja, magát rendbehozza, más dolga nem akad. Elmegy a templomba, néha délelőtt, délután már ritkább esetben. Nagyünnepeken, kivált újesztendő napján azért is elmegy a templomba, hogy a pap által felolvasott születési és halálozási statisztikát meghallja. Vasárnap délutánokénti szórakozás a korcsmabajárás, vagy a piacon való diskurálás, míg a legények napsütötte helyeken a lányokkal beszélgetnek.

Januárban, februárban legelőváltás után jár az ember, kepére, harmados földre jelenkezik.

Végül azt is meg kell említeni, hogy legújabbban egyes nagyobb községekben a vasárnapi munka végzése megfogyatkozott.

Nyíregyháza.

Kiss Lajos.

I lavori domenicali dei paesani poveri nel comitato di Szabolcs.

Molti credono che la domenica i paesani si riposano e non lavorano. L'autore dimostra — in base a numerosi esempi presi dal comitato di Szabolcs — come siano molteplici i lavori domenicali del contadino. Questi lavori cambiano secondo le stagioni. In primavera, domenica mattina il paesano va a trovare i vicini e discute insieme a loro i diversi problemi agricoli, non di rado cura gli alberi fruttiferi, va a guardare i campi, ossia pascola le mucche ed i vitelli intorno alla casa. Anche la castrazione degli animali domestici si fa la domenica. Nel mese di maggio la falciatura del fieno non è sospesa neppure la domenica ed è in questo giorno che si tagliano in genere i capelli.

D'estate, la domenica i contadini mietono e trasportano a casa i cereali. Lungo il Tibisco la domenica si porta a casa — su di un carro — una botte di acqua potabile sufficiente anche per un'intera settimana. Un lavoro importante è il trasporto dei cocomeri maturi dal campo al villaggio.

In autunno attendono a lavori agricoli di minore importanza. Nei primi di ottobre la vendemmia incomincia sempre la domenica. Anche i parenti si debbono visitare in questo giorno.

D'inverno c'è poco lavoro. In questa stagione i contadini vanno più spesso in chiesa, e leggono anche.

SZLOVÉN NÉPRAJZI KUTATÁSOK 1920 ÓTA.

A kis szlovén terület néprajzi szempontból rendkívül tarka és érdekes képet nyújt egyrészt nagyjértékű régi hagyományanyagával, másrészt a szomszédos idegen kultúrák kölcsönös hatásával. Mivel a nép java része még falvakban él, az egész szlovén föld úgyszólván egyetlen néprajzi és — a sok régi templom révén — művészettörténeli múzeum, amelynek gyönyörűségét a hegyes-völgyes táj gazdag váltakozása még fokozza.

Ennek a gazdag népi hagyománynak a kutatása és megmentése azonban még alig indult meg. Ez a kutatás a kétségtelen kölcsönhatások miatt különösképpen érdekelheti a szomszéd német, olasz és magyar néprajztudományt. Magyar részről alig hogy érintették ezeket a kapcsolatokat (*Bátky, Gunda, Pavel*), behatőbb kutatások ebben az irányban azonban egyik részről sem indultak meg.

A sajnálatosan elhanyagolt néprajzi kutatásnak az oka az 1918 előtti szlovén politikai és kulturális viszonyokban keresendő. 1918 előtt sem egyeteme, sem egyetlen nyilvános középiskolája nem volt a szlovénságnak, a ljubljanai múzeum pedig a legújabb időkig idegen emberek vezetése alatt állott, úgyhogy a szlovén kulturális munka és alkotás csak magánkezdeményezésre, a nemzeti lelkesedés és buzgóság csodáira és főleg a falusi értelmiség áldozatkészségére támaszkodhatott. Az idegen hatalom csak nehézségeket gördített minden nemzeti megnyilvánulás és munka útjába.

A néprajzi gyűjtés és kutatás azonban a kedvezőtlen helyzet ellenére is aránylag szép eredményeket ért el a nemzeti felszabadulás és állami önállóság koráig, különösen a folklorisztika terén. De a politikai viszonyok részben azután is akadályozták a kutatást, hiszen a nemzeti terület nagy része idegen fennhatóság alatt maradt.

Az 1918 előtti néprajzi munkásságot négy korszakra lehet felosztani. Az első korszak a XVI. és XVII. század; kiemelkedő eredménye a szlovén anyától származó báró *Johann Vajkard Valvasor* hatalmas négykötetes műve *Ehre des Herzogthums Krain* címen (1689), mely rendkívül becses néprajzi adatokat tartalmaz. A második korszak a XVIII. századtól a XIX. század közepéig terjed és magában foglalja a nemzeti újjászületés korszakának azt a figyelemreméltó folklorisztikai munkásságát, amelyet a történész *Anton Linhart*, a költő *Valentin Vodnik*, a mecénás *Sigismund Zois* végeztek, s a romantikus korszak gazdag népköltési gyűjtését, elsősorban a lengyel származó *Emil Korytko*, továbbá *Andrej Smolè, France Prešeren, Urban Jarnik* és *Stanko Vraz* buzgóságából. A harmadik korszak a forradalmi 1848-as évvel kezdődik, amikor a politikai, ifjúsági, közművelődési és irodalmi lapok és folyóiratok egész sora indult meg s bennök a falusi papok, tanítók és diákok nagy szorgalommal közölték népköltési és népszokási gyűjtéseiket. A század utolsó negyedében már komoly tudományos és szépirodalmi folyóiratokban folytatódik a gyűjtött néprajzi anyag közlése, sőt tanulmányozása is. Külön kiadványok is megjelennek. A legfontosabb nevek ebből az időből *Janez Trdina, Jurij Kobe, Matija Valjavec, Davorin Trstenjak, Ivan Navratil, Josip Pajek*, stb. Ez a korszak a *Karel Štrekelj* által szerkesztett és a Ma-

tica Slovenska által kiadott hatalmas négykötetes népköltési gyűjteménynek a megjelenésével fejeződik be (*Slovenske narodne pesmi*, Ljubljana, 1896–98, 1900–10). — Az utána következő negyedik korszakra jellemző, hogy 1904-ben megjelent az első, részben néprajzi jellegű szakfolyóirat, a *Časopis za zgodovino in narodopisje*, amely körül különösen a stájerországi népkutatók gyülekeztek. Ebben a korszakban ugyan nem jelent meg nagyobb önálló idevágó munka, a különböző hazai és külföldi folyóiratokban (*Zeitschrift für österreichische Volkskunde*) azonban több kisebb tanulmány, közlemény és bibliográfia is napvilágot látott. *Joža Glonar, Ivan Grafenauer, Franc Kotnik, Štefan Kühar, Matija Murko, Janko Lokar, Ivan Šaselj, Janko Šlebinger, Ivan Trinko*, stb. a legkiválóbb kutatók és gyűjtők ezekben az években.

A szlovén néprajzi kutatás terén is új korszak kezdődött a nemzeti önállóság létrejöttével. Mivel a többi nemzetismereti tudomány, különösen a nyelvészetnek és irodalomtörténetnek, de a nemzeti történetnek is, már fejlett és figyelemreméltó hagyománya és több szakképzett művelője volt, ezek az újjá szervezett egyetemen s az új és régi folyóiratokban hatalmas munkát indítottak, sok új szakértőt neveltek és igen jelentős eredményekkel gazdagították az eddigi kutatásokat. A néprajznak azonban még mindig nem volt szakképzett képviselője, s az újjá szervezett intézményekben sem talált kellő támogatásra. Azért a népkutatás messze mögötte maradt az összes többi tudományoknak, hiszen pl. a bölcsészetnek, matematikának, jogtudománynak, stb. is kiváló szlovén művelői voltak ekkor már mind otthon, mind a külföldön.

A következőkben az utolsó két évtized szlovén néprajzi munkásságát és eredményeit vázolom.

I. Múzeumok Szlovén területen a legnagyobb múzeum a krajnai tartományi múzeum, a Rudolphinum Ljubljánában, amely 1918 óta *Nemzeti Múzeum (Narodni muzej)* név alatt működik. A volt krajnai múzeumban a néprajzi tárgyaknak és gyűjtéseknek igen csekély figyelmet szenteltek egészen 1909-ig, amikor a mű- és zenetörténész *dr. Josip Mantuanin*ak, az új igazgatónak a személyében a néprajz iránt érdeklődő szakember állt az intézet élére, aki nagy előszeretettel támogatta a néprajzi gyűjtemény gyarapítását. 1921-ben az új szlovén Nemzeti Múzeumban külön *Néprajzi Intézet (Etnografski institut)* létesült, amelynek vezetője *dr. Niko Županič* lett, aki addig a belgrádi Néprajzi Múzeumban működött. 1923-ban azonban ezt az intézetet önálló *Kir. Néprajzi Múzeummá (Kr. Etnografski muzej)* fejlesztették, amelynek igazgatója továbbra is *Županič* maradt egészen 1940-ig, amikor *dr. Rajko Ložar* arheológust bízták meg az igazgatásával. A múzeum első öre 1925-től 1932-ig a műtörténész és zenekutató *dr. Stanko Vurnik* volt, aki széleskörű tehetségét és érdeklődését szerencsés módon terjesztette ki a néprajzra is. Ő volt a múzeumnak és működése idejében a szlovén néprajzi kutatásnak is legkiválóbb munkása korán bekövetkezett haláláig, mely 34 éves korában ragadta el a szlovén néprajztudomány legnagyobb kárára. Különbőben a múzeumnak csak két technikailag szakképzett embere van: egy preparátora és egy restaurátora. Néprajzi szakképzettséggel bíró alkalmazottja még nincs.

Az új Néprajzi Múzeum igen nagy lendülettel gyarapodott, de az új épület tervét — sajnos — nem sikerült dülőre juttatni. Mostani szűk helyiségeiben a Nemzeti Múzeum épületében nem juthat a kívánatos fejlődés szükséges feltételeihez. Ezért igen sok tárgya raktározva van, ami a kutatást nagyon megnehezíti. Különösen gazdag a textilanyaga (szlovén és délszláv népviseletek). Jól van összegyűjtve a népi ipar, kerámia és a faragás. Különösen érdekes a húsvéti tojás-gyűjteménye. Világhírű ritkasága a népeletről, történelemből, stb. tréfas és komoly jeleneteket ábrázoló festett méhkaptárdeszkek gyűjteménye. Szépen van képviselve a népi bútortat jellemző alacsony szekrényeivel és alpesi székeivel, továbbá a fonás, szövés és a mezőgazdaság. Szerencsés vélellenek jóvoltából elég jelentékeny a primitív népek néprajzi anyaga is. (*Irenej Baraga*, az amerikai indiánusok között és *Ignacij Knoblehar*, Afrikában működő misszionáriusok ajándékai.)

A múzeumnak nagyértékű, kb. 14.000 darabból álló népdalgyűjteménye is van, amelyet évtizedekkel ezelőtt az osztrák népdalgyűjtő bizottság szlovén osztálya hordott össze. Az utolsó években a Néprajzi Múzeum tervszerűen folytatta népzenei gyűjtését és különösen *Vurnik* kutatásai megvetették az alapját egy nagy és végleges népdal-és dallamkiadásnak.

A múzeum sokat foglalkozott a népi építkezés tanulmányozásával is és sok alaprajzzal, fényképpel rendelkezik. Nagy fénykép-és diapozitívgyűjteménye van a népviseletekről és népszokásokról is.

1927 óta a múzeum kiadja az *Etnolog* c., első, kizárólag néprajzi szlovén szakfolyóiratot „a Kir. Néprajzi Múzeum Értesítője” alcímmel. A folyóirat a XIV. évfolyamig rendszeresen beszámolt a múzeum munkásságáról és gyarapodásáról is.

A többi szlovén múzeum között első helyen áll a *maribori*, amely az utolsó időben igen szép elhelyezést nyert a renovált várban. Ez a múzeum évtizedek óta gyűjtött Stájerország és Karintia vidékein néprajzi tárgyakat is és igen szép eredményekre hivatkozhatik különösen az utolsó évtizedben *Franjo Baš* vezetése idejében. A szintén *Baš* vezetése alatt álló maribori Bánsági Levéltár (*Banovinski arhiv*) nagy néprajzi tárgyú fényképgyűjteménnyel rendelkezik.

A helyi érdekű kisebb múzeumok (Celje, Muraszombat, Ptuj, Škofja Loka, stb. városokban) szintén gyűjtöttek néprajzi anyagot.

II. Folyóiratok. A két szakfolyóiraton kívül az utolsó két évtizedben igen sok néprajzi adatközlés, leírás és cikk jelent meg különféle egyéb folyóiratokban és lapokban is. Az 1904-ben a maribori *Zgodovinsko društvo* (Történelmi Társaság) kiadásában megindított *Časopis za zgodovino in narodopisje* (= ČZN.) 1941-ben megszűnt. Szerkesztői ebben a korszakban: *Franc Kovačič*, *Janko Glaser* és *Franjo Baš* voltak. Néprajzi vonatkozású tanulmányok, közlések azonban sokkal kisebb számban jelentek meg benne, mint történetiek. Inkább csak népszokás gyűjtéseket és folklorisztikai kutatások eredményeit tették benne közzé. Mégis megállapítható, hogy aránylag a legtöbb szlovén néprajzi vonatkozású közlés ebben a folyóiratban látott napvilágot. Az 1930-ban megindított melléklete, *Arhiv za zgodovino in narodopisje* (= AZN.) is sok becses anyagot hozott.

Az *Etnolog* (= E.) *Niko Županič* szerkesztésében inkább a ljub-

ljanai Néprajzi Múzeum évkönyveként jelent meg, rendszeresen csak egyszer évenként, sőt néha kétévenként. Szlovén szempontból az első évfolyamokban legértékesebbek Vurnik tanulmányai. Egyébként Županič, a paleoethnológus és anthropológus szerkesztő különböző nemzetiségű szerzőknek nyelvészeti, archeológiai, anthropológiai és rokontárgyú tanulmányait közölte benne. A XIV. évfolyamtól az új szerkesztő, Rajko Ložar, tiszta szlovén jelleget adott a folyóiratnak, és a nehéz viszonyok ellenére is mintaszerű szlovén néprajzi szócsövet igyekezett teremteni belőle.

III. *Egyetemi tanszék.* A szlovén néprajzi kutatások hiányos és rendszertelen volta lényegében egy néprajzi tanszék hiányára vezethető vissza. A ljubljanaei egyetemen ethnológiai előadásokat csak az összehasonlító vallástannal kapcsolatban tartott dr. Lambert Ehrlich, a világhírű Wilhelm Schmidt tanítványa, a hittudományi karon. Ő azonban 1942-ben tragikus módon hirtelen meghalt. Csak 1940-ben nyerte el a bölcsészeti karon az ethnológia és ethnográfia tanszékét Niko Županič, aki azonban a hamarosan beállott háborús viszonyok miatt nem tudott kellő eredményt elérni. Kétségtelen, hogy a szlovén néprajzi kutatások jövője — kedvező nemzetpolitikai körülmények mellett — elsősorban ennek a tanszéknek a sorsától, a Néprajzi Múzeum szakszerű vezetésétől és egy — már régen tervezett — Néprajzi Társaság létesítésétől függ.

IV. *Irodalmi tevékenység. 1. Bibliográfia.* — A szlovén néprajzkutatás egyik legelső sürgős feladata a néprajzi bibliográfia összeállítása és kiadása. Franjo Bašnak az érdeme, hogy közzé tette az 1929—1932. években megjelent néprajzi anyag bibliográfiáját (Slovenska narodopisna bibliografija, ČZN. XXV, 227—241; XXVI, 227—251; XXVII, 205—220; XXIX, 171—197.). — Helyi bibliográfiák jelentek meg alkalmi gyűjteményekben is, mint pl. Bela Krajnara vonatkozó a Martin Malnerič által szerkesztett Tobolčekben (1925) és a Muravidékre vonatkozó a Vilko Novak által szerkesztett Slovenska Krajinaban (.935, 116—133). Utóbbi összeállította a muravidéki szlovén lapok és naptárak néprajzi anyagának a bibliográfiáját is (Zgōdovina in narodopisje v prekmurski publicistiki, ČZN. XXXII, 264—274). — Janko Glaser közölte a ČZN. első 20 évfolyamában megjelent néprajzi közlések bibliográfiáját (Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu 1927, 81—83), a Kočevje vidékére vonatkozó bibliográfiát pedig Ivan Simonič (Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, 363—382).

2. *Általános ethnológia.* Az ethnológia történetéről, feladatairól és módszereiről csak Lambert Ehrlichnek van egy tanulmánya (Razvoj etnologije in njene metode v zadnjih desetletjih, E. III, 114—152). — Nyelvészeti szempontból vizsgált paleoethnológiai kérdéseket Karol Oštir (K predslovenski etnologiji Zakarpatja, E. I, 1—35., Veneti in Anti, E. II, 46—73., Japodi, E. III, 87—113., Predslovensko *sebrъ zadrugar, E. IV, 1—29.). — Anthropológiai és őstörténeti problémákat fejteget, de inkább idegen területről, Niko Županič (pl. Reka Erak, E. IV, 113—121., K fiziološki metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovence, E. V—VI, 64—78., Značenje nekih starih geografskih i etničnih imena na Balkanskom poluostrvu, E. V—VI, 98—112., Problem povzročitve metamorfoze možganske lobanje z ozirom na kra-

nijski indeks pri Jugoslovenih, E. X—XI, 301—3., O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovenih, E. VIII—IX.) A szlovének anthropológiájáról több tanulmányt is tett közzé — különösen külföldi lapokban — *Božo Škerlj*. A szlovén néprajz viszonyát az őstörténethez és a vele összefüggő feladatokat *Rajko Ložar* vizsgálja (Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja E. XV, 70—89).

3. Tárgyi néprajz.

a. *Építkezés.* — A szlovén parasztházról a multban *Murkon* kívül többen is írtak, de a kérdés teljes megoldásától még messze vagyunk. Legkomolyabban foglalkozott a szlovén ház kérdésével *Stanko Vurnik*. Egy áttekintésében (Slovenska kmečka hiša, Naše selo, Beograd, 1929, 94—102) megállapította a szlovén háznak és településnek négy alaptípusát: az alpesi, a mediterrán-kemencés, a keletiszlovén (muravidéki, stájervidéki és Bela krajina) és a középszlovén típust. *Vurnik* részletesen kezdte tanulmányozni a különböző típusokat, de csak az alpesi felsőkrajnai házról szóló munkáját fejezhette be (Kmečka hiša Slovencev na jugovzhodnem pobočju Alp, E. IV, 30—86.). A karintiai ház nyelvjárási leírását *Josip Šašelj* gyűjteményében találhatjuk meg (Narodno blago iz Roža, AZN. II, 66—99). — A felsőkrajnai paraszttelepülésekről emberföldrajzi szempontból *Svetozar Ilešič* ír (Kmetška naselja na vzhodnem Gorenjskem, Geografski Vestnik IX.), a szlovén paraszttelepülésekről általában pedig *Anton Melik* (Uo. IX.).

A stájervidékek épületeivel *Franjo Baš* foglalkozott, különösen a drávamenti hegyek füstöskonyhás házaival (Kóbanski hram, ČZN. XXIII, 17—42) és a Savinja völgyi gazdasági épületekkel (Gospodarsko poslopje v Savinjski dolini, ČZN. XXIV, 143—173). A muravidéki ház tornácát és belépőjét részletesen tárgyalja *Matija Maučec* (Podstenj in priklet v prekmurki hiši, ČZN. XXXIV, 176—183), a Rába menti hazai szlovén falvak füstöskonyháját pedig *Pavel Ágoston* (Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev, E. IV, 125—145), akinek dolgozata magyarul is megjelent (Nyíltűzhelyű konyhák a hazai szlovénoknál, Népr. Ért. 1927). Inkább technikai szempontból vizsgálta a szlovén házat az építész *Jože Karlovšek* (Slovenski domovi, Ljubljana, 1939, 191. l.), aki a történeti fejlődés s a különböző típusok alapján egy új „nemzeti” ház-típus kialakulását szorgalmazta. A szlovén ház esztétikai kérdéseivel külön tanulmányban foglalkozik (Estetika slovenske arhitekture, E X—XI, 65—74). A legújabb kutatások alapján összefoglaló képet adott a házról és gazdasági épületekről *Anton Melik*, a ljubljana egyetem földrajztanára *Slovenija* c. munkájában (I. rész, 2. köt. Ljubljana, 1936). — *Anton Melik* a Kozolec na Slovenskem c. munkájában (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 10., Etnografskogeografski odsek 1. 1931) vizsgálja a kozolec nevű széna- és egyéb takarmányszárító épület típusait és elterjedését.

b. *Díszítőművészet.* A felsőkrajnai háznak, bútorzatának, szerszámainak, berendezésének leírásával inkább gyakorlati céllal *Albert Sič* gazdagította az irodalmat (Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem, Ljubljana, 1924., Narodni okraski na orodju in pohištvu, Lj., 1923). A parasztszekrényeket *Franc Kos* tanulmányozta (Slovenska kmečka skrinja, E. XV.). A méhesek festett deszkalapjaival *Stanko Vurnik* foglalkozik, holland és német hatásokat állapítva meg rajtuk (Slovenske

panjske končnice, E. III, 157—178). A húsvéti tojások és bundák díszítéseiről *Albert Sič* írt (Okraski na pirhih in kozuhih, Lj., 1922).

c *Népviselet*. A népviselet tanulmányozását *Albert Sič* kezdeményezte. Első rövid leírásának (Slovenske narodne noše, Lj., 1919) bővített és illusztrált új kiadása (Slovenske narodne noše, Lj., 1927) az egyetlen összefoglaló, az egész szlovén területre vonatkozó népviselet-leírás. Sajnos a szerzőt nem annyira néprajzi mint inkább gyakorlati célok vezették: meg akart felelni arra a kérdésre, hogy milyen eredeti népviseletben lehet a körmeneteken és más ünnepi alkalmakon megjeleníteni. *Sič* írt a himzésekről és aplikációs munkákról is (Slovenske vezenine in aplikacije).

Franc Kotnik rövidebb népszerű leírásokat közölt a Meža-völgyi és különböző stájer népviseletről (Naš dom, Maribor, 1926, 1927).

A karintiai népviseletet *Mia Brejčeva* vizsgálta (Slovenske noše na Koroškem, E. V—VI, 1—30). Ezt a népviseletet *Josip Šašelj* írta le egy tájszólás gyűjteményében (Narodno blago iz Roža, AZN. II, 53—55). A kočevjei népviseletet *Saša Šantel* írta le (O izvoru kočevske narodne noše, Kočevski zbornik, 335—347.).

A muravidéki szövést, himzést és magyar kapcsolatait *Miroslav Kokolj* tanulmányozta (Znaki prekmurskega tkaničanja, ČZN. XXVII, 197—205), a muravidéki lenmunkát és népviseletet pedig *Vilko Novak* (Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini, ČZN. XXXI, 34—38). — A vászonkészítést Alsókrainában *Anton Mrkun* ismertette (Platnarstvo v Dobrépoljski dolini, E. XIII).

d. *Gazdálkodás*. A néprajznak ezzel a részével a legkevesebbet foglalkozott a szlovén néprajzkutatás mind a múltban, mind az utóbbi években. A Dráva-vidéki halászatot *Ljudevit Pivko* írta le (Ribištvo v Dravi in njenih vodah, ČZN. XXX, 157—166). A karintiai hegyvidéki pásztorkodást emberföldrajzi tanulmányában *Svetozar Ilešič* (Planine ob dolenji Zilji, Geografski Vestnik VII, 120—198), a felsőkrainai pásztorkodást pedig *Vilko Novak* tanulmányozta (Ovčarstvo pod Stolom in v Planici, E. XV, 89—95). A gazdálkodás gazdasági és szociológiai oldalát tárgyalja *Vinko Möderndorfer* (Slovenska vas na Dolenjskem, Lj., 1938). Az ősszláv és középkori szlovéniai fazekasmesterséget inkább régészeti szempontból tanulmányozta *Rajko Ložar* (Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji, Glasnik Muzejskega Društva, 1939, 180—225), a régi Gornjegrad-vidéki fazekasmesterséget pedig *Franjo Baš* (Doneski k zgodovini Gornjegrajskega III. Zadrecki lončarji, ČZN. XXXIII, 129—146). *Fr. Baš* ismerteti a Dráva-vidéki földek öztözését (Izgoni na Dravskem polju, ČZN. XXXII, 325—340) és a szélmalomokat (Vetrenjače u Sloveniji, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, III, 66—76).

Igen kevés a táplálkozással foglalkozó dolgozatok száma. Legtöbbször a népszokásokkal kapcsolatban esik róla szó. Külön monográfiát írtak a „kis kenyér“-ről (mézeskalácsokról) *Boris Orel* (Od kruha do „malega kruhka“, E. X—XI, 198—219) és *Rajko Ložar* („Mali kruhek“ v Škofji Loki in okolici, E. X—XI, 245—253). *Franc Kotnik* egy karintiai karácsonyi bőjti ételt ismertet (Kolacija, ČZN. XXXIV, 189—193). Az alsókrainai népi táplálkozásról közöl adatokat *Anton Mrkun* (Narodopisno blago iz Dobrépoljske doline, E. VII, 31—34). Értékes

anyagot fejteget a népszokásokkal kapcsolatban, bár elsősorban biológiai szempontból, *Vinko Möderndorfer* (Slovenska vas na Dolenjskem). A szlovén és szerb-horvát tejtermelés műszavairól *Ivan Koštial* írt tanulmányt (O slovenski in srbskohrvatski ljudski mlekarški terminologiji, E. XIII).

Különböző iparokról, továbbá a méhészetről és vadászatról szakés napilapokban jelentek meg kisebb-nagyobb cikkek. Ezeknek feldolgozása azonban csak egy részletes néprajzi bibliográfia keretében lesz lehetséges.

4. Szellemi néprajz.

a. *Népszokások.* A népszokásokkal elég bőven foglalkozik a szlovén néprajz. A cikkek java része ugyan csak anyagközlés és leírás, de éppen az utolsó évtizedben egyre több komoly tanulmány is akad. A családi életre vonatkozó szokások közül legtöbbit a lakodalommal foglalkoztak. A horvát területtel szomszédos Bela Krajnaban a születéssel, lakodalommal és halállal kapcsolatos szokásokról és hiedelmekről a fiatalon elhunyt, egyetlen szakképzettséggel bíró szlovén néprajzos (a zágrábi *M. Gavazzi* tanítványa) *Lojze Golobič* írt részletes tanulmányt (Rojstvo, svatba, smrt, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena, XVIII, sv. 2., 193—215). A lakodalmi szokások apotropeikus elemeiről értekezik *Vilko Novak* (Apotropejske prvine v slovenskih ženitovanjskih običajih, E. XIV, 46—52). Előzetes beszámolóknak szánt terjedelmes tanulmányában foglalkozik *Boris Orel* a „nakolenčič“-csal (a menyasszony térdén ülő gyermekkel) és a „bosman“-nal (lakodalmi kaláccsal) kapcsolatos varázsmítoszzal (Čarodejni obred in mit nakolenčiča ter bosmana v slovenskih ženitovanjskih običajih, E. XIV, 74—95; XV, 25—62). *France Marolt*, a legkiválóbb élő népzene kutató, különösen zenei, de etnológiai szempontból is eléggé behatóan tanulmányozta a karintiai Zilja-völgyi lakodalmi szokásokat (Tri obredja iz Zilje, Lj., 1935, 48. l.). A legjobb anyagközlések egyike *Boris Orel*nek a dráva-menti lakodalmi szokásokról szóló leírása (Ženitovanjski običaji na Dravskem polju niže Ptuja, E. XIV, 96—110); továbbá *Vilko Novak*nak a muravidéki lakodalomról szóló ismertetése (Mladika, XVI, 66—67). A karintiai lakodalmi szokásokat *Blaž Mavrel* írja le Koroški ženitovanjski običaji in nove camarske pesmi (Celje, 1938, 55 l.) c. könyvecskéjében. *Josip Šašelj* karintiai népszokásokat ismertető néprajzi leírásában (Narodno blago iz Roža, AZN. II, 42—66).

Az ünnepkörök hagyományairól legtöbbit a karácsonyi és évvégi szokásokkal kapcsolatban írtak. *Franc Kotnik* a Szt. Márton kultuszról (Martinov nasad, ČZN. 1924) és a „kolacija“ nevű karácsonyi ételről értekezik (Kolacija, ČZN. XXXIV, 189—193), továbbá a Ptuj-környéki karácsonyi szokásokról (Naš dom, 1928). A muravidéki karácsonyi szokásokat *Vilko Novak* ismertette (Božič v Slovenski krajini, Slovenec, 1931, 292; Božični običaji ob Muri, Mladika, 1936, 26—27). *Möderndorfer* és *Šašelj* i. m.-ban is található népszokásokra vonatkozó anyag.

Vurnik zenekutatásának a hagyományait buzgón folytatja *France Marolt*, aki a ljubljanoi Glasbena Maticánál egy Folklor-Intézetet (Folklorni Institut) szervezett, amelynek a feladata a szlovén népzene rendszeres kutatása, a kutatás főeredménye pedig: a szlovén népdalok végleges szöveg és dallamkiadása lenne. Erre a célra azonban több

előtanulmány szükséges az eddigi gyűjtések és kutatások kiegészítésére. Marolt meg is indított *Slovenske narodoslovne študije* címen egy kiadványsorozatot, amelynek első két kötetét maga írta. Az első kötet *Tri obredja iz Zilje* (Lj., 1935, 48. l.) címen három karintiai Zilja-völgyi népszokásról szól. Pontos leírja a szokást, megrögzíti a kísérő dal-lamokat és fényképanyaggal is szemlélteti az előadását. Az első „štehvanje” nevű szokás, — a tavaszi újjászületés ünnepe — egy ősi mítikus fakultusznak a maradványa (a lovagló ifjak földbe vert fatörzsről igyekeznek leütni egy edényt); a régi venetektől, az orosz kozákoktól és Sziléziából is tudomásunk van róla. A másik szokás („magas tánc a hársfa alatt”) is lényegében egy szent fa kultuszának a maradványa. A harmadik szokás a ziljai lakodalom, amely hat ritusból áll.

A sorozat második kötete *Tri obredja iz Bele krajine* (Lj., 1936, 96. l.), amelyben a szerző a Zeleni Jurij (Zöld Gyuri) nevű tavaszi szokást, a metlikai körtáncot (metliško kolo), öt rituális játékot és a črnoljei hídtáncot (kolo-most) ismerteti pontos leírásban, a dalok szövegének és dallamának közlésével. A hozzácsatolt tanulmányban Boris Orel a híd-mítossszal foglalkozva összehasonlítja azt a szlovénoknál és más európai népeknél előforduló hasonló játékokkal.

A szentjánosnapi virágszentelésről és a szentjánosnapi virágok varázserejéről a Dráva mentén Franc Kotnik írt (Blagoslov zelišč na kres in čar kresnic, E. XV, 1—25). A néphagyományok ünnepi bemutatásának és rendezésének jelentőségéről értekezett és az első nagyobb szlovén ilyen ünnepélyt részletesen leírta, felvételek kíséretében Boris Orel (Dva folklorna festivala, E. XIII, 149—165).

Az ősi népi jogszokásokat Josip Žontar (Slovenske pravne starine, Mladika, XXI) és Stanko Kociper (Pravne starine iz ormoškega okraja, ČZN. XXXV, 50—59) gyűjtötték és tanulmányozták. A régi népi bíróságokkal és jogszokásokkal jogi szempontból számos szlovén és idegennyelvű tanulmányában Metod Dolenc foglalkozott (összefoglalóan a Pravna zgodovina slovenskega ozemlja, Lj., 1935, 569. l. c. munkájában).

A népi orvoslásra vonatkozó anyagot Pavel Košir és Vinko Möderndorfer gyűjtöttek Karintiában (Ljudska medicina med koroškimi Slovenci, ČZN. XXI és a XXII. évf. melléklete és külön, Maribor, 1926. Košir: Ljudska medicina na Koroškem, ČZN. XVII, 20—32., XVIII, 29—32). Alsókrainában Anton Mrkun végzett gyűjtést (Ljudska medicina na Dolenjskem, E. X—XI). A „keresztül húzás, menés vagy mászás” gyógyító és varázserejét a szlovén néphitben Franc Kotnik ismertette (Škoz potegniti, škoz vleči, škoz iti ali lesti — kot zdravilno in čarovno sredstvo, ČZN. XXXII, 294—299).

b. *Népköltészet. Tanulmányok.* Az egykori osztrák népköltészet-gyűjtő bizottságnak szlovén területen végzett gyűjtési munkájáról Matija Murko számolt be részletesen (Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, E. III, 5—54). Megállapításait Josip Tomišek egészítette ki (Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov, ČZN. XXXII, 308—320). Matija Murko a szlovén népdalra vonatkozó történelmi adatokat is összegyűjtötte (Zgodovinski podatki o slovenski narodni pesmi, ČZN. XXXII, 300—307), s ugyanakkor a szerb-horvát népköltészet terén is derekas kutató munkát végzett. A szlovén katona

dalok hátterére *Gregor Čremošnik* világít rá (Naša vojaška narodna pesem, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XX, 345—354). *Alojzij Res* a romantika korszakának népköltészet elméletéről, ennek lényegéről és eredetéről ír (Pot do romantiškega pojmovanja narodne pesmi, Dom in svet, 1923, 118—119, 153—154, Narodna pesem, Dom in svet, 1924, 28—32, 207—213).

A Lepa Vida-ról szóló híres ballada eredetét, fejlődését és idegen kapcsolatait rendkívül széleskörű tanulmányaiban *Ivan Grafenauer* kutatta (Slovenska narodna balada o Lepi Vidi, Dom in svet, 1937—38, 230—237, Novi doneski k zgodovini narodne balade o Lepi Vidi, Dom in svet, 1942, 130 skk). A róla írt könyve egyedülálló a szlovén néprajzi kutatásokban (Lepa Vida, Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi, Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1943. 399. l., ismertetését l. Ethn 1944. 47. l.) *Grafenauer* más régi szlovén legendákat és népdalokat is tanulmányozott cikkeiben (Dom in svet, 1939).

A tengermelléki vidékekre vonatkozóan *Milko Ukmarnak* vannak hasonló tárgyú cikkei (Nove smeri v raziskavanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida, Dom in svet, 1940, 405—412, Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah, Dom in svet, 1940, 37, 111).

France Marolt a legkorszerűbb módszerrel és nagy tudással elemezte az alsókrainai kočevjei (Gottschee) német nyelvsziget népköltészetének szlovén átvételeit (Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi, Kočevski zbornik, Lj., 1939, 275—320).

A régi varázslások szövegeit *Ivan Grafenauer* tanulmányozta (Najstarejši slovenski zagovori, ČZN. XXXII, 275—293). Ugyan ő tanulmányozta egy régi szlovén szótárnak a közmondásgyűjteményét is (Gutsmanov besednjak in njegova zbirka pregovorov, rekov in prilik, ČZN. XXX, 1—29).

A mitológiai hagyományokat újabb kutatások felhasználásával *Josip Mal* dolgozta fel hosszabb tanulmányában (Slovenske mitološke starine, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XXI, 1—37).

Ethnológiai szempontból a népköltészetéről szóló tanulmányok közül a legszínvonalasabb és ethnológiai szempontból is a legértékesebb *Ivan Grafenauer* tanulmánya a szlovének ősi mondáiról (előzetes közleményként: Prakulturne bajke pri Slovencih, E. XIV, 2—46). A művelődéstörténeti ethnológia módszereinek és legfőbb képviselőinek munkássága alapján arra az eredményre jutott a szerző, hogy a szlovén néphagyományban két ősi műveltség mondáinak a töredéke maradt fenn: 1. az egyik monda arról szól, hogy az ember az Isten homlokáról lepergett verejtékcseppből teremtdött; ennek a mondának az első fogalmazását a szlovének őseinek egy arktikus műveltséggel rendelkező néptől kellett kapniok; 2. a másik monda szerint a szárazföld egy homokszemből nőtt ki, amely a tengerbe merülő Istennek a körme alatt maradt; ennek a mondának az őset valószínű, hogy — legalább részben — már egy olyan néptől kapták, amely az ősi arktikus gazdálkodásról áttért a rénszarvastenyésztésre. A homokszemotívumról szóló mondának azonban olyan elemei is vannak, amelyek a nomád-pásztor-műveltségből kerültek az őszlovénekhez.

Népköltési gyűjtemények. Ezen a téren az utolsó két évtized nem sok új és jelentős kiadvánnyal dicsekedhetik; a különböző lapokban azonban sok anyag látott napvilágot.

Az önálló kiadványok között elsősorban a *Karel Štrekelj* hagyatékából kiadott Slovenske narodne pesmi c. népdalgyűjtemény utolsó füzete említendő (1923). A szerkesztője, *Joža Glonar*, hosszabb bevezetéssel látta el a nagy vállalatot lezáró füzetet. Ugyancsak *Glonar* a szlovén népballadáknak és románcoknak *Stare žalostne* (Lj., 1939) címen megjelentette miniatürkiadását.

A prózai néphagyományból kiemelendő a szlovén regéknek és népmeséknek első tudományos kiadása *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva* (Celje, 1930) címen. Szerkesztője, *Jakob Kelemina* a könyvhöz írt bevezetésben az első rendszeres szlovén mitológiát adta a közönség kezébe. Egy másik, tudományos módszerrel kiadott gyűjtemény *Franc Kotnik* könyve, amely a karintiai népmesék első kötetét tartalmazza (*Storije I. Koroške narodne pripovedke in pravljice*, Prevalje, 1924). Na *Gorenščem je fletno* (Lj., 1928) c. könyvében meséket, mondákat és népszokásokat gyűjtött össze *Manica Komanova*. Muravidéki népmeséket *Kontler* és *Kompoljski* adtak ki (*Narodne pravljice iz Prekmurja*, I. Maribor, 1923; II. 1928).

A szlovén közmondások és szólások első jelentős gyűjteménye *Franc Kocbek* és *Ivan Šašelj* szerkesztésében jelent meg (*Slovenski pregovori, prilike in reki*, Celje, 1934). *Šašelj* plébános a legkülönbözőbb lapokban éveken át közölt tárgycsoportok szerint rendezett közmondásokat.

A lapokban közzé tett népköltési anyagból az első helyen említendő *Vinko Möderndorfer* gyűjteménye (*Slovensko narodno blago*, Mladika, 1927), amelyben a különböző gyűjtők beküldött mese- és mondaanyagát motívumok szerint rendszerezte.

Sok népköltési anyagot tartalmaz *Josip Šašelj* karintiai közlése (*Narodno blago iz Roža*, AZN. II, 4–42). A muravidéki szlovén nyelvjárásban közölt anyag *Novak* bibliográfiáiban van összefoglalva.

Német folkloristák is közöltek szlovén népköltési anyagot német nyelven, pl. *Georg Graber* és mások.

Népzene. A szlovén népzeneről értekeznek szerb-horvát nyelven *Josip Mantuani* (*Slovenačka narodna muzika u staro doba*, Narodna Enciklopedija SHS, 1(86–89). Részletesen foglalkozott a népzennel *Stanko Vurnik* két tanulmányában; az elsőben megkísérelte a szlovén népzene jellemzését, megállapítván a zene alpesi, keleti és földközítengeri típusát (*O stilu slovenske ljudske glasbe*, Dom in svet XLIII). A másodikban részletesen feldolgozta *Bela krajina* népi zenéjét (*Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem*, E. IV, 165–186).

Josip Mantuani ismertette szerb-horvát nyelven a szlovén népművészetet is (*O slovenačkoj pučkoj umjetnosti*, Nova Evropa, 1924, 205 k., *Slovenačka narodna umjetnost*, Narodna Enciklopedija SHS 975) és értékes birálatokat írt *Sič* néprajzi műveiről (*Dom in svet*).

Vegyes tárgyú munkák. A szlovén növénynevek legbővebb gyűjteményét *Janko Barlè* adta ki horvát nyelven (*Prinosi slovenskim nazivima bilja*, Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb, XXX, 1). Nemcsak a növények nevét sorolja fel, hanem feljegyzi és összegyűjti a velük kapcsolatos babonákat, meséket, hiedelmeket is.

Család-, ragadvány- és dülőneveket gyűjtöttek és magyarítottak *Fran Mišič* (Ledinska im hišna imena okoli Luč, ČZN. XXXV, 40–49) és *Josip Mravljak*, aki a Vuzenica-vidéki parasztlak családneveiről közöl adatokat urbáriumokból és levéltári jegyzetekből (Vulgarna imena kmetij v vuzeniškem okolišu, ČZN. XXXII. 321–324).

Fontos a *Valvasor* Ehre des Herzogthums Krain c. művéből szlovén fordításban kiadott szemelvénygyűjteménynek első kötete, amely a mai olvasónak is hozzáférhetővé teszi az első szlovén néprajzi munka legjobb részeit (Valvazorjevo berilo I. Izbral in prevel Mirko Rupel, Lj., 1936, 311. l.).

A *szlovén néprajz mai helyzete*. A fenti részletes ismertetésből kitűnik, hogy a szlovén néprajzi kutatások mind a múltban, mind az utolsó két évtizedben csak igen csekély mértékben folytak tervszerűen. Az utolsó évtizedekben is csak a Néprajzi Múzeumban végeztek tervszerűen irányított munkát. Nagyobb, irányított munkaközösséget is csak *Stanko Vurnik* szervezett meg a szlovén hiedelmekre vonatkozó kérdőívek szétküldésével.

De kitűnik az elmondottakból az is, hogy a néprajznak szinte minden ágában történtek legalább értékes kezdeményezések. A szlovén néprajz első feladata jelenleg: megállapítani és számbavenni a *Valvasor* óta összegyűjtött anyagot és rendezni az eredményeket. Ezzel párhuzamosan sürgős a teljes bibliográfia összeállítása is. Ezekből majd nyilvánvalók lesznek a további teendők a néprajzi kutatás terén. Azonban már most is meg lehet állapítani, hogy a tárgyi néprajz terén csak a ház- és népviseletkutatás hozott már eddig is kielégítő eredményt; a szellemi néprajzban pedig elsősorban a hiedelmek és némely népszokás teljes felderítése s a népdalok kiadása sürgős feladata a szlovén néprajznak. Elsősorban azonban a néprajz minden ágában a minél tevékenyebb és eredményesebb anyaggyűjtés a legfontosabb és legsürgősebb. Mivel nem túlnagy területről van szó, egy jól szervezett intézmény ezt a feladatot elég rövid idő alatt elvégezhetné s ezáltal könnyen és hamarosan megteremthetné a rendszeres további kutatások és a szintetikus összegező munka feltételeit.

Ha a második világháború nem tört volna ki, ezt a munkát már végezné is a Szlovén Néprajzi Társaság, amelynek megalakítása már elő volt készítve és pontos munkaterve is kész volt. Az idén már munkába lépnének a szlovén egyetemen néprajzi szakképzettséget szerzett első tanítványok. Az új vezetés alá került ljubljanoi Néprajzi Múzeum is friss erővel láthatott volna a gazdag munkaterv megvalósításához. A háborús viszonyok következtében azonban minden csak terv maradt s a megjelentetési lehetőségek is a legminimálisabbra zsugorodtak. A viszonyok javultával azonban kétségtelenül megindul egy lendületes gyűjtő- és kutatómunka, amely egy évtized alatt a szlovén néprajzi tudományt is a többi nemzeti tudomány színvonalára fogja emelni. És ez nemcsak a szlovénség számára lesz örvendetes és kívánatos, hanem nemzetközi szempontból is, mert gazdag és felbecsülhetetlen értékű összehasonlító anyagot fog nyújtani elsősorban a szomszéd népek néprajzi tudománya számára.

A magyar néprajztudomány is lépten-nyomon a népi élet és kultúr hagyományok számtalan vonalán szláv kölcsönzések vagy köl-

csönösségek rejtélyeibe ütközik. Ezeknek a rejtélyeknek megnyugtató kibogozása csak úgy lehetséges, ha részletesen ismerjük a szomszédos népi kultúrákat s kutatásainkat és megállapításainkat nem a véletlen esetlegességeire, hanem a legszélesebb körű tárgy- és összehasonlító anyagismeret komoly és megbízható alapjaira építjük. Ennek végső eredményeképpen aztán majd egy új világ nyílik meg szemünk előtt, amely új világ az eredeti és kölcsönzött népi művelődési javak teljes feltárása nyomán nemcsak a kölcsönös megismerést, hanem a kölcsönös megbecsülést is megteremti, s a szomszédok boldogabb és biztonságosabb együttélését fogja — egy magasabb rendű új kultúra javára — szolgálni.

Novák Vilmos.

Les recherches ethnologiques slovènes depuis 1920.

L'auteur récapitule les résultats et points de vue, qui caractérisent l'ethnologie slovène des vingt dernières années. Il décrit aussi les collections et les musées ethnologiques et esquisse en grandes lignes l'enseignement à l'université et les questions traitées par les revues scientifiques. (À l'université de Ljubljana c'était M. L. Ehrlich, l'élève éminent de M. W. Schmidt, qui enseignait jusque 1942 la science des religions comparatives, depuis 1940 M. N. Zupančič y est professeur d'ethnologie et d'ethnographie.) L'auteur traite les bibliographies les plus importantes et les résultats des recherches concernant l'ethnologie universelle, l'architecture, les costumes nationaux, les diverses coutumes populaires, la poésie et la musique populaires etc. Les Slovènes ont fondé aussi un institut de folklore.

Mindenekelőtt nekünk magyaroknak fölöttébb üdvös, egyrészt a velünk egy monarchia kötelékében élő különféle népfajoknak egyediségével részletesen megismerkedni; másrészt a kerek földnek mind a nálunknál nagyobb, előrehaladottabb, mind a kisebb és elmaradottabb nemzetei világába bepillantani. Ez tanít meg bennünket saját érdekünknek helyes megbecsülésére, feltár előttünk sok reánk váró feladatot s megszüntet sok előítéletet. Ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke: az az etnografia általános elterjedésének a munkája lesz.

Jókai Mór üdvözlő beszéde. *Ethnographia*, I. 1890. 8. l.

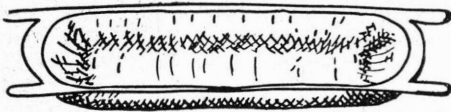
Nagy szolgálatot fog tenni nemzetünknek a magyar népismeitársulat, ha azt az aranyhidat megépíti, amelyen keresztül a rosszul értesült vélemények a jobban értesült helyes tudattal kicserélik egymást.

Jókai Mór üdvözlő beszéde. *Ethnographia*, I. 1890. 8. l.

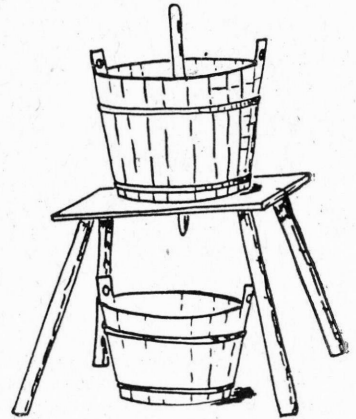
ADATOK A SZÉKELY NÉPI ITALOK ISMERETÉHEZ.

A népi ételek és italok gazdag változatosságát eddig még nem ismerjük elég részletesen. De ha valamennyit tudunk is az ételekről, az italokról annál kevesebbet. Különösen így van ez a Székelyföld italaival kapcsolatban, melynek legjellegzetesebbjeit: *szaladsert*, *répasert*, *almaecetet* és *csügört* ismertetem ebben a kis dolgozatban.¹

A pálinka, de különösen a bor élvezete aránylag újabb keletű a Székelyföldön, amint azt az Erdővidék híres történetírójának, *Benkő József*nek, egyik feljegyzése is bizonyítja: „*Nem vólt akkor ilyen bőv pálinka, mint most: A Torban Sernél egyebet nem ittál volna.*”² A népi italok azonban kezdenek lassan kiszorulni, s egyiküket-másikukat már csak az öregebb emberek ismerik és készítik.

1. kép. Teknő a szalad-ser készítésére használt gabonafélék összekeveréséhez.
Maksa, Háromszék m.

2. kép. A szalad-ser készítéséhez használt csebek. Maksa, Háromszék m.

Szaladser. A magyarságnak már a legrégebbi időben is többféle söre volt. Így *Calepinus* szótára: *buza-*, *árpa-*, *méh-*, *méz-* és *szalad-sert* említ, melyeknek bizonyára más és más volt az elkészítési módjuk és az összetételük.

Közelebbre menve, *Bogáts Dénes* munkájában³ a következő sörfajták fordulnak elő: *korcsma-*, *méh-*, *német-*, *szalad-ser*, melyeket Háromszéken általánosan ismertek és fogyasztottak. Ebből több tanulságot szűrhetünk le. Először is azt, hogy a *répa-ser* még nem szerepel seholsem, másrészt a *szalad-* és a *méh-sert*től elkülönítik a *német* és a *korcsma-sert*, ami viszont azt bizonyítja, hogy a székely és a német ser elkészítése között különbség lehetett.

A szalad és a szalad-ser a régi írásokban nagyon sokat szerepel, különösen az egyházi jegyzőkönyvekben, mert a pap fizetésébe ez is beletartozott. „*2 kalongya zab és szaladért (!)* (t. i. a pap fizetése), *hogy az is legyen mit*

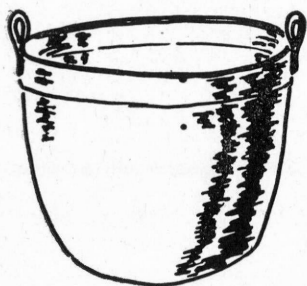
¹ Előtanulmány a székely táplálkozásról szóló nagyobb munkámhoz.

² *Benkő József*: *Filius Posthumus* 164–5. Az erdővidéki ref. egyházmegye irattára a Székely Nemzeti Múzeumban. Kézírtos munka.

³ *Bogáts Dénes*: Háromszéki oklevél-szójegyzék. Erdélyi Tudományos Füzetek, 127. szám, 126. l.

iggyék.⁴ Ezekből az adatokból azt is egész részletesen meg lehet állapítani, hogyan is készült ez a ser-fajta. „A falunak közönséges vagy aszaló háza volt, holott a szaladott készítették.”⁵ Sepsiszentgyörgy városának a múlt században még két szalad-aszalója is volt, az egyik a Debren kapujánál, a másik Szermerja felé. „Az emlékezetben forgó Szaladaszalónak torkát és köveit látta.”⁶ A tüzet később leöntötték, hogy az aszalást be tudják fejezni, s levették a szaladot.⁷ A már megaszalt gabonát megőrölték s így keletkezett a szalad-liszt: 1678; 10 May in anno 1678 Küldöttem Szalad lisztet.⁸ A serfőző üst rézből volt. Az eklézsiák tartottak ilyen serfőző üstöket s azokat jó fizetség ellenében más falukra is odaadták.⁹ Külön serfőző kádak is voltak, melyekben csak sert főztek. Bogáts már többször idézett munkájában a serfőző veremről is megemlékezik, de ennek nem sikerült nyomára akadnom. A sert korcsomárolták és gyakran meg is részegültek rajta.¹⁰

Ha figyelemmel kísérjük ezeket a történeti adatokat, akkor azt látjuk, hogy a ser-készítés egészen a mai napig nem sokat változott. Legfeljebb a ser-élesztő¹¹ helyett ma már közönséges bolti-élesztőt használnak. Eltűntek az aszaló házak, mert már nincs olyan nagy mennyiségű szaladra szükség, mint

3. kép. Vízforraló üst. Maksa, Háromszék m.

4. kép. Almatörő vályú. Maksa, Háromszék m.

egy évszázaddal ezelőtt s az a kevés a kemencében is megaszalódik. Ma már inkább isszák a kocsmai sert és a pálinkát.

A szalad-ser készítését Moksán Háromszék megyében gyűjtöttem össze, ugyaninnen való a szerszámanyag is.

A szalad-sert nyárban és télen egyaránt készítik, de leginkább disznótorra, ünnepekre és lakodalomra csinálják meg. Az elkészítése az asszonyok munkája, de néha az emberek is segítenek a nehezebb munka elvégzésében.

Szép tiszta töröbúzáit, búzáit és árpát egyenlő arányban kimérnek és összekeverik őket. Az összekevert gabonát teknőbe teszik (1. kép) és szerre letörlik egy vizes ruhával, hogy ezzel minden port és piszkot eltávolítsanak belőle. Aztán az egészet lenge (langyos) vízben megfuttatják, megvizítik (megnedvesítik). Olyan tiszta zsákot vesznek elő, melyben csak gabonát szoktak tartani és a vizes elegyített gabonát ebbe beleteszik. Ezután felviszik a zsákot a pad-

⁴ Nagybacon, Benkő József: i. m. 166.

⁵ Nagybacon, Benkő József: i. m. 164–5.

⁶ Bogáts Dénes: i. m. 129. 1750.

⁷ U. o. 129. 1617.

⁸ U. o. 129.

⁹ Benkő József: i. m. 164–5.

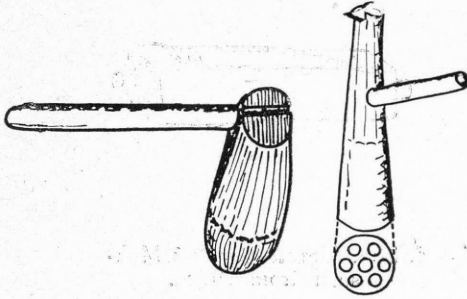
¹⁰ U. o. 165.

¹¹ Bogáts Dénes: i. m. 126.

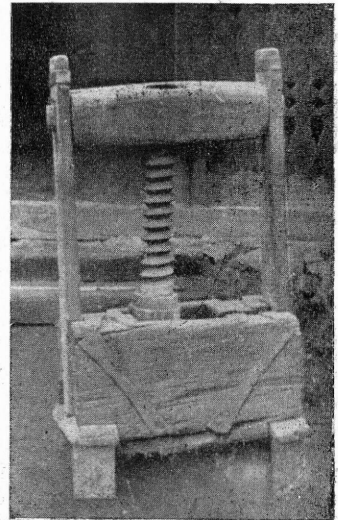
lásra, ahol a gabona kicsirázik. Mikor már elég nagy a *cira*, kiveszik a zsákból és kenyér sütés után beteszik a kemencébe, de nagyon kell vigyázni, hogy a kemence ne hogy forró legyen, csak olyan *lengécske*. Először vizes szalmával felmossák a kemence alját, azután, mikor a víz már megszáradt, vékony rétegben beleterítik a *szaladot*. A kemencében hamar megszalódik a gabona, s a leszáradt *cira* adja meg az egésznek az édes ízét. Kihúzzák a kemencéből a megszáradt *szaladot*, s vagy a malomban vagy *kézi őrlővel* otthon megőrlik s így nyerik a *szalad lisztet*.

Tiszta *csebet* vesznek elő melyben mindig csak sert szoktak készíteni. Ennek alját egész vékonyan kifújják s a lyukba egy olyan hegyes fát tesznek, mint amilyen az orsónak a hegye. Közben árpaszalmát tisztára mosnak, s azt az aljára terítik a *csebernek* (2. kép), hogy ezen keresztül szűrődjék le a lé, s a *szalad* a *cseberben* maradjon. Nagy *rézüstben* ez idő alatt (3. kép) már forrásig melegszik a víz, s mikor az legjavába fő, ráöntik a *szaladra*. Fontos,

5. kép. Almatörő kalapácsok.

Maksa, Háromszék m.

6. kép. Gyümölcs sajtó.

Sepsiszentgyörgy, Háromszék m.

hogy egyszerre történjék a ráöntés, mert különben a *szalad* odafő a *cseber* oldalához. Két-három *vereshagymának* a külső *veres* héját lehántják, ezt is beleteszik a vízbe, ez adja meg a *ser* szép tiszta sárga színét. De, hogy a színe még szebb legyen, *kenyérhaját* is szoktak beletenni. A maroknyi *komlót* is ilyenkor dobják bele, ettől lesz a *ser* kesernyős ízű. A folyadék tetejét, most újra tisztára mosott árpaszalmával hintik be, hogy ne hűljön ki olyan hamar. Állani hagyják az egészet, amíg a víz jól át nem járta a *szaladot*. E közben élesztőt is tesznek bele, hogy az erjedési folyamat is meginduljon. A *csebet* ilyenkor egy négylábú állványra teszik fel (2. kép), alá pedig egy másik tiszta *csebet* tesznek. Megengedik a hegyes botot, hogy a *ser* lassan *csoronkáljon* lefele. A kész *sert* vagy benne hagyják a *cseberben*, vagy üvegekbe teszik el, de vigyázni kell rá nagyon, mert ha sokáig áll, könnyen kilövi az üveg dugóját. Színe szép, aranyásárga, átlátszó, íze kellemes.

Valamikor általánosan készítették, de a *financok* erősen üldözték s nagyon súlyosan megbüntették, akit készítésén rajtakaptak. Ma szintén nem sza-

bad készíteni. Nagyon ritkán készül csak dugva, akkor is inkább az öregek készítik, akik a szalad-ser jó ízét nem tudják elfelejteni.

2. Répa-ser. Tulajdonképpen a szalad-ser egy változatának tekinthető: s a szalad-ser utódja, amikor annak készítéséről a sok ellenőrzés és vizsgálat miatt kezdtek leszokni.

A cukorrépat elteszik télire. Nyolc-tíz kilónyit vesznek egy-egy alkalommal elő. Legalább egy léből gondosan megmossák, majd meghámozzák és a rossz részeket kivágják belőle. Hosszú darabokra vágják, vagy újabban megreszelik, s ezt újra két-három léből megmossák. Egy nagy *vasfazékba* felteszik és vizet öntenek rá és felfőzik. Az első levit egy kisebb fazékba lemerik róla. A kifőzött anyaghoz pedig újra tesznek egy kevés reszelt répat. A második lé azonban már korán sem olyan édes, mint az első. A két szirupot összekeverik és addig főzik, amíg a víz nagy részét el nem fővi és egészen nyúlóssá nem lesz. Ekkor *töröbúzát* és *árpát* tesznek bele szemesen, körülbelül egyenlő mennyiségben s 10 literre egy-egy kilónyit számítva. Vizet öntenek rá s az egészet még egyszer felfőzik. Az így nyert folyadékot egy tiszta edénybe leszűrjük és tíz literenként 2 dkg. élesztőt tesznek bele, ez szétmegy a folyadékban és megindul az erjedési folyamat. Legtöbbször tálban lefedve hagyják s csak akkor merítenek belőle, ha szükség van rá, néha azonban leszűrjük üvegebe is. Teljes elkészüléséhez 24 óra szükséges. Kevésbé répa-ízű, de a szalad-sernek sokkal tisztább az íze. Színe sárgás.

Ilyen répa-sert leginkább télen a torra, névnapra, vagy ünnepre készítenek. A cukorrépa termelést a XIX. század első felében honosították meg, tehát ennél a répa-ser készítése sem régibb. Elkészítése kizárólag az asszonyok munkája.

3. Almaecet. Ez tulajdonképpen ecetnek készül, de amíg meg nem savanyodik nagyon jóízű ital is. Az almát meghámozzák, azután darabokra vágják, de gondosan vigyáznak arra, hogy romlott rész ne maradjon benne, mert az könnyen elrontja az egészet. A felvágott almát kétszer is lemosják, hogy por vagy piszok ne kerüljön bele. Ezután még apróbb darabokra vágják vagy újabban megreszelik és egy cseberben vizet öntenek rá. Itt néhány napig hagyják. Kisebb hordóba szűrjük le a levit, ahol az megerjed. Az erjedés rendszert egy-két hónapig tart. Ezután üvegekbe szokták lehúzni. Egy évben 20-30 litert is szoktak egy háznál készíteni. Az üvegeket jó erősen ledugaszolják. A benne maradt almarost leülepedik az aljára, itt sötétbarna színű, felül azonban szép tiszta átlátszó sárga. Ezután kb. két évet érik az alma-ecet s csak azután lehet használni. Egy pár hónapig azonban mint ital is élvezhető, amíg nincs nagyon megsavanyodva. Cukrot tesznek bele és felforraltják. Így íze egy kicsit savanykás kellemes íz; téli esték kedvenc csemegéje.¹²

Csüggör. Magának a szónak rendkívül sok változata van, melyet az Etymologiai Szótár sorol fel. Két alakról a csege és csigere szóról megjegyzi a fenti szótár, hogy ezek alig ha lehetnek a csiger szónak egyszerű alakváltozatai. Ha közelebbről megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a fenti két szónak a jelentése nagyjából azonos.

Csege (Alsólendvahegy, Zala m.), akkor keletkezik, ha a törköre vizet öntenek s azt egy kicsit állni hagyják. Mikor már jól beitta a vizet, akkor kipréselik. Ez a folyadék sokkal lassabban forr ki, mint a bor, savanyú ízű és kevés szesz-tartalma van. Általában az olyanok csinálják, akik nem szeretik az erős bort.

Csigere (Sümeprága, Zala m.). Amikor a mustot leszűrték, akkor még vizet öntenek hozzá. A víz természetesen késlelteti a forrást, másrészt a bor erősségét nagyon lerontja. Az íze savanykás. Ezt általában az olyan gazdák szokták készíteni, akik nem annyira a bor minőségét, hanem a mennyiségét nézik.

¹² Viski Károly, Népr. Ért. XXIV., 117. Siklód.

Tordán csiger néven ismeretes az olyan bor, mely a törköre öntött és kisajtolt mustból forr ki. A fenti három adat tehát szőlőből készült italtra vonatkozik.

Van azonban a Székelyföldön egy olyan jellegzetes ital, mely egészen másképpen készül. Ez pedig a csügör. Már a régebbi időben is készítették. 1627: Czúgeoreós hordo egj eoregh; 1695: Csügörös hordo; 1805: két etzetes hordo egyikben Csügör.¹³

A készítését Sepsiszentkirályban írtam le, de egészen hasonlóan készítik Maksán és Gidófalván is.

Amikor a vadalma és a vackor érni kezd, az asszonyok és a gyermekek kimennek az erdőbe és lehetőleg minél többet gyűjtenek össze. Ehhez hozzá teszik még a kertből kikerült hullás almát és körtét is. A tekenyő forma valóba (4. kép) beletesznek egy *kilányit* és azt a csügörtörőbottal összetörlik. A csügörtörőbotnak Sepsiszentkirályban két típusa ismeretes. Az egyiknek a vége (5. kép) egyenesre van levágva és le van simítva, a másikba azonban jó mély lyukak vannak fúrva, számszerint hét (5. kép). Az így összetört gyümölcsöt egy nagy kádba teszik bele és vízzel elegyítik össze. Általában annyi vizet bocsátanak rá, hogy a gyümölcsöt egészen ellepje. Ezután állni hagyják egy pár napig s azután egy csapon mindig annyit eresztenek belőle, amennyire éppen szükség van. Ha már egy hónapig áll ez a lé, forrásnak indul és bor lesz belőle. Rendszerint ősszel szokták csinálni, s sokszor karácsonyig is eláll. Elkészítése az asszonyok munkája. Amint látjuk, a csügör nagyon sok hasonlatosságot mutat az almaecettel.

Régebben nagyobb mennyiségben készült az almából, körtéből a csügör. Így nemcsak csügörtörő bottal verték szét a gyümölcsöt, hanem külön gyümölcsajtó is volt. A 6. képen egy 1808-ból való sajtót látunk, mely a Székely Nemzeti Múzeumban van. Pontos használatára nem sikerült adatokat szerezni, mert hasonló sajtót már nem használnak azokon a vidékeken, ahol eddig megfordultam.

Balassa Iván.

Volkliche Getränke der Székler (Kom. Háromszék).

Die Székler von Háromszék bereiten häuslich heute noch mehrere Biersorten. Besonders wichtig ist das sogenannte *Szalat*-Bier, das noch im XVII. Jahrhundert als Zehentabgabe vorkommt. Dieses Bier wird folgendermassen bereitet: gleiche Mengen von Mais, Weizen und Gerste werden in einem Trog (Abb. 1) mit lauwarmem Wasser zusammengemischt und das durchnässte Getreide in einen Sack geschüttet. Der Sack wird solange am Dachboden aufbewahrt, bis das Getreide zu keimen beginnt. Danach wird das Getreide im Backofen getrocknet und zu Hause mit der Handmühle oder in der Mühle gemahlt. (Im XVII. Jahrhundert gab es in den Székler Dörfern gemeinschaftliche Dörhhäuser, wo das gekeimte Getreide getrocknet wurde.) Das Mehl, — *Szalat* genannt, — wird in einen Eimer (Abb. 2) geschüttet und mit heissem Wasser, das in einem Kupferkessel (Abb. 3) aufgekocht wird, abgebrüht. Vorher gibt man aber in den Eimer Gerstenstroh und in das Wasser, nachdem man schon das *Szalat* abgebrüht hat, die gelbe Schale von Zwiebel und Brotrinde, damit das Bier eine schöne Farbe bekomme. Eine Handvoll Hopfen wirft man noch in das Wasser, damit das Bier einen bitterlichen Geschmack bekomme. Auf die Oberfläche der Flüssigkeit gibt man dann noch gewaschenes, reines Gerstenstroh, damit die Flüssigkeit langsamer abkühle. Dann wird die Flüssigkeit zur Seite gestellt, damit das Wasser das *Szalat* durchdringe. Es wird auch etwas Hefe dazugegeben, damit der Gärungsprozess beginne. Nach längerem Stehen wird das fertige Bier aus dem Eimer in ein darunter gestelltes Gefäss gelassen. Aus dem Eimer wird der spitze Stock (Abb. 2) herausgezogen und dann kann die Flüssigkeit gut herausliessen.

Zum Rübenbier werden zuerst die zerhackten Zuckerrüben in Wasser aufgekocht. In den süßen Saft wird Mais und Gerste geschüttet, dann giesst man Wasser dazu und die Flüssigkeit wird abermals aufgekocht und dann in ein reines Gefäss

¹³ Bogáts Dénes: i. m.

filtriert und zu je 10 lt 2 dkg Hefe dazugegeben. Nach 24 Stunden ist das Bier soweit aufgegoren, dass es geniessbar ist. Das Rübenbier wird gewöhnlich nur im Winter bereitet.

Bei der Bereitung des Apfelessigs werden die zerhackten Äpfel in einem Eimer mit Wasser übergossen und das Ganze einige Tage stehen gelassen. Dann filtriert man den Saft in kleinere Fässer, wo er in 1—2 Monaten fermentiert. Der Saft wird danach in Flaschen gefüllt und nach 1—2 Jahren hat man dann einen ausgezeichneten Apfelessig. Dieser fermentierte und nicht sehr saure Saft wird auch getrunken und zwar mit Zucker aufgekocht. Dieser Apfelsaft ist ein beliebtes Getränk bei geselligen Zusammenkünften im Winter.

Ähnlich wird auch das Csügör genannte Getränk bereitet. Man nimmt dazu Holzbirnen und Holzäpfel und zerkleinert das Obst mit Holzhammern (Abb. 5) in einem Trog (Abb. 4). Dann schüttet man das zerstoßene Obst in einen Bottich und vermischt es reichlich mit Wasser und lässt es langsam gären. Nach einigen Tagen hat man ein säuerliches, geniessbares Getränk: es wird Csügör genannt. Früher verwendete man bei der Bereitung des Csügör auch Kelter; der von Abb. 6 stammt aus dem Jahre 1808.

Die hier beschriebenen Getränke werden immer von Frauen bereitet.

Mert az egészen világos, hogy a magyar nép, amelyet annyira elhanyagoltunk eddig s melynek csak a kultura morzsalékát vetettük, egyedüli biztos alapja annak a fejlődésnek, amit nemzeti jövő gyanánt szoktunk emlegetni. Világos az is, hogy a nemzet a népből újul meg s amely pillanatban a kulturának a néppel való kapcsolata megszűnik, abban a percben a kultura elvesztette nemzeti jellegét.

Imre Lajos: A falu művelődése. Budapest, 1922. 9. l.

Hogy nemzetté lehessünk, előbb újra meg újra néppé kell lennünk. — A hagyomány formái változhatnak, de lényege ugyanaz marad, amíg él a nép, amelynek lelkét kifejezi. S eljön az idő, mikor a művelt réteg a néptől átvett hagyományt új, művészi formába öntve újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek.

Kodály Zoltán: A magyar népzene. Budapest, 1937. 74. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Magyar kapaformák. Márkus Mihálynak ilyen című közleménye (Ethn. 54: 81—84) érdekes kérdést vetett fel, amelyhez a következőkben néhány adatot szeretnék szolgáltatni. A bemutatott kapaípus legtöbbje dél-magyarországi megjelölésű, mégis hogyan kerültek ezek a felvidéki Mecenzéfre? A cikkben bemutatott kapák közül a *fehértemplomi*, *moldovai* és *verseci*, de talán a *lugosi* is, kimondottan szóló kapák, de a *bozovicsi*, *mehádiai*, *oraviczai* és *orsouai* nem azok, mert azokon a helyeken nincs szőlőművelés. Ezek a kapaípusok szerintem egytől-egyig eredetileg Krassó-Szörény megye területén készültek s innen egy későbbi időben kerültek Mecenzéfre.

A vasszerszámok gyártása Krassó-Szörény megyében nagy multra tekinthet vissza. A török hódoltság után, a visszafoglaláskor a bécsi kormány első gondjai közé tartozott a délvidéki régi bányák üzembehelyezése. Még vége sem volt a török háborúnak, már újra üzembe helyezték az oraviczai rézbányákat, s a XVIII. sz. folyamán a többi krassói bányát is (Csiklova, Moldova, Dognácska, Szászka, stb). A bányák mellett mindenütt voltak olvasztóházak s ezekkel kapcsolatban pörölyművek. De a rézbányászattal együtt a vas termelése is már a XVIII. sz. elején megkezdődött. Bogsán mellett 1719-ben állítottak fel egy vasolvasztót és vashámort, ezt a helyet akkor Neuwerknek vagy Új-Hámornak, később Új-Bogsánnak nevezték. 1725-ben egy második hámort is állítottak két ütőművel, ez fennállott 1844-ig. 1785-ből van hír az u. n. Ó-Hámorról vagy Altwerkről és a Terézia-Hámorról. Bogsánban 1740-ben működött a Florián-Hámor, 1847-ben itt volt a vashámorokra és öntőműhelyekre felügyelő tisztségék székhelye. Csak 1856-ban szűnt meg a három bogsáni vashámor működése, mikor az Államvasút Társaság tulajdonába ment át az egész krassómegyei bányavidék.

Vashámorok voltak még Dognácskán, Oraviczán, Resiczán, Csiklován, Szászkan és Moldován. Oraviczán

már 1717 előtt is voltak szomolnoki bányászok. Resiczán 1769-ben épült meg a vashámor s 1775-ben már ásókat is készítettek ott. Mindezek a vashámorok azonban mint mondtuk, az Államvasút Társaság másirányú gazdálkodása miatt az 1856. év után megszüntették működésüket. Ez időtől fogva néhány hámor magánkézre került, így pl. a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben működött az oraviczai bányavölgyön egy magánkézen levő vashámor, ahol kizárólag kapákat és ásókat készítettek. A tulajdonos, *Grau Ferenc* helybeli vaskereskedő, a kilencvenes években Mecenzéfről hozatott le Oraviczára néhány vasmunkás családot a hámorhoz. Az üzlet annyira fellendült, hogy néhány év múlva egy második hámort is épített ugyanott. Innen látták el akkor nemcsak az egész közeli vidéket, hanem még messzire is szállították a kapákat és ásókat. *Graunak* egy alkalmazottja később Fehértemplom mellett, a Néra vizén állított egy kapagyártó vashámort.

De voltak a megye más részein is még vashámorok. A XIX. sz. folyamán megindult nagyobb arányú vastermelés következtében mindenfelé keletkeztek vashámorok is. Gladnán már a XVIII. sz.-ban, Ruszka bányán 1804-ben, Nándorhegyen 1825-ben, Nadrágon 1845-ben indult a vastermelés s ott mindenütt volt vashámor is. Hogy ezekkel az utóbbi hámorokkal mi lett nem tudom, csak egyről van még tudomásom, ez még magánkézben van. Nándorhegy közelében Csirésa faluban, a Bisztra folyó vizén működik egy vashámor, amelyen néhány évvel ezelőtt még ásókat és kapákat készítettek, de ma már csak baltákat gyártanak. A *lugosi Haberehrn Antal* vaskereskedő cég tulajdona. Az oraviczai két vashámor már a század fordulóján szüntette meg működését.

Mindezekből tehát az derül ki, hogy Krassó-Szörény megyében már régen nagyarányú és kiterjedt kapa-ásó gyártás folyt s e tekintetben egyáltalán nem szorult rá a felvidéki

árúra. Hiszen a krassószőrényi hámorok messzi vidékekre: Erdélybe és Szerbiába is szállították árújukat. Hogy Mecenzéken mégis megtalálhatók a lugosi, orsovai, fehértemplomi, verseczi, oraviczai, moldovai, mehádiai és bozovicsi kapaformák, annak szerintem az a magyarázata, hogy a Mecenzéfről lehozott vasmunkások, akik az oraviczai hámorok megszűnése után visszamentek hazájukba, magukkal vitték ezeknek a különféle bánáti kapaformáknak a mintáit Mecenzéfre s ott esetleg tovább gyártották. Bár arról nincsen tudomásunk, hogy a bánáti vaskereskedők a Felvidékről hozták volna ilyen árút. Jelenleg a krassószőrényi vaskereskedők három helyről szerzik be a kapákat, mindhárom helyen azonban már nem hámorokban készítik ezeket, hanem újabb rendszerű vasgyárakban. Ezek Bog-sán, Toplecz (Orsova közelében) és Vajdahunyad. Romániában különben kormányintézkedésre mostan csak ötféle kapatípust szabad gyártani és ezeket három súlymértékben (80, 100 és 120 deka), ásóból két típust gyártanak, mindkettőt 120 deka súlyban.

Cs. Sebestyén Károly.

A székelyek bőrtüszője. Erdélyben ma általában a románok viselik a jellegzetes széles bőrtüszőt s ezért sokan azt hiszik, hogy ez voltaképpen ősi és eredeti román viselet. Pedig ez téves nézet, az erdélyi románok ezt a ruhadarabot az erdélyi magyaroktól vagy a székelyektől vették át. Hiszen még neve sincs a román nyelvben, s a romániai románság nem is ismeri ezt a ruhadarabot. De a románokon kívül még a gyimesi csángók is viselik a tüszőt s ezért is tartják a csángó viseletet románosnak. Pedig ez is tévedés. A gyimesi csángók, akik felcsiki székelyek voltak, csak megőrizték ezt a régi magyar, ill. székely divatot. A következőkben közlünk egy eddig talán ismeretlen irodalmi adatot a székelyek bőrtüszőjéről.

Bécsben jelent meg 1792-ben J. D. Hörting kiadásában egy névtelen szerzőtől való könyv, melynek címe:

„Über den National-Charakter der in Siebenbürgen befindlichen Nationen“. A sok érdekes néprajzi adatot tartalmazó könyvecske 49. lapján azt írja a többi között a székelyekről, hogy a ruházatuk teljesen egyezik az erdélyi magyarokéval „Das einzige Kleidungsstück, dass sie allenfalls mehr hatten, aber heut zu Tage aus der Mode kommen lassen, war ein lederner Gürtel, den sie über das Hemd gürtetten, und in welchem sie auf der linken Seite ein paar Messer bey sich zu tragen pflegten. Die ganz armen tragen in den Gebürgen von Cschik und Gyergyo statt der fest am Leibe liegenden Hosen, nur eine Gattung Unterkleider, die vom Nabel bis an den Knöchel reichen, unten so weit wie oben sind, und über die Stiefel oder Botskor herabhängen.“

Cs. Sebestyén Károly.

A kalotaszegi népviselet hatása a szilágysági és körösmenti románság viseletére. A kalotaszegi női és férfi viselet nemcsak az idegennek tűnik fel megragadó szépségével, de a környező románságnak is elnyerte tetszését. Eleinte csak egyes ruhadarabjaikat vásárolták meg és viselték, később azonban olyan népszerű lett az egész viselet, hogy az ing kivételével valamennyi kalotaszegi viseletdarabot magukra öltötték.

Bánffyahunyad a központ, ahová vásárokra bejártak s itt elsősorban felsőruhákat, lábbelit, magyar csizmát vásároltak magyar mesterektől. A bánffyahunyadi szücsöket és bujkakészítőket éppen úgy felkeresték, mint a kalotaszegi magyarok. Így azután főként a Bánffyahunyad közelébe eső román falvak népének, Csucsának és a biharmegyei Feketetónak a viseletében érvényesült a kalotaszegi hatás, de távolabb a Szilágyság felé is észlelhetjük.

Érdekes, hogy Csucsá és Kraszna közé eső román falvak népe csaknem minden kalotaszegi ruhadarabot átvett és visel, ellenben a nem messze eső krasznai magyarság viselete a kalotaszegitől eltérő, inkább alföldies ma-

gyar viselet. Észak felé Csizér és Perje a két román község, ahol a kalotaszegi férfi és női viseletet végül is nemcsak nyomában, de teljes egészében is átvették az ing és muszuj kivételével, ami által felismerhetjük a romános jelleget. Míg ugyanis a kalotaszegi ing olyan ingvállas, kézelős ing, amelynek kézelőjét a felső kar alatt kötik meg, és a felső karon bugygyosan kiduzzad, a román ingnek hosszú újja és lobogós, lelógó kézelője (tászlíja) van. A felső ingváll-rész laposan ráesik a karra, hímzése pedig hosszában futó tarka keresztszemes vagy vagdalásos és különféle technikákkal színesen hímzett. Itt-ott ugyan még az írásos hímzést a „sinórzást” is átvették. A kalotaszegi fersinget, kötényt a hányással (darázsolással) díszítve és kötéssel (hosszában futó zeg-zugos papírral alátöltött lapos hímzéssel) kivarrrva éppen úgy viselik, mint a kalotaszegi asszony nép.

Legfelnőbb azonban a férfiakon a bő gatyá és a magyar csizma a kék posztó bujkával, ami által a román legény viseletét alig lehet megkülönböztetni a kalotaszegi magyar legényekétől. A kék bujka alatt bőr mejjrevalót is viselnek, melyet bánffy-hunyadi szücsök magyar ízlés szerint készítenek. A román nők is kedvelik a bujkát és ebben különösen azt keresik, amelyiken sok kerek, fekete rózsás rátél van fekete gyöngydiszkekkel.

Egy csizéri és perjei vasárnapi templomozó román csoporton mindenféle kalotaszegi ruhadarabot megtalálunk. A daróc (románul *sumar*) vagy condra mindössze a sallangok közé helyezett sárga posztó szálakban különbözik, de szabása és anyaga ugyanolyan, mint a magyaroké, akitől ezt átvették régi törökeredelű nevével együtt. A piros csizmát, mejjrevalót, fersinget, kötényt tiszta magyar alakjában öltik magukra. Minthogy azonban ezek csak darabonként bekerült átvételek, a viselet nem olyan egységes, mint Kalotaszegen. Egyik ezt, másik amazt a ruhadarabot ölti magára, egyik csak a kötényt, másik a piros csizmát, bujkát vagy a mejjrevalót veszi fel s ezáltal tarka-barka a viseleti összkép. Ezzel szemben

Kalotaszegen egyik falu csak vállfűs, a másik kötéses, a harmadik inkább csak kerek parasztinget visel s ezáltal egységesen megkülönböztethetők az egyes viseleti területek egymástól.

A románságnak Kalotaszeg környékén ez a vegyes öltözködése is mutatja az egyes magyar ruhadaraboknak fokozatos átvételét.

Csucsától Kraszna felé haladva Csizér és Perje a legészakibb pontok, ahol a románság átvette a kalotaszegi viseletet. Nyugat felé Feketetőt ismerem legvégső elterjedési határnak. Hogy azonban kelet felé meddig terjed, még nem állapíthattam meg.

Gönyey Sándor.

Zöld Marci persecutiója Debrecen határában. Zöld Marci és a betyárok alakja nemcsak népdalainkban maradt fent, de régi tanácsjegyzőkönyveinkben is, mert olykor nagy munkát adtak a hatóságoknak. A legnagyobb felhajtást, persecutiót Zöld Marci és társai ellen 1816 novemberében végezte Debrecen polgári katonasága Szabolcs és Szatmár megye fegyvereseivel együtt. 1815-ben ugyanis megjelent Zöld Marci és Becskereki (másnéven Gyulai) Peti a Debrecen keleti határán lévő erdőségekben, s innen elportyázott olykor a Hortobágy mellékre is. A város polgári katonaságot mozgósított ellene többször, úgyhogy északabbra lévő erdőkbe húzódott. 1816-ban azonban ismét Sámson vidékén bujkált. Mivel a polgári katonaság tagjai foglalkozásuknak élve, nem voltak állandóan fegyverben, állandó üldözésre felfogadott a tanács, egy nyolc tagból álló, önként vállalkozó társaságot. A nagyobb siker érdekében Szatmár vm. javaslatára 1000 forintot tűzött ki a város a szomszéd hatóságokkal együtt Zöld Marci fejére. Szabolcs vm.-ben sikerült elfogni Zöld Marci egyik társát, Bóbist, akitől megtudták, hogy társai most Erdélybe készülnek lovakért, s az a hír is elterjedt, hogy a debreceni polgári katonaság egyenruháját csináltatták meg maguknak. A tanács a szabók között szigorú vizsgálatot rendelt el, s megtiltotta a la-

kosságnak hogy ismeretlen embereket befogadjon a házába. Felállították a statáriális bíróságot is, elrendelték az erdőben lévő utak kiszélesítését, s nov. 10-én Szabolcs, Szatmárral együtt elkezdte a nagy felhajtást. 60 lovast (elsősorban mészáros és hentéseket) és két szekér gyalogost rendeltek ki az erdők átvizsgálására, kioktatva őket, hogy különösen a tanyákat és csárdákat vizsgálják meg, mert éjtszakánként ezekbe szoktak ellátogatni a haramiák. Bármilyen nagyszabású is volt a persecutió, nem sikerült elfogni Zöld Marcit, de az elriasztásra elegendő lehetett, mert decemberben kapta a város a hírt, hogy Fegyvernek mellett elfogták Zöld Marcit és társait. A tanács megkönnyebbülten bocsátotta el a felfogadott fegyvereseket, de még sokáig tilalmazták a tanyák építését, mert azok bűvőhelyként szolgálhattak a betyároknak. (Az adatokat l. Debrecen Tanácsjegyzőkönyvében, 1816, Városi levéltár.)

Giday Kálmán.

Egy mérgezési pör Somogyban. „357/1817. A Tiszelt Somogy Vármegye Ügyészi Hivatallanak, mint Törvényes Félnek nemes *Wlassich Francziska* nemes *Fonyó Benedek hitvese* ugymint most nevezett Férjének életére törekedő s évégett mérges italt készítő és Urának bé adó rosz Személy ellen.

„Miképpen nemes *Fonyó Benedekné sz. Vlasits Francziska* asszony az isteni s világi törvények szentségét, mely a házi asszonyi hűséget hathatósan parancsolják . . . semmibe hajtván, holmi vén asszonyokkal s varázslókkal való tanácskozás után varas békát kemenczébe szárogattatni, az így megszárogattatott békát maga kezével mozsárba megtörni s betegágyából csak mostanában gyógyult férjének és Urának . . . beadni és eszerint azt, különben is sok tekintetben szerencsétlent gyilkosul megölni vakmerően és meghatározott gonosz indulatjából szándékozott legyen.”

Az ügyész *Wlassits Franciskának* „ezen irtóztató vétkéért” . . . másoknak elrettentésül hóhér pallosa által

való fejevételét javasolta a törvénytörvényesnél.

Fonyó Benedek nem halt bele. A fiscus a törvénytörvényesnél azzal érvelt, hogy ez az „irtóztató veszedelmes állat” valóságosan halált okozó mérgező, mely Miklán, hol ez az eset is történt, egy ember egy ilyen bevett békától felfújódott s talán úgy pattant el.

A védő az egész ügyet babonáságnak minősítette s kegyetlenségnek kellene tekinteni, ha minden babonás-kodó vénasszonyt hóhér pallosa alá ítélnék, egyébként is az orvosi bizonyítás megczáfolja, hogy a varangyos béka teste megégetve, halált vagy csak betegséget is okozna.

A törvénytörvényes *Wlassics Francziskát* és társát, *Puskás Katát*, miután a megölési szándék megvolt bennük, egy esztendei fogságra, „fertályonként 25 korbács csapásokra” s tartásuknak megtérítésére ítélte.

Ez történt 1817 évben.”

Gönczi Ferenc.

XVIII. századi babonák és ördögösségek. *Csuzy Zsigmond*, - a XVIII. század első évtizedeinek népszerű pálos szónoka, szentbeszédeiben kora minden bűne és fonákága ellen felemeli tiltakozó szavát. Így természetesen az akkor elterjedt babonák és ördögösségek ellen is. Nyomatásban is megjelent prédikációsgyűjteményei így értékes források a történelmi néprajznak. Lelki éhséget enyhítő evangéliumi kölcsönözött három kenyér, Poson, 1724. című munkájában ezeket találjuk: A Sátán így hiteti-el nagy álnokul, (hogy ezereket el halgassak) mind azokat, akik buja szeretetért: kincsért, gazdagságért, avagy fegyver-ellen, hol mi cédulákat, füveket, gyökereket, kigyó-fejeket és hol mi más varázsló eszközöket hordanak magoknál. (64. l.)

Egy másik prédikációjában így emlékezik meg a babonás szokásokról: Ki a babot hánnya; ki a viaszt önti; ki a csillagot hazugul vizsgállya, vagy a tenveredet; ki a vizet hinti; ki a fejedre börből, s-jó szerencsét jövendöl; az a Pap-után tisztítja szo-

báját, s utánna hajtja söprűjét; a-maz az udvarra helyhezletli (temetés után) székét; másika melléje teszi-le szemétét, s még a gyermeke-is (hogy ezereket el-halgassak) ha egyebet nem tud, majd mindenre leg-alább megczuczantja magát: s mi-csoda ez: ha nem büölő bu-bájoló babonáság? (576. l.)

Másik művében, az 1724. esztendőben, Pozsonyban megjelent Evangéliumi trombitában még sokkal több adatot találunk. A karácsony utáni vasárnap mondott prédikációjában találjuk ezt: . . . némellyek azokat a büölő bubajosokat, a kik ezekben a Szent napokban, sok-féle-képpen babonáskodnak. (65. l.)

Egész részletesen ott szól a babonáról, ahol a tizparancsolatról szólva, az első parancs elleni vétkeket sorolja fel. Kik vétnek ellene? — veti fel Csuzy a kérdést. — Akik — feleli — valamely babonával vagy varázslással élnek. Ez pedig számtalan sokféle; mellyekben vagy nyilván, vagy titkossan, magán, vagy mások által a Sátánnal szövetkeznek a nézők vagy nézetők, a varázslók vagy varázsolatók, a büölők, a boszorkányok és ördögösök. Sőt, minnyájan, a kik a természet közönséges folyásán, vagy az Anya szent egy-ház rendelésén kívül, annak szokott rendi, módgya ellen, vagy bab-hányással, vagy nézés-sel, vagy berbitéléssel, vagy akár-melly cselekedettel; ámbár az szentnek és jónak láttassék (mert szép szín-alatt elébb csal meg a Sátán) mit ollyast cselekszenek, babonáskodnak, és így, ördöggel cimborálván, idegen Istent önnön-magát a Sátánt imádják. Példának okáért, a kik, a barmokra olvasnak, vagy olvastatnak; a kik hidedg-lelés, vagy más nyavaly, sőt fegyver-ellen-is, cédulákat, írásokat, vagy más féle, magokba erőtlen eszközöket hordoznak.

Más az: a kik szent ereklyét, és a Boldogságos Szűz képít Istenes jó vég-re hordozzák magoknál: és minden-nap ajtatos szép imádságokat mondanak-el; néha csodásan-is megtartya őket az Isten: noha tanácsosb, hogy az illyeket-is mindenkor elébb a lelki pástorokkal közöllyék; mert

a szép szín-alatt hányván konkolyát, ahol nem-is vélnék, ott csallya-meg a Sátán; mindenütt a maga kápolnáját akarván építeni az Isten egyháza mellé. (567. l.)

Negyed-szer nagyon vétkeznek ez-ellen a parancsolat ellen azok, akik ha valamely barmok, vagy portékájok el-velés, a nézők-höz etc. folyamodnak.

Hasonló-képpen, a kik cigányokkal vagy más hasonló ámétókkal, tenyereken, körmökön ábrázottyon nézetik, s jövendöletik hosszú életet, vagy más szerencséjüket etc.

Annál-is inkább, akik ördögös könyveket olvasnak, holott éfeléket szám-kivetés alatt etc. senkinek még magánál sem szabad tartani; vagy az olyan ördögi practikás, garabonczás személyekkel, akár pénz keresésbe, akár buja szeretetre gerjesztő, s-hódéto mesterségekben, vagy a meg-kötésekben cimborálnak, nagyon, mert sokféle-képpen vétkeznek. Az elűbben-is vagy egyenessen magán, vagy mások által az illyek az ördög-gel cimborálnak. 2. a természet törvénye ellen gonoszul cselekesznek, holott ördögi mesterséggel megkötik, vagy megutáltatják egy-mást: és így nemcsak a természet folyása-szerént való nemzést gátolják-meg, hanem 3. más sok gonosz-ra-is utat nyitnak; és fő-képpen a nemzés gátlásával etc. mert némi-nemű-képpen gyilkosságba keverednek. 4. A szent házasságba gyökerezett szeretetet el-rontják és meg-semmisítik. (568. l.)

Érdekesek az erre a tárgy-körre vonatkozó gyónási kérdések is.

Vólt-e az ördög-gel valamely szövetséged? társalkodásod, barátságod? Hordoztál-e idegen és szokatlan betűkkel írt cédulákat; vagy fegyver-ellen-való írásokat etc?

Bu-bajos babonáság-által czédulák és egyéb e-féle bötük, vagy igék hordozása-által magadnak, fiadnak vagy marhádnak egességét kerested-e?

Varásló, álom-néző, és egyéb e-féle ördögi mesterséggel, jövendölötül, égben nézötül, és csillagokra olvasótul etc. értekeztél-e titkos dolgokról, el-rejtett kincsről? etc. Tanétoztál-e valakit e-félére?

Hittél-e álmodnak? (571. l.)

Az ötödik parancs elleni vétekről szólva felveti a kérdést: Ördögnek nem adtad, nem ajánlottad-e magadat, vagy szóval valakit? (597. l.)

A paráznaságról szólva, pedig ezeket mondja: Ennél a förtelmes véteknél pedig (mely természet-szerént gyűlöli a világosságot és mindenkor rejteket s-sötétséget keres) majd nincs veszedelmesebb; ki-vévén az ördög-gel-való szövetségeket, és boszorkányságokat, mellyel-is gyakortább ezen a lépés, és szem-fény vesztő ponton rövid gyönyörűsége, egy bordában szözetnek. (609. l.)

Juhász Miklós.

Adatok az egér csinálásához.

Hajdúnánás megyei város levéltárában a Protocollum II. kötetének 525. lapján a következő tanúvallatás olvasható:

1730. október 11.

1. Hallotta e a Tanu, valakitül hogy tudna ű egereket csinálni?

2. Ki mondotta ezen szökat?

3. Maga is a Fátens látta-e hogy csinált volna egereket?

1. *Décsei István* hallotta a Fátens *Váradí Jánost*ül, hogy hallotta volna *Nagy Bálint* szögátul, hogy mondotta volna, hogy tud ű egereket csinálni.

2. *Váradí János*: A Fátens lévén egy alkalmatossággal az *Dinyenyési* vendég fogadó háznál egy egeret láttak, hogy futkos a házban. *Horváth Ferentz* uram mondotta: Bizony hallottam valami orosz papok egeret csináltak volna. Talán a féle lehet ez. Másodsor azt is mondotta: Bizony azt is hallottam, hogy az *Felvígen* az kertek oldalán valami legény tudna egereket csinálni, arra mondotta *Nagy Bálint* (ottan lévén akkor), de bizony

én is tudok. A Fátens mondván: Bizony nagy dolgok. És csak nevettek.

3. *Arva Mihály*: A Fátens a gazdátul hallotta. Ugyanazt vallja mint a 2. tanu.

4. *Horvát Ferentz*: Ugy vall mint második.

5. *Szűts Máttyás*: A Fátens több gyermek társával jáczodván az *Csiszár György háza* megett, látta a *Nagy Bálintot*, hogy viaszbul egeret csinált és futott, az utána fűtlyentett és ismét hozzá visszament az egér s meg fogta, össze nyomta s az sebjebe tette.

6. *Molnár István*: Hallotta a Fátens *Nagy Bálintot*, hogy mondotta. Én meg tudom csinálni az egeret, kutyát, macskát, de el nem fut.

Molnár József.

A *krintya*. Sárospatak vidékén szokásban van az, hogy karácsony estéjén valaki fehér lepedőt vesz magára és sorra járja a gyermekes házakat s ahol rossz gyermek van, a következő verset mondja:

„Te vagy a tanyának
A legrosszabb kölyke.
Ráeresztetted a

Juhot a vetésre
Egyszer, kétszer“ (s ahányat számol, annyit üt a gyermekre).

Ahol jó gyermek van, a következő verset mondja:

„Te vagy szülőidnek
A legjobb gyermeke,
Aki az adakozást szereted.
Adtál a szegénynek

Egyszer, kétszer“ (ahányat számol, annyi ajándékot kap a gyermek). Az ajándékot a tornácon álló szolgáló adja át a *krintyának*. Legtöbbször maga a családfő a *krintya*.

Gulyás József.

IRODALMI SZEMLE.

Járdányi Pál: *A kidei magyarság világi zenéje*. Borsavölgyi kutatások. Néprajz. Szerkeszti: K. Kovács László. Erdélyi Tudományos Intézet kiadása. 107 l. Kolozsvár, 1943.

A mai magyar népzenei kutatás a gyűjtőmunkának kétféle formáját alakította ki: a gramafon-felvételre való gyűjtést és a részletes falufeldolgozást. Az előbbivel a régi értelemben vett anyaggyűjtés érte el legtökéletesebb formáját, az utóbbival pedig azok az egyéb kívánalmak kerülnek megoldásra, melyeket szintén az egyre elmélyülőbb gyűjtés vetett felszínre. Ezek a kívánalmak: a dallam és a közösség viszonyának legteljesebb vizsgálata, az elterjedés, változás, a dal teljes életének megfigyelése egyfelől, másfelől a válogatás nélküli teljesség követelménye, vagyis egy falu teljes dalkészletének összegyűjtése, mégpedig úgy, hogy minden dalról tudjuk, hogy kik, hányan ismerik és mindenkiről tudjuk, hogy mit, hány dalt ismer. (Természetes, hogy minden helyett a gyakorlatban csak *legtöbb* értendő.) Egy ilyen kutatásban tehát minden a gyűjtésen múlik. Minthogy azt a teljes tökéletességet, amit a fenti kívánalom előír, sohasem lehet elérni — márcsak azért sem, mert lehetetlen az újabb és újabb előkerülő dallamokat mindig végigellenőrizni, hogy ki ismeri és ki nem, — tehát már a több-kevesebb teljesség elérése is komoly módszerkérdést jelent, ami feltételezi, hogy előre átgondolt szempontjai legyenek a gyűjtőnek és az anyagszcrinti teljességből engedve eredményben és tanulságban mégis teljességet érjen el. Ezt a feladatot a szerző kiilönően oldotta meg. Kétféle gyűjtőfeladat vár ugyanis itt a kutatóra: egyrészt az egyénenkinti és közösségi dallamkincset magát alaposan összegyűjteni és ezt használni fel a tanulságok megállapítására, másrészt nyilatkozatokat és megnyilvánulásokat „gyűjteni”, azaz megfigyelni az élet jelenségeit, ilyeneket esetleg kellő tapintattal előidézni és ezekből vonni le a tanulságokat. Az utóbbi számára Kide — az Erdélyi Tudományos Intézet által kiválasztott kutatási terület — nem igen volt megfelelő. Egyoldalú, jellegzetesen hanyatló zenei életének megnyilatkozásaiból a népzene problémáira kevés tanulságot vonhatott volna le a szerző. Ezért munkáját nagyon helyesen az első szempontra állította be: minél alaposabb képet nyerni a dallamanyag rétegződéséről, egyénenkinti, korok szerinti megoszlásáról, egyes típusok daltudásáról, stb. Ebben a tekintetben gyűjtése az előző ilyen munkákhoz képest haladást jelent.

Ezzel egyúttal adva is van a munka értéke és természete is. Mert mind a kettőt megszabja a gyűjtés minősége. A feldolgozás nem egyéb, mint törekvés valami formában képet nyújtani az anyag teljességéről, az *anyagban rejlő* kutatási eredményekről. (Mert maga a teljes anyag ilyen munkánál nem talál kiadóra.) Ezért adódott természetszerűleg a szubjektív-megjelenítő módszer helyett e munka számára a számszerű-adatközlő jelleg. *Járdányi* a legfontosabbat, az anyagot akarja ismertetni, annak rétegeit és arányait, hogy az összehasonlításra rendelkezésre álljon. Ezért törekszik számszerű részletességre, ezért különíti el a dalokat oly részletes árnyalatok szerint csoportokba, hogy a dallamok legkülönbözőbb stílusáról tudjon számot adni, kottapéldái ezért nem a szövegben előforduló kérdések illusztrációi, hanem az anyag keresztmetszete, minden típusra jellemző példákkal; ezért ad közlőiről egyenként részletes beszámolót, mindenütt a pontos számadatokkal alátámasztva a mondottakat (ezek a pontos adatok egyúttal a gyűjtés lelkiismeretességére is rávilágítanak, valamint az előbb mondottakat is igazolják: már a gyűjtéshez is úgy kellett hozzáfognia, hogy tudta, mit akar és mit kell alaposan megvizsgálnia, miben legyen a részletes az adatgyűjtése). S végül ismét a kép teljessége kedvéért néhány énekeséről ad kimerítő gyűjtést és beszámolót: ezeken a kiválasztott énekeseken végezte el azt a teljesen kimerítő gyűjtést, amit az egész falun természetesen nem lehet: a faluban előkerülő *minden egyes*

dallam végigkérdezését. Mindennek eredményeit részletes statisztikák foglalják össze. (Csak talán a különböző közeparányosok kiszámítását tartjuk bonyolultnak és nem is nagyon lényegesnek.)

Nem akarjuk azonban azt a látszatot kelteni, hogy az egész feldolgozás csak számadat és statisztika. A szerző részletesen rajzolja meg a falu zeneéletének kereteit, az éneklés és zenélés alkalmait, a dallanulás, a változatképződés módjait és itt nem hiányoznak az érdekes és szép népi nyilatkozatok sem.

Feltűnő, hogy még ilyen faluban is, mint a városi hatásnak annyira behódoló Kidében, megállapíthatja a szerző, hogy mennél önállóbban, idegen befolyástól mentesen jutnak új zenei anyaghoz a falu lakosai, annál jobban előtérbe lép a szoros értelemben vett népi stílus, tehát az ösztönös izlés a hagyomány szellemében igyekszik tájékozódni a külső hatások közepette is. Viszont a számszerű adatok ellenére is jól bizonyítják, hogy ebben a faluban tulajdonképpen már nem is beszélhetünk népi kultúráról s a zenei kutatás eredménye az a tanulság, amit az ilyen határeseteknek más példákval való összehasonlítása ad. *Járdányi* érdeme az, hogy alapos és szakszerű módszerével ebből a nehéz és nem mindig vonzó anyagból is tanulsággul szolgáló és összehasonlításra alkalmas adatokat tudott nyújtani a további kutatás számára.

Vargyas Lajos.

* * *

A magyar falu hagyományos zenéje az utóbbi időben komoly válságba került. A falu mint önálló zenei közösség megszűnt létezni. Éneklés ugyan még ma is régi sajátos termékeit, de mind tágabb kaput nyit a városból beáramló — közismerten csekély művészi értékű — zene előtt. Egy ilyen zeneileg válságba jutott erdélyi faluról ad a szerző helyzetjelentést fenti könyvében. A válság társadalmi és lélektani okait nem kutatja, egyszerűen a mai (válságba jutott) Kide pillanatnyi zenei helyzetéről tájékoztat bennünket. Kétségtelenül érdekes — bár szerintünk nem minden esetben megbízható — módszerével megpróbálja kinyomozni a válság kezdetének idejét, és bemutatni, hogy ez a válság ma milyen stádiumba érkezett.

Mikor, mit, honnan és hogyan énekel a szóban lévő falu társadalmá? Bár a régi zenélési alkalmak (bál, vasárnapi tánc, lakodalom, fonó, stb.) aránylag még érintetlenek, a kideiek daloló kedve az utóbbi időben határozottan megcsappant. E jelenség okát a szerző a falubeliek újabb keletű anyagi gondolkozásában keresi. Amit énekelnek az sem a régi hagyományos anyag már. Mennél fiatalabb az énekes, annál több városról származott dalt tud. A megváltozott zenei közlés elutasítja a régi népdalt és előszeretettel fordul a városi álmagyar nőta, a „hallgató” felé.

Részletesen foglalkozik a szerző azzal a kérdéssel is, hogy honnan kapja a falu azt a zenét, amit énekel. Legfőbb dalforrások a katonaság, a szomszédfalusiak és a városi szolgálat. A felsorakoztatott számadatokból kitűnik, hogy mennél előrébb haladunk időben, a kidei közösség mind többet merít a népdalszerűtlen dallamokat árasztó forrásokból.

Érezhető a városi műdalok hatása a dalok előadási módjában is. A dalok előadásában megállapít a szerző egy bizonyos, a városi hallgató-stílus hatásának betudható, rubátósodási folyamatot. A régiékek gazdag díszítéssel járó előadásának ma már csak a híre maradt meg, az is neveléses.

A dallamok variálásának okát a szerző két dologban látja: ez az izlés ösztönös alakítókedve, és az emlékezés tökéletlensége. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy ezen felül Kidén is megvan a variáns-keletkezésnek az az ismert módja, hogy a faluban valamikor divatos, de ma már csak az idősebbek emlékezetében élő dal új nótaként kerül vissza a fiatalsághoz. Ily módon érdekes variánsok keletkezhetnek, mert a nőta időközben hosszú utat járt be,

sok apró változás eshetett rajta míg újra visszajutott a faluba. Sok esetben ez a magyarázata, hogy az öregek ugyanazt a dalt másképpen éneklék mint a fiatalok.

Ha megvizsgálta a szerző, mit jelent a zene a falusi társadalom egészének, arra is kíváncsi, mit jelent ez a falusi embernek, mint egyénnek. A dolgozatnak egyik legérdekesebb fejezetében közelebbről szemügyre vesz néhány nagyobb nótás egyéniséget. A vallomásokból kiderül, hogy milyen viszonyban állott az énekes a zenével egész életében, életkörülményei mennyire befolyásolták daloló kedvét, mikor és miket szeret énekelni. Végigkérdezi a szerző tőlük az egész Kidén gyűjtött dallamanyagot, pontos statisztikát készít az általuk ismert, kevésbé ismert és ismeretlen dalokról.

Nem ártott volna talán még több alkalommal megfigyelni, hogy az együttlévő nagyobb falusi társaság magától milyen dalokat énekel. Azért lényeges ez, mert egyes csoportbeli dallamok fontosságát elsősorban használatuk gyakorisága dönti el

Hiányzik a tanulmányból a falu hangszeres muzsikájának az ismertetése. Amennyit mond róla az nem elég. A falusi zenészek hangszeréről, játéktechnikájáról, dallamkészletéről, a különféle táncokról alig tudunk meg valamit. A gramofon-hiány nem mentés, van példánk arra, hogy lehet hangszeres zenét tanulmányozni ilyen természetű felvételek nélkül is (l. *Dincser O.*: Két csiki hangszer, Bp., 1943).

A részlet problémák megoldásában *Járdányi* egészen egyéni módszert alkalmaz. A dalokat „népdalszerű“-ségük szerint tizenhárom csoportba osztályozza. Az első csoport a legnépdalszerűbb, az utolsó a legkevésbé. Ez a besorolás az alapja az egész későbbi pontozási rendszerének. Elégé megbízhatatlan alap, mert nem tisztázza pontosan, hogy ő mit ért a népdalszerűség fogalmán, nincs biztos mérték, amely szerint az anyagot csoportosíthatná. Ezért az egyes csoportok között húzott határ elmosódó (hogy egy példát említsünk: a VI. osztályba sorozott 39. sz. dallam szépen bele illene a III. osztályba is, annál is inkább, mert ennek a dalnak pentaton fordulatokban gazdagabb változata is ismeretes). Ennek az ingadozó alapnak tudható be, hogy a szerző néha ellentmondásokba keveredik (lásd pl. a 3. fejezet végkövetkeztetését és a 83. l.-on mondottakat). Bár a dolog természeténél fogva a végső eredményben nem tévedhet a szerző, mégis az élettől kissé távol álló számítgatásaival talán túl megy az elégen. Hasonlóképpen erőltetett dolognak tartjuk a dalok felosztását *hagyományos és jövevény* dalokra. A dalok életének egyik fontos jelensége az örökös vándorlás. Folytonosan útban vannak szájról-szájra, faluról-falura, eltűnnek, újra felbukkannak megváltozott formában. Egyszer tehát azok a dalok is jöttek valahonnan, amelyeket a szerző Kidén énekesei emlékezete alapján hagyományosaknak mond. Vagy mennyi időt kell eltölteni egy dalnak a faluban, hogy az „hagyományos“ legyen?

Vincze Lajos.

Bartucz Lajos: A magyar nép. Szerkesztette: — —. A Művelődés Könyvtára, IX. kötet. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása. 350. l. 8°. Budapest, 1943.

A sorozat, melyben könyvünk megjelent mutatja, hogy tudománynépszerűsítés a szándéka; tudománynépszerűsítés, mely ebben a kötetben „nemzetismeretet“ kíván olvasója kezébe adni. Evégből a szerkesztő az embertant, társadalomtudományt és az emberföldrajzot veszi a néprajz mellé kiegészítőül olyan arányban, hogy a könyv nyolc fejezete közül ötöt ethnographus írt s a többi hármat az említett szaktudományok művelői.

A munka a következő tanulmányokat tartalmazza: *Bartucz Lajos*: A magyarság antropológiája, *Kádár László*: A magyar ember a magyar tájban, *Gunda Béla*: A magyarság néprajzi csoportjai, *Erdei Ferenc*: A paraszti

társadalom, *Vajkai Aurél*: A magyar nép életmódja, *Bálint Sándor*: A parasztélet rendje, *Ortutay Gyula*: A magyar népköltészet, *Ujváriné Kerékgyártó Adrienne*: A magyar népművészet.

A néprajzi szerzők meglehetősen heterogén ismeretkinccsel rendelkeznek, ami nemcsak a működésükről közzétett ismertetésben mutatkozik, hanem cikkeik minőségében is.

A munka nem közli új ismeretek feltárását, sem pedig a régieknek új-fajta feldolgozását, — amit mond, annak javarésze megtalálható a Magyarország Néprajzában vagy egyéb kiadványokban. Miután bizonyos fajta újrászövegezésről, összesűritésről van csupán szó, a recenzor az egyes cikkek tartalmával szemben nem foglalhat kritikai állást, — legfeljebb azt mondhatná egy-két cikkről, hogy jó tömör fejezet egy „kis magyar néprajzhoz”. — Így pár szavunk inkább az elgondolásnak, a szerkesztésnek szól.

A kérdésre, hogy volt-e szükség a könyv kiadására hamar megfeleltünk nekünk, nézetünk szerint sohasem lehet eleget publikálni egy szaktudomány területéről, még akkor sem, ha az új kiadvány némiképp ismétlése a réginek. A magyar népnek még az az előnye is megvan, hogy jól forgatható kézikönyv s így mindazoknak, akiknek a Magyarország Néprajza terjedelmessége miatt nem adható a kezükbe, bizvást ajánlható.

A német Deutsche Volkskunde-eket rendszeren igen sok szerző írta. Ettől a német szokástól való eltérés, a kevés szerző együttműködése előnnyel is, hátránnyal is jár egyaránt. Előnye, hogy a szaktudomány egy-egy nagyobb csoportja egy szerző kezétől azonos nézőpontok szerint feltárva kerül megismerésre, hátránya, hogy az egyes szerzőkre olyan fejezetrészek megírása is hárulhat, melyekben nem mozognak minden esetben a kívánt otthonossággal.

A különböző szemléletű fejezetcímeket nem találjuk valami szerencsésen megválasztottaknak és csupán a fejezetek tartalma győz meg bennünket arról, hogy az elgondolás, mely az egész felölelésére törekedett, helyes volt. Furcsának találjuk a VI. fejezet címét: A parasztélet rendjé-t. Ezt mi mint *Luby Margit* érdemes könyvének címét ismerjük és tartjuk számon.

Az anyag feltárásában a néprajzos szerzők régi kitaposott utakon haladnak és tartózkodnak attól, hogy anyagukat újabb szemlélet bekapcsolásával frissítsék fel. Így mindvégig megmaradnak az úgynevezett klasszikus néprajz vágta utakon, mely ha a laikus közönségnek egyhangú is, az egyéni nézőpontok kikapcsolását hozza magával. A komoly, szolid hang tervszerű kerestül vezetése igen fontos a közönség előtt, — hiszen sorából tucatjával támadnak olyanok, akik úgy vélik, hogy illetékesek arra, hogy a néprajz dolgaiba beleszóljanak.

Örömmel állapítjuk meg, hogy a szöveget illusztráló fényképanyag sok, eddig kevésbé ismert példánnyal frissült fel.

Végeredményben dicséret illeti a kiadót és köszönet a szerkesztőt a kötetért, melyről hisszük, hogy céljának meg fog felelni. Érthetetlennek tartjuk azonban azt, hogy miért nem lehet a munkát könyvkereskedői forgalomban megkapni? Tudtunkkal pl. egy intézmény fordult a kiadóhoz, azzal, hogy a néprajz iránt érdeklődők számára tegye hozzáférhetővé a munkát, de minden eredmény és válasz nélkül. Ha nagymultú kiadónk tényleg a 'művelődés könyvtárába' sorozta a munkát, elsősorban azok számára tegye hozzáférhetővé, akik a néprajz iránt érdeklődnek.

Fél Edit.

Schweizer Volkskunst. Einleitung von Lucas Lichtenhan. Über die Ursprünge der Schweizer Volkskunst von Titus Burckhardt. Urs Graf Verlag. 98 + 72 l., 40. Basel, 1941.

A nagyon ízléses kiállítású munka kétféle szövege kétféle szellemből fakadt. *Lichtenhan* „bevezetése” illő kísérelő szövege a válogatott szép illusztrá-

cióknak, míg *Burckhardt* fejtegetései a német földön esztendők óta oly divatos jelképmagyarázatok svájci megfogalmazása.

Lichtenhan szolid közlésében maga mutat rá a képanyagnak, mely miniket elsősorban érdekel, jelsségeire és fogyatékoságaira. A „Schweizer Volkskunst” ugyanis nem keresztmetszet a svájci nép művészetéről, hanem egy nem minden területről összeválogatott kiállítási anyag reprezentáns példányainak bemutatása. Maga is utal arra, hogy a bemutatott objektumok itt mint „Kunstwerk”-ek, környezetükből kiragadva vannak feltárva. Végigmegy a bemutatott díszített tárgy valamennyien s pár szóval jellemezni próbálja az egészet. A svájci népi stílust a kedves derűsben, a zavartalan összhangban látja; még a démoni álarcaikban is ez mutatkozik, melyek bár ördögöt ábrázolnak sokkal inkább groteszkek, mint démoniak. De nézzük meg magyarázat helyett magukat a képeket. Az első, reprezentáns helyet a famunka kapja, néhány igazán megkapó példánnyal; ezek közül a maszkokat és az egy tönkből kivájt faragott ládát emeljük ki. A svájci pásztorfaragás jórészt a tejfeldolgozó eszközök készítésére, díszítésére, a jószág felszerelési kellékeinek cifrázására szorítkozik; jeles példányai továbbá a fémveretes és „szironyozott” nadrágtartók, a kolompszíjak. Legérdekesebbek talán a festmények, melyek az alpesi életet ábrázolják. „Népművészetnek” számítják a kiadók a szépirást és a díszes iniciálék írását is, melyekből pár példányt be is mutatnak. A faragott, különösképpen a festett bútorok ábrázolása tekintélyes helyet kap a kiadványban, ugyanígy a kerámia is, míg a textilneműek alig pár darabbal vannak képviselve.

Ez a bemutatás, bár mint láthattuk igen alkalomszerű, mégis eredményesen mutat rá a svájci nép díszítő művészetére, amiben nagyban elősegíti nemcsak a bemutatott tárgyak becse, hanem a bemutatás módja is. Mind a rajzok, mind a fényképek mellett, hogy jók, nagyon szépek is. Láttukra méltán esünk gondolkodóba a magyar hasonló tárgyú kiadványokon.

Fél Edit.

Székely László: Ünneplő székelyek. Adatok a székelység vallásos néprajzához. 29 l. Csíkszereda, 1943.

Székely László: Áhitat a falun. Adatok Csíkszentdomokos vallásos néprajzához. 55 l. Csíkszereda, 1943.

Még nem látott napvilágot *Bálint Sándor* könyve, de *Karsai Géza* — az előre közölt részleteket tanulmányozva — már azt írta róla, hogy „... a magyar vallásos néprajz tudományának igazi megalapítását, első összefoglalását és elmélyítését tőle kell várunk” (A Pannonthalmi Szemle Könyvtára, 14. sz. 12. l.). A Népünk ünnepeit azóta már rég tanulmányozhatjuk s akár igazoltan tekintjük *Karsai* jóslatát, akár túlzottan lebecsüljük *Bálint* könyvének értékét, tárgyilagosan megállapíthatjuk, hogy a magyar vallásos néprajzot olvasóközönségünk körében hihetetlen módon népszerűsítette, de ugyanakkor tudományos területen is számos ötletet és indítást adott. Többek között *Székely László* két könyvecskéjét is úgy üdvözljük, mint ezen indítás egyik legelső székely, közelebbről csíkmegyei megnyilatkozását, eredményét.

Székely László a csíkszeredai Római Katolikus Gimnázium tanára és a diákság *Segítő Mária* kongregációjának a vezetője. Ilyen minőségben szervezte azt a tizenkettes létszámú „néprajzi kaláká”-t, melynek tagjai (valamennyien harmadikos kisdíjakok) az Ünneplő székelyek anyagát összehordották. E füzet módszere tehát nem a gyűjtés, hanem az a gyűjtetés, amely régen is, ma is, idősebb és fiatal gyűjtők körében többé-kevésbé mindig szép eredményekkel gazdagította néprajztudományunk adattárát. A gyűjtés területe a csíki medence, kivéve a sepsiárkosi (Háromszék) adatokat, amelyek kissé megokolatlanul zavarják a földrajzi s ezzel együtt a gyűjtési egységet is.

Az Áhitat az előbbi füzettel ellentétben csak egyetlen falu, Csíkszentdomokos vallásos néprajzát tartalmazza, amannál mégis kétszerte terjedel-

mesebb, úgy külsőleg, mint a benne felölelt tárgykörök szempontjából. A *Bálint* által meghonosított módszer szerint anyagát *Székely* is a három ünnepkör szerint rendezi s ezeket a szent cselekmények, imaélet, vasárnap, és hétköznap, búcsúk és a templom körüli szokásanyaggal egészíti ki. Az Ünneplő székelyek csak a három ünnepkör anyagát tárgyalja.

Elfoglaltak lennénk, ha örömmel nem üdvözlőnénk a vallásos néprajzi kutatás legelső székelyföldi eredményeit, de ugyanakkor egyoldalúak is, ha néhány szempontra már most, a megindulásnál nem hívánk fel a figyelmet. *Székely* az adatgyűjtést nem tekinti befejezettnek s ezért — igen helyesen — az összehasonlítástól tartózkodik. Az Ünneplő székelyek végén közölt felsorolásból (hol a gyűjtők neveit is hiánytalanul is megtaláljuk) értesülünk, hogy az adatközlők — egyetlen 35 évesnek a kivételével — mind 56—87 esztendősek. A néprajzi „források” ilyen összeválogatásának csak örvendhetünk, de egyetlen alkalommal sem terjedt ki a gyűjtők figyelme annak a megjelölésére, hogy a közölt anyag ma, a valóságban is él-e, vagy csak a megkérdezett öregek emlékezetében szunnyad. *Orbán Balázs* annakidején (történetesen éppen a forrásként használt öregek életének virágkorában) ezreit közölte azoknak a szokásoknak, melyeknek ma híre-hamva sincs s most, amidőn a tudomány megállapítása szerint napról-napra szemeink előtt halnak el a hagyományok, sem a szakembert, sem az olvasót nem szabad valódi létük vagy elmúltuk kérdésében ennyire bizonytalanságban hagyni.

Az imák és egyházi énekek meglepő gazdagsága mindenkit méltán bámulatra készítet s székelyföldi vallásos irányú kutatásaink szép jövőjével kecsegtet, de hibázott *Székely*, amidőn sehol sem jelölte, hogy ezek mennyire népiek és mennyire egyházi leszivárgások. Ő — mint pap — felkészültségénél, hely- és tárgyismereténél fogva is a leghivatottabb e kérdés tisztázására, tehát a hiány pótlását is egyedül tőle várjuk. Számtalan olyan adata és megjegyzése van, amelyek megértése neki (s néhány teológiai és néprajzi szakembernek) természetes, de annál kevésbé magától értetődő a laikus részére: kis fáradsággal és utánajárással olyan aprólékos mozzanatokat lehetett és kellett volna felszínre hoznia, amelyek a könyvet nemcsak könnyűvé s élvezessé teszik, hanem adandó alkalommal hiányuk a tudománynak is súlyos és pótolhatatlan kárt jelent. Azt sem hihetjük, hogy néhány dallam lejegyzése (ami nélkül ma egy gyűjtés bátran kezdetlegesnek mondható) *Székely*-nek nagy fáradságába került volna. Röviden: olyan kevés a magyar néprajzos, hogy minden kérdés kutatására legfeljebb egy ember jut; annak az egynek olyan alaposan kell dolgoznia, hogy művének inkább felesleges részletei, mint hiányosságai legyenek.

„Itt-ott rámutatok egy-két lelkipásztori szempontra, amely érdemessé teszi a hagyományok ápolását egyházi szempontból is”. *Székely*-nek e megnyilatkozása a néprajz mellett gyakorlati célok felé mutat s záloga annak, hogy vallásos néprajzunk a népnevelés ügyét éppen úgy szolgálhatja, mint a tiszta tudományét.

Faragó József.

Malán Mihály: X. századbeli magyarok csontmaradványainak embertani vizsgálata. (Daten zur Anthropologie des Ungartums im X. Jahrhundert.) Különlenyomat a *Folia Archeologica* III—IV. kötetéből. Magyar és német szöveg. 21 l. Budapest, 1941.

A tanulmány szerzője fontos megállapításokkal járul hozzá a magyarság anthropológiai ismeretéhez. Az eddigi honfoglaláskori embertani vizsgálatok rövid történelmi áttekintése mellett, négy, a szentesi múzeumban lévő tömörkényi, mindszenti és derekegyházi sírból előkerült koponyát, illetve csontvázat vizsgál *Malán*. A sírokból előkerült mellékletek azt bizonyítják, hogy a csontvázak a magyarság előkelő, vezető rétegének maradványai. A vizsgálatok minket érdeklő eredményeiből kiemeljük *Malán*-nak azt a meg-

állapítását, hogy az ősmagyarország vezetőrétege fajilag meglehetősen egységes volt. A jelentékeny mongoloid jellegek mellett turanid és keletbalti jellegeket lehet rajtuk kimutatni. Ezek a jellegek erősen kidomborodtak a honfoglaló magyarország vezető rétegénél. *Malán* megállapítása néprajzi és művelődéstörténeti szempontból is igen jelentős, amennyiben a mongoloid és turanid jellegek *túlsúlya* utal arra, hogy a 'vezetőrétegnek' kétségkívül művelődési kapcsolatai is voltak a 'mongoloid' és 'turánid' rasszterületeket magába foglaló műveltségi területekkel, amire különben a régészet is figyelmeztet bennünket.

Gunda Béla.

Nagy Rózsa: Adatok a baranyamegyei Nagyváty növényekkel kapcsolatos szokásaihoz és néphagyományaihoz. Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből. 12. sz. 43 l., 21 kép. Kolozsvár, 1943.

A tanulmány adataival és területileg is jól kiegészíti *Kiss Gézá*nak az Ormánságról írt monográfiáját. A szerző ismerleti a vadontermő növényeknek a táplálkozásban, a gyógyításban való szerepét, a növényekkel kapcsolatos és a növényekből készült gyermekjátékokat s a növényekhez fűződő babonákat. Néprajzi szempontból a munka értékes anyagából az édesnedvű fák megcsapolását, a sörkésztést, az inségeledeleket említjük meg. Az inségeledek során fogyasztották a parázsban sült tölgyfa makkját. Sokféle növényt gyűjtenek állati takarmányul. Felsorolja *Nagy R.* az egyes állati és emberi betegségeknel, sebeknel használt növényeket. A gyermekjátékok között említi a kukoricacsőre szerelt madárhurkot (vö. erről: *Vasi Szemle*, VI. 1939., 90—92. l.). A közölt hiedelemanyagból a magvetésre vonatkozó babonák érdemelnek különösebb figyelmet. Hálásak lehetünk a Ferenc József Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének, hogy az onnan kikerülő tanulmányok becses anyagot szolgáltatnak a néprajznak is.

Gunda Béla.

Weiss, Richard: Das Alpwesen Graubündens. Wirtschaft, Sachkultur, Recht, Älplerarbeit und Älplerleben. 385 lap, 57 kép, számos ábra. Eugen Rentsch kiadása. Erlenbach—Zürich, 1941.

A havasi pásztorkodásnak Angliától a Kaukázusig, Itáliától Skandináviáig terjedő hatalmas területét egységes szempontból mindaddig nem vizsgálhatjuk, míg az egyes részterületekről, az alapjában talán egységes kultúra helyi színéződéseiről megfelelő részlettanulmányok nem készültek. Ezért a havasi gazdálkodás és havasi életforma vizsgálói számára jelentős esemény *Weiss* könyvének a megjelenése. A szerző tökéletes tárgyismerettel dolgozza fel Graubünden kanton havasi életét, a — részben környezet által megsza-bott, részben történeti folyamatok eredményezte — havasi műveltségformákat éles szemmel bontja elemekre s megkísérli az elemek kialakulásának és változásainak vizsgálatát.

A csaknem négyszázoldalas munka három főfejezetből áll. Az első a havasi gazdálkodást s a vele kapcsolatos tárgyakat ismerteti, a második a havasi élet jogszokásainak adja kimerítő leírását (száz oldalon!), végül a harmadik fejezet a havasi társadalmat, az ételmenetet és a munka módjait foglalja össze.

A havasi gazdálkodás jellegét az állattartás adja meg; az állattartás az év folyamán a teljes gazdasági életteret hasznosítja legeltetés vagy istállózás formájában. A gazdasági élettér jelentős szintkülönbségei hozzák létre a használatnak azt a jellemző formáját, mely a rendelkezésre álló teret a szintkülönbségek szerint zónákra osztja s e zónákat nyáron vertikálisan emelkedő, télen süllyedő sorrendben használja. Graubündenben — lokális különbségektől eltekintve — három állattartási zónát találunk: az első a völgybeli állandó

település zónája, ahol télen tartják az állatot; itt legeltetés nem folyik, a jószágtartás egyetlen formája az istállózás. A második zóna az ú. n. Maiensäss; ez a falu fölött mérsékelt magasságban fekvő legelő- és kaszálóterület, ahol istállók is vannak; május végén, június elején, majd ismét szeptember végén, október elején tartják itt az állatot, részben takarmányon, részben legeltetéssel. A harmadik zóna az igazi havasi állattartás területe, az „alp”; Greyerz — nálunk ismeretlen — munkájára hivatkozva Weiss megállapítja, hogy az *alp* szó a román és a német nyelvterületen kívül is él s a havasi élet ősi, eredeti mesterszava. A havason nyáron tartózkodik a jószág, a tartás módja itt csaknem kizárólag a legeltetés. — Ez a legfelső, havasi zóna s az ott folyó élet kerül tárgyalásra Weiss könyvében.

A havasi zóna önmagában ismét nem egységes, mert ezt is újabb magassági övekre osztják. A havasi zónán belül általában két ú. n. lépcsőfokot (Stafel) szokás megkülönböztetni s a nyaraltatás folyamán, a lű növést követve, az egész havasi üzem a nyár első felében fölfelé, második felében lefelé vándorol rajtuk: Rétoromán hatásra a havason is meghonosodott a kaszálónak a juhokkal való kosaraztatása, amit a Kárpátokból mi is jól ismerünk. — A tejgazdálkodás két főformája az egyéni és szövetkezeti tejgazdaság; e két gazdasági üzemforma valamelyikének történeti prioritását kimutatni nehéz; elméletileg az egyéni gazdálkodás látszik ősibbnek, de megfontolásra késztet többek között az a tény, hogy az egyéni tejgazdaság elterjedése nagyjából egybeesik a walsi településekkel. Az egyéni és szövetkezeti gazdaság különbözősége a legszembetűnőbbben a településben nyilvánul meg: a szövetkezeti tejgazdaság egész épületcsoportot hoz létre, mely a szerző szerint a völgybeli állandó település kicsinyített mása. (E sorok írója rövidesen megkísérli a hasonló kárpáti épületkomplexumoknak a falu-településtől való ellérését bebizonyítani s rámutatni arra, hogy a két településforma hasonlósága csak látszólagos). Az egyéni tejgazdaságnak viszont mindig szörványtelepülés a velejárója. Az építmények különben a kárpáti pásztorépítményekhez képest igen fejlettek, több helyiségből állnak. Sokkal primitívebbek s a mediterrán álboltozatos kunyhóval valami távoli rokonságban állhatnak a szikladarabokból összerakott őrzőkunyhók, melyekről a szerző — sajnos — nem ír részletesen. A kolomp- és csengőformák ismertetését mellőzve, a magyar ivóharang analógiájaképpen megemlíjük, hogy a graubündeni Plumpe nevű mélyhangú, nagy kolomp neve Svájc némely részén ivóedényt jelent. A szállítóeszközök közül kiemeljük a rözsehordó *gibelt*, melynek magyar példányait palóc területről ismerjük. A tejgazdaság eszközei közül figyelemreméltó a faedények számos formája; e formák távoli analógiákra mutatnak s Weiss nem is mulasztja el, hogy — főleg *Manninen* munkásságára támaszkodva — ki ne emelje a svájci és skandináv „Holzkultur” szembeűnő egyezéseit. A rendelkezésünkre álló hiányos adatok alapján széleskörű összehasonlításra egyelőre nem gondolhatunk, de így is csaknem bizonyosnak tűnik, hogy az európai „Holzkultur”-ba a Kárpátok pásztorokultúrája is beletartozik.

A havas elsősorban gazdasági életszintér s a havasi életet elsősorban gazdasági szempontok határozzák meg. Hogy e gazdasági üzem menetét sajátos jogi hagyomány szabályozza, azt eddig is valószínűnek tarthattuk, de hogy a jogszokások ilyen meglepő tömege él a havason, azt Weiss könyvének olvasta előtt nem is sejtettük. Weiss adatainak más, hozzánk közelebb eső területekre vonatkozó gyűjtésekkel való egybevetése egyelőre lehetetlen, mert az összehasonlításra alkalmas gyűjtéseknek teljességgel híjával vagyunk. Itt nyilvánul meg a keleteurópai néprajzi kutatás nagy hiányossága, a jogszokásokra vonatkozó ismereteink csaknem teljes hiánya. Weiss könyve kitűnő útmutató s bőségesen szolgál szempontokkal a gyűjtéshez. Kimerítően ismerteti a tulajdonjogot s a birtoklás formáinak történeti alakulását, az erdőlés, itatás, úthasználat, stb. jogszokásait, a havasi haszon, a tejtermékek,

trágya, stb. értékesítésének szabályait, a havasi szövetkezet tagjainak jogait és kötelezettségeit, a havasi előljáró szerepét. Talán nem esünk túlzásba, ha Weiss könyvének éppen a havasi jogéletet tárgyaló részét tartjuk a legtanulságosabbnak. Bárcsak a magyar néprajz művelői között gondolatkeltően hatna ez a szép anyaggyűjtés!

A havasi társadalom ismertetése során jellemzi a szerző a havason folyó családi életet, a munkamegosztást, a hivatásrendeket. A táplálkozásban a tejnek és a tejtermékeknek van nagy szerepe. Sajátságos pásztorvisélet Graubündenben — más alpesi területektől eltérően — nem mutatható ki. A tejfeldolgozás körül főleg az oltó készítésének néhány, nálunk eddig ismeretlen módja érdemel figyelmet. Befejezésül a szerző a havasi emberek természetismeretét tárgyalja, e tárgykörbe vonván az időjárásra, növényekre és állatokra vonatkozó ismeretek mellett az állatorvoslást is. Utóbbi tárgyról — sajnos — nem ír részletesen.

Weiss könyvét figyelmébe ajánljuk mindazoknak, akik a magyar néprajzot a legutóbb *Erixon* által kifejtett „európai etnológia” szellemében akarják művelni. A pásztor életforma kutatása a magyar néprajznak is házitémája, fontos volna tehát, hogy mielőbb elkészítsük mi is a Weiss könyvéhez hasonló alapvető helyi monográfiákat.

Vajda László.

Gabus, Jean: Iglu. So leben Eskimos. 236 lap, 16 oldalnyi mélynyomású kép, 2 térkép, 2 tábla. Verlag Otto Walter AG., Olten, 1942.

A *P. Wilhelm Schmidt*nek ajánlott szép könyv a *karibu-eszkimókról* szól s az éghajlat megszabta gazdasági évkör keretében, annak menete szerint állítja össze remek stílusban megírt, riportszerű életképeit. A munka elsősorban a nagyközönség számára készült, az etnológus *Birket-Smith* klasszikus monográfiája után nem sok új adatot talál benne. A szöveget meglehetősen gazdagon tarkító, német fordítású dalszövegek érdemlik a legtöbb figyelmet; dallamukat a szerző fonográfhengerre vette föl. Csupán egy fejezet szolgálja (már a megírás módjában is) kizárólag az etnológiát; ez a rész a *padleirmiut* törzsnél szokásos hókunyhókat (*iglu*), formáikat s az építés módját ismerteti. *Gabus* könyvének legfőbb érdeme, hogy a kultúra leltárát élettel megtöltő apróságokat, a mindennapi életet, viselkedést és ennek a primitív népnek a mentalitását ismerteti, ha nem is szakszerűen, de a figyelmes szemlélő sokoldalú alaposágával. A könyvet illusztráló képek jók, az építményekről, a viseletről, a szánról sok olyasmit is elárulnak, amit a szövegben nem találunk meg. A szerző stílusát nem győzzük eléggé dicsérni; remélhetjük, hogy ez az eleven, lebilincselő írásmód sok laikus olvasóban igényt fog kelteni más, hasonló munkák megismerésére.

Vajda László.

Hankó Béla: Magyar háziállataink. Kincsestár, 49. sz. 80 lap. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1943.

Ismert kultúrzoológusunk a magyar háziállatfajtákra vonatkozó kutatásainak rövid, népszerű összefoglalását adja új munkájában. *Kutyáink* közül a komondort, a kuvaszt, a pulit s a vadászkutyák néhány fajtát említi, mint a honfoglalók háziállatát. Ősi magyar kutyának tartja a pulit is, de szerinte eredetileg nem terelésre, hanem a vadaknak nádasból, zombékból való kihajtására használták, — innen a vízikutya elnevezés. A juh második legősibb háziállatunk, már a finn-ugor ősnép tartotta s tejt is felhasználta. A mai juhállománynak csak 1,5 % a az eredeti magyar racka. A *kecskét* is magukkal hozták a honfoglalók s ezelőtt a mainál sokkal nagyobb gazdasági jelentősége volt. A honfoglaló magvarság lova a tarpán vagy ennek közvetlen leszármazottja lehetett. (A tarpán kérdéshez l. *Gunda Béla*: A székelylő. *Nép és Nyelv* 1943: 101—106. *Gunda* a taki lóban látja az ősmagyarág lovát.)

A tarpán alapréteget ért későbbi hatások mellett megemlékeznek *Hankó* hegyi lovainkról is, a konyikról, a hucul és a székeley lóról. A *szamár* a 16—17. században az Alföldön elterjedtebb volt, mint ma, főleg a pásztorok használták málhásállatnak. A magyar *szarvasmarha* az európai őstulok törzsalakjának egyenes leszármazottja s mindenkor elsőrendű vágómarha volt. A tejhaszonra csak a 17. század végén kezdenek törekedni. A *bivalyt* az avarok hozták be hazánk területére, a honfoglalók már itt találták (?). A *sertés* szerző szerint szintén a honfoglalók háziállatai közé tartozik s ez ellentmond a magyarok nomád voltának, de életmódjuk mindenestre mozgékony volt s az ősi magyar sertés, a szalontai, tökéletesen alkalmazkodott ehhez az életmódhoz. A többi ősi sertésfajtát (bakonyi sertés, siska, alföldi zsírsertés, réti disznó, túrmezei sertés) az itt lakó népektől vettük át. Hogy a *házimacska* mikor került a magyarsághoz, még nem tudjuk. Háziszárnyasaink közül a *pulyka*, *páva* és *gyöngytyúk* a 16. században terjedt el hazánkban, viszont feltétlenül ismerték már a honfoglalók a *tyúkot*, *ludat* és *rucát*, sőt a *fácánt* is. A lúd és a ruca domesztikálása az új hazában is folytatódott: a vadludak, vadrucák tojásait összegyűjtötték, kiköltették s a fiókákat fölnevelték.

Hankó könyve értékes összefoglalása a szerző eddigi munkásságának s a magyar állattartás kutatásában a néprajz számára jó útmutató.

Vajda László.

Gaal Károly: A csikmenasági pásztorok fafaragása. Összegyűjtötte — —. Néprajzi Füzetek, I. szám. Szerkesztik a Kir. Magy. Pázmány Péter Tud. Egyetem Néprajzi Intézetének tagjai. Kalot kiadás. 15 lap, 32 tábla. Budapest, 1944.

A Kalot-mozgalom néprajzi érdeklődésű irányzatának induló kiadványsorozatát az első füzet előszava szerint elsősorban a néprajzi önképzés alkalmas eszközeül kell tekintenünk. E szempontot tartva szem előtt, örömmel üdvözöljük a bátor vállalkozást s reméljük, hogy be fogja tölteni nevelő hivatását.

A sorozat első füzetében *Gaal Károly* a csikmenasági pásztorok, — valójában csak a bácsok — faragóművészetének egy részét, a pálcák és guzsalyok írásának módját s az alkalmazott díszítőműveket ismerteti. Szívesen olvastunk volna néhány szót a faragóművészet más tárgyairól, így a még mindig problémát jelentő csanakokról is. A faragások egy-egy részletét 32 táblán mutatja be a gyűjtő; néhány jelentéktelenebb darabot bátran kihagyhatott volna az ábrázoltak közül. Az ügyesen megírt rövid bevezetés jól megfelel ismertető-népszerűsítő céljának, bár a más területekre való utalásnál — udvarhelyszéki, erdővidéki, (török!) kapcsolatok említése alkalmával — ajánlatos lett volna a szöveg lezárása előtt a szerzőnek az irodalomban tájékozódnia: pl. a 10. tábla meglehetősen egyedülálló cserepes virágdíszítőművéről is több mondanivalója lett volna *Gunda Béla* tanulmányának (Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre, Népr. Ért. 1943: 14, 17) ismeretében.

Az ügyes sorozatnak és a Kalot további falukutató munkájának sok szerencsét kívánunk.

Vajda László.

Weinert, Hans: Az ember származása. Fordította: dr. Fülöp Zsigmond. Novák Rudolf és Társa kiadása. 101. l. Budapest, 1943.

A fordító e könyv fordításával sem a tudománynak, sem a szerzőnek nem használt. Sőt mondhatjuk, hogy az ilyen irányú tudománynépszerűsítés egyenesen kártékony. Az egyes fejezetek ismertetésekor érintem azokat a pongyolaságokat, amelyek a fordításból adódnak.

Weinert a bevezetőben a származástanra vonatkozó rövid történeti áttekintést ad, különösképpen *Bölschere* és annak munkájára hivatkozva. *Bölschere* való hivatkozás nem túl szerencsés, mert az ember származására vonatkozó felfogása az újabb kutatások szerint nem helytálló. A munka 1940-

ben jelent meg, tehát nem régi keletű és mégsem tesz említést *Broom*, *Westenhöfer*, stb. munkásságáról. A származástani ismeretek megértéséhez rövid áttekintésben átfutja a föld történetét, a főemlősök fejlődését, majd az ember leszármazása szempontjából fontos orangután, gorilla és csimpánz fontosabb jellegait ismerteti. Ezt a részt a következőképpen fejezi be a szerző: „... az emberi családfe tekintetében három lehetőség van. Az első az volna, hogy az ember az ázsiai emberszabású ágtól ered, — Haeckel ezt tételezte föl annak idején a gibbonrokonság miatt, amit ma tagadnunk kell. Ezek után az ember-családfa vagy az európai-afrikai emberszabású-ágból származik, vagy pedig a maga útján fejlődött ki valami különleges gibbon ősből. Ma már teljes biztonsággal tudunk dönteni e három lehetőség felől. Ez az új dolog, amit hozzátehetünk a régi családfaelméletekhez. Ezzel egyszerre mind annyira megoldottuk az ember rejtélyét, hogy már csak a részletek maradnak hátra, amelyek nem is igen érdeklik a nemszakembert.” A fordító majdnem szóról-szóra fordítva éppen az értelmi részt adja értellenül. Az ember származásának illetéknként való elintézése különösképpen népszerűsítő munkában nem helytálló; ugyanis éppen a szerző által említett „részletek” megoldásának nehézségei miatt igaz az a tétel, hogy az „ember származásának kérdése mindenkor nyílt kérdés fog maradni.” Az ember és a legfőbb emlősök összehasonlításakor hivatkozik a homloküreg, normalis szemtávolság, aorta-ívek, ondószálak, stb. nagy hasonlóságára. Ugyanakkor teljesen elkerüli a szerző a mélyreható különbségek megemlítését. A fordító kellő paleontológiai ismeretek hiányában a kifejezésekben elavultakat használ. Az ősidőkből való emberi leleteket a szerző fokozatokba osztva ismerteti (*Pithecanthropus*-fok, Neandervölgy-előtti fok, Neandervölgyi-fok, *Homo sapiens diluvialis* fok). Az egyes fokokon belül ismerteti a lelőhelyeket, de nem a leleteket. Pedig ez lett volna a nagyközönség szempontjából a legfontosabb. A munkát a *Homo sapiens alluvialis* mai fajtáinak geneziséivel és azoknak fajtavonalakba való csoportosításával fejezi be. A középfajta vonal két ágú: európai, ausztrálid. Az európai ág a középvonal világos ága, az ausztráliai ág a középső vonal sötét ága. Középtől egyik oldalt az ember hideg alakja foglal helyet: a mongol; másik oldalt az ember meleg alakja: a néger.

Igen kár, hogy a munka érdemi befejezése után csak mint egy rövid fejezet következik az ember szellemi fejlődéséről szóló fejezet. A szerző itt — sajnálatos — materialista elképzelését egészen érintőleg enyhíteni akarja az ember szellemének és lelkének hangsúlyozásával.

Nemeskéri János.

Lukács Károly: A Balatonvidék földrajza kétszáz év előtt. Bél Mátyás „*Notitia Comitatum Veszprimiensis, Simighiensis, et Szaladiensis*” c. kéziratának szövege, fordítása és ismertetése. A Magyar Biológiai Kutatóintézet munkái, XV. kötet. Kny. 221—300 l. Tihany, 1943.

Kevés tájegysége van hazánknak, amellyel az utolsó száz évben olyan sokat foglalkozott volna a tudomány, mint a Balaton vidékével. A Balaton Bizottság vizsgálatainak eredményeként hatalmas könyvsorozat látott szünetet elején napvilágot, amely az egész világ tudós köreinek elismerését is megszerezte. Ennek a jelentős sorozatnak egyik legkiválóbb kötele *Jankó János* hatalmas néprajzi monográfiája. Tudományos szempontjai négy évtized alatt sem avultak el; leíró és gyűjtő módszerei korszakalkotóak voltak (helynévgyűjtő módszerét a németek tíz évvel ezelőtt újra „fedezték fel”). Ez a nagyszerű monográfia azonban a balatonmelléki néprajzi kutatásoknak csak szerencsés kezdete: a néprajzi anyag összegyűjtése befejezve nincs. Mellő folytatására napjaink tudományos életének legkiválóbb néprajzi szakemberei éppen a közelmúltban fogtak össze.

A gyűjtéssel, a leíró néprajz feladatainak megoldásával egyidőben megindultak a történeti, a földrajzi kutatások is, amelyeknek eredményei jelentősen segítik elő a történeti néprajz problémáinak megoldását is. A történeti

néprajznak nagy szüksége van arra, hogy a múlt mindennapi életének változásairól minél hitelesebb adatok birtokába jusson. Ezt a szükségletet is kielégíti *Lukács Károly* mintaszerű forráskiadványa, amelyben Bél Mátyás kéziratban fennmaradt XVIII. századbéli történet-földrajzi munkájának eredeti latin szövegét és magyar fordítását bő magyarázatokkal tette közzé. A régi balatonmelléki életre érdekes fényt vetnek ezek az adatok, amelyeknek tudománytörténeli becseit *Lukács Károly* gazdag jegyzetanyaga teszi tudományunk számára is különösképpen értékesé.

Dömötör Sándor.

NÉPRAJZI HIREK.

† **Heinrich Baumgartner.** Ez év február 21-én hunyt el váratlanul alig ötvenöt éves korában *Heinrich Baumgartner*, a berni egyetem tanára, a svájci néprajztudomány egyik kiváló munkása.

Azok, akik egy-egy idegen nemzet tudományos életét csak a megjelent tudományos irodalom alapján kísérhetik figyelemmel, nem igen ismerhették az elhunytat, mint néprajztudóst. *Heinrich Baumgartner* ugyanis azok közé az örökké tevékeny tudósok közé tartozott, akik a nagy nyilvánosság előtt keveset szerepelnek, keveset publikálnak, — és munkáik így is tudományágunk csak egy szűkebb területét érintik, — viszont annál inkább kiveszik részüket a tudományos élet szervezéséből: lelkesedve és áldozatkészen állnak tehetségükkel és munkájukkal minden tudományos megmozdulás mellé, készséggel vállalkoznak a hírnevet nem gyarapító névtelen apró munkákra és fáradhatatlan nevelőmunkával gondoskodnak a tudós-utánpótlásról.

Heinrich Baumgartner különösen ez utóbbi téren fejtett ki hatalmas munkásságot. Életpályája folyamán a berni iskolaszervezet minden fokozatán ténárkodott néhány évig: volt népiskolai tanító, polgári iskolai, majd gimnáziumi tanár, polgári iskolai tanárképzőintézeti elnök, végül 1933-ban a berni egyetem hívta meg rendkívüli tanárnak. Itt azután rövid idő alatt kiépítette és haláláig maga töltötte be a svájci német nyelv, irodalom és néprajz tanszékét. Az ő mun-

kája révén lett tehát a berni egyetem az első a svájci egyetemek közt, ahol a svájci német nyelv néprajza tanszékét és nyilvános rendes tanárt kapott.

Tudományos érdeklődése és munkálkodása egyformán terjedt ki a nyelvészetre és a néprajzra. Mint nyelvész a svájci nyelvi életet tanulmányozta kielégítően. Neve talán inkább ilyen irányú kutatásai révén vált ismeretessé külföldön is. Foglalkozott a berni kanton nyelvjárásaival, a nyelv és a társadalmi rétegződés viszonyával, a városi nyelv és a népi nyelv kapcsolataival, a két nyelvűség kérdésével, az utolsó öt év folyamán pedig csaknem egészen a készülő svájci német nyelvátlasz munkálatainak szentelte magát, amelynek, zürichi kartársával, *Rudolf Hotzenköcherle* egyetemi tanárral együtt szerkesztője volt. Ez a — mi szemünkkel nézve — nyelvészeti munkásság is elegendő ahhoz, hogy a svájci néprajz kegyelettel őrizze nevét, hiszen a svájciak — a mi felfogásunktól eltérőleg — a néprajz feladatának tekintik a népi nyelvi élet feltárását és feldolgozását is. *Baumgartner* azonban a szó szorosabb értelmében vett néprajz terén is munkálkodott: a svájci néprajzi atlasz szerkesztőbizottságának tagjaként résztvett az atlaszmunkálatok előkészítésében, majd eleinte maga végezte, később pedig irányította a berni kantonban folyó felvételeket. Ennek a munkásságának eredményeit és jelentőségét azonban csak a svájci néprajzi atlasz megjelenése után mérhetjük majd le.

Baumgartner tehát a svájci tudományos életben is szokatlan módon egyesítette magában a néprajzkutató nyelvész és a szorosabb értelemben vett néprajztudóst; egyetemi tanszéke is svájci német nyelvi, irodalmi és néprajzi tanszék volt. A Svájci Néprajzi Társaság nemcsak odaadó és szorgalmas munkatársát, hanem választmányi tagját is gyászolja az elhunyt tudósban.

Sulán Béla.

A néprajz ügyében. A Debreceni Szemle 1944 évi márciusi számában (XVIII. évf., 3. szám) A magyar fajú kultúrája címen Milleker Rezső, a debreceni egyetem földrajz tanára figyelemreméltó tanulmányt írt. A tanulmányból idézzük a következő sorokat:

„... a földrajzot csak az első osztályban tanítják, s a magyar néprajzot — tárgyat vagy szellemet — egyáltalán nem tanítják. Ahogy ők mondják, be lehet ezt szőni a földrajzba, vagy a történelembe, csak éppen nem szövik bele.”

„Gyönyörű szép palotáink vannak, melyekben a történelmi és művészeti emlékeket és alkotásokat tárolják. A Nemzeti Múzeum hatalmas termeiben Magyarországon található régi kulturális emlékeit méltóan megőrizték és kiállították. Ismeretlen népek agyagiparának, kő-, és fémiparának maradványait gondosan gyűjtötték. Még nagyobb figyelemben részesült az ismeretlen barbár népek után jövő római emlékek sora. A Magyar Néprajzi Múzeum ezzel szemben először a Csillag utcában tengődött, majd hontalaná válva, kikerült az elhanyagolt városligeti Iparcsarnokba, amelynek tetőzete rossz volt, beázott, minden ott kallódott, míg végre a város szélére egy iskolába helyezték el. Ujságaink és irodalmunk tele van a népi sajtóságok megérezésének fontosságával, de az a múzeum, amely elsősorban hivatva volna sajátmagunknak, de a külföldnek is, saját népi sajtóságunkat, tehetségünket, izlésünket és szorgalmunkat bemutatni, már nem kapott helyet, legalább is nem méltó elhelyezést. Meg-

előzték a régi cserepek és megelőzte sok más.”

Milleker Rezső professzornak a néprajz érdekében tett szép és megszívlelendő nyilatkozatáért a Magyar Néprajzi Társaság választmánya a Társaság nevében jegyzőkönyvi köszönetét fejezte ki.

A magyar mesetípusok monográfiája. A Magyar Élet c. lap 1944 évi márciusi számában (IX. évf. 3. szám) Dömötör Sándor Berze Nagy János és a magyar mesekutatás címen tanulmányt írt. A tanulmányból a következőket közöljük:

„Kötelességünknek tartjuk a nyilvánosság tudomására hozni, mivel véletlenül megtudtuk, hogy Berze Nagy János a magyar népmesetípusok megállapításával tíz évvel ezelőtt teljesen elkészült, műve azonban évek óta teljesen készen hever szekrényében, mert a „népi korszak” virágzása idején nincs kiadója. A magyar hazában nincs olyan közület, intézet vagy intézmény; üzleti vállalkozás vagy lelkes mecénás, amelyik vállalná a mű kiadásának költségeit, vagy az ahhoz való hozzájárulást.

Berze Nagy János munkája 1933-ig a közzét és általa ismert, nyomtatásban meg nem jelent magyar népmesék hiánytalanak mondható katalógusa. (Természetes, hogy az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény, Ósz János Csodatáskája, Bözödi mesegyűjteménye, a Táj- és Népkutató Intézet, a Magyar Néprajzi Múzeum újabb anyaga pótolandó lenne még kinyomtatása előtt!) A fontosabb körülmény az, hogy eddig az időpontig a külföldi és a magyar tudomány előtt teljes egészében ismeretlen magyar népmeseanyag lényeges elemeiben analizálva, meghatározva 99^{0/0}-ig benne van. A teljesség, az egész külföldi meseirodalom feldolgozása egy ember számára teljes lehetetlenség, azért a külföldi párhuzamok idézésénél csak a legfontosabb és legszükségesebb összehasonlító irodalmat jelzi. Bármilyen magyar mesemolívumot keres benne az érdeklődő, percek alatt minden változata kézben van.

Ilyen mű eddig csak egyetlen egy van a világon, amint röviden említettük: a Bolte által kiadott magyarázatok a Grimm-mesékhez, azonban ez a monumentális mű nem is kísérli meg a típusok szerint való rendszerezést: maga a Grimm-gyűjtemény magyarázatainak alapja. Berze Nagy János munkája az első és eddig egyetlen magyar mű e nemben, azonban fontosabb az, hogy az egész világon nincs még olyan mű, amely egy nép mesekincsének individuálist rendszerbe foglalja és részleteiben is analizálja. Ez a nagy mű, ez a jelentős munka, amelyben egy hosszú és munkás élet — harminc esztendő kellett a mű elkészültéhez — minden akarása, fáradsága munkája benne van, nem lehet közkinccs, nem lehet a magyar tudomány kincse, a magyarságismeret forrása, mert nincs pénz a kiadására. Csak alkotója gyönyörködhet benne: nem tudjuk azonban, hogy büszke-e művére, gyönyörködik-e benne, amikor azt kell tapasztalnia, hogy egész életét hiába áldozta fel a magyarságért, népe nagyságáért, ennek bebizonyításáért. Ilyen tartalmú és célzatú tudományos munkának nem volna szabad életét alkotója keserűségére a lomtárban bevégeznie!

A kiadók aggályait menti a nagy mű roppant terjedelme. Kinyomtatva mintegy 70—80 ívet tenne ki, azonban a nagy terjedelme lehet-e ok arra, hogy egy ilyen nagyfontosságú mű elkallódjék, vagy kéziratban maradjon? Párhuzamosan német (francia vagy angol) nyelvre lefordítva, vademecuma lehetne minden művelt nép mesekutatójának és folkloristájának, örök dicsősége a magyar népnek, amelynek hagyományait így nagyszabású munka rendszerezi a német alaposságnál is nagyobb alapossággal és tudással, amely méltóképpen bizonyíthatná a magyar nép hagyományainak értékét. Bárcsak meghallaná valaki szavainkat nemzetünk nagyjai közül és vinné előbbre legalább száz évvel a magyar népmesekutatót Berze Nagy János életműve kiadásával.

A nagyjelentőségű felhívás meg-

jelenéséért köszönet illeti a Magyar Életet is. A kérdés történetéhez még csak azt jegyezzük meg, hogy a kiadás kérdését, a szerzővel való részletes tárgyalások alapján még az 1943 év végén a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Intézete vette munkatervébe. Mind- eddig nem az Intézetet múltott, hogy a kiadáshoz szükséges anyagi alapot nem sikerült előteremtteni.

A munka minél előbbi megjelenése fontos nemzeti érdek lenne.

Felhívás a mesekutatók magyar művelőihez. Folyóiratunk jelen számában *Thompson Stith* tanulmányát közöljük. A tanulmányban felvetett problémákhoz kérjük hozzászólásukat. A hozzászólás terjedelme ne haladja meg a két gépelt oldal terjedelmét. A hozzászólást magyar és egy nyugateurópai nyelven is közöljük az *Ethnographiában*. A kéziratokat a szerkesztő 1944 augusztus 1-ig kéri.

Régi székely népi játék felelevenítése. „Marosvásárhelyen és környékén a múltban szokásos népi játékok volt a „marosvásárhelyi bábos betlehem”. A szokásból kiment népi játékok szövegének és énekdallamának összegyűjtése és feldolgozása nagyon időszerűvé lett, nehogy ez a népi játékok feledésbe menjen. Petelei Sándor mezőkölpényi állami igazgatótanító, népművelési gondnok vállalkozott erre a feladatra s ha munkája elkészül, egy újabb értékes és kedves népi játékkal gazdagodik a népi játékok egyre növekvő szakirodalma. Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter súlyt helyez a népi eredetű játékok összegyűjtésére és felelevenítésére. A Néptanítók Lapja a közelmúltban egész sorozatát közölte a különböző vidékek népi játékaival s a Néprajzi Múzeum népi játékgyűjtése most van sajtó alatt. A marosvásárhelyi bábos Betlehem felelevenítésével egy székely vonatkozású népi játék foglalja el majd ismét helyét az iskolás ifjúság játékaival között.” (Esti Kurir, 1943. dec. 31.)

Néprajzi gyűjtés a csurgói kollégiumban. *Kuthy Ferenc* téli gazdasági iskolai tanító felhívást bocsájtott ki a tanulók és gazdák részére néprajzi tárgyak gyűjtésére. A gyűjtött tárgyakból a kollégiumban kiállítást rendeznek.

— . —.

Néprajz a debreceni nyári egyetemen. A debreceni nyári egyetem XVII. esztendejéről (1943) megjelent beszámolóiból kitűnik, hogy a vezetőség nagy figyelmet szentel a néprajznak is. 1943 nyarán megtartott szabadegyetemi előadások közül néprajzi szempontból a következőkről emlékezhetünk meg: *Balogh Béla*: A magyarságkutatás antropológiai eredményei, *Milleker Rezső*: 1. A magyar falu megismerésének módszerei és eredményei, 2. Magyarságkutató szeminárium (10 óra!), *Ortutay Gyula*: Népköltészetünk magyarsága, *Viski Károly*: Új szempontok néprajzi kutatásunkban. A nyári egyetemen *dr. Antal István* m. kir. titkos tanácsos, nemzetvédelmi propaganda miniszter a többek között a következőket mondta: Ne nézzük a világ és Európa mai problémáit csakis egyedül és kizárólag magyar szempontból és úgy, hogy e szemléletünkéből leszűrődő gyakorlati állásfoglalást semmiféle más motívum, mint a magyar öncélúság és a magyar élniakarás, ne befolyásolja. Igen fontos a magyar problémákat európai szemüvegen látni, lemérni és elbírálni, de e pillanatban sokkal fontosabb számunkra az európai dolgokat nézni, látni és megítélni kizárólag magyar szemüvegen. A megboldogult *Teleki Pál* gróf — ez a nagy nemzetnevelő és nemzetvezető — ezt a gondolatot úgy fejezte ki, hogy „*merjünk magyarok lenni*”. (Jelentés... Közzéteszi: *dr. Milleker Rezső*, Debrecen, 1944, 13 l.)

— . —.

Továbbra is tilos Baranyában a betlehemi-járás. Már megemlékeztünk

arról, hogy Pécsen tilos a háromkirály-járás és a betlehem (Ethn. 1942. 250. l.). A Reggeli Magyarország 1943 december 12. számában ezzel kapcsolatban újfólag a következőket olvassuk: „*Pécs, december 11. (A Reggeli Magyarország tudósítójától.)* Baranyában régi szokás a betlehem- és háromkirály-járás s a nép ragaszkodik hozzá. Most *dr. Borbola Jenő* rendőrfőkapitányhelyettes eltiltotta a betlehem- és háromkirály-járásokat. Akik mégis megkísérik, azokat *koldulás címén vonják felelősségre*. A rendelet indokolása elmondja, hogy a betlehemesek legtöbbször *megcsúfolják a vallásos érzést, a magyar népköltészetet, a jó ízlést és a hagyományokat*.” Kíváncsiak vagyunk szakembereink véleményére is, hogy a baranyai betlehemezés mennyire csúfolja meg a magyar népköltészetet?

— . —.

Néprajz egy hetilapban. *Balaton* *Kurir* címen jelenik meg a Balaton Egyesületek Szövetsége hivatalos lapja. A hetilap néhány kezünkbe került számában értékes néprajzi írásokat is találunk. Az 1943. július 1. számban *Fáy András* balaton regéinek népi vonatkozásairól kezd a lap cikket közölni. *Madarassy László* munkásságát *Darnay Béla* és *Dömötör Sándor* méltatja (1943. július 8., 29.). Ugyancsak *Dömötör Sándor* ismerteti a Szent Péter köszöntése néven ismert halászszerkezt (1943. aug. 19.). A lapban *Madarassy László*nak is jelentek meg írásai.

— . —.

Felhívás az Ethnographia olvasóihoz. Kérjük az Ethnographia olvasóit, a Magyar Néprajzi Társaság tagjait, hogy a néprajzi vonatkozású híreket, eseményeket (kiállítás, vidéki napilapok, iskolai értesítők néprajzi cikke, iskolák gyűjtőmunkája, vidéken tartott néprajzi előadások, stb.) közöljék az Ethnographia szerkesztőségével.

— . —.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

REVIEW OF THE HUNGARIAN ETHNOGRAPHICAL SOCIETY
REVUE DE LA SOCIÉTÉ ETHNOGRAPHIQUE HONGROISE
ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

The editor of *Ethnographia*, from the year 1940 (vol. 51.) on is prof. *Béla Gunda*. Manuscripts, reviewer's copies and letters concerning the edition are to be sent to the address of the editor: University, Farkas utca 1., Kolozsvár, Hungary. The letters concerning the Hungarian Ethnographical Society, reclamations, exchange-copies are to be sent to the secretary of the Society (Könyves Kálmán körút, 40., Budapest X., Ethnographical Museum).

The aim of the review is to publish researches on the folk civilization of the Hungarians and on the ethnology of kindred peoples, Finno-Ugrians and Turks; as well as on the ethnology of Eastern Europe. *Ethnographia* publishes articles in Hungarian, English, French and German.

Le rédacteur de l'*Ethnographia*, à partir de l'an 1940 (tome 51.) est prof *Béla Gunda*. On est prié d'adresser tous les manuscrits, ouvrages pour complerendus et tout le courrier concernant la rédaction directement au rédacteur: Université, Farkas utca 1., Kolozsvár, Hongrie. Le courrier de la Société Ethnographique Hongroise, réclamations et ouvrages d'échange sont à adresser au secrétariat de la Société: Könyves Kálmán körút, 40., Budapest X., Musée Ethnographique.

La revue publie des recherches portant sur la civilisation populaire hongroise et sur l'ethnologie des peuples apparentés, c'est-à-dire des peuples finno-ougriens et turcs; ainsi que sur l'ethnologie de l'Europe Orientale. Les articles de l'*Ethnographia* sont publiés en hongrois, français, anglais et allemand.

Schriftleiter der *Ethnographia* ist vom J. 1940 (Jg. LI.) ab Prof. *Béla Gunda*. Handschriften, Besprechungsstücke und jeder auf die Schriftleitung bezügliche Briefwechsel sind unmittelbar an die Anschrift des Schriftleiters (Kolozsvár, Farkas utca 1., Universität, Ungarn) und alle die Ungarische Ethnographische Gesellschaft angehende sonstige Erkundigungen, Zustellungsmahnungen und Tauschstücke an das Sekretariat der Gesellschaft (Budapest, X. Könyves Kálmán körút 40., Ethnographisches Museum) zu richten.

Das Ziel der Zeitschrift ist die Veröffentlichung von Forschungen und Ergebnissen über die ungarische Volkskultur, die Ethnographie Osteuropas und die den Ungarn ethnographisch verwandten finnisch-ugrischen und türkischen Völker. In der Zeitschrift *Ethnographia* erscheinen Aufsätze in ungarischer, deutscher, französischer und englischer Sprache.

A Magyar Néprajzi Társaság és az Országos Magyar Történelmi Múzeum
Néprajzi Tára kiadásában megjelent

GÖNYEY SÁNDOR

DRÁVASZÖGI HIMZÉSEK

c. munkája. A magyar és német szöveggel készült diszes kiállítású munka megrendelhető a Magyar Néprajzi Társaság titkári hivatalában (Budapest, X. Könyves Kálmán körút 40.). Ára 40— pengő.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Redigiert von Univ. Prof. Dr. Béla Gunda.

KOLOZSVÁR (Ungarn), Farkas utca 1. Universität.

JHG. LV.

1944.

H. 2.

INHALT.

<i>Thompson, S.</i> : Purpose and importance of an index of types and motifs	53—58
<i>Dömötör, S.</i> : Das Symbol als ethnologischer Begriff	59—69
<i>Kiss, L.</i> : I lavori domenicali dei paesani poveri nel comitato di Szabolcs	70—75
<i>Novák, V.</i> : Les recherches ethnologiques slovénes depuis 1920	76—87
<i>Balassa I.</i> : Volkliche Getränke der Székler	88—93
Kleinere Mitteilungen. <i>Cs. Sebestyén K.</i> : Typen der ungarischen Haue. <i>Cs. Sebestyén K.</i> : Der Ledergürtel der Székler (ung. tüzsd). <i>Gönyey, S.</i> : Einfluss der ungarischen Tracht von Kalotaszeg auf die rumänische Volkstracht der Umgebung. <i>Giday, K.</i> : Festnahme eines Betyären (Räuber) im XIX. Jahrhundert in der Umgebung von Debrecen. <i>Gönczi, F.</i> : Vergiftung mit kreperten Fröschen beim Volk im Kom. Somogy. <i>Juhász, M.</i> : Aberglauben in der geistlichen Literatur des XVIII. Jahrhunderts. <i>Molnár, J.</i> : Wie macht man nach dem Volksglauben die lebende Maus? <i>Gulyás, J.</i> : „Krintya“, — ein Weinachtsspiel	94—99
Literarische Rundschau	100—111
Ethnographische Nachrichten. <i>Sulán, B.</i> : † H. Baumgartner. —. —.: Antrag im Interesse der Volkskunde. —. —.: Monographie der ungarischen Märchentypen. —. —.: Aufruf an die ungarischen Märchenforscher. —. —.: Die Wiedererweckung eines alten Székler Volkspiels. —. —.: Volkskundliche Sammeltätigkeit des Kollegium von Csurgó (Kom. Somogy). —. —.: Ethnologische Vorträge an den Ferienkursen der Universität in Debrecen. —. —.: Der behördliche Verbot der Krippenspiele im Kom. Baranya. —. —.: Volkskunde in einer Wochenzeitung. —. —.: Aufruf an die Leser der Ethnographia	111—114

Felhívás.

Felhívjuk az ETHNOGRAPHIA olvasói figyelmét, hogy a Magyar Néprajzi Társaság és Néprajzi Múzeum könyvtára magas áron megvételre keresi az ETHNOGRAPHIA 1892—1901 (III—XII. k.), továbbá a NÉPRAJZI MÚZEUM ÉRTESÍTŐJE 1900—1905 (I—VI. k.) évfolyamait.

Felhívásunk elsősorban régi olvasóinkhoz és iskolákhoz szól. Régi tapasztalatunk szerint számos vidéki középiskolában ezek a keresett régi évfolyamok sokszor a raktárban használatlanul hevernek. A Magyar Néprajzi Társaság ezen az úton is felhívja az illetékesek figyelmét, hogy nézzenek utána ezeknek a keresett példányoknak. Amennyiben valahol előkerülnének, az értesítést a következő címre kérjük: *dr. Márkus Mihály*, a Magyar Néprajzi Társaság titkára, könyvtáros. Budapest, X. Könyves Kálmán körút 40. Néprajzi Múzeum.

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, KARCAG.

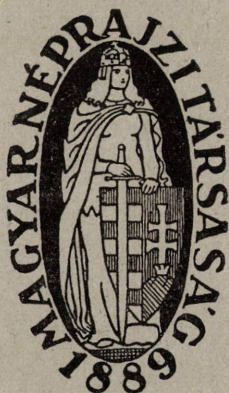

ETHNOGRAPHIA N É P É L E T

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI

FÉL EDIT

LV. ÉVFOLYAM

1944

3-4. SZÁM

BUDAPEST, 1946

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
MEGJELENIK MÁRCIUS, JÚNIUS, SZEPTEMBER ÉS DECEMBER HÓ VÉGÉN

TARTALOM.

	Oldal
<i>Palotay Gertrud</i> : Változatok a hímzésben	115—122
<i>Alföldi András</i> : A nyereg alatt puhított hús történetéhez	122—124
<i>Vajkai Aurél</i> : Somhegyi üvegek Szentgálon	124—130
<i>Dégh Linda</i> : Adatok a mesekeret jelentőségéhez	130—139
<i>Vajda László</i> : Csodálatos történetek pásztorokról és állatokról	139—143
<i>Kresz Mária</i> : A gyermekkor és az ifjúkor néprajza egy kalotaszegi faluban ..	143—147
<i>Vargyas Lajos</i> : Adatok a csepelszigeti Makád néphitéhez	147—153
Kisebb közlemények. <i>Csatkai Endre dr.</i> : Sopronmegyei példa a rostaforogatásra a XVIII. századból. <i>Szücs Sándor</i> : Adatok Csuba Ferenc táltosról. <i>Balassa Iván</i> : A nyövező. <i>Mozsolics Amália</i> : Csirkefüstölés. <i>Sebjanics Ferenc</i> : Fenyőlakodalom a Muravidéken	153—156
Irodalmi szemle. <i>Szabolcsi Bence</i> : The Music of the Mongols. Part I. Eastern Mongolia. <i>Rajeczky Benjamin</i> : Vargyas Lajos: Áj falu zenei élete. <i>Fél Edit</i> : Vajkai Aurél: Népi orvoslás a Borsa völgyében. <i>Vargha László</i> : Ing. Andreev B. D.: Ognesztokoje Sztroitelsztvo V Kolchoze. <i>Makkai László</i> : Kniezsa István: Erdély víznevei, Kelet-Magyarország helynevei, A párhuzamos helynévadás. <i>Szendrey Ákos</i> : K. Kovács László: A kolozsvári hóstátiak temetkezése. <i>Ujváriné, Kerékgyártó Adrienne</i> : Gönyey Sándor: Drávaszögi hímzések. <i>Dömötör Sándor</i> : Gönczi Ferenc: A somogyi bertyárvilág. <i>Kovács Ágnes</i> : Végh József: Sárréti népmesék és népi elbeszélések. <i>Fél Edit</i> : Végh József: Sárréti népmesék és népi elbeszélések. <i>Kodolányi János</i> : Dömötör Sándor: Szent Gellért hegye és a boszorkányok. <i>Manga János</i> : Szövérfy József: Szent Kristóf. <i>Beke Ödön</i> : Imre Samu: A kolozsvári fazekasság műszókincse. <i>Banó István</i> : Emlékkönyv Heller Bernát professzor 70. születésnapjára. <i>Balassa Iván</i> : Cs. Bogáts Dénes: Háromszéki Oklevél-Szójegyzék. <i>Papp László</i> : Tárkány Szücs Ernő: Már-tély népi jogélete. <i>Gönyey Sándor</i> : Kardos László: Az Órség népi táplálkozása. <i>Banó István</i> : Kovács Ágnes: Kalotaszegi népmesék	156—178
Társasági ügyek. A Magyar Néprajzi Társaság 1944. június 28-án tartott LVI. évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve	179—182

TUDNIVALÓK.

Kéziratok, ismertetési példányok és minden szerkesztéssel kapcsolatos levelezés közvetlen a szerkesztő címére (Fél Edit dr. egyetemi m. tanár, Budapest, X. Könyves Kálmán-körút 40. Néprajzi Múzeum) küldendő. Minden egyéb, a Magyar Néprajzi Társaságot érdeklő levelezés, reklamáció, cserepéldány pedig a Társaság titkári hivatalához (Budapest, [X. Könyves Kálmán-körút 40. Néprajzi Múzeum).

A folyóirat célja a magyarság népi műveltségére, Kelet-Európa s a magyarsággal rokon finnugor és török népek néprajzára vonatkozó kutatások, eredmények közlése. Az *Ethnographiában* magyar, francia, angol és német nyelvű tanulmányok jelennek meg.

A Magyar Néprajzi Társaság évi tagdíja 12 forint, melyért az *Ethnographia* c. folyóirat jár. A tagság legalább három évre kötelező. Az *Ethnographia* évi előfizetési díja Magyarországon 12 forint. — Kérjük tagjainkat, hogy lakásváltozásukat a titkári hivatalnál (Budapest, X. Könyves Kálmán-körút 40.) jelentsék be.

ETHNOGRAPHIA – NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

LV. ÉVF.

1944.

3—4. SZÁM

Változatok a hímzésben.

A variálás jelenségeire és törvényszerűségeire a népzene, a dallamszöveg, a mesekincs kutatói már régóta figyelemmel vannak, a tárgyi néprajz területén azonban nélkülözzük az ilyen szempontú céltudatos vizsgálódásokat, sőt mindeddig az anyaggyűjtés sem igen szolgált megfelelő adalékokkal. Az alábbiakban — kísérletképen — rá szeretnénk mutatni, néhány találmokra kiragadott megfigyelés alapján, a magyar népi hímzésanyagban megnyilvánuló variálás néhány példájára. Aki a hímzésbeli variálás lehetőségeinek, okainak és törvényszerűségeinek kutatásával óhajtana foglalkozni, az ezt a feladatot aligha végezhetné el szélesebbkörű előmunkálatok nélkül. Legelsőben a már ismeretes (felgyűjtött) hímzésanyagot kellene típussorokba állítania, ami által a mintaváltozatok egybevetése válnék lehetővé, s ezáltal annak megállapítása, hogy a hímzésnek mely tényezői hogyan, milyen körülmények következtében variálódnak. Másfelől azonban szükséges volna a ma még élő hímzésfajták népi mestereinek munkamódját megfigyelni, variálókészségük megnyilvánulásait rögzíteni. Hasonló előmunkálatok híján — csupán a magunk gyér megfigyeléseire támaszkodva — alábbi vázlatos fejtegetéseinknek nem lehet más célja és igénye, mint tárgyi néprajzi kutatóink, gyűjtőink figyelmét e problémákra felhívni, s őket munkásságuk ilyen irányban való kiterjesztésére serkenteni.

Ha az ország különböző tájairól származó, azonos mintájú hímzés-példányokat egymás mellé állítjuk s különbségeiket szemügyre vesszük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy mindenik hímzésfajta a maga sajátos modorában, stílusában dolgozta fel, alkalmazta a kérdéses mintát vagy díszítőelemet, s így természetesen mindig változatot hoz létre. Ha e változatosokat olyan mustrákból állítjuk össze, amelyek mentől több hímzéstípus mintaanyagában használatosak, könnyen felmérhetjük azokat a tényezőket, amelyek variálódnak, s azt is, hogy a helyi stílus milyen fajta változásokat eszközölt rajtuk, amikor mintakincsébe olvasztotta. Ha több minta vagy díszítőelem esetében mutathatunk rá azonos jelenségekre, kimutathatjuk, hogy mindenik hímzésfajta milyen törvényszerűségek szerint variál. Majd egy-egy hímzésfajtan belül összeállíthatjuk egy bizonyos mintának változatait, s ezzel megkaptuk annak helyi variánsait. Azután — tovább szűkítve a kört — e helyi változatokat (ha lehet) időrendben csoportosítva, megszerkeszthetjük a mustra helyi alakulásmenetének vonalát. Másféle csoportosítások is szolgálnának tanulsággal: egy-egy községen belül a hímzéseket készítők szerint osztályozva, megállapítani egy-egy varró mintakészletét s a közösségi ízlés és helyi divat megszabta határok közt mozgó variálókészségét. Ez különösen akkor válik érdekessé, ha egyazon hímzőtől származó, azonos mintának több példányával rendelkezünk. Mindez az elvégzendő munka persze nem a pusztá tipológizálás szempontjából volna kívánatos, hanem esztétikai és néplélektani kérdések megvilágításához szolgálna adalékkul.

Több, országszerte kedvelt minta változatvizsgálatánál legelső sorban éppen a helyi stílus jegyében létrehozott alakítások tűnnek szembe, ezek a legmélyrehatóbbak, olyannyira, hogy az egy helyről való különböző minták, mintaelemek sokkal közelebb állanak — megjelenésüket tekintve — egymáshoz, mint a más-más hímzővidékről származó azonos mustrák változatai. (Pl. a cserépből kinövő részarányos virágbokor rábaközi változata sokkal több stílusbeli hasonlóság révén kapcsolódik más, akár mértánias jellegű rábaközi hímzsmintához, mint a torockói, kalotaszegi, tardi munkákon szereplő változataihoz.) Másodsorban azok a változtató eljárások tűnnek szemünkbe, amelyek valamennyi mintavariánsban megnyilatkoznak a helyi jellegtől függetlenül, tehát a hímzés alakulástörténetének egyes fázisaiban beálló elváltoztatások, amelyek csaknem mindenik hímzéstípusban nyomon követhetők. Ezek: a zsúfolás és zsugorítás, vagy az elrajzolódás és szétesés, más esetekben az elnagyolás, egyszerűsítés, foltyszerűsítés következtében beálló változtatások, amelyek a különböző hímzéstípusok azonos vagy másfajta mintáit ugyanazon modorban alakítják át. (Igy pl. a kunsági és mezőségi hímzésen a virágelemek a többiek rovására megnövekednek, majd szét hullanak, vagy a kései matyó lepedőszélminták ugyanúgy egyenletes, tömött foltként vonják be a felületet, mint ahogyan azt az utolsó kalotaszegi írásos ágyfűtülvalókon és párnacsupokon látjuk.) Minden hímzsmintaváltozaton tehát a helyi stílus által létrehozott változtatások és a hímzés alakulástörténete folyamán beálló átalakítások megállapítása után kerülhet csak sor azokra a változatvizsgálatokra, amelyeknek célja az egyes hímzők variálókészségét kimutatni.

Ha a hímzés alakulástörténete folyamán a hímzendő felület növekedése vagy csökkenése következik be, úgy ez a minta variálódására is befolyással van. (Pl. a sárközi főkötő kisebbedése a minta egész jellegét megváltoztatta, kezdve szerkezetén s folytatva díszítőelemein és technikáján, s a matyó kötény hímzsfelületének nagymérvű megnövekedése is arra kényszerítette a varrót, hogy mintáit megváltoztassa.)

Kétségtelennek látszik — ha csak így felületesen pillantunk is végig hímzsféléink mintavariánsain —, hogy a fődíszítmény szilárdan megmarad a maga helyén, a mellékesebb elemek is több-kevesebb szívóssággal tartják meg helyüket a mintában, míg a járulékos és térkitöltő elemek szinte állandóan változnak s alig van a mintának két olyan variánsa, amelyben ugyanarra a helyre kerülnének. De az a tény, hogy a mintaelemek megtartják vagy változtatják helyüket a mintában, még nem jelenti azt, hogy maguk változnak-e vagy sem. (Pl. rózsá helyébe könnyen kerül gránátalma- vagy kehelyvirág, bimbó helyébe levél stb.) Mindenesetre itt is az a szabály — amennyire mai ismereteink szerint megállapítható —, hogy az eredeti szerkezet nehezebben változik, mint a benne elhelyezett mintaelemek.

Nagyon mélyreható változásokat idéz elő a mintában a szerkezetbeli súlypont eltolódása. Egyes hímzésfajták életében — így a mezőségi, szilágy-sági hímzések számos mintájában — bekövetkezik a mintának egy kialakuló középtengely irányában való átrendeződése. A mintaelemek ekkor fokozatosan széttolódnak, alakjuk is megváltozik, s habár még mindig variánsai maradnak ugyanannak a mustrának, jellegük egészen megváltozik a súlypont-eltolódás következtében.

A szűcs-hímzések alakulástörténetében is rámutathatunk hasonló jelenségekre. A természetszerű virágcsokrok elváltozását részben az a törekvés idézte elő, hogy a mester a nagyobb, hangsúlyosabb díszítőelemeket a hímzés-

felt bizonyos részeire helyezi, a minta széleit pedig könnyed, apró és laza elemekkel veszi körül, de legfőként átrendezi, egy bizonyos rendbe állítja és stilizálja az elemeket.¹

Sokszor tapasztalhattuk, hogy a vászonhímzések mesterke-csikjának változtatásával a hímző egyazon középmintának más-más változatait hozza létre. Sokszor egyedül az adja meg a hímzésbeli változatjellegét, hogy más-más mesterke járul az azonos mintájú középcsikhoz, mint pl. Torockón, ahol a minták száma négy-öttnél nem nagyobb, s ezek között a minták között is alig vannak változatok, de különböző mesterkével (szegélycsikokkal) variálják őket.

Némelyik hímzésfajta életében bekövetkezik a mesterkének a közép-mintával való egybeolvadása. Ez a folyamat fokról-fokra megy végbe — sohasem egy csapásra — s ezenközben a középmintának sokféle változata alakul ki.

Tisztázandó volna, hogy az országszerte kedvelt minták változataiban a helyi stílus által létrehozott átalakítások — amelyeknek, mint mondtuk, a minta variálásában igen lényeges szerep jut — miben nyilvánulnak, milyen tényezőkből adódnak. Első mindjárt a minta, a díszítmény méretének különböző volta. Minden sajátos hímzéstípusnak megvan a maga szabványos mérete, s ehhez igazítja valamennyi régi vagy új mintáját. Nem kevésbé jellegzetes az egyes hímzésfajták kivitelezési módja. Itt nemcsak a szorosan vett technikára gondolunk, vagyis arra, hogy a hímzés ugyanazon öltésfélével dolgozott-e, hanem a kivitelezés jellegére is. Pl. az egyik hímzésfajta aprólékos, részletező modorban kivitelezte ugyanazt a mintát, amit másutt elnagyoltan, foltszerűen dolgoznak. A díszítőelemek mintán belüli levegős, ritkás vagy sűrű és tömött elrendezése is a hímzéstípus variáns-bélyegei közé tartozik. A Székelyföld szálánvarrott hímzései között alig akad olyan minta, amely másutt is elő ne fordulna, mégis mindenik első rápillantásra elárulja hazáját, igen apró öltései, nagyon levegős elrendezése s a minta viszonylagos kis mérete folytán. Elrendezésbeli sajátosságok is lehetnek típus-jelzők, amelyek a mintaváltozatokra rányomják helyi bélyegüket. Így a Rábaköz és a Felső-Marosmente keresztöltéses (szálánvarrott) hímzései között előfordul azonos mintájú, de nyomban felismerhető a változat származáshelye arról, hogy a rábaközi széles középtengely kétoldalán tükörképszerűen helyezkedik el a minta, és sokszor mesterkenélküli,² míg ezzel szemben a Felső-Marosmentén a szokásos középmintát feltűnően széles mesterkével szegélyezik, ami erre a vidékre jellemző és a szomszédos szász területek hatására vezethető vissza.³ Hasonló változatpárhuzamokat természetesen nemcsak a vászonra dolgozott varrottasok birodalmában állíthatunk fel, hanem a szűcs- és szűrűhímzések körében is, ahol pl. a kosárból kinövő virágcsokor, vagy a magyar címer minden szűrűfajtán más-más modorban jelenik meg. Példáinkat szándékosan választottuk a hímzésanyag két ellentétes végéről: egyrészt a kötött technikájú s az alapanyag szálszámolásával készülő, gyakran

¹ Több tanulságos példát látunk erre nézve *Kiss Lajos* munkáiban: «A nyíregyházi szűcsmesterség és szűcsornamentika» (A Nyírségkutató Bizottság Dolgozatai II.) és «A hódmezővásárhelyi szűcsmesterség és szűcsornamentika». (Mindkettő a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottságának Kiadványai sorában.)

² L. ehhez: *Bátky Zsigmond*: Rábaközi hímzések. Magyar Népművészet I. csaknem valamennyi mintáját.

³ L. ehhez: *Palotay Gertrud—Szabó T. Attila*: Ismeretlenebb erdélyi magyar hímzéstípusok. NÉ. XXXIII (1940), 29.

ősi típusú és mértánias varrottasok, másfelől a tanult mesterember készítette, az alapanyagtól kevésbé és más módon függő, szabadrajzú, alig száz-esztendő. mustrái köréből, ahol a helyi változatok bélyegeit ismert vagy ismeretlen tényezők szabják meg, illetőleg alakítják ki.

Felvetődik a kérdés, hogy a variálásnak ez a módja, vagyis a mintának a helyi stílushoz való hasonítása mennyiben szándékolt, azaz tudatos. Erre vonatkozó adataink, a gyűjtők ilyen természetű megfigyelései, igen gyérek.⁴ De valamennyi azt bizonyítja, hogy a hímzőnek az a változtatókészsége, amellyel helyi talajba ülteti az idegenből hozott virágot, merőben tudattalan, s önként adódik abból a tényből, hogy a kiváló «varrók» — ők az újítók és továbbfejlesztők — a helyi stílus letéteményesei, s abban gondolkodnak, terveznek. Magam egy felföldi hímzésnek az erdélyi Mezőségen készült változatait figyelhettem meg hasonló jelenségeket,⁵ s a szolnokdobokai Széken láttam egy merőben más stílusú mezőségi minta, s egy kalendáriumbeli rajz nyomán készülő varrottas helyi modorban hímzett változatát.⁶ A nyíregyházi és hódmezővásárhelyi szücsök vallomásából is az derül ki,⁷ hogy ők hímzéseikben a természet mentől hívebb utánzására törekedtek, s az eredmény mégis egy nagyon erősen stilizált, a természetszerű ábrázolásmódtól rendkívül távolálló mustra, amelyben az avatatlan szemlélő bizony egyetlen növényi elem természetbeni mintaképeire sem ismerne rá. Hogy ebben az átalakításban — s a helyi változatok kialakításában — mennyi része van az alapanyag és technika követelményeinek, valamint a térbeni elhelyezés megszabott helyi adottságainak, s másfelől a mester szándékolt vagy önkénytelen elváltoztatásának — egyelőre eldönteni nem tudjuk.

A mértánias minták kétségkívül kevésbé variálhatók, s kevesebb változattal is rendelkeznek, mint a növényi mustrák, alakos ábrázolások stb. Az előzőknél mindössze az elemek számának szaporításával vagy csökkenésével, sűrűbb vagy ritkább elrendezéssel, s a technikai kivitel különbözőségével áll módjában a hímzőnek a mintán változtatni, holott az utóbbiakon a lehetőségek szinte beláthatatlanok. Az ország legkülönbözőbb hímző vidékeiről származó mértánias minták egyöntetűen azt bizonyítják, hogy készítőik — szabadulni akarván a megkötöttségektől — elsősorban a mértánias díszítőelemek merev, szögletes körvonalát igyekeznek többféle módon lágyítani: körülvarrással a Szilágyságban, apró kacsokat növesztve a kiszögellésekből a Rábaközben stb. A Székelyföld, a Mezőség és a Felső-Marosmente ugyane mértánias hímzéselemei pedig már egy további variálás jellegeit viselik magukon: rajtuk a növényi ornamentikához való közeledést figyelhetjük meg. Először csak az elemek szélén jelentkezik — szinte félénken — ez a virágszerűség felé való törekvés, a belőlük kinövő ágak képében, majd a mellékesebb, később pedig a főbb díszítőelemek maguk is egészen áthasonulnak, növényi elemekké alakulnak (a csillagból pl. akárhányszor virág lesz stb.). Érdekes, hogy ezt a növényivé válást nemcsak a mértánias elemek változatain mutathatjuk ki, hanem pl. a Báthoryak címerképét virággá alakító székely mustrán,⁸ az Izsák feláldozását szemléltető mintaváltozatok

⁴ *Herkely Károly*: A mezőkövesdi matyó nép élete (Néprajzi Füzetek, 8. sz.) c. munkájában szól a hímzésvariánsokról, de készítőik változtatóeljárást nem említi.

⁵ *Palotay Gertrud—Szabó T. Attila*: Mezőségi magyar hímzések. Erdélyi Tudományos Füzetek, 159. sz. 29. és IX. t. 17—18. kép.

⁶ L. tőlem: A szolnokdobokai Szék magyar hímzései. Erdélyi Tudományos Füzetek, 179. sz. 19. és 20. l.

⁷ L. ehhez *Kiss Lajos* id. munkáit.

⁸ *Ethn.* V, 158—159. (*Huszka József* megfigyelése.)

több részletén⁹; s egy oszmántörök eredetű minta madáralakjával kapcsolatosan is.¹⁰ Hasonló elváltozáson esett át a sárközi főkötők «kiskutyá»-nak nevezett mintaeleme is, amelynek virággá változását a Néprajzi Múzeum gazdag variánsanyagában fokról-fokra végigkísérhetjük.

Hasonló jelenségek behatóbb tipológiai vizsgálatokat érdemelnének, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a nálunk megfigyelhető növényivé válással szemben balkáni szomszédainknál például határozottan a mértania-sodás folyamatára mutathatunk rá, mégpedig nemcsak a kötött technikájú, hanem a szabadrajzú hímzsminták változataiban is. Nyilvánvaló, hogy a variálásnak ez a határozottan esztétikai célkitűzések érdekében történő menete az egész népi művelődés állományára vet világot.

A hímző változtató eljárása rendszerint abból áll, illetőleg azzal kezdődik, hogy a minta díszítőelemeihez hozzátesz kisebb vagy nagyobb térkitöltő elemeket, vagy pedig a meglévőket elhagyja, mégpedig olyan mértékben és mennyiségben, hogy az a kései változatokon a minta rajzát is megzavarja. Ha ennek az eljárásnak az indítékait keressük, azt látjuk, hogy a hímző — a rajz tisztaságának, érthetőségének rovására is — tudatosan a felület egyenletes betöltésére törekszik, ugyancsak esztétikai célkitűzések érdekében.

Előfordul, hogy két, egy faluból való azonos minta csak a kivitel módjában különbözik. Egyiken pl. a díszítőelemek részleteiben gazdagabbak, a felületeket inkább bontotta meg a hímző, mint a másikon, ahol az elemek foltszerűbbek, a körvonalak tagolatlanok s a kivitel elnagyoltabb.

A mintaváltozatok igen nagy hányada adódik az elrajzolódás folytán beálló megemlékezésből, amely végső fokon a minta szétesését eredményezheti. Az elrajzolódás eltorzulást von maga után, majd egyes részletek elsatnyulnak, később leválnak, végül egészen kiesnek. Késői fokon nemcsak a mellékesebb: a térkitöltő és járulékos elemek jutnak ilyen sorsra, hanem a kisebb díszítőelemek: pl. levelek, szarak is. Ezáltal a fontosabb mintabeli elemek kapcsolata lazul meg, az őket egybefűző részletek tűnnek el (mint pl. a kunsági hímzés legtöbb példányán) s ilyenkor a szervesen egymásmellé helyezett virágok sorát látjuk csak, vagy pedig az elemek összefüggéstelenül lebegnek a térben, mint számos mezőségi minta változatán. Maguk a megmaradó díszítőelemek is megváltoznak, elrajzolódnak, sőt a virágok szirmai leválnak, önállósulnak, más elemmel összekapcsolódnak. Az elemek ilyenmódon való szétoldódása, sőt szétesése után ezek néha addig-addig forgatódnak, dobálódnak, növekszenek, vagy zsugorodnak, összenőnek, meg újra széthullnak, amíg esetleg valamely teremtő képzelettel megáldott hímző egy csapásra új mintát alakít belőlük. Ekkor új formát kapnak a részletek, más kapcsolatot találnak egymáshoz az elemek, szervesen helyezkednek el a mintában, egy szóval egy merőben új művészi törekvés jegyében új minta születik. E folyamatnak klasszikusan szép kialakulását egy mezőségi hímzsminta változatain figyelhetjük meg.¹¹ Vajjon ez az új minta változata lesz-e még a réginek, avagy már független attól? Tipológiai szempontból nehéz volna eldönteni, mert — a hivatkozott példa esetében —, ha csupán a két végpontot ismernők (a régi minta alaptípusát és az új mintát), bajosan látnánk meg a kettő közötti összefüggést. Az új minta itt egyben vég is, — meg kezdet is.

⁹ L. ehhez: *Viski Károly*: Népművészeti alkotásaink történetéhez. NÉ. XVIII (1926), 31—32.

¹⁰ Közöltem «Oszmán-török elemek a magyar hímzésben» c. munkámban (Bibliotheca Humanitatis Historica VI.) 54. l., 151., 153. kép.

¹¹ L. ehhez az 5. jegyzetben idézett munka 33. l. és 27. képét.

Jellemző alakulásmenetet figyelhetünk meg a szűrhimzés változatain is. A szűrhimzés eredetileg az egyszínű posztórátétből alakult ki, de fejlődése során a színek, öltéstechnikák és főként a minták hihetetlen gazdag változatain végigmenve, újra visszatér az egyszínű rátéthez, mely azonban mintában egészen más, mint a kezdeti.

A minták és díszítmények rajzának átalakulásán kívül a technikai kivitel megváltozása is hozzájárulhat változatok létrehozásához. A gyors, hanyag munka következtében elnagyolódik a díszítmény, hiányzanak a részletek, tagozódások. Ezt látjuk a kalotaszegi írásos minták kései változatain, amelyeknek készítője nyilvánvalóan, már csak foltszerűsége törekszik. Ezzel szemben a sárközi főként a minták a kései változatokon elaprózódnak, részleteződnak, s technikai kivitel tekintetében bámulatos finomságra, gazdagságra és tökélyre emelkednek. Egy technika-váltódás esetén — amilyen a keresztöltéses dolgozásmódból a lapos-, lánc-, vagy száröltéses kivitelezésre való áttérés —, a minta rajzában is lényeges változások mennek végbe s ezáltal ismét új variánsok keletkeznek. Jellemző, hogy ezek a változtatások eleinte tudattalanok, s ahol mindkét technikából elegendő variáns áll rendelkezésünkre ugyanazon mintából — természetesen egyazon himzésfajtán belül —, ott azt látjuk, hogy a himző az új technikával is a régi mintát igyekszik lemásolni. Jellemző erre, hogy a régi technika adta díszítőeljárásokat, munkamódokat sokszor még az esetben is fenntartja, ha ez már az új technika erőszakolását jelenti. Ezt tapasztaltuk a szolnokdobokai Széken,¹² viszont a torockai himzsminták változatain ez a technika-váltódás szinte semmiféle elváltozást nem idéz elő —, alig-alig kerekedik csak meg a díszítmények körvonala.¹³

Esetlegességek: véletlen elcsúszások, fogyatékoságok is eredményeznek olykor változatokat, nemcsak a minta rajzának megváltoztatásával, hanem egyes elemek átalakulásával is.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a himző egészen megváltoztathatja a minta jellegét, anélkül, hogy lényeges alakításokat eszközölne magán a minta rajzán. A száraz mozgalmas, tekervényes vezetésével, a nagy foltok feloldásával, apró pöttyök elhintésével a minta könnyed, eleven, mozgásos lesz, míg esetleg egy ugyanazon faluból származó másik változata mellette merevnek, vaskosnak, nehézkesnek tűnik.

A mintavariálásnak nem gyakran alkalmazott, de azért minden himzés-típusban fellelhető eljárása két különböző minta elemeinek egybeolvasztása. Így pl. az Ádám-Éva motívum ismétlődő díszítményei közé cserépből kinövő virágbokor kerül, vagy a «nagykigyós» néven ismert renaissance-eredetű virágfüzért kapcsolják össze ugyanezzel. Az ilyen egybeolvasztás — az általunk ismert változatokon — mindig szerves és művészi szempontból kifogástalan. De minthogy igen kevés változatát ismerjük, nem tudjuk megállapítani, hogy vajjon valamely korábbi változatán nem tökéletlenebb, bizonytalanabb-e a két különböző mintaelem egybeolvasztása.

A himzés színezésmódja is további lehetőségeket nyújt a variálásra. Így egyszínű mintáknak két színnel való kivitelezésénél két féle módon szoktak eljárni: egyik esetben — s ez a gyakoribb — a díszítmény vagy minta részleteit emelik ki a színváltakoztatással (oly módon, hogy a szomszédos felületek ne legyenek azonos színűek). Azáltal, hogy következetesen ugyanazokat a

¹² Több példát l. a 6. jegyzetben idézett dolgozatomban.

¹³ Jellemző példáját l.: *Bátky—Györffy—Viski*: Magyar Népművészet. Budapest, 1928, 108. és 109. l. felső képein.

részleteket hímezik azonos színűre, ismétlődő minta esetén a színezés hangsúlyozza a minta szerkezeti és alaki tagolását.¹⁴ *Györfly István* mutatta ki, hogy amikor a szűrhimzés mintázata már egyöntetű tömött foltként ömlik el a hímezés felületen, a mester a színek ritmikus váltakoztatásával, szabályszerű ismétlésével tagol, s ezzel a színritmussal bontja meg a felületet.¹⁵ A másik — ritkábban használt — színezésmód abban áll, hogy a nagyobb felületeket csíkokra bontják, s ezeket a csíkokat váltakozva hímezik ki a két színnel.

A változatok sorában legtöbb figyelmet az egyazon kéztől származó minták érdemelnek. Egyazon hímzéstípuson belül, s az egyidőben keletkezett munkák sorából is kiválnak azok, amelyeket ugyanaz az asszony készített. Egymásmellé állítva egy-egy varró különböző mintájú hímzéseit, azt látjuk, hogy a hímző, mindamellet, hogy a helyi stílus modorában dolgozik és számot vet az akkor éppen divó hímzémintákkal, módot talál arra, hogy egyéni munkamódját, tervezőképességét, ízlését érvényre juttassa. A helyi stílusmegszabta követelmények, a pillanatnyi divat szabályai és az egyéni munkamódok ilyen jellemző keveredését figyelhettem meg a többször idézett széki hímzéseken. Egyik asszony a síma körvonalakat kedveli, s lehetőleg kerüli a kiágazásokat, egy másik ezzel szemben teletüzdelt díszítményeknek szélét apró egyes-kettős-hármas öltésekkel, egy harmadik hímző keményen megmintázott, leegyszerűsített díszítményeit rendszerint meglehetősen mereven helyezi egymásmellé, egy fiatalabb tehetséges menyecske munkáit a nagyvonalú rajz mellett a részletekben való elmélyülés jellemzi, s ezek a részletek mindig jól érvényesülnek és világosan tagoltak. Ugyanazt a díszítményt kemény, zömök változatban, avagy részletező, gondosan tagolt megmintázásban látjuk viszont Széken. Van, aki a díszítmények közé és köré fonódó járulékos elemek ágas-bogas összevisszaságát kedveli, más viszont szinte monumentális egyszerűsége törekszik.¹⁶

Az egyén variálóképességére azonban nemcsak az jellemző, hogy a helyi mintakészletet mennyiben dolgozza egyéni stílusában, hanem az is, hogy egy-és ugyanazon mustrát hányféleképpen, s hogyan variál. Ilyenirányú megfigyelések még csak oly gyér számban állanak rendelkezésünkre, hogy általános érvényű megállapításokat ezekből nem szűrhetünk le.

Palotay Gertrud.

¹⁴ L. pl. Közlemények az Erd. Nemz. Múz. Érem- és Régiségtárából, III. 2. (1943) 179., 181., 182., 183., 184., 185. l.

¹⁵ *Györfly István*: Magyar Népi Hímzések I. A círaszűr. Budapest, 1930. 106—107. l.

¹⁶ L. ehhez részletesen a 6. jegyzetben idézett dolgozatom több helyén.

Varianten in der Stickerei.

Varianten werden in der Stickerei (in den Mustern u. in den Motiven) durch verschiedene Ursachen hervorgebracht. Vor allem drückt jeder örtliche Stickereitypus seine lokalen Merkmale u. Eigenheiten allen Mustern auf, die er seinem Musterschatz einverleiht. Die Eigenheiten des örtlichen Stickereitypus: Proportion, Ausführungsart, Zeichnung, Linienführung, Technik, Farbgebung usw. vollziehen gewisse Änderungen an den Mustern. Sodann erleiden Muster u. Motive weitere Abänderungen dadurch, daß sie in den verschiedenen Entwicklungsphasen — die jeder Stickereitypus durchmacht — umgemodelt werden, z. B. werden die Elemente gedrängt, zusammengeschrumpft, anderenfalls wieder vergrößert, flächenhaft behandelt usw. Je nach dem, wie die zu bestickende Fläche im Laufe dieses werdeganges Form u. Umfang ändert, werden nicht nur die Muster u. Elemente, sondern auch die Komposition u. das Maß des Stickereierkes umgewandelt, dadurch also neuerlich Varianten erzeugt. Varianten ein- u. desselben Musters — wenn sie verschiedenen Stickereiarten angehören — weisen oft weit weniger gemeinsame Züge auf, als ganz verschiedene Muster, wenn sie derselben Gruppe angehören, da das örtliche

Gepräge oft eher dominiert, als das Muster (die Zeichnung) selbst. Von diesen abgesehen, gibt es auch noch jene individuellen Varianten, die jede einzelne Stickerin hervorbringt. Man kann unschwer die durch den individuellen Arbeitsstyl der Stickerinnen hervorgebrachten Mustervarianten von einander unterscheiden, im Rahmen einer einzigen Dorf-gemeinschaft. Die Stickerin kann z. B. durch eine minuziöse Arbeitsweise, durch bewegtere Linienführung, durch Auflösung der größeren Flächen, vibrierende Umrisse, Verstreuung raumfüllender Punkte den Charakter der Arbeit ganz umändern, ohne an dem eigentlichen Muster zu rühren. In einer anderen, zu gleicher Zeit in demselben Dorfe entstandenen Variante kann uns das Muster in einer steifen, schwerfälligen, derberen Form entgegentreten. Die Farbgebung des Musters kann ebenfalls neue Varianten hervorrufen: wenn einfärbige Muster in zwei Farben (blau u. rot) ausgeführt werden, wobei die sich wiederholenden Motive stets in derselben Farbe gestickt werden, wodurch sie sich abheben. Das Einführen mehrerer Farben erzeugt dann oft tiefgehende Änderungen am Muster.

Es gibt gewisse Variationstendenzen, die im Sinne ästhetischer Ziele durchgeführt werden. So läßt sich feststellen, daß auf ungarischen Gebieten allgemein eine Tendenz zur Verpflanzlichung besteht, nicht nur geometrische, sondern auch figurliche Ornamente gehen allmählich in Blatt- u. Blumenmotive über. Besonders auffallend ist dies, wenn man bedenkt, daß auf dem Balkan demgegenüber stets eine Geometrisierung der Formen beobachtet werden kann, auch in den ungebundenen Sticktchniken. Solche Umwandlungen können von Stufe zu Stufe auf den Mustervarianten verfolgt werden.

A nyereg alatt puhított hús históriájához.

Széles körökben ismeretes, hogy középkori írók a magyarság barbár voltát azzal igyekeztek szemléltetni, hogy nem süti-főzi meg a húst, hanem a nyereg alatt puhítja csak meg egy kissé és így fogyasztja el nyersen. Komoly tudósok, mint *Solymossy Sándor*, *Bátky Zsigmond* és mások olyan népszokásokban keresték ennek a hamis állításnak eredetét, amelyek összetéveszthetők lehettek volna a nyereg alatt puhított hús tévképzetével.* Azonban ennek az állításnak egészen más magyarázata van. A középkori krónikások ugyanis kétségtelenül *Ammianus Marcellinustól*, a Krisztus utáni IV. század nagy római történetírójától vették át ezt az adatot, aki a hunokat jellemzi 31-ik könyvében; tudott dolog, hogy bizánci és nyugati források egyaránt a hunokkal szokták azonosítani a honfoglaló ősoket, és minden lelkiismeretfurdalás nélkül ráhúzták azokat a tulajdonságokat a magyarságra, amelyeket a hunokról olvastak. *Ammianus* azonban egyáltalán nem beszél nyeregről, csak a középkori ember vette magától értetődőnek, hogy a lovon nyereg is van. A római író éppen olyan vad népről szól, amelyik teljesen idegen a kultúra minden vívmányától és amely olyan barbár, hogy a tűzön főtt eledeleket nem ismeri, hanem csak füvek gyökerén élésködik és akármiféle barom félig nyers húzával táplálkozik, amelyet a combjai és lovának a háta közé téve, rövid melengéssel tesz élvezhetővé. (*Ammianus* helyét más antik írók párhuzamos leírásaival együtt alább találja meg az olvasó.)

Ammianus leírásában több ellenmondás van. Ha nem ismerik a hunok a tüzet, meg az izes főtt ételt, akkor miért félig nyers hús a táplálékuk? De sokkal lényegesebb számunkra, hogy miért kell a húst felmengetni. A magyarázatot *Pomponius Mela* párhuzamos helye adja meg, amely a germánokról szól. Azt mondja róluk, hogy olyan vad az életmódjuk és olyan

* *Solymossy Sándor*: A nyereg alatt puhított hús mendemondája. Ethn. XXII, 120—3.; *Solymossy Sándor*: Die Fabel von dem mürbegerittenen Fleisch. Ung. Jahrb. 1923, 276—80.; *Bátky Zsigmond*: Ettek-e a honfoglaló magyarok nyereg alatt puhított nyers húst? Ethn. XIV, 393—4.; *Bátky Zsigmond*: Magy. Népr. I. 123.; *László Gyula*: A honfoglaló magyarság élete. Bpest, 1944, 330.; *Gagyí Jenő*: A ló kisebesedett hátának gyógyítása. Ethn. XIV, 447.

<p>Amm. XXXI 2, 3 (Hunni)</p> <p>ita victu sunt asperi ut neque igni neque saporati³ indigeant cibis sed radicibus herbarum⁴ agrestium et semicruda¹ cuiusvis pecoris carne vescantur quam inter femora sua equorumque terga subsertam, fotu calefaciunt brevi.</p>	<p>Pompon. Mela III 3, 2 (Germani)</p> <p>victu ita asperi incultique ut cruda² etiam carne vescantur, aut recenti, aut cum rigentem in ipsis pecudum ferarumque coriis manibus pedibusque subigendo renovarunt.</p>	<p>Sallustius, Jug. 18, 1—2</p> <p>Africam initio habuere Gaeuli et Libyes, aspero incultique quis cibus erat caro ferina atque humi pabulatum uti pecoribus.⁴ ii neque moribus neque lege aut imperio cuiusdam regebantur, vagi palantes quas nox coegerat sedes habebant.</p>	<p>Tac. Germ. 23 (Germanorum)</p> <p>cibi simplices (lejebb : sine apparatu, sine blandimentis³) agrestia poma recens fera aut lac concretum Val. Max. V 4, 6 (Scythae) in modumque ferarum⁴ laniatu pecudum viventes Amm. XXXI 2 11. quid honestum . . . sit, penitus ignorantes. 7. aguntur autem nulla severitate regali. 10. absque lare vel lege aut ritu stabili dispalantur semper fugientium similes.</p>
---	---	--	---

¹ *Semicruda caro*: cf. Hieronymus, adv. Jovinianum II 7 (P. L. 23, 308): Nomades et Troglodytae, et Scythae, et Hunnorum nova feritas, semicrudis vescuntur carnibus. Flori *epit.* I 34, 12: (Numantini) cum se prius epulis quasi inferis implevissent carnis semicrudae et caelae etc.

² *cruda caro*: cf. Dio Cass. frg. 94, 2 (1 336 Boiss.): (*Κίμβροι*) κρέα πρότερον ὠμὰ σιτούμενοι. Flori *epit.* I 38, 13 (Cimbri): ad hoc panis usu carnisque coctae . . . mitigatos Marius . . . adgressus est.

³ *saporati cibi*: cf. Sallust. *Jug.* 89, 7—8: . . . in omni Africa, quae procul a mari incultius agebat . . . Numidae plerumque lacte et ferina carne vescebantur et neque salem neque alia irritamenta gulae querebant.

⁴ *radices herbarum agrestium*: cf. Solinus 22, 17: Qui illic (in Thyle) habitant, principio veris inter pecudes pabulis vivunt, deinde lacte. Amm. XXXI 2, 18 (Halani): cumque ad graminea venerint . . . ferino ritu vescuntur. Claudianus, in Rufin. I. 327 (Hunnibus) vitanda Ceres. Amm. XXII 8, 42: (Scythae) ferarum taetro ritu vescuntur. — Herodot. I 202.

műveletlenek, hogy nyers hússal élnek, még pedig vagy frissen eszik meg, vagy a fagytól megkeményedve, és ilyenkor az elejtett barom vagy vad bőrében kézzel-lábbal dömöckölve teszik ehetővé. Meggyőződésem szerint csakis egy ilyenféle adat lehet a magyarázata *Ammianus* különben érthetetlen leírásának: így legalább biztosan megértjük, hogy miért kellett felmelengetni azt a nyers húst. A germánok is a fagyos északi régió lakosai, és így velök is az történt az ókorban, mint később a magyarokkal: hogy tudniillik az északi barbár népek őstípusával, a szkítákkal azonosították őket a görög és a római írók. Mert egész biztosra vehetjük, hogy nem a germánok voltak az elsők, akikről ilyet állított a klasszikus irodalom, hanem a fagyos észak tipikus lakói az antik ember szemében, a szkíták. Az antik írásművészet nem azt kereste, hogy minél élesebben megfigyelje a valóságot akkor, amikor friss és ismeretlen népeket jellemezett, hanem inkább ellenkezőleg azt, hogy jól ismert klasszikus irodalmi mintaképek leírásait utánozza, variálja szabadon. Táblázatunkban még más népekről szóló hasonló helyeket is összeállítottunk annak az illusztrálására, hogy mennyire az irodalmi közhelyek közé tartozott a primitív népek ilyenféle jellemzése. *Alföldi András.*

Data to the stories about the saddle-tendered meat.

Mediaeval writers, as it is known, tried to prove the barbarity of the Hungarians by the fact, that they eat the meat raw, making it tender by putting it under their saddle. The author, in contrary to previous data, puts the question in a new light. The mediaeval writers, he says, got their information from *Ammianus Marcellinus*, who related this fact about the Huns. (Byzantine and Western sources took over their data afterwards, and mixed up the Huns with the Hungarians.) The important thing for us in *Ammianus'* work is to find out, why this treatment of the meat was necessary. We find its solution in *Pomponius Mela's* work about the Germans. He says, that they are so barbarous, that they eat their meat raw, either in fresh condition, or stiffly frozen. In this latter case they make it tender by putting it in the hide of the slaughtered cattle and tramping and kneading it. — Author's note: the Greek and Roman writers made the same error in the case of the Germans, as Byzantine and Western ones later in the case of Hungarians: they mixed up the Germans with the Scythians, who were the ancestors of the Northern barbaric peoples.

Somhegyi üvegek Szentgálon.*

A népművészet közösségi szellemet jelent. A közösség szemléletére azonban nemcsak az alkotó tevékenység, az aktivitás, a köznapi értelemben vett népművészet a jellemző, hanem a befogadó képesség, az ízlés, a passzivitás is. Ha egy faluban található összes művészi formát összegyűjtjük, úgy megkapjuk a közösség ízlésének keresztmetszetét; ebből a szempontból pedig nincs lényeges különbség a helyben készített és a behozott műalkotás között. Meglehet, hogy az illető tárgyat nem is helyben, a faluban készítették, mégis jelemező a közösségre, mert kiválasztotta és befogadta. Találhatunk helyben készült remek faragást, aminek esetleg semmi köze sincs a falu életéhez, nem is ismerik;¹ viszont divatosá válhat messziről behozott holmi.

* A *Pázmány Péter-Tudományegyetem Magyarástudományi Intézete* 1942 óta folytat rendszeres népiségtörténeti, emberföldrajzi, néprajzi, nyelvészeti, embertani, szociológiai kutatást Szentgál községben. E sorok írója a néprajzi gyűjtést végezte és eddigi munkája eredményeként kb. 35 ívnyi terjedelemben megírta Szentgál tárgyi néprajzát. A mű szedés alatt állott, de teljes elkészültét a háborús események megakadályozták.

¹ Pl. az egyik szentgáli kocsmá ivójának falára akasztott remek faragású özfejlet észre sem veszik (képét l.: *Vajkai Aurél*, A szentgáli juhászat. *A Magyarástudományi Intézet Évkönyve*. 1941—42. 17. kép).

Szentgálon² mindez különösen érvényes, hisz itt a már régóta polgárosult életet folytató református nemzeti úr aktív művészi tevékenységet nem folytat, minden holmiját mással, mesteremberrel, szegény faragóval stb. csináltatja, bár részben saját ízlésére, megrendelésre.

Ha díszítőművészettel találkozunk is a faluban, a művészi forma alig tudatos a mai szentgáli ember előtt. Régi barokk- vagy empire-faragású bútoraihoz³ csak mint családi emlékhöz, ereklyéhez ragaszkodik, de abban szépet egyáltalán nem érez, nem is tartja a jobbik szobájában, inkább csak a konyhában tűri meg. Nem érzi szépnek a városi szem előtt annyira kellemes ívelt, oszlopos gádort,⁴ a bolthajtásos szobát sem. Manapság az a szép, ami úri, ami városi, — hozzátéve, hogy voltaképp régen sem lehetett másképp, akkor is az úrit utánozták a barokk-támlájú székekben, az oszlopos gádorban. A kaszanyél körökbe karcolt ősi ízű díszet sem veszik észre, egyáltalán szemükben a szép, a nemes arányok nem tudatosak.

Akik ma Szentgálon tágabb értelemben vett díszítőművészettel foglalkoznak, voltaképp laza kapcsolatban állanak a tulajdonképeni szentgáli közösséggel, a helybeli társadalommal. A művészkedők csoportjába mindössze néhány faragó ember számítható, akik csökönyös kitartással még ma is karcolt ékitménnyel, pontozott körökkel, szinte prehisztórikus formanyelven díszítik a kaszanyelet, igát. Ide tartoznak a jött-ment, idegenből bevándorolt pásztorok, akik — csodálatosképp, hisz Dunántúl legkülönbözőbb tájairól vándoroltak Szentgálra — mind egyforma stílusban díszítik az apróbb használati vagy felesleges tárgyakat. Pedig a pásztor sem konzervatív egészen, formanyelve ősinek nem nevezhető, naturalista és stilizált elemeket használ fel, de a mód, ahogy felhasználja, stilizáló, iparművészeti, valamilyen egységesen kiforrott, meghatározott formanyelv.

Az utolsó egy-két évszázad emlékei alapján a szentgáli nemzeti úr művészi ízlése jellemző, hogy szobaberendezésében, edényeiben, házának díszítésében, de ruházatában is a kiegyensúlyozott, úri ízű nemes formákat, a ritmust hangsúlyozza, a fény-árnyék játékát, míg a ríktó színeket, általában a színességet messze elkerüli. Bútorait faragták és alig festették, cserépedényei is egyszerűek, legfeljebb egészen szerény kis virágdísz látható rajtuk. Végeredményben csak a formák szépét emelik ki, a színhatásra alig adnak. A történeti stílusok közül a barokk áll előtérben, de a barokk mozgalmassága, eleven-sége nélkül. A legtöbb díszítő elem, ami Szentgálon a házban és felszerelésében fellelhető, barokk. Igazság szerint azonban csak a külső formában, a barokk hajlásban hasonlítanak e tárgyak a tulajdonképeni barokkra, mert a nép-

² Szentgál nagyközség Veszprém vármegyében fekszik, körülvéve a mindinkább megfogyatkozó és a községtől lassan visszahúzódó Bakony erdőseitől. Régi alapítású kiváltságos falu, lakói kezdetben királyi kanászok, 1328-tól királyi vadászok. A török alatt — úgy látszik — nem pusztult el. Lakóinak száma 1939-ben 4507, ebből a belterületen (Szentgál faluban) 2712 fő lakik, tiszta magyarok, katolikus többségben. (A külterületet is beszámítva 1 : 1,4 arányban a katolikusok javára.) Történetileg, társadalmilag, vagyoniilag a református réteg a jelentősebb.

³ Kivételesen díszesebb faragású szék-támlát l. *Viski Károly*, Dunántúli bútorok. Magyar Népművészet VI. füzet. Bpest, 1925. 31.

⁴ Sajnos, a körülmények megakadályozzák, hogy az idetartozó kliséinket felhasználhassuk, így csak utalunk a már nyomtatásban megjelent szentgáli házfelvételekre: *Malonyay Dezső*, A dunántúli magyar nép művészete. A magyar nép művészete. IV. kötet. Bpest, 1912. 20, 21, 23. — *Viski Károly*, A Bakony-Balatonvidéki köépitkezés. Magyar Népművészet XII. Bpest, 1926. 43, 46. képe. — *Tóih Kálmán—Nászay Miklós*, A Balatonvidék népének építésze. Bpest, 1936. 78.

művészetből épp e stílus mozgalmassága, lendülete hiányzik. Inkább lehiggadt, leszűrt, elnehezült, provinciális barokk. Az effajta népi munkák sokkal később, a XVIII. század végén és a XIX. század elején keletkeztek. Bámulatos viszont, hogy mennyi apró, mellékesnek mondható helyen bukkannak fel a barokk motívumok; voltaképp ahol díszet látunk a faluban, mindnek van valami köze a barokkhoz. De a barokk körvonalak mellett a legtöbbször megtaláljuk a népi jellegű vésett vagy faberakásos virágelemet, népi ékítményt, másrészt a szentgáli holmi, pl. a széktámla, összehasonlítva a dunántúliakkal, amazoknál sokkal egyszerűbb, díszítésben szegényebb, de épp ezért előkelőbb, nyugodtabb, nemesebb. Végeredményben ugyanazt a levegőt árasztja, mint a ház, az öltözet vagy a cserépedény formája, alakja, díszítése. Helyesebben klasszicizáló barokknak nevezhetjük. A nyugodt, kiegyensúlyozott stílusformáival összefüggésben könnyen talált otthont a szentgáli nemzetes úr szemléletében a copf, az empire, a klasszicizmus. A klasszicizmus közel áll a szentgáli ember szelleméhez, tartózkodó, hűvös, józan, de amellettnemes, úri ízű formanyelve jól megfelel lelkületének. Tulajdonképpen még a mai szentgáli szemlélet is klasszicizáló, e stílusforma nyugalmaival, derűs filozófiájával. A barokk lendületét is a klasszicizmus mérsékli, olykor a kettő keverten fordul elő (pl. a fiókos asztalok díszítésében). A legszebb copf-stílusú darabokat a faberakásos (népinek érzett berakott virágdíszes) széktámlák⁵ közt találjuk, empiret érzünk a nagy fiókos asztalok, falszekerények díszében, sőt klasszicizáló stílusnak érzünk néhány kapufélfa, hidasoszlop faragott, vésett díszét is. Hasonlóan nemesebbé, de egyúttal hűvösebbé alakítja az empire klasszicizáló oszlop a gádor barokk-ívét.

Az eddigiekben megkíséreltük a szentgáli ember — természetesen elsősorban a hangadó, vezető réteg, a református nemzetes úr — esztétikai szemléletét felvázolni. Kérdés most már, hogy egy új ipari termék, mint a somhegyi üvegedény, milyen formában talál utat ehhez a szemlélethez.

A XVIII. században a Bakony kiterjedt erdősegeiben sorra keletkeznek üveghuták. A legtöbb huta nem túlságosan hosszú életű: mihelyt környékükön az üvegyártáshoz szükséges, tekintélyes mennyiségű tüzelőfát elhasználták, beszüntették működésüket vagy máshová vándoroltak. *Demian*⁶ 1805-ben harmincénél több magyarországi üveghutát sorol fel, de Veszprém megyéből csak a ma is működő Úrkutat említi. *Fényes Elek*⁷ 1840-ben már ötvennégy hazai hutát ismer, köztük Veszprémben Csehbányát, Németbányát, Úrkutat, Pénzeskutát és Somhegyet. A Bakonybél mellett fekvő Somhegy-pusztára a XVIII. század elején keletkezik, a XIX. század első negyedében Újbányáról üvegfúvó munkások költöznek a pusztára⁸ és a huta megkezdí működését, gyártva szép darabjait egészen az 1859-ben bekövetkezett megszűntéig. A huta történetének kinyomozása egyelőre a jövő feladata, jelenleg csak a

⁵ Copf-stílusú széktámla képét l. *Viski Károly*, Dunántúli bútorok. Magyar Népművészet VI. füzet. Bpest, 1925. 7. Hasonló széktámlákat közöl Dunántúlról *Malonyay Dezső*, A balatonvidéki magyar pásztornép művészete. A magyar nép művészete. III. k. Bpest, 1911. 188. 5. és 192. 3.

⁶ *Demian J. A.*, Statistische Darstellung des Königreichs Ungarns... Wien, 1806. Idézi *Sághelyi Lajos*, A magyar üvegipar története. Bpest, 1938. 227.

⁷ *Fényes Elek*, Magyarország ismertetése... Bpest, 1840. *Sághelyi* u. o. 229. *Sághelyi* közli egy 1834-ből származó somhegyi üveg képét (229. l.), de a somhegyi üvegekről semmit sem szól.

⁸ *Dornyay Béla*, A Bakony. *Thirring-Vigyázó*: Részletes Magyar Útikalauzok. II. Dunántúl. Bpest, 1927. 235. — *Wallner Ernő*, A Bakony erdőtakarójának pusztulása a XIX. században. Föld. Közl. LXX, 1942. 1. sz. Knyt. 36.

gyárból a környező falvakba (illetve a közgyűjteményekbe) került üvegedényeket ismerjük.

A hutában boros palackot, üvegkulacsot, poharat és hasonló jellegű, meglehetősen egyéni ízű, könnyen ráismerhető díszítésű üvegtárgyakat gyártottak. A somhegyi üveg kissé kékes-zöldes árnyalatú, átlátszó; nyakán élénk kék színű üveggyűrűvel, esetleg kék üvegdugóval. Az edény oldalát maratásos⁹ eljárással díszítették. Az üveg díszítése legtöbbször gyakorlott kézre vall, olykor finom, biztos vonalú, művészi munka és kialakult, saját-

ságosan egyéni stílust árul el, amitől a néhány évtizedig tartó gyártásidő alatt sem tértek el. Díszítése részben figurális kompozíció, részben stilizáló, ékítményes; emellett a legtöbbjén felirat, évszám is van. A figurális kompozíciók leggyakrabban ugró szarvast ábrázolnak, ritkábban egyebet pl. ökrökkel szántó embert, ugró szarvasra célzó vadászt. Az ugró szarvas elég gyakori a korabeli habán cserépedényeken, tehát származhatik onnan is, de a mi esetünkben ennek mélyebb jelentősége van, amire később még visszatérünk. Az alakok, eszközök rajza művelődéstörténetileg jelentős és pl. az 1. ábrán látható vadász zsinóros, prémes dolmánya megfelel az egyik, a múlt század második feléből származó

1. ábra. Somhegyi üveg. Mind a négy oldalán maratott díszítéssel, nyakán kékszínű üvegkarikákkal. 38 cm magas. Keskenyebb oldalának felirata: «Éljen Cs. M. 1844.» Eredetileg Csapó Mihály vadászbírónak készült. — Vajkai Aurél felvétele.

Abb. 1. Zwei Flaschen aus Somhegy.

szentgáli fénykép férfialakja öltözetének. Az ékítmények stílusa általában empire, vagy helyesebben: népies empire. De ugyanakkor stilizált virágok, virágcsokrok is láthatók, formájuk meglehetősen hasonlít a szentgáli, a múlt század első harmadából származó széktámlák színes faberakásos díszítésére. E széktámlák virágai feltehetőleg a copf stílus naturalista virágjának emlékei. Mindent összevetve, a somhegyi üveg díszítésének meglehetősen népies íze van, különösen, ha az empire kor ismert, a városi polgárság, magasabb rétegek részére készült külföldi darabjaival¹⁰ egybevetjük. Az utóbbiak

⁹ Üvegmaratás 1670 óta ismert, de a régebbi iparművészetben jelentőségre nem emelkedett. (Robert Schmidt, Das Glas. Handbücher der Königlichen Museen zu Berlin. Kunstgewerbe Museum. Berlin, 1912.)

¹⁰ G. E. Pazaurek, Gläser der Empire und Biedermeierzeit. Leipzig 1923. Monographien des Kunstgewerbes XIII/XV.

mellé állítva a somhegyi üveg provincializmusa szembeszökő, másrészt viszont közelebb hozhatók üvegjeink a külföld, hasonlóképp a népnek gyártott vésett, színezett üvegholmijaihoz.¹¹ A somhegyiek díszítésére meglehetősen jellemző, hogy finom megoldások mellett (pl. az ugró szarvas karcsú alakja, kifejező mozgása) meglehetősen durva rajzhibák, általában aránytalanságok (pl. a célzó vadász elrajzolt alakja) állapíthatók meg. Az ilyen gyárakban sablónok után dolgoznak és épp a mai herendi porcellángyárban tapasztalhatjuk, hogy egészen fiatal, tizenégy-tizenöt éves parasztfiúk és leányok kitűnően begyakorolhatók a porcellánok iparművészeti díszének festésébe, természetesen e tárgyaknak semmiféle népi vonása sincsen.

A somhegyi üvegyár történetét közelebről nem ismerjük és így nem tudjuk, kik voltak tervezői, milyen minták után dolgoztak stb. Az azonban kétségtelen, hogy a gyár termékei Szentgálon hamarosan divatba jöttek, mert a legtöbb nemzeti ház szobájában találunk egy-két kegyeletesen őrzött üvegtárgyat. Feltehetjük, hogy a gyár általában ilyenformájú üveget gyártott, a szentgáli darabokra azonban a tulajdonos nevét vagy nevének kezdőbetűit is bemaratták, pl.

2. ábra. Somhegyi üvegek. 1. Az 1. ábrán látható üveg egyik keskenyebb oldala. 12 cm széles. — 2. Lapos üveg, 25 cm magas. — 3. Kerek boros üveg, körbefutó maratott díszítéssel. Felirata: «Éljen Fj. 1843.» 29 cm magas. — (Egy másik hasonló díszítésű üveg 1842-ből; felirata: «Vivat GM 1842.» 30·5 cm magas). — Vajkai Aurél felv.

Abb. 2. Somhegyer Flaschen.

«Éljen Cs.M. 1844», «Vivat GM 1842», «Éljen Ns G K 1843», «A Barátság T. J. 1836», «Vivat Éljen Ns Rák János 1841» stb. A nevek vagy kezdőbetűk mind tősgyökeres, közismert előkelő szentgáli családot árulnak el. A legtöbb üvegtárgyon látható ugró szarvas lehet a közismert szarvasmotívum, de a szentgáliak különösen kedvelhették és valószínűleg kívánságukra gyártottak ennyi szarvasmotívumú üveget, mert ugyanez szerepel Szentgál címerében¹² is. A somhegyi gyár — tudatosan vagy akaratlanul —, de minden-

¹¹ Pl. *Daniel Baud-Bovy*, Schweizer Bauern-Kunst. Zürich—Berlin 1926. Gravierte Gläser. 307. Fig. Elégé hasonló ornamentika, ugró szarvas, de az egész kompozíciónak más a levegője. A külföldi népies jellegű. XVIII—XIX. század fordulójából származó üvegek díszítménye általában színes (email), festett (pl. *M. Haberlandt*, Österreichische Volkskunst. Wien, 1911. II. Abt. Tafel 69—70., *Edvin Redslob*, Deutsche Volkskunst. München. I. Bd. Fig. 88, II. 89, IV. 147, V. 88, VI. 159, VII. 180, Ergänzungsband Fig. 115), ellentétben a színes ékítményeket óvatosan elkerülő veszprémmegyei népművészetbe stílusosan beilleszkedő somhegyi üvegekkel.

¹² Szarvasra célzó vadász szerepel Szentgál 1662-ből származó pecsétjén, ugyanaz a református templom egyik harangján, ugró szarvas színes fabetétes képe ládákön (pl. a Vadásztársaság 1844-ből származó ládáján), de még napjainkban is a helybeli gyógyszertár, az *Arany Szarvas* cégjelzésén. Szarvasagancs lóg régóta a községháza homlokzatán és több kocsmá bejárata fölött.

esetre olyant termelt, ami megfelelt a szentgáli szemléletnek. A közeledést különösen megkönnyítette a díszítmények népies empire jellege. Ahogy említettük már, a klasszicizmus áll a legközelebb a szentgáli ember lelkületéhez és így az empire levegőt árasztó dísztárgy is hamarosan megkedveltette magát.

A stílus mindig többet jelent egyszerű külső dísznél. A történeti stílusok leheletfinom változásait a népművészet is, közelebről-távolabbról, követi. Szentgálon az ősi nevezhető díszítőelemeken kívül fellelhetjük a román, a gótikus, a renaissance, a barokk stílusok emlékeit, de épígy a copfot, az empiret, a klasszicizmust, a biedermeiert. Copf, empire, klasszicizmus élesen alig választható el egymástól, végeredményben mind-egyikben hasonló szellemet érzünk megnyilvánulni. De még az úgynevezett «pásztorfaragás» is változik idővel, mert ha alkotójának művészi lelkülete vagy akár a nagyobb szabadságra törekvő szelleme — mondhatnók a «pásztorlélek» — ugyanaz is marad, kifejező nyelve, stílusa változik és lassan bár, de a divatot követi. Az empire, a klasszicizmus a népművészetben jelentősebb szerepet tölt be, mint ahogy azt általában gondolják. Pl. a régi híres, sőt a legszebbnek tartott pásztorfaragásokon¹³ megtalálhatók az empire díszítőelemek. A somhegyi üvegen olykor az empiret csak néhány egymást keresztező vonal képviselte, mégis tökéletesen beillett a szentgáli nemes szobájába, bútorai közé, ahogy a szoba, a ház egységesen nyugodt, hűvös, klasszicizáló formáival szervesen illeszkedik a szentgáliak kiegyensúlyozott szemléletébe.

Somhegyer Gläser in Szentgál.

Die kalvinischen, adeligen Bauern von Szentgál (Bakonyer Wald, Komitat Veszprém) sind auf dem Gebiete der Volkskunst nicht selbst tätig, die als Schmuck u. Zier für sie angefertigten Gegenstände sind Erzeugnisse von Handwerkern die sich jedoch dem örtlichen Geschmack anpassen. Die Gegenstände sind daher nicht nur für ihre Hersteller bezeichnend, sondern noch mehr für die Gemeinschaft, die sie aufnimmt u. verwendet. Die erbgessene Bauernschaft von Szentgál liebt in ihrer Umgebung u. Kleidung die ruhigen, schlichten, ausgeglichenen Formen, meidet bunte, grelle Farben. Die Barocke

¹³ Pl. *Malonyay Dezső*, A magyar nép művészete. III. kötet, 155. kép 1.; VI. tábla, középső alakos tükrös; 193. lapon a negyedik kép (ugyanaz Ethn. 1939 : 30.); XI. tábla 1., mángorló. *Madarassy László*, Dunántúli tükrösök. Monumenta Hungariae Ethnologica. A. Ethnographica. I. 1, 2, 5, 8. képe.

3. ábra. Somhegyi üveg maratott díszítése. Kerek boros üveg, 29 cm magas.
Abb. 3. Geätzte Verzierung einer Weinflasche.

4. ábra. Somhegyi üvegek maratott díszítése. 1. Kerek boros üveg 1842-ből. — 2. Kerek boros üveg.

Abb. 4. Geätzte Verzierungen von Somhegyer Flaschen.

Vajkai Aurél.

ist hier stark betont, doch in einer provinziell-schwerfälligen, abgeklärten, vereinfachten Form, die hier erst gegen Ende des XVIII. u. Anfang des XIX. Jahrhunderts blühte. Die kühle, vornehme Atmosphäre des Klassizismus entspricht dem heutigen Lebensstil der Szentgáler sehr u. harmonisiert mit ihrer Beschaulichkeit u. heiter-philosophisch abgeklärten Art. Dieser Stil, vermischt mit dem ebenfalls sehr beliebten Empire- u. Zopfstil, prägt sich in den geschnitzten Stuhllehnen, eingeleigten Wandschränken usw. aus.

Die Somhegyer Glaswaren scheinen sich dieser Geschmacksrichtung angepaßt zu haben. Glashütten sind im Bakonyer Waldgebiet im Laufe des XVIII. Jahrhunderts in großer Anzahl entstanden, hatten jedoch keine lange Lebensdauer. Die Glashütte von Somhegy entstand Anfang des vorigen Jahrhunderts u. arbeitete bis 1859. Sie erzeugte Flaschen, Trinkgläser usw. die an den Seiten meistens mit Ätzungen verziert waren. Alle diese geätzten Verzierungen sind in einem eigenen, leicht erkennbaren Stil gehalten, der sich während der ganzen Tätigkeitsdauer dieser Glashütte nicht geändert zu haben scheint. Es sind teils figürliche Kompositionen, teils stilisierte Ornamente u. auf den meisten ist auch noch eine Aufschrift ersichtlich. Springende Hirsche sind ein recht beliebtes Motiv, was vielleicht auch damit begründet ist, daß der Hirsch im Wappen der Gemeinde Szentgál, auf Schilden usw. figuriert, in Holz geschnitzt oder in Intarsia gearbeitet. Ackernde Bauern, schießende Jäger sind seltenere Motive. Die Ornamentik ist in einem bäuerlichen Empire gehalten, das für Szentgál sehr bezeichnend ist. Die Figuren sind fein u. detailliert, weisen jedoch oft grobe Zeichenfehler auf. In den Aufschriften sind die Namen der Besteller oder die Anfangsbuchstaben derselben zu lesen, ferner eine Jahreszahl, so z. B. ; «Vivat GM 1842».

Adatok a mesekeret jelentőségéhez.

A magyar folklóre-kutatás térén tekintélyes helyet foglal el a mesetudomány. Szép számú mese gyűlt már eddig össze s talán módszer tekintetében a népdalkutatók után gyűjtői dicsekedhetnek a legszelesebbkörű, legkörültekintőbb munkával. Sokat tudunk már a meséről, elmondójáról, hallgatóiról, a *mesélésről* azonban még kevés a megbízható adatunk. Vannak olyan pontok magában a mese szövegében, melyek döntő fontosságúak a mesélés funkciójára vonatkozólag és csodálatosképpen eddig elkerülték a kutatók figyelmét. A mesemondás talán sok tekintetben van olyan lényeges, mint maga a mese, hiszen a leírt mese már irodalomká merevül, többé nem hagyomány, élet, folytatódás, ami tulajdonképpen bennünket érdekel. A mese körülményeit, alkalmait is ismerjük nagyjából. Az újabb kiadványokban mind több szó esik ezekről, sok apró és lényegtelennek látszó körülményről derül ki, hogy alapjaiban befolyásolja a mesét. A mese igazi alkalmai azonban jórészt olyanok, hogy a gyűjtő nehezen juthatott el oda s ha el is jutott, jegyzésre nem kerülhetett a sor. Márpedig ott lehetne megismerni igazi jelentőségét többek közt annak a kissé háttérbe szoruló mese-tartozéknak, amelyről szólni szeretnék : a bekezdő és berekesztő formulának. Jelentősége talán éppen szórványos előfordulása, sablonszerűsége miatt eddig elkerülte a gyűjtők figyelmét. Formulát mondtam, a filológia szakkifejezését használva, a későbbiekben azonban ki fog derülni, hogy távolról sem formulák ezek a mese keretét adó bevezető-befejező szakaszok, melyek a meséléssel együtt születnek s halnak meg, legfeljebb azzá csökevényesednek akkor, amikor a mesélő nem a megszokott közönséghez szól. Az eddig összegyűjtött meseanyagunk pedig csekély kivétellel mind ilyen. Általános az a tapasztalat, hogy a mese úgyszólván csak akkor tudatosul, amikor alkalom van rá, bárhogy akarja is a mesemondó, a nem arra való időben eszébe sem jut, kell ahhoz a nyugalom, a megszokott munka ritmusa, különben dadogás lesz csak belőle.¹ Még inkább

¹ V. ö. Kovács Ágnes: Kalotaszegi népmesék. UMNGY V—VI. Bpest, 1944 I: 32. kk. — *Strangways, A. H. Fox and Karpeles*: M. Cecil Sharp, London. 1933, 23. l. «If only I were driving the cows home I should remember at once» — szabadkozik a mesemondó, amikor semmi sem jut eszébe. Hasonló eseteket ismerek Pircséről (Szabolcs m.).

áll ez a mese keretére, amely sokkal fluktuálőbb valami, mint maga a mese, bizonytalanabb a váza és még inkább az aktuális pillanattól függ a sorsa.

Őszintén szólva, eddig alig tudunk valamit e mesekeretről. A filológiai szakértők megvizsgálták a rendelkezésre álló anyagban, tudomásul vették mint létező mesei komponens, próbálták is létezését indokolni a mese formaszervezetéből, de nem tűnt fel nekik az a sutaság, ami minden gyakorlati folklorista szemébe kell hogy tűnjék: egyetlen egy kezdő vagy végző záradék nem teljes, sokszor értelmetlen, ismeretlen, logikátlan, a meséből ki nem derülő személyekre, helyekre hivatkozik. A mese és a valóság között lebeg, de mégsem képez hidat a kettő között, bármennyi értelmetlenséget hadar össze rímekben, vagy éppen hazugmese-töredéket kever belé,² valahogy semmiképpen sem egyezik a mesemondás hideg, következetes logikájával. Kell hát, hogy mélyebb, távolabbi hagyományos oka legyen szerepének, mint pusztán egy távoli utazás jelzése a kezdetén s egy fantasztikus lakodalmi tréfálkozás a végén. Ezzel még nem mondtam, hogy a filológiai megállapítások ne lennének helyesek! De ha további, elevenebb okokat keresünk, a paraszti közösség szemszögéből kell folytatnunk vizsgálódásainkat.

Tisztán meseszervezeti szempontból foglalkoztak a keret kérdésével többen, mégpedig különös tekintettel a mesének, mint műformának a mechanizmusára. A szakemberek közös megállapítása szerint³ a kezdő és befejező «formula» szükségképpen része a mesének, amely megmagyarázza az elkövetkezendő fantasztikumokat, illetve visszavezet a mindennapi életbe. «Minden mesekezdet, az egyszerű «hol volt, hol nem volt» formulától a legbonyolultabb képtelenség-sorozatig mind annak a kifejezésére törekszik, hogy a mese nagyon távol és nagyon régen, kézzel nem fogható, ellenőrizhetetlen szintéren, emberemlékezettel meg nem eleveníthető multban játszódik. Ennyi szükséges ahhoz, hogy megteremtse azt a légkört, amiben a mesét már lehet mondani, ami elfogadhatóvá és érthetővé teszi a mesének a miénkkel ellentétes világát... Többet a mese a költőileg szükséges distanciatereemtés érdekében *nem akar* tenni, mint hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a mese messze és régen történt...» mondja *Honti János* «A népmese hátttere» című alapos tanulmányában⁴, és hasonló a véleménye *Berze Nagy János*nak is⁵. *Braun Soma* pedig éppen «szép hazugságnak» tartja a mesét, amiért a mesemondó «tréfás szókkal jelöli meg elmondandó eseményei színterét...».⁶ E megállapítások bizonyos mértékben, a mese belső logikája szerint lehetnek igazak, csak azt nem látjuk igaznak, hogy itt *tisztán* distanciatereemtésről volna szó, többről nem és hogy az egyszerű «hol volt, hol nem volt» és a «boldogan éltek, míg meg nem haltak» mesei közhelyei, amelyek a mese irodalmi, művészi formaközhelyeivé merültek már és amelyek következetesen változatlanok maradnak, ugyanabból a lélektani indítékból származnak az adott pillanatban, mint a mese bevezető, illetve bezáró részei.⁷

Ha nem a mese művészi formájából indulunk ki, nem a hagyományos

² *Kálmány*, *Koszorúk* II, 10., *MNGY* I, 13., *Nyr.* II, 176. stb.

³ *Bolte-Polwka*: Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm I, 375, II, 198, 204., *H. Hamann*, Die literarischen Vorlagen der Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. Berlin, 1906 56—7., 84—6., *Erwin Müller*, Psychologie des deutschen Volksmärchen. München, 1928, 109—10.

⁴ *Ethn.* 308.

⁵ Magyarország Néprajza III, 236—7.

⁶ A népmese. Bpest, é. n. 190.

⁷ *Robert Petsch*, Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen. Stuttgart, 1900.; és *Berendsohn*: Grundformen volkstümlicher Erzählerkunst. Hamburg, 1922.

szerkezetből, nem elvontan, hanem etnológiailag, vagyis az adott pillanatban jelenlévő és alkotó paraszti társadalom, a közösség, helyesebben az egyén és a közösség szempontjából vizsgáljuk a kérdést, nem tarthatjuk azt ilyen egyszerűen lezárhatónak. Kezdjük mindjárt azzal, hogy amit mi hagyományosnak, formulának nevezünk, arról a mesélő mit sem tudatosít, amikor mesét mond. A hallgatók sem gondolnak arra, amikor figyelnek a mesére, hogy a szerkezethez tartozik a keret is. *Tudják*, hogy így van, de nem gondolnak rá. Nem gondolnak arra sem, hogy milyen történeti előzményei voltak s mely rokonépek használták azokat.⁸ Mindez már a kutató dolga, de a mesélésnél időtlen a mese, nincsen kora, története, előzménye s ilyenkor a bevezető és berekesztő szakasz nem valami értelmetlen, vagy elhanyagolható része a mesének, mert döntő társadalmi szerepe van.⁹

A régi gyűjtésekből azonban mindez nem derül ki s így nem is csoda, hogy kikerülte a kutatók figyelmét, kik csak a szöveget látták maguk előtt, melyekben hol szerepelt, hol nem szerepelt a mesének e kerete. Volt, hogy csak egész röviden mondotta el a mese a mondókát az Óperenciás tengerről,¹⁰ üveghegyről, meg a ráncos szoknyáról s bevégezte egy vidám lakodalommal, ahol a mesélő is jelen volt, jót evett-ivott, mulatott.¹¹ Általában a legtöbb mesében még ennyi sem szerepel, mégis, egy-két szép forma akad itt-ott,¹² de egész szeszélyesen. A legszebb meséket nem övezi keret s kevésbé szépeknél megtalálhatjuk a legszebbet. Annyira azonban eddig egyik keret sem volt figyelemreméltó, hogy bármiféle következtetéseket vonhattunk volna le távolabbi jelentését illetőleg. Nem is volt reá elegendő példa. Hogyan születik meg mégis az igazi mesekeret, amelyet alig ismerünk és mi az értelme? Hallottuk, hogyan magyarázták meg a kutatók magából a meséből, annak szerkezetéből, lélektanából, de hogy lehet akkor, hogy egyszer szerepel, máskor nem és a legszebb mesék nélkülözik? A mese csak a kérdés egyik oldalát világítja meg, a másikat a mesemondás funkciója oldhatja meg. Ilyenmód nem a puszta szövegek, hanem egyedül a személyes élmény, személyes gyűjtés mutatható meg távolabbi rejtelmeket, melyek egyelőre megoldatlanok a kutató számára.

Tapasztalataim szerint, bizonyos törvényszerűségek vannak abban, hogy hol és mikor van a mesének kerete és hol nincs. A probléma a mesélés alkalmához vezet. Amerre jártam, valahány vidéken élénk társadalmi szerepe volt a mesemondásnak, változatos és bonyolult keretet adtak a mesemondók meséiknek. De nem mindig. Csak akkor, ha igazi mesélő közösségben meséltek, ahol semmi külső körülmény nem zavarta meg őket. Tehát olyan falukban, vagy faluntúli csoportokban (ezek lehetnek alkalmi csoportok is), ahol bizonyos körülmények között, munka közben vagy után mesét mondanak.¹³

⁸ Erre vonatkozólag v. ö. *Solyomssy*, «Hol volt, hol nem volt»... Mesekezdésünk értelme. MNY. 1922.

⁹ *Honti János*, A mese világa. Bpest, 1937, 156—7.

¹⁰ Csak éppen megemlítem, egészen fantasztikus, az Ipolyival vetekedő Vámos Ferenc feltevése az Óperenciás tengerrel kapcsolatosan. (Kozmosz a magyar mesében. Bpest, 1943. I, 37—45.)

¹¹ MNGY X, 44, 95, IX, 42, 67, 69.

¹² MNGY IX, 29, *Berze Nagy*, Baranyai magyar néphagyományok II, 79, 46, 84, 200.

¹³ Az ismert hazai körülményeket v. ö. *Smith-Dale*, The Ila speaking Peoples of Northern Rhodesia. London, 1920, 62—3.; *Lindgren*, The Collection and Analysis of Folk-Lore. London, 1939, 360. kk és *Malinowski*, Myth in Primitive Psychology 24—25. London, 1927.

Olyankor, amikor nem egy nagy egyéniség, hanem alkalom szerint több, sokszor egészen mindennapi mesetudó ember mesél. Viszont olyan helyeken, ahol már csak egy-két kiválóbb egyén őrzi a mesét, rendszerint *csak* a puszta mesét mondja el, a cselekmény művészi formálása, a dramatikus előadás tempója elnyomja a keret jelentőségét magáért a meséért, hiszen nincs is rá szükség, a mese elmondása nem láncolódik újabb mesékhez, nem áll a verseny. Az «egyszer volt» és a «boldogan éltek» formula azonban nem marad el, mivel szerves meserésszé vált (föltehető, hogy a régi közösségi mesekeretből vált le) s mivel e formájában nem szól külön senkihez személy szerint, nem hív ki versenytársat új csatára, beletartozik a mese-forma személytelenségébe, nem akar eleven folytatódást. Pandur Péter, aki féltékenyen őrzött, hogy más meséjét ne is hallhassam, összesen egy bevezetést¹⁴ és egy berekesztést¹⁵ mondott több mint száz mese folyamán. Amikor elúnta újból ismételni ezeket, így intézte el a kérdést: «Tessék csak odaírni, amit multkor mondtam», és mutatta, hogy hagyjak üres helyet s utólag írjam oda. Nála a keretnek nem volt értelme s ő is érezte ezt, holott annak idején katonák között, kórházban, kőműveseknél bizonyára mondott cifrábnál cifrábbat. Bárhogy faggattam, amilyen szolgálatkész volt a mesemondásban, oly mereven elzárkózott, amikor a keret jelentőségéről esett szó közöttünk. Már akkor kezdtem gyanítani, hogy kell valami titokzatos, szertartásszerű mesealkalomnak lenni, ahol a mesekeret fontosabb szerephez jut. Pandur egyetlen bevezetőjéből is kiderül valami, amikor ezt mondja: «Ijjen mesét még úgyse hallottatok, mint a Pandur bácsi *mesetárjába!*... Nyergelem a fakót, ülök a szürkére és úgy megyek a *mesések* elébe...» Utal ebben egy társaságra, amelynek fel akarta dicsérni elmondandó meséjét, de még azt is elárulta, hogy valóságos mesetár birtokában van, amelyből, mint valami bőségszaruból ömlik a mese, hogy a figyelő, szembenálló kritikus, versenyképes közönséget elámítsa. De hogy el is higgyék, «mesések»-re is céloz, akiktől ő mesetudományát szerezte, tanukat hív, bizonyítsák igazát. Mint alább a sárai halászok esetében látni fogjuk, a «mesetár» a mesék lelőhelye, a mesemondó titokzatos személy vagy tárgy létező valóság a mesemondó körben, amelynek bizonyára általánosan ismert története is van. Nem a figyelmet akarja ezzel a bevezetővel felkelteni a mesélő, hiszen akik mesehallgatásra gyűltek össze, azoknak gyönyörűség az, úgyis figyelnek, inkább hetyke kihívás-jellege van. Magábanvéve a mese lelőhelyének körülírása, a mese megszerzési módja olyan bonyolult, hogy szinte külön mesét képez. Pandur azonban — gyűjtőnek mondva a mesét elsősorban és csak félvállról beszélve a betévedt falusiaknak, hozzáteszi: «Évvót a bevezetés», mintegy magyarázatképpen és ezzel elárulja, hogy ennek a bevezetésnek nincs már funkciója, értelme, emléke van már csak, amivel cifrázni akarta a gyűjtő előtt a szót. Fedicsnél körülbelül ugyanez a helyzet.¹⁶

A befejezések általában jellegzetesebbek, erőteljesebbek, minthogy azok értelme, humoros jellegük miatt átalakulhatott s így sokkal tovább élnek. Legtovább abból is, a királykisasszony lakodalmából a nagy evészet marad meg.¹⁷ Kovács Ágnes ketesdi gyűjteményében, sok mese nyilvánvalóan

¹⁴ tőlem: Pandur Péter meséi. UMNGY III—IV. Bpest, 1943. I, 286.

¹⁵ Hét bagi mese. Budapest, 1940. 47.

¹⁶ *Ortutay Gyula*, Fedics Mihály meséi. UMNGY I. Bpest, 1940. Bevezető: 279, befejező: 158, 201.

¹⁷ L. pl. *Banó István* baranyai mesegyűjteményében (UMNGY II. Bpest, 1941), ahol már csak azért sincsenek keretes mesék, mert a keret kizárólag tündérmesetartozék, márpedig a gyűjteményben alig található ilyeneket.

a gyűjtőnek szólt, amit az efféle bekezdések tanúsítanak: «Szintén ęty kirájfirul kezgyük»,¹⁸ vagy «tessék nézni ijen kopac lett b»¹⁹ Ilyen körülmények közt nincs is szükség a bevezetőre. Csikmenaságon Ferencz András öreg harangozó szép meséket mondott, bevezetése azonban csak egy volt, de ahhoz szigorúan ragaszkodott: «Hól vót, a hól nem vót, az Óperencián es túlnan vót, a hól a tetűt s a bolhát részpatkóba verték, hogy a súj s a fenyve meg ne botórkázzék benne, ezek csipori bukhajnalig mind megtörténtek». Évek óta nem járt mesélő helyekre, kivénült már a munkából. Fia, aki pásztor volt és kora gyermeksége óta a havason élt a többi fiatallal, minden meséjéhez más-más bevezetőt mondott, bár többször kijelentette, hogy ezek nem érnek semmit, menjek fel egyszer az esztenába, majd ott mond «ujjan mesét, a kit a tetűszájába neveltek a mesetudók, de még rája a felváltót es elmóngya aki tuggya b»

Mi ebből a tanulság? Az eddig felsorakoztatott hiányok, negatív adatok egész problémakört alakítanak ki. Egy-két újabb módszerrel megvilágított adat azt mutatja, hogy valaha, vagy talán ma is a mesélés alkalmainál fontosabb a mesekeret szerepe, mint a szórványos adatok elárulnák.

A mesélés első föltétele az alkalom, vagyis az alkalmak következetes sorozata, amellyel oly emberek vannak egymással közösségben, kik egyazon mesevilág megfelelő szellemi atmoszférájában élnek. Ilyen alkalmakról *Katona Lajostól* kezdve majd minden mesekutatónk megemlékezett.²⁰ Ezek azonban távolról sem merítik ki az igazi alkalmakat, melyek hosszabbak, mint egy-egy esti együttlét, hosszabb időre összehangolják az együtt dolgozókat. Az ismert és leírt alkalmak mellett hallunk olyanokról is, melyek nem ideig-óráig tartanak, hanem több napon, de évszakokon, esztendőn keresztül is.²¹ *Mark Asadowskij* hasonlatát használva, valóságos Seherezádokra bukkanunk néha mesegyűjtés közben. Ha egy pillanatig kísért is az a lehetőség, hogy a mesék keretét vonatkozásba hozzuk a keretes elbeszélésekkel, vessük el ezt, minthogy az alap, a műforma nem látszik azonosnak. Míg ott a keret az elsődleges fontosságú, annak a jó végződése ad megnyugvást, a benne foglalt mesék példák csupán s ezért szöveghűek, a mesekeret szeszélyes és függ a rögtönző előadó kényétől. Gondoljunk itt a szibériai brodjagákra, kik éji szállás reményében folytatólagosan s egymást váltogatva meséltek,²² a malomban őrlő kal ükökre, kik sorukat várva egész nap mesélgettek, a kőművesekre, kik Pandur Péter és Matos Gergely tanúsága szerint két hétig is «elhúztak» egy-egy mesét, mert «tudom én nyujtani ameddig akarom». Nagyon valószínűnek tartom, hogy Pandur egyik meséjében, amelynek rossz végét kifogásolta s ő könnyen ráállott, hogy ha kell, csinál neki jó véget is és megtoldotta a mesét még egy mesével, amihez jó véget kerekített,²³ azt tette, amit az igazi mesélő társaságban gyakran tesznek a mesemondók, addig húzzák estéről-estére, amíg a többi kíváncsi rá s nem akar újat hallani. De mivel minden nap félbemarad s újból

¹⁸ I. m. I, 183.

¹⁹ I. m. II, 26.

²⁰ Az érdemesebb, nagyobb összefoglalások I. nálam Pandur Péter bevezetőjében, s az újabb adatok összefoglalását *Kovács Árpás* i. m. I, 27—30. a mesélés idejére vonatkozólag. Tanulságos lenne az összevetés *Bartlett* adataival: *Psychology in relation to the popular story*, Folk-Lore XXXI, 264—93. és u. ő: *Remembering*, Cambridge, 1932. 317. kk.

²¹ *Malinowski* i. m. 30—4. 78—9.

²² *Asadowskij*. Eine sibirische Märchenerzählerin. FFC 68 Helsinki, 1926, 30.

²³ Pandur i. m. I, 241—20.

el kell kezdeni, a keret itt is jelentős szerephez jut, összekötő szöveg lesz belőle, amelybe bizonyára többen is beleszólnak, eltréfálva a mondanivalót. *O'Duillearga* írja: ²⁴ «Story-tellers with repertoires of 200 or 300 tales still hold their audiences entranced as did the pilgrims to Canterbury...» Ilyen hatalmas mesekincs, melyről ez alkalommal hallunk először hírt, egy-egy ember emlékezetében csakis úgy ragadhat meg, ha éli, folytatja, állandóan hallja és mondja a mesét. Bizonyára több ilyen eset ismeretes Írországból is.

Jó mesélő estéről-estére folytatni képes meséjét, ahogy azt tőle hallgatói megkívánják. Ilyen mesefolytonosság eddig nálunk lejegyzésre még nem került, csak adataink vannak rá. Nem kell hát túlnagy merészség ahhoz, hogy arra következtessünk: ehhez a folytatódáshoz társadalmi szükség okot, alapot, keretet adni, hogy a folytatódás indokoltassék.

1942-ben jártam először egy bodrogmenti faluban, Sárában, ahol igen kezdetleges körülmények között sok jó mesemondó él, de talán a két legkiválóbb, faluszerte legismertebb Nagy János és Fejes József. Sok azonosság van életkörülményeikben, pedig egyik sem ott született. Nagy dombrádi, Fejes salgótarjáni születésű. Mindkettő ült börtönben, mindkettő «békétlen, csavargó, cigányos ember», mint a sáraiak mondják, jártak a háborúban és sokfélélt próbáltak. Voltak közös munkában, résztvettek a sáraiak főfoglalkozásában, a halászásban és a szőlőkötözésben, amely mindkettő kiváló mesealkalom. A falubeliek egybehangzó véleménye szerint Nagy János egyszer három hétig egymaga folytatta a mesét, egy «Csinosom Piros» nevezetűt, amikor a tolsvai bárónál kötöztek. De a legjobban azt kedvelik, amikor ketten Fejessel, vagy még többen, négyen-öten váltogatják egymást, mert «akkor lehet kitunni, ki az ügyes, a fogós, a legjobb». Úgy mondták a mesét, hogy «amikor egy elúnta, *kapta a szót* a másik, *forgatta* tovább». Sárában 1940-ben «mesélőkapitányt» választottak a halászok. Minden bandából kiválasztották a legjobbat és egy nagy közös «kunyhótelepezésen» megmérkőztek. Aki pedig kapitány lett, annak joga volt a szót vinni, a többi mesemondótól «szót kérni» (azaz megszabni, mit meséljenek). Neki nem kellett dolgoznia hálókötéskor, mert mások megkötötték az ő hálóját is, csak hogy mennél szabadabban beszélhessen. «Ha jár a keze, nem mozog a szája» — mondják. Balog János révész volt akkor a kapitány, aki csakhamar elkerült a sárospataki révhez. Róla sokat tudnak mesélni: «Az úgy monta a mesét, hogy alig vártuk, ha hagyja el és másik fogi meg a mese farkát, hogy megint rávárjon»... «János bácsi rokonnya a mesekereső kirájinak»... «Ő is megyen mesekeresni a tüzes tengernek partyára».

Lássuk, mi a véleménye a mese keretéről a két nevezetes sárai mesemondónak. Nagy János: «Egy mesének a bekezdése nagyon fontos börtönbe vagy katonaság közt, vagy munkában, anélkül nem is megy, mert ha nem tud, a többi vági mind a répát! Ha már nem tud, az ügyetlenebbje, úgy kezdi, hogy: Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény ember. És láttyátok hallgatóim, most meg ezerannyi van»... Neki olyan közeli kontaktusa van a hallgatósággal, bármilyen messzi visz is a mese, hogy állandóan személyes elemekkel fűszerezi. Az egyikben ilymód ellenőrzi, hogy figyelnek-e rá kellőképpen: Amikor a pásztorlegény ott legelteti a «sok juhát meg a szamárt», hirtelen rámutat egy ásítózóra: «Hány szamarat mondtam?» Mire az zavarba

²⁴ The Irish Folk-Lore Commission and its Work. Travaux du 1er Congrès International de Folklore, 1937.

jön és persze többet mond, megpróbálkozik kettővel. «A másik te vagy!» — vágja rá a mesemondó.

Fejes József szerint «a bekezdés azért van, hogy alig tuggyák kivárni, hogy mi történik, a mese nélküle olyan, mint egy szép tehén madzag nélkül». «Majd a nyári halászásba tessék eljönni! Ott egyik mongya, másik fojtatja, hetedik fejezi be!»... «Meg mikor tizenkettőben a keresztúri tanyába halásztunk, vót egy cigán köztünk, közös vót a tanya. Emlékszik, sógor, mennyit hortunk össze? Este nem is vót más dolgunk, főztünk a tűznél jó halat, csukát, meg montuk a mesét. Ott az öreg Oleksza volt a kapitány». Ilyen és hasonló megnyilatkozások alapján úgy gondolom, nem nagy merészség kell ahhoz, hogy valami egészen szoros és bizonyos mértékig titokzatos, majdnem szertartásszerű meseközösséget gyanítsunk, amely bizonyára megvan ma is a sáraiak között, de másutt is, hacsak a háború vihara szét nem zavarta őket. A legfigyelemremélőbb azonban az, hogy sehogysem akarnak erről beszélni és eddig csak elszólásokból leshettem el egy-két adatot, mert ha komolyan ráfordítottam a szót, mosolyogva elütik tréfával, hogy nincs abban semmi, «bolondozunk, hazudunk, nem lehet azt így elmondani». Csak ha belemelegszik a mesélő a dicsekvésbe (miután megdicsértem egy-egy szép meséjét), feledkezik el a hajlandó a fönt idézett megjegyzésekre. Sokszor meg is invitáltak ilyen hosszabb mesemondó alkalomra. Nagy János egész télen azzal kecsegtetett, hogy majd nyáron elvisz és mindent meghallhatok. Mikor szaván akartam fogni, három hétre eltűnt és hiába jártam utána, vagy «éppen most ment el», vagy «alszik, fáradt», beteg volt, aratni ment és hasonló kibúvót talált. A végén tudtam meg, hogy réges-rég lenn van Szeginél a halászokkal. Sokszor dicsekedtek a sáraiak, mennyi «bekezdést» tudnak, százat is, de mikor csak nekem meséltek, egyet se hallottam. Mesétől függetlenül egyetlen-egyet se tudtak volna elmondani. Kérdésemre az volt a válasz, hogy «most nem jön jól ki», «ehhez a meséhez nem pároz», de azt is mondták, hogy «minden mesének megvan a magáé, de csak akkor, ha sokan vannak», van hozzá hangulatuk. Amikor egy alkalommal Fejes és Nagy Pesten jártak (első ízben), hogy hang-lemez örökítse meg tudományukat, olyan szép szabályos mesélő-verseny alakult ki kettejük között a rádió párnás, idegen, villanyfényes leadótermében, akárcsak otthon. Nagy János «jól megatta, hogy a lakodalomba még az én Józsi komám is ottvót és annyit evett, hogy bele se tért a gatyájába, úgy kellett széjjelverni», mire Józsi bácsi sem maradt adós, mert az ő meséje végén pórul járt János bácsi családostul. Folytatták volna még egymás rovására a csúfolódást akármeddig, hogy lerántsák egymást a földig s újra meg újra felülkerekedjenek.

Ilyenféle serkentő versengés, az egész együtt mesélő társaság lüktető közjátékával tölti be a mese valódi rendeltetését. Csak néhány mese-bevezetőt idézek, melyeket egy nyári éjszakán hallottam a Bodrog partján, amikor a banda — nyolc halász — összegyűlt 12 km-re a falutól. Amilyen keretben itt a meséket hallottam (egy este hatot! fél nyolctól éjjel utánig), ahogyan részt vett a mesemondásban mindegyik egyénileg és személytelenül egyszerre, kevés gyűjtőnek lehetett még alkalmá hallani. Ilyen lehet az igazi mesemondás, amelynek eddig csak szétfolyó, értelmetlen töredékeit ismerjük. Ritkán nyílik alkalmá a kutatónak résztvenni benne, hiszen az éjjeli munkaszünetben, havasi kalyibákban, istállóknak, az együttalvó munkások között, kaszárnyákban, börtönökben, kórházakban, épülő házakban hangzik el. Minden misztikussága ellenére nagyon is reális alkalmak ezek, nem is kell értük a legelmaradottabb reliktumterületekre menni, mert létezhetnek túl

a falun, még a város világában is.²⁵ Valamilyen szektás magatartás van a mesével élőkben, szertartásszerűség, ünnepélyesség, valami közös titok lebeg felettük, amelyet átvíznak a civilizált modern kor életébe. Mintha egyes leszármazottjai lennének ez ősszejövelemek a primitív férfiközösségnek. Nem véletlen, hogy a férfiak a jó mesemondók és asszonyokat mesemondáskor be sem engednek.²⁶ Az ő mesélgetésük többnyire tréfás, egyszerű, gyermekeknek való. A jó mesemondók tapasztalataim szerint nem a faluban születnek, hanem ott kezdődik tudományuk, hogy jártak-e ilyen falunkívüli mesélő közösségekben. Mennél több helyen fordultak meg, ahol a mesemondás szokásban volt, annál jobban tudnak mesélni. Tudományuk azonban már csak emlék, ha visszakerülnek falujukba.

De idézem Nagy Jánost: «Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy cer ety rettenetes nagy erdő. Annak az erdőnek a közepében volt egy magányos felnyótt terebéj fa. A terebéj fának az ágain anyisok szép madár csicsérgett, dalolt és min csak dalolásába az én kis mesémet mesélték, danolták. Ekkor mikor ot halgattam a fa alatt, odarepült egy sasmadár és megzavarta az én *mesehalgatásomat*. Én továbbra nem tudtam *halgatni a mesét*, mert tőp kismadárt az a sas összeszedett az ü csőrébe és elvitte, hogy hová, hová nem, azt nemtudom. Én meg felébredtem és mentem vóna továbbra is, de elimbejött egy szörnyeteg. S asz kérdezte tőlem: — Hól jársz té itt, hol egy madár sem jár és te itt jársz? — Én ára aszfeleltem: — Itt járok, *keresem a világnak a legszebb meséjét*. — Te a *mesehalható* vagy? Na majd én elbánok veied! — Én aszontam: — Jól van, édes öregapám, hogy így feleltél, nékem mindegygy, énnékem az életem mindegygy. Hogy mi történik velem, azt nem tudom. — Ara aszfelelte a szörnyeteg: — Nagyon bátor vagy, tehát ezér tégedet nem bántalak, s meghagyom az életedet, és *halgasd a meséket bárhol, az egész világrészen, csak senkinek eztet ne mondgyad*. Én pedig asz feleltem: — Én azér jöttem a mesét halgatni, hogy honnat és hol tudnék én mentül *szebbet és jobbat halgatni*. És az *egész világon tuggyam eztet hirdetni hogy mások is tuggyák ezt a meséket elmondani*. — Ó engemet félkapott, vittés vitt. Hogy hova vitt, azt igazán nem tudom. Kértem, hogy ne báncson, ne vigyen, nemvéttetem senkinek, csak a mesét jöttem halgatni. Ű ara aszonta nekem: — Jól van, mivel ijen bátor vagy, itt van neked ez a *kis könyvecske*, ha nem fogod is halgatni a meséket, akkor is nagyon *sokat fogol tudni*, ha élni maradol, *mesélni*. — Én mekkaptam a kis könyvet és elköszöntem tőle és mentem haza és elkeztem lapolni a kis könyvet. Hazajöttem és akkor keztem a kis könyvet olvazsgatni. Vótak abba anyisok szép mesék, szebbnél szebbek, csúfabbnál csúfabbak, de én ezt a mesét választottam magamnak . . . » stb.

Űgy gondolom, ehhez még kommentár sem kell, annyira beszél magáért. Hogy a mese mennyire eszköz, amiért meg kell szenvedni, mutatja a sáraiaknál gyakran előforduló mesebevéző mondás: «Ki ett kását, mongyék társát!»²⁷ — meg «Az én mesém ennyi vót, file-farka benne vót».²⁸ Nagy János egy másik bevezetése így szól: «Hol volt, hol nem volt, egy cer volt a világon egy irtózatós kicsi kert. Abban a kicsi kërtnben volt egy rettenetes nagy kert. Abba a nagy kërbe vót egy aóriási nagy istálló, abba kilencezernyolcsáz-

²⁵ Pandur i. m. I, 56—7.

²⁶ Kovács Ágnes: i. m. I, 37, 50—1.

²⁷ Általános a Felső-Tisza vidékén, Szabolcsban is. V. ö. *Buday-Ortutay*, Nyíri és rétközi parasztmesék. Gyoma, é. n. 200., *Dégh Linda*. Bodroglközi mesék. Bpest, 1945, 28.

²⁸ Bodroglközi mesék 62, 69.

nyolevvanhat jászojkarika vót szárvalva, amihez a *meséket kötözték*. Minden egyes karikához kilencezernyolcszáznyolevvanhat mese vót kötve. Hogy a sorsom ára hajtott engem, bekerültem abba az istállóba, *megláttam* azt a sok szép *gyönyörű mesét kikötözve* ottan, kiválasztottam belőle egyget, még pedig ezt: ...» stb.

Fejes József így kezdi: «Hol vót, hol nem vót a világon egyszer egy nagy fa. Annak a fának a tetejibe vót egy kisebb fa. Annak a kis fának a tetejibe vót háromszázhatvanhat holló, az ajjára kötve háromszázhatvanhat csödör csikó. Aki az én *mesémet meghalgattya*, az a háromszázhatvanhat holló szedje ki a szemét, aki az én *mesémet meg nem halgattya*, az a háromszázhatvanhat csödör csikó horgya szét a testét. *Egyet előttam én is belőle* és felnyergeltem a melegre. Kipányváztam a nyeret, magam alá gyűrtem a derest. Éjjeltájban felbrettem, amikor a nap délen vót. Felkelek, uccificek hol a nyereg, talán a farkas ette meg? Kiszaladok a csipkefához, megragadom a csipkefát, hullótt róla a mogyoró, majd agyonvert a dió. Szalad egy vénasszony, úgy a fejemhez vágott egy tököt, csakúgy csittegett-csattogott a belta foka. Én se vettem ezt tréfára, elszalattam a Tisza partyára. Kivettem a zsebemből egy diót, kétfelé vágtam egy mogyorót. Átmentem én a Tiszán, de hogy? Kétkerekű tájigán. Egyikből csináltam övedzőt, a másikkól ladikot. Ahogy átmegek, bemegyek a rékunyhóba, ott főzik a jó farkashusos káposztát. Úgy jóllaktam vele, hogy csak úgy nyilallik az ódalam a tökmagtul. *A rékunyhóban van egy könyv*, annak a háromszázhatvanhat lapját átolvastam és *ezt a mesét olvastam ki belőle*: ...» stb.²⁹ A legérdekesebb azonban valamennyi közül a mesekereső «Bús kiráji» története, amelyet Fejes így mond el: «Egyszer vót, hol nem vót, Operenciás tengereken, a tüzes tengernek hetvenhetedik szigettyének pártyán élt egyszer de csak *itt miköztünk* egy Bús kiráji nevezetű. Elment vándorolni, *mesét keresni*, mert az apja mihasznának szitta, hogy ammeg *mesélni se tudott*. Ment, ment, rengeteg erdőkön keresztül, de emberre nem tanát. Egycer csak megtanál egy kis nyulat: — Te nyúl, tucc-e te mesét mondani? — Van nagyobb dógom is attul. — Megint ment, ment, mendegélt szegény Bús kiráji. Megtanát egy farkast: — Farkas komám, tucc-e te mesét mondani? Megfogattam, hetethét országra vándollok, mer apám elkergetett *mesekeresni*. — Eriggy innen, van nagyobb dógom is attul. — Megin csak ment a Bús kiráji. Megtanát egy medvét: — Te medve, tucc-e te mesét mondani? — Nem én, van attul nagyobb dógom is, eriggy az utambú. — Tovább ment szegény Bús kiráji, mán az erdő ritkult, mán falu közelgett. Megpislantott egy kis világot. Nagy bánattyába átkarolja a nagy árva ficfát: Hát ki fog nekem mesét tanálni, fogol-e mesélni te árva ficfa? — De a ficfa még beszélni se tudott. Megintest ment a Bús kiráji, míg csak el nem ért s be nem kopogtatott egy kicsi kunyhóba. Így ültünk benne mint most, András sógor a szélin mint most, utánna meg Gábor Lajos komám, oszt megállt velünk szemben szegény Bús kiráji. No oszt montunk neki nem egyget, hogy is kezted té András?» (Itt kezdődik a mese.) Ebből aztán az következik, hogy sorban mind mond mesét, ahányan együtt vannak.

Néhány szót még a mesék befejezéséről. Hosszúra nyúlnék beszámolóm, ha részletezném a sárai mesemondók ezerszínű humoros csattanóját is, amely hol egyik, hol másik résztvevő rovására szól. Azéra, akin épp a mesélés sora van. A sárai halászok mesemondói gyakorlata, versengése a keret példáján

²⁹ Közismert hazug mese, mely gyakran átmege mesekeretbe. *Honti*, Verzeichnis, 1932.

világosan megmutatkozik. Hisszük, hogy sokhelyütt él még ez a lüktető mesemondás. Itt közölt adataim nem teljesekek, s mivel mások hasonló tapasztalataira nem támaszkodhattam, csak föltételezen mondhatók általános érvényűeknek. Az adatok összegyűjtése nem lesz könnyű, mivel a hely és a mesélés módja jelen adatok tanubizonyossága szerint szinte titkos, a mesélők nem szívesen beszélnek róla, szívesebben mesélnek a gyűjtőnek egyebüttl. De nem is akartam részletesebben boncolgatni a probléma összes szövevényét, inkább csak rá akartam mutatni, milyen újabb eredményeket hozhat a mesemondás vizsgálata. A kutatók földadata a megkezdett úton továbbhaladva a mesekeret példáján túl eljutni a mesemondás valódi értelméhez. *Dégh Linda.*

Data to the Significance of the Tale-frame.

The frame of the tale, by which it begins and ends (and which may be called «formula» only in its lesser form), can be studied at the real occasions of tale-telling. This frame indicates in the *structure* of the tale only that it happened long ago, and far away. But studying the *function* of tale-telling, we find that the frame has an important rôle only in real tale-telling communities, when it is not one single person who tells the tales, but several of them, as if in contest with each other. In such cases the frame links one tale to the next one and challenges the next tale-teller. The more developed frame is almost a tale in itself: the description of how the tale became to be known. Some tale-telling lasts for days, or even for whole seasons. The frame becomes, in such cases, a connected story, and the story-teller continues it every evening. We may suspect here a close, even mysterious story-telling community, in which the frame has a spurring rôle, urging to contest.

Csodálatos történetek pásztorokról és állatokról

Az úgynevezett babonás történetekre *Honti János* hívta fel a figyelmet; szerinte nem lehetetlen, hogy a «babonás történetek» mögött egy eddig elhanyagolt epikai műfaj lappang.

E történetek eddig használt tudományos elnevezését (babonás történet) azonban kerülni igyekeztünk, mert a «babona» szóhoz tapadó lekicsinylő értelmi árnyalat magát a szót s így a «babonás történet» elnevezést is alkalmatlanná teszi arra, hogy a néprajz magyar terminológiájában helyet foglaljon. A «babona» helyett jobbat találni eddig nem sikerült; a «babonás történetekre» azonban gyűjtés közben «csodálatos történetek» név alatt kérdeztem s az adatközlők is többször használták ezt az elnevezést. Hangsúlyozandó azonban, hogy ennek az állítólagos műfajnak egységesen használt, megkülönböztető neve nincsen.

De ha e történetek műfaji körülhatárolása nem sikerül is, akkor is számot tarthatnak a néprajz érdeklődésére. Maga a tény, hogy a csodálatos történetek — nevezzük most már így — részei a hagyománynak s tárgyai a hagyományozódás folyamatának, egy primitívebb kultúra elemeinek, helyesebben: egy primitívebb mentalitás termékeinek mutatja őket.

Csodálatos történeteinket legkönnyebben a *mesével* állíthatjuk szembe. A mese — mint *Honti* (Ethn. XL, 308—20.) részletesen kifejti — hosszú vándorúton juttatja el hősét a magunk sanyarú, bajjal teli világából egy másik világba, ahol a jószerencse a hős mellé szegül; s a történő csodák éppen ez által realizálódnak. Elhithető erejük nem vész el, hiszen a hős sorsa csak a mi világunkban lehetetlen, a *másik* világban, a mese világában a csoda nem meglepő. A mese hallgatója pedig elfogadja, hogy az a másik világ — ilyen.

Viszont a csodálatos történetek színhelye — *Honti* szavával: háttere — a mi valódi világunk: Barót, Mikóújfalú vagy a forrókúti legelő, hősei

«a bátyám», «Lupuj Están» vagy «Kalabér András», tehát hús-vér emberek, akiknek ez az elbeszelt esete éppen rendkívüliségénél fogva kapja meg a figyelmet.

A csodálatos történetet magától a *varázslattól* is könnyen elhatárolhatjuk. A varázslat (kívülről nézve) eljárás, a csodálatos történet pedig elbeszélés; a varázslatot annak minden ismerője végrehajthatja, a csodálatos történet viszont egy bizonyos személy rendkívüli kalandját örökíti meg, éppen innen adódik epikai konstrukciója, szemben egy mágikus eljárás egyszerű elmagyarázásával, szóba foglalásával. Szentgyörgy napján mindenki tehet — és Erdővidéken tesz is — láncot az istállóajtó küszöbére, a vadállatoknak parancsolni viszont csak «Lupuj Están» tudott.

A csodálatos történeteket gyűjteni sokkal könnyebb, mint a meséket. Míg a mesemondásnak meghatározott alkalmai vannak, addig a csodálatos történetek igen gyakran szóba kerülnek s az időtöltő, szórakoztató beszélgetésben körülbelül olyan funkciójuk van, mint a politizálásnak vagy a pletykának.

Az alább közölt néhány történet nem tervszerű gyűjtés eredménye. Az erdélyi Erdővidék juhászainak (pakulárjainak) elsősorban tárgyi kultúráját vizsgálván, a csodálatos történeteknek nem szentelhettem teljes figyelmet.

A gyűjtés ideje 1943 július hava.

1.

(Kisbacon, Veress Están 48 éves pakulár.)

Vót nekem ety bátyám, úty hitták, Veress Simon. Lakott Baróton, Dánér Ferencnél. Szóval mint juhász, úgy es írhasa tanár úr. S vótak a legölön, baróti területen, Murgóba. A farkas a nyáj között, szóval a juhok között irtózatot károkat tett. Egy alkalommal Mikóújfaluba sajtot vittek bé eladásra. Sajtot elatták, bémentek a korcsmába, hogy egy-ety pohár sert igyanak meg. Ott vót egy öreg ember (nevit kiírjuk-e?), Lupuj Están. Serezés közbe mekkénáták az öreget ety pohár serrel. Akközbe eljött, hogy a vad kárt csenál-e a juhok között. Monták irtózatot sok kárcs csenál. És erre aszmonta Lupuj, hoty többet nem fok csenálni. Meglássák azt es, hogy a juhok között van s egytet sem es fog bántani. S azt es meg, hogy élve mekfogják. Mikor másnap mentek legöltetni, akkor már látta, hogy a juhok között sétál a farkas. De egytet se bántott. De másnap vagy harmadnap mulva igazán mekfokták a köjkit, haza es vitte a gazdának.

(A szereplő Lupujt Erdővidék számos falujában ismerik. Mikóújfaluban lakott és tudós ember hírében állt; kb. 1933-ban halt meg. Mielőtt meghalt volna, a tudományát alkalmasint örökbe hagyta valakinek, mert «a tudós embereknek a tudományik csak ojan vót, hogy amíg tudományikat el nem hatyták másra, addig meg se bírtak halni. Csak nyomoroktak. Férfi hatta nőre, nő hatta férlira» — mondta Veress Están.)

2.

(Kisbacon, Veress Están.)

Vót ennek a Lupuj Estánnak két feketeszőrű csitkaja a legölön. Minden két hédbe szombaton öste hazamentek sónyalni. Szóval az öreg nagyon örvendett a csitkóknak, mijen szépek s kitette a sót nekik. Amég a csitkók a sót

nyalták, Lupuj a kezit egyik csitkónak a hátán végikhúszta. Megsimította szóval. A csitkó az öreget, szóval Lupujt, megrukta, Lupuj erre mekharagutt és aszmonta, hogy a medve mind a kettőtöket egyen meg, soha a kapun be ne jertek. Lupuj a csitkókat más reggel elcsapta, csordába. Mikor annak ety hete vót, a medve mind a kettőt megette. A pásztorok nagyon búsultak a csitkókétt és amikor a lerekedés mektörtént, pásztorok elmentek Lupujhoz kibékülni. Lupuj egyik pásztornak adott ety félliter piritusra való pézt, hogy vigyen vele piritust. A pásztorok nagyon féltek, hogy Lupuj még inni akar s utánna őket megveri. Nem elég, hogy mek kel fizessék a csitkókat. A piritust megvegyítették. Ivás közbe kérdészték a pásztorok, hogy a csitkókétt mit követel. Erre Lupuj asz felelte, hogy én fiam semmit se, met aszt én attam oda neki.

3.

(Kisbacon, Veress Están.)

Esz tisztán tudom, 1910-be vót. Veress György s Veress János vóltak ökörpásztorok a fenyőségai legölön. Szállásból elindulván reggel Disznópatak fejibe egy ökör a fejit felvette, szaglászni kezdett. És mekfutamodott. Bé Fenyőségán. Bé Fenyőspatakba. Ki Nagyrányékon. Le Rakottyáson. Bé Köveséllin. A tehencsordalegöllön le végig, ilyenessen a faluba. Nyomába az egész csorda. Hát ity történt vaty tiszser. Asztán tudakolódni kesztek, hoty ki tudna ezen segíteni. Mektutták, hogy az a Lupuj tud segíteni rajtuk. Idehívták, vagy négy vagy öt nap a csordával vót s az csendesítette meg a csordát. Meg es tutta futamíttani, meg es tutta csendesíteni. Hát ez mán asztán igaz. Ez nem babonaság, tiszta mektörtént dolog.

(A «meg es tutta futamíttani, meg es tutta csendesíteni» mondat kétséget ébreszt a hallgatóban : vajjon az elmondó a csorda megfutamodásának okát Lupuj valamilyen praktikájában látja-e. Kérdésemre Veress Están tagadólag felelt ; a csordát nem Lupuj bősízítette fel, de ha akarta volna, megtehetette volna.)

4.

(Kisbacon, Veress Están.)

Kimentek így a pakulárok az erdőre vadásznyi s monta a kutyának a gazdája a másik vadásznak, hogy lője meg a kutyáját, ha mek tuggya. Belelőtt a vadász, akarom mondani hezzalótt vagy háromszor vagy nétszer s úty se találta el. Akkor csináltak egy jó fogadást egy másikkal, hogy az meglövi. Úgy is lett. Az első lövésre a kutya elesett. Met nem a kutyát céloszta, hanem az árnyékába lőtt bele.

5.

(Kisbacon, Veress Están.)

Hát eszt nem tudom egészen biztosan, hoty hoty hitták, tuggya a fene, régebbi öregektől hallottam. Vót ety kártevő ember, rabló, haraguttak rea, próbálták lelőni. Sohase tutták gojával, met nem fokta a gojó. Asztán patkószeget szenteltettek s a bodoki malomból mikor jött ki, akkor egyik szentelt patkószeget belelőtték. Arra térgyre esett. Kérte, hoty többet ne lőjön belé, met még megél. Irgalmatlanul a mást es csak belelőtték és elhalt vele. Tuggya fene, tuttam minek hitták az embert, de asztán elfelejttem.

6.

(Magyarhermány, Bogdán Están 65 éves pakulár.)

It vót Lupuj valami lóorvoslás végett a faluba. Mikor ment ki a faluból, lent a falu végén ety kégyó mászott az úton keresztül. Megálittatta a lovat és a kégyót mekfokta. Feltette a kertsas tetejire. Asz monta, hogy innen neked elmenned nem szabad. Nem es ment el, ott elpusztult. Eszt Komporáj Józsi komám világosan beszélte.

7.

(Magyarhermány, Bogdán József 38 éves pakulár.)

Vót egyy öreg ember itt, Kalabér András, a tejet el tutta vinni. (Egyik hallgató közbeveti : csak a zsírját vitte el.) Az illető károsult elment Lupujhoz ide Újfaluba. És Lupuj aszt a zutasíttást atta neki, hogy jöjjön haza s az ekekormánlábat kezgye ütni. Met aki a tejet elvitte, az odamegy. Az illető hazajött s eszt meg es tette. S amikor ennek egy jó negyedórája vót, Kalabér András odajött : Te ne üsd, te ne üsd. Örökké a lábo bé vót kötve azontul, egyik seb a másik után bomlott fel. Belé is halt. No többet nem tudok.

8.

(Magyarhermány, Bogdán Están.)

Igy elvitték a juhoknak a tejit, apám mesélte. S leterítették az ekét a földre s addig ütték, míg az illető odament. Aki elvitte. Meg vót verve erőssen az ember, allig tudott odamenni. Kérte, többet ne üssék.

9.

(Magyarhermány, Bogdán Están.)

Ecs csobán vót itt Baróton fejjel a juval a legölön. S mentek a szekerek. Fuvaros szekerek. S egyy ember asz monta, na én a derékszögből minnyát tejet fejek. Szóval a juhok kesztek bögni, ordíttani, esszefutni, mikor a té megmozdult bennik. Az meg a derékszögből fejte a tejet. Akkor a csobán a csukját a karóra terítette s keszte ütni, addig ütte, hogy a másikat alik tutták kihúzni a szekér alól.

10.

(Magyarhermány, Bogdán Están.)

Hallottam én apámtól. Odafel vótak Szengyergynap előtt, úgy nevezzük Forrókút, egy legölön. Juval vótak, az esztana oda meg vót csenálva. S valami vargyasiak es oda szálltak, met akkor a Hatod közös vót, oda mingyát a hermányi nyíres területre. Hát Zsigmond Jancsinak hittak egyy embert. Az elvitte a vargyasiak tejét. De viszont a vargyasiak sem marattak háládatlan érte, met eljöttek ide. Zsigmond Jancsi az esztenába fekütt. De nem ütték őt, hát valami zekét üttek. De úgy, asz monta apám, annyira megverték, hogy Zsigmond Jancsi ugatott, mind a kutya, böggött, mind a ju s mekegett, mind a kecske. Úgy megverték, hogy a szellem ojan erős vólt, hogy még az ordafőző üst es úgy zergett a kerenta alatt, mint mikor verik a dobot. Hát ijen es csak száz esztendeje történt. Ma már kultúráltabb a világ, nem törődnek az ijennel.

— Viszont annyira megverték, reggel szekérral hozták haza onnan az erdőből, lepedőbe csongorgatták s hat hét múlva meg es halt.

(A tej elvívése és visszahozása igen jelentős helyet foglal el az erdővidéki pakulárok képzetvilágában. A gyűjtött adatok közül azonban csak a fent közöltek sorolhatók a csodálatos történetek közé; a többiek felépítése mindig a következő: 1. valaki titokzatos módon elveszi a tejet; 2. a pakulár — rendszerint a beszélő — elmegy egy tudós emberhez vagy asszonyhoz s tanácsot kér tőle; 3. a kérdezett valóban ad is utasítást, ez az utasítás mindig más és igen különböző; 4. a kioktatott károsult a mondott varázsló-cselekményt végrehajtja s a tej visszajő. — Ezek az eljárások — tehát nem csodálatos történetek — az erdővidéki pakulárok tejjgazdaságának tárgyalása mellé kíváncsoznak s azzal együtt szándékoznak ismertetni őket.)

Vajda László.

Wonderful Stories about Shepherds and Animals.

The stories by the Szeklers of Transsylvania, shown here, illustrate the problem, whether the so-called «superstitious stories» are forming a separate epic group, or whether they are only *ad hoc* stories, which can be left out of consideration, when making researches in popular epics. The author is trying to prove that 1. the stories called by him «wonderful stories» are integrant parts of the tradition-forming process, 2. from the viewpoint of structure or function it can be separated both from the tale and the simple recording of the events of sorcery.

A gyermekkor és az ifjúkor néprajza egy kalotaszegi faluban*

A dolgozat célja egy falu gyermekéletének és — bizonyos fokig — az ifjúság életének monografikus leírása. Az irányadó szempontok: hogyan nevelődik bele a gyermek a parasztélet rendjébe, hogyan sajátítja el fokozatosan a helyi hagyományos műveltség elemeit és miképpen illeszkedik bele a falu társadalmába.

Az anyag a gyermek fejlődésének időszakai szerint van elrendezve, ezek a korosztályok nagyjából a népi megkülönböztetésnek is megfelelnek: a «kisbuba», «kisfiú-kisleány» (1 éves kortól iskolás korig), «iskolásgyermek» (12—13 éves korig), «süldőfiú-növendéklány» (konfirmációig, 16 éves korig) és «legény-nagylány». Az első fejezet: «A kisbuba és anyja» magába foglalja a születés előtti szokások, a születési, keresztelési, csecsemőápolási szokások leírását. A többi fejezet alcímei mindig azonos szempontok szerint kísérik a gyermek fejlődését az illető korosztályban: a korosztály elhatárolása után a korosztály legjellegzetesebb ismertető jele, a viselet leírása következik, azután a gyermek otthoni életének ismertetése (neveltetése, és különösen részletesen, munkaköre), majd a házon kívüli élete, kortársai és a falu közösségében elfoglalt helyzetének leírása kerül sorra (vallás, iskola, a gyermek-társadalom szervezete, játékok, mondóka és mese, a gyermekek és a fiatalok alkalomhoz kötött szokásai stb.) A «Legény-nagylány» fejezetben a hangsúly főleg a fiatalság szokásainak leírásán van, annál inkább, minthogy a gyermekkor formális végét az ezekben a szokásokban való részvétel jelzi. A tulajdonképeni anyag tárgyalását megelőzi a «Bevezetés», mely a falu társadalmi, gazdasági és műveltségi képét vázolja fel; a gyermekkor és az ifjúkor szokásainak népköltési jellegű anyaga (játékok, mondókák, énekek stb.) adattárszerűen a «Függelék»-be került.

* Szemelvények egy kéziratot doktori értekezéséből. (274 gépelt oldal, 56 ábra.)

A pásztorfiúk élete régen.

Régen mindenki maga őriztette a jószágát. Akinek nem volt *hozzávaló cseléggye* (gyermek), az *mórét*, román fiút fogadott *kis pásztor*nak valamelyik szomszédos román faluból, Oláhbikaláról, Deritéről, Monostorról; sokan a nyárszai fiúk közül fogadtak szolgát. A *kis olá mórékkal* hamarosan össze-melegedtek a nyárszaiak s kölcsönösen megtanultak egymástól magyarul, illetve románul. A szomszédos faluban ma is beszélnek az öregebb románok magyarul és a nyárszai emberek román tudása is innen ered. (A nyárszai magyar asszonyok viszont alig tudnak néhány szót s azt is nagyrészt a román uralom évei alatt tanulták.) Régen a fiúk legfőbb kötelessége, úgyszólván egyetlen munkája, a legeltetés volt. Hét-nyolcéves koruktól egészen míg sor alá nem kerültek, mindig *a marhával jártak*, gyakran csak húszesztendő korukban kezdtek dolgozni a földművelésben.

Minden pásztorfiúra négy-hat-nyolc jószág volt bízva, sőt már két marhát is külön őriztettek. Sokan saját jószáguk mellett felvállalták másét is, egy bivaly őrzéséért pl. évi négy forint és szalonna járt, vagy hasonló összeg, alku szerint. Sok fiúnak *fehírmarhát* (magyar marha) is kellett őrizni, *bihajt* is. Minthogy a bivalynak és a fehérmarhának más a természete, máshol szeret legelni, — a bivallyal rendszerint több baj van mint a marhával, szeszélyes, szeret vízben, pocsolóyában heverni —, nem volt előnyös, ha együtt őrizték. Ilyenkor összeállt több fiú, egyik őrizte a bivalyokat, másik a marhát. A *nevelős* és *fejős* marha mindig kint volt a legelőn, a jármos marhát gyakran dolgozni vitték. A lovakat öt-hat fiú, a *kocsisok* őrizték, inkább éjjel, mint nappal, mert fuvarozni jártak velük.

Szentgyörgynapkor hajtották ki a jószágot s egész késő ősziig, amíg le nem hullt a hó, éjjel-nappal kint jártak a legelőn. Kora tavasszal egy hónapig minden éjszakára hazahajtották, mert akkor még hűvös volt kint hálgni. Vasárnaponként is a faluba hajtották az összes marhát sőt nyalatni.

A legeltetésnek meg volt a maga rendje. Lássuk, hogyan folyt egy nyári nap a legelőn!

Éjjel az összes fiú együtt hált az *Isekbe*,¹ a patak völgyében. A bivalyok egy fa alatt feküdtek, a fehérmarha egy kis dombon, a lovak pedig egész éjjel szerteséjjel legelésztek közöttük. A kis pásztorok hosszú sorban feküdtek egymás mellett húszan-harmincan, még két sorral is, annyian voltak, szűrrel, daróccal betakarva. «Még ott háltunk sokszor, hogy ojan nagy esső vót, hogy alattunk fojt a víz. Mikor ojan nagy nehéz idők vótak, akkor Mográdin (a faluvégén) beszalattunk a csűrbe s vót itt egy templom, ahol van az oláhoknak a temetője s bészalattunk s aluttunk ott.» — Késő ősszel is kint aludtak. «Én háltam künn, hogy odalepett a hó.» Nagyon esős időben azonban haza szokták hajtani a marhát.

«Mikor viratt, főkötöttük, elindítottuk a marhát»... szerteoszlott a társaság. A kisebb csoportokban három-négy *cimbora* ment egy irányba. A nyárszai fiúk rendszerint együtt jártak. A szolgák szintén. A *kocsisok* is együtt maradtak, ők inkább a sásosabb helyeken legeltettek, itattak. Nyolc órakor összekerültek mindnyájan a *fejtetőre*: a *Farkasverembe*. A fejősöket innen hazahajtották, a fiúk is hazamentek *frustokra*. A többi marha ott kérődött, míg vissza nem jöttek. A faluban a gazdasszonyok megfejték a teheneket.

¹ L. Nyárszó helynév térképét; Szabó T. Attila: Kalotaszeg helynevei. I. Kolozsvár, 1942, 127.

A gyerekek közben megreggeliztek és *tettek tarisnyát dilre* és uzsonnára. Kis vászontarisnyája minden fiúnak volt, a kisebbekébe piros csikot szőttek, madzagot vagy *szíjút* varrtak rá. Ebbe tették a kenyeret, szalonnát, túrót, jólelkű asszonytól kapott almát. Mindnyájan együtt tértek vissza a fektetőre. Aki legalul lakott a faluban, az indult elsőnek, útközben bekiabált társainak, hogy csatlakozzanak hozzá. A Farkasveremből megindították a marhát a *Szólalá* az *itatóhoz*, a hármas vályuhoz s ott fektettek délig. Mig pihent a jószág, a fiúk *cigléztek* (mérkőző csapatjáték botokkal), közben szívességből *megtérítették* egymás jószágát, csakhogy zavartalanul folytathassák a játékot. Délben előszedték a tarisnyájukat s ettek, — már akinek volt mit, mert sokan bizony nem győzték kivárni a délt, alig hogy kiértek a faluból, már nekiláttak az evésnek. Nagy melegben száraz trágyából tüzet raktak a marha köré, hogy a füst elkergesse a csipős legyeket. Délután ismét felkerekedtek és különböző irányokba elindultak. Uzsonnatájt többnyire összegyűltek megint, akkor *béverték* a marhát a *Bodom vízre* a patakba s maguk is megfürödtek. Máskor a *Szüljü rittyire* mentek s ott, szokott helyükön, cigléztek egyet. Együtt tértek haza *ítelve* (legeltetve) a *Rókalik* és *Fiszkut* felé. Mire *lesuhatt* a nap, a *Kis Isekbe* értek. Onnét ismét a faluba hajtották a fejősöket és a kis pásztorok maguk is megvacsoráltak. Kilenc-tíz óra lett, mire visszakerültek az Isekbe, hálóhelyükre. Így minden nap körbejárták az egész legelőt és minden nap kétszer behajtották a fejősöket a faluba.

A legeltetésnek ez a rendje évszakonként módosult. Kora tavasszal a kaszálón, a *Riten* és a *Csinkón* jártak. Ilyenkor nem pihen a jószág, egyszer sem fektetik, mert kevés még a fű. Aratás után a tarlóra mentek, majd a kukorica leszedése után a *tavaszforgóra*, délben valamelyik kútnál itattak, éjjel pedig a domboldalon háltak. Késő ősszel, októberben, a *Csinkón*, a falutól távoleső erdős kaszálón legeltették a nem-fejős marhát. Innét minden nap *rendre* (azaz minden nap más, sorrendben) hazament egy fiú, aki mindenkinek hozott ételmet.

Kint a legelőn pompásan telt az idő. Amikor csak lehetett, a gyermekek játékba fogtak . . . Hát még éjjel milyen jól mulattak! Nem csoda, ha minden gyermek a pásztorfiúk közé vágyott: a kisebbek, akikre még nem bízzák a jószágot, éjszaka kiszöktek a mezőre, hogy ők is kint hálhassanak a marhával. Egyesek viszont eleinte inkább nappal jártak legeltetni, csak 8—9 éves korban aludhattak kint. Az újoncokat, akik «elsőbe künn háltak», alaposan megtréfálták . . . Ősszel újszakánként *istenes nagy tűz* mellett melegedtek és mulattak. Sütőtököt, *bojókát* (burgonyát), kukoricát loptak . . . «Éjfélig ottan sütünk és danoltunk, hejtelenkettünk a kerek nagy tűz körül. Ajajajaj, de mijeneket meséztünk! . . .» — emlékeznek vissza a mai öregek.

(A legeltetésnek ez a rendje 1911-ig tartott, amikor közös községi csordást fogadtak, mert a gazdálkodás belterjesebbé fordulásával, az addig parlagon hagyott földek feltörésével szükség lett minden munkaerőre: az eddig marhával elfoglalt fiúgyermekeknek is segíteniük kellett ezentúl a földművelésben.)

A fiatalság karácsonyi szokásaiból.

Karácsony másodnapján, ünnep közbülső napján van a karácsonyi tánc legjava. A menyecskék, fiatalemberék, idősebbek is eljönnek, zsúfolt ilyenkor a táncolóház. A leányok ünneplő ruhát öltenek, *hárászos inget, vállat, kötéses kötőt, új szőrkeszkenőt* stb. Mikor vacsorára hazamennek, otthon levetik a jó ruhát és egyszerűbb vasárnapias ruhába térnek vissza a táncoló házba.

A kolcsárnak megválasztott két legény vacsora után *béhijják* a leányokat *inni* a táncoló házhoz közeleső legényes vagy leányos házba, ahol ugyancsak ők (a kolcsárok) már mindent előkészítettek. Mindegyik leánytól kaptak 1 liter bort és egy kalácsot, amit a leányok a táncba hoztak magukkal, az utóbbit csipkés zsebkendőbe kötve. A kolcsárok az asztalt szépen megterítették, a kalácsokat megszegették, a bort *megmizelték*, s ha elég *hamisak*, széttört madárpiszkot is keverték bele, amitől a leányok — hitük szerint — alaposan berúgnak. Poharat a leányok hoznak magukkal. Mikor a táncoló házban javában folyik a tánc, a kolcsárok odaszólnak a zenészeknek, hogy húzzák a *héríszest* (szöveg nélküli táncdallam). Ennek hangjára minden leány otthagyja táncosát és *dúdolva, csujjogatva* (dalolva, táncszókat rikoltva) vonul ki a táncból. Ilyenkor csujjogatják az ott maradó legényeknek :

Mulassatok magatokba,
Kutyasz . . a markotokba ! Ujujujujuju !

rikoltják minden egyes csujjogítás végén. Összefogózza mennek az utcán. A legények közül csak a két vendéglátó kolcsár van velük. A *félfizetéses leányok* (a még nem konfirmált serdülő leányok, akik csak félfizetéssel járulnak hozzá a tánc költségeihez) rendszerint egy második sorban követik őket. A fentebb említett, előkészített házban terített asztalhoz ülnek, — a *növendéklányok* inkább hátra húzódnak a kemence felé, — s esznek, isznak, mulatnak, *dúdolnak*, csujjogatnak. Táncolás helyett egymással ugrálnak. A kolcsárok egyre kínálják őket, abba járnak, hogy csípjenek be. A leányok szalmakalapot tesznek a kolcsárok fejére, zöld ágat szúrnak melléje, az rajtuk marad akkor is, amikor visszamennek a táncolóházba, állítólag azért, hogy meg lehessen őket ismerni. Az ablakokat befüggönyzik, az ajtót bezárják a többi legény elől, akik mindenképpen meg akarják őket tréfálni. Amikor a leleskedők zárva találják az ajtót, dróttal kötik be, vagy fahasábot tesznek eléje, hogy a leányok meg ne tudjanak kijönni. A leányok egy-két óra elteltével, amikor kimulatták magukat, dalolva térnek vissza a táncolóházba. Sokszor itt is zárva találják az ajtót. A táncban a kolcsárok szavára megint a *héríszest* játszák. A leányok jókedvükben vígan csujjogatnak :

Megjöttünk a víg óráról,
A menyecskék bosszújára !

vagy : A kislányok bosszújára ! — ugyanis míg ők a kolcsárokkal mulattak, a legények a menyecskéket és kisleányokat táncoltatták.

Eccem búza, eccem rosz,
Megírkeztünk ippen most !

Jaj, de szípen niznek minket,
Álgya meg az Isten úket !

Azír vagyunk ijen víg,
Mer a mi kolcsárunk szíp !

Azír is csujjogatunk,
Madársz . . os bort ittunk !

Nagy *karikóba* karolnak össze, a kolcsárok is velük állnak a karikóba. A nagy karikón belül öten-hatan kisebb körbe állnak. Előbb a *héríszes*, majd a csárdás ütemeire lépnek kettőt-kettőt erre-arra. Közben a legények trágár csujjogatásokkal sértegetik a leányokat. Talpraesett leányok és az őket védelmező kolcsárok ügyesen vágnak vissza a sértegető csúnya csujjogatásokra :

Három singes nyákravaló,
Halgass el te takonnyaló!

A zsebembe egy garas,
Neked adom csak halgass!

Amikor a páros tánc újból megindul, a karikóból viszik táncolni a leányokat. Megjegyzendő, hogy máskor, közönséges táncmulatság alkalmával, egyáltalában nem szokás csujjogatni; trágár csujjogatásokat e karácsonyi mulatságon kívül kizárólag lakodalomban szoktak kiáltani. *Kresz Mária.*

The Ethnography of Childhood and Youth in a Village of the District of Kalotaszeg (Transsylvania). A dissertation for the doctor's degree. 274 pages, 46 illustrations.

The aim of this paper is the description of the childlife in the village of Nyárszó from birth up to the time of marriage, the chief points-of-view being to show in what manner the children grow into the traditional routine of peasant life, how they gradually learn to know the traditional civilization of the given village and how they adapt themselves to the society of the village. The material is divided into chapters according to age-groups, each chapter describing the life of that particular period at home and among comrades, at work and at play.

Of the two extracts the first is a description how formerly the boys had to look after their family's cattle and horses, thus nearly all the boys being on the pasture not only the whole day long from early spring to late autumn, but even the whole night, all of them sleeping on the ground in a long row. This not only meant the daily routine of grazing the cattle, but lots of fun and play. At the beginning of the century, when agriculture grew more intensive also in the village of Nyárszó, the boys were needed as farm-hands and so special herdsmen were engaged in their stead.

The second extract is a description of one of the many varied and colourful customs of the young people at Christmas time. During the four last days of the Christmas dancing, — which lasts for five days, — the young girls go apart in a house close to the dancing-place, where the two «stewards», two young men elected by the lads for the holidays, have prepared wine and milk-bread for them, and here the girls and their stewards make merry by themselves for a few hours, the doors being barricaded, before they join the general dancing again, where they are received with naughty short little rhymes shouted at them.

Adatok a csepelszigeti Makád néphitéhez.

I. Boszorkány, táltos, lidérc.

A közölt anyag a Táj- és Népkutató Intézet 1942 július első hetében tartott kiszállásán kb. öt napi gyűjtés eredménye. Szándékomban volt lehetőleg minden adatra több közlőt hallgatni meg, a szomszéd községeket is átkutatni: a rác Lórévet, a sziget sváb községeit, a pesti oldal néhány kis parasztfaluját és a dunántúli részen Kulcspusztát s így Makád néphitét teljesen feldolgozni. Nagyjából teljes anyag azonban csak a boszorkányra és a növényi gyógyításra gyűlt össze. Ez látszott első tekintetre leggazdagabbnak és először ezt akartam kimeríteni. További gyűjtésre azután nem került sor, cédulaanyagom pedig az Intézetben az ostrom alatt eltűnt. Így csak jegyzetkönyvem vázlatos feljegyzései maradtak meg, melyeket rögtön a gyűjtés után délben és este friss emlékezetből kiegészítettem a cédulákon. Úgy gondolom, az anyag így is érdemes a közlésre. A lejegyzés nem szó szerinti, se nem fonetikus, csak szórványosan — ezeket a részeket meghagytam —, talán adnak valami tájékoztatást a közlők nyelvére és stílusára vonatkozóan.

Volt még néhány kozmogóniai töredék és váltottgyerekre, lidércre vonatkozó adat közvetlenül cédulára írva, ezek elvesztek. Feltűnő volt a táltosra vonatkozó ismeretek szegénysége. Oka lehet ennek az is, hogy gyűjté-

sem főleg asszonyoktól származik, férfiakra, különösen pásztorokra még nem került sor.

1. Almáson történt, Fehér megyében. Egy leányhó járt egy fiú sokáig. Minden este, amint elment (tőle), kísérte őt hun lúd, hun tyúk. Egyszer a közelibe ér, bele-rüg, hogy «mit kísérget ez engem!» Annál inkább kísérte. Mikor a házuk felé ért, rárepült a vállára hátulról és elkezdett csapkodni, verte a szárnyával. Hiába védekezett, akármit csinált, az csak úgy fordult, hogy jobban tudta csapkodni, verni. Aszt fölállt a fejére is oszt még jobban! Szemibe is csapkodta, verte, úgyannyira, hogy eszméletlen összeesett a fiú. És amint elverte nagyon, otthagya... az estén. Másik este újból elment a leánytól, de előre megbeszélte a barátaival, hogy nézzenek utána, mert nem tud védekezni, tyúk, vagy lúd, mi lehet az. És a barátjai kinevették, mondták gyávának meg hogy «képzelődész, álmodsz», ilyesmit mondtak neki. És aztán másik este elmentek a barátjai utána. Fölkészültek, hogy «majd agyoncsapjuk mink!» Egyik botot, másik ezt-azt vett a kezibe és akkó alig mutatkozott: itt-ott látták, de elbújt. Akkó tyúk volt. Nem közeledett a fiúhoz. Elmentek a barátjai haza, megincsak nevették, hogy «csak láttad, mint ahogy mi is csak láttuk, de nem bánt az, nem is jön közelünkbe». Persze, mert négyen-öten is voltak. És aztán azok elmentek — a baráta — haza, mer majdnem a kisajtóig kísérték, hogy hazaért, elkészöntek tőle és elmentek. És ahogy elmentek, megin csak ráugrott egy tyúk és annyira csapdosta, verte, hogy kiszenvedett a fiú. Reggel aztán a szülei — már éccaka keresték: «de soká jön, de soká jön haza!» — az édesanyja kiment, hát ott fekszik meghalva: kék, zöld. (Boszorkány haragosa volt a fiúnak.)

2. Apám is meséte gyermekkorát. Nagyon figyelőmbé vettem. Fonyóházak vótak, apám is ement, (gész éjje dindóztak. Asztá hát vót neki is egy szeretője, aztá ő is elment, hogy (az) ott van. De nem vót ott, az anyja vót ott. Asztá egyszer akart emenni.

De akkó a gyerekök nem otthon háltak, vót akkórban szálláskert, asztá ott háltak. Annak a lánnak szinte a másik szeretője is ott vótt — apámmal koma — aztán elmentek haza. Vót $\frac{1}{2}$ 12, mikor kigyűttek a fonóbul. Asztán sütét vót, igen sütét vót, hogy majd alig találtak a kertbe. Azután, mikó mán kimönt a kapun, egy liba akadt a lába alá, aztán mindig rítt, úgy sipogott. Odébb rúgta, majd elesett benne. Ez úgy ment, míg a szálláskerthez nem ért. Mikor nyitja az istálló ajtót, egy liba felrepült a vállára, aztán agyonra verte az arcát, mindönit. Az meg is óvasta, hogy hanyat ütött az óra, éppen 12-öt. Asztán nem látott semmit, etűnt. Másnap regge nem tudott főkeni, szemei bedagadtak, nem látott, csúnya vót, két napig feküdt, úgy megverte az a vénasszony, csakhogy a lánya útájja meg. Azér vót ám a!
Balkézzel meg lehetött vóna fogni, egy öregasszony mondta.

3. Urától hallotta. Mikor legény volt, történt, hogy egy kis malac szaladt utána, hiába rugdosta, csak ment utána egészen a saroglyáig és mind nyikorgott a nyomába. Ő aztán belerúgott, becsapta a saroglyát és elporolt. Valami boszorkány volt.

4. Kakas is volt má olyan, hogy rárepült a fejére. Baski mesélte: sehogyse akart eltágulni a fejről. Aztán, aszongya, leütötte a fejről, de mögen igön-igön rárepült. Hát csak nem olyan miféle. A szömit akarta kiszedni.

5. Mustohám meséte. Bugdányos hódvilágos idő vót. Mentek haza a fonyóbul, valami suhogott. Hátranéz, hát valami *fehér lepedős* jött utána. Szaladni kezdett, az meg utána, a *boszorkány*, mer avvót. Akkorát rávágott a konyhaajtóra, hogy kettéhasadt. Ujan nagyot rávágott, aszongya, hogy «szeröncséd, hogy bemönté».

6. Lévai Józsefet tartottuk *rossz léleknek*. A temetőnél jöttünk, sütött a hold, hallok nagy sűgást. Halljátok, hogy sűg az eső. Egyszer hátranézek, látok egy rémséges nagy ludat, vagy gúnárt, én meg neki! (ijesztgette) de az nem tágitott. A legénnyel együtt, aki vele volt, elfutott, az meg utánuk. Bementek egy házba, Ballánál. A *gúnár* akkorát vágott az ajtóra, akkorát csattant.

A lúd amint röpült, csak úgy ment a szikra. Az öreg Lévai volt, mert én abba az évbe férhez mentem, az mindig kerülgetett engem, az az öreg. Akárhó találkozott

velem, mindig nézett. A bíró mondta is : gyere el, kislányom, megront ez az ember. Aznap este fájta a fejem, keménymaggal, parázzsal meg ablakforgáccsal füstöltek.

7. Egy asszony varrt egy legénynek sifont. Valamit varrt bele, amitől rángatózott. A kücsi hegybe volt egy asszony, az gyógyította. Mikor áthozták, megkérdezte, hogy «elbirják ötöt azok a lovak»? (Igen erős két ló volt!) Amikor aztán ült föl a kocsira, csak úgy ropogott, úgy összedobálták követ a többi boszorkányok. Vértett, mire beértek. A többiek nem is láttak semmit. Szalmán ladikba vitték a beteget. Az asszony meghagyta, hogy semmit ne hagyjanak benn a ladikban, amin feküdt. A szalmát még nem vitték ki, hát már kiküldte a lányát (aki megrontotta), az lopott belőle. Nem is használt semmit az orvosság.

8. A kísértet *boszorkány*, aki éccaka jár. Volt egy asszony, azt mondták róla, hogy az ront, de ő nem hitte el. Egyszer éjszaka hallotta, hogy feji a tehenet, csobog a tej. Nyomta a mejjít, nem tudott fölkelni. A tehenük azután rosszat adott.

9. A...nak mindig vót teje. Eccő gyütt egy öregasszony, aszongya, hogy aggyon egy liter tejet. Nem adok, mer nekünk se elég. Hónap röge má nem adott semmit a tehén, egy csöppet se. Fejték, húzták, aztán meg rugdalózott, a tőgye meg tele volt, nem adta le. Este meg má tudott egy keveset.

Aszt mongya a nagyapám : tócsd a tejet a vájúba, aztán a baltával üsd a tejet.

Egyszer aztán csoszog az öregasszony : «Nem jött át az én csibém»? Akkó má úgy gyött. Nem ám, aszongya nagyapám, menjen a fenébe. Aztán ahogy összevágták a vályút, ujan beteg lett az öregasszony.

10. Mikor a tehenet megrontották, mire megaludt a tej, kék volt. Tüzes kemencébe beöntötte. Kinn az udvaron a csibevalyúba víz és túske volt előkészítve, meg kopott seprű. Avval kellett megverni, ha jött, de szó nélkül. Mikor sustorgott a tej, jött jajveszékelve : «micsináltak, tűz van, jaj micsoda domb ez az udvaron!» Akkor anyám nekiment, ütötte a seprűvel, nem nézte : szemit, arcát.

11. A megrontott tehén kifejt tejét edénybe kell önteni, tüzet rakni körül a földön, két vesszősöprűt égetni és verni vele a tejet. Odamegy az a bizonyos. A rontás jele : megnyúlik a tej, a tehén izzad. Forró kemencébe önteni veszélyes, mert visszacsap és ő ég meg. (De mások úgy szokták.) Nagyon ügyesnek kell lenni, nagyon veszélyes. Az olyan már nagyon sokat tud.

12. «Visszacsapásról» nem tud. (A kemencébe öntött tej) fáj neki, mert *ahogy az ég, őneki a teste is ég*.

13. Anyám tehenét megrontották. Teje kék lett, mint a kék kötő. Uram mesélte : a disznóvalyúba öntötték, aztán tüzes söprűvel ütötte, aztán odajött az illető, jól elverték.

14. Apja megvárta, hogy a boszorkány 12-kór fejte a tejet és nyergelte a tehenet. Bezárta az ajtót, a söprűt fölfelé állította, vasvillával szurkálta. Akkor macska volt, aztán csúnya nagy varangyos béka, mint a két tenyere. Kimentek, mire visszajöttek, már elmászott. Tudták, ki volt, otthon feküdt összetörve.

15. Sógornak volt egy kis tehene. Ha «az» a közelibe volt, nyargalt, mindenkit feldöntött. Ha az jött át bekötni, mögéje guggolt, mást felrúgott volna, az meg megfejte. El kellett adni.

16. (Férfiboszorkány is van?) Nekünk a tehenünket is az rontotta meg, egy ember. Olyan kupec ember volt, ha nem adták neki, megrontotta, aztán el kellett adni, de nélküle azt se lehetett. (Az övéket) megrontotta, hogy nem lehetett fejni. Rúgott. A vásáron eladta, úgy, hogy nem rúgott.

17. Ha a tehén még nincsen megrontva, fokhagyma koszorúját szögeznek az istálló-ajtó fölé, (a «fonyást») és a seprűt fejével fölfelé állítják. A boszorkány nem tud bemenni, se kijönni.

18. P... a lajtorja-tüskét ajtó mögé beszúrik az ajtó nyílásába, ágaival kifelé. Tehenek (gyermek)ek rontása ellen.

19. «Isten ostora» túske is jó az istállóba rontás ellen.

20. Szamártüskét tűzni az eresz alá a deszkához. «Hogy nem tud bejönni, az csak anyyi.»

21. ... Egy másik lóvá változott. (. . . Az apja megfogta . . .) megpatkoltatta a kovácsnál. Másnap az asszony tenyerén volt a patkó.

22. Én is Dömsödön hallottam. Vót egy hentesné, volt egy legényük, nem szerette. Aztán azt megnyergelte éjjelenként, alig volt má a fiú. Kovácslegény barátja kérdezte : mi lelt téged, ott kosztolsz, ahol én (mégis ilyen sovány). Arra az elmondta, hogy minden éjjel kantárt vetnek a fejébe, lóvá változik s vinnie kell a gazdasszonyt a Gellérthegyre, ahol mulatoznak. Erre a kovácslegény : várj, majd én fekszek a te helyedre. Mikor jött az asszony, elkapta a kantárt, ő hánta a fejibe. Fölkeltette a társát : kejj föl, megpatkoljuk a négy lábára az asszonyt. Még akkó ló volt. Reggel csak nem kap fröstököt. Megy a gazdához, az avval fogadja : beteg az asszony, egyetek szalonnát, megymást. Odamegy, mi baja lehet? Lekapja a dunnát, hát ott a patkó a kezín-lában. «Ezt csak az tudja levenni, aki rátette.» Utóbb má könyörgött a gazda : hijjátok el a kovácsot. De csak az vehette le, aki rátette.

23. Boszorkányok fűtőlapáton, peméten, söprűn lovagolnak, emberen is szoktak. Lókörömből esznek a lakomán.

24. Egy rác mesélte. Elvitték a boszorkányok kocsinak. Hármás halomnál volt a lakomájuk, ettek-ittak, őt kis madárkává változtatták. Azok táncoltak söprűvel, muzsikáltak, tojáshejéből ittak.

25. Vót itt egy Nagy Lajos, úgy hitták, az anyja boszorkány vót. Ellenezte a fiúnak a házasságát. Elmentek a vásárra, ujdonatú kocsiba fogott, a falu szélén összeszakadt. Haza másikon jöttek, mikor leszállt az asszony, beteg lett, meg is halt.

26. Az ura őrségen hallotta egy fiatalembertől. Keresztúton jártak, mikor jött egy hintó. Azt mondja az egyik : hun álljjam meg? A többiek szídták : hun az anyád . . . mert nem hitték. De mikor a kereszthúhoz értek (a lovak) megállottak. A kocsis könyörgött : engedje el, barátom, a lovat, mert sietős dolgom van. De azok csak röhögtek.

27. Nagybátyám vót, aztat láttam, hogy a sírkő fészakra maradt. Hazajárt. (A halála is rendkívüli volt.) Hazament a szántásból, hozza le a koporsóját a padlásról. (Akinék kell, az előre megcsináltatja.) Belefeküdt, de a rosszak kivitték belőle. Harangozni nem tudtak a temetésén, hiába húzták. Mondják az imádságot, hát a koporsó ment a levegőbe. Rudazó kötélén húzták be a sírba . . .

28. Váltott gyereket kemencébe akarták dobni, odafutott az asszony (boszorkány, aki elcserélte), elkapta, elfutott vele. A váltott gyerek olyan nyavítka, nyiffadt.

29. Tudok egyet mondani magamrul is. Mikor ez a B. született, e vót az első, mink nem a faluba laktunk, kint a Dunánál. Mikor megszületött ez a gyereök, akkor úgy 11 óra vót éccaka, aztán egy más faluból hoztunk bábasszonyt — egy öreg asszon vót a bába — aztán mikó má leförszötték, akkó hát má most — azt mondja az öregasszony — má most emén. Apám elviszi a másik faluba, ahonnan hozta, teccik érteni. Azután mikor ement az öregasszony, aszongya anyámnak, hogy a beteget ne hagyják elalunni. Aztán lefeküdtem, de a lámpát nem hagytuk elalunni, csak leszófoltuk. Aztán anyám is lefeküdt. Én meg nem tudtam elalunni, csak feküdtem. Ecce csak úgy — mindig néztem az ajtóra, szembe vótam a házajtóval — ecce aztán — de hát nagy lázam vót neköm akkó — aztán amint néztem az ajtót, tessék csak nézni, csak nyilik az ajtó lassan, aztán nem tudtam kajátani, aztán gyütt felém, gyütt az ágyhó közel, tuggya aztár így csinát (nyujtotta feléje a karját). Asztá úgy nyüt a gyereké köröszttü rajtam. Akkó nagyot kajátottam, akkó anyám léugrott az ágyrú, aztán odagyütt hozzám. Aszonta, hogy ki akarták cseréni. Asztá akkó, mikó odagyütt hozzám, akó aztán a kilincsöt léköttöte gatyamadzaggá, aztá rögge, mikó gyütt az öregasszony . . . Tasiak monták, mer onnan vót a bába, hogy ú vót.

Akkó aztán vótak uan gyereök, nagy fejük vót meg imbu áttak, nem vót csontyuk.

30. Az ura csinált lucaszéket. Négy lábú, kb. félméter, téglalakú szék csak fából. 13 napig mindennap kocint, farag egyet rajta, hogy Lucanapra (?) készüljön el. Elvitte suba alatt a templomba (karácsonykor?) arra ült. Harmadnapra meg-

halt. Azt mondta, az egyik öregasszonynak akkora szarva volt, hogy úgy kellett félrehajtani a fejét.

31. Lucaszéken mindennap dolgoznak valamit Lucanaptól karácsonyig. Aki «olyan», annak tejszűrő szitka van a fejébe. (Mikor a lucaszékről nézik.)

32. Lucanapját is azért ünneplik meg, hogy nem varrnak, mer *akkó sok rontást csinýának*.

33. Volt neki egy nagynénje, az boszorkány volt. Őt akarta kitanítani. Bűdös-küvirág köróján kellett volna felmásznia, de megijedt, elfutott.

Vele aludt, de az mindig morgott, mint a kutya, mikor aludt.

34. Vannak olyan öreg emberek, míg át nem adja a tudományát, nem hal meg. Asszont tudok: Á. Józsefné.

35. Az «olyan», mikor meg akar halni, kéri a kezüket, de ha nem akarják söprűt adnak a kezébe, arra hagyja.

36. Egy öregasszony, mikor meghalt, mindenkivel kezet akart fogni, de tudták, hogy olyan, hát senkise akart. «Jaj — aszongya —, nem tudok addig meghalni.» Ejnye, aztán azt mondta az egyik, adjuk oda a seprűt.

37. (Boszorkányok) éjfél tájban járnak. Körösztüton elszórnak babot vagy köleskását, aki azon átmegy, meg van rontva, kipattog a lába. Ilyen volt a néném, még mondta is... A lába kásáján kipattogzott, kinyomta, olyan sebek lettek, mint egy ötpengős. Valósággal ette magamagát a hús. Orvos nem tudott vele mit csinálni. El akart menni a szentmihályi emberhez, de nem tudott eljutni odáig. Közben egy kunyhóból egy töpörödött vénasszony előjön: «Gyertek má, főzöm a füveket». — «Ne néni, minden eszi!» — «Mind avval csináltátok, ami nem rávaló.» Amint lemosogatta, szemet se fájt.

38. (Babot elszórni keresztüton nem hallotta.) Kását igen. Az ura jött haza a kis közbe, el volt szórva. Belegázolt, olyan kelések lettek a lábán, mint az ökle. Neki is egyszer sebes lett a lába: lement az egyik közön. Sajtos mályvával mosogatta, meg fehérplajbász-zsirt vett a patikában, aztán elszáradt.

39. Mindenki ronthat. Sebem van, bekötöm, aztán azt a ruhát kiteszem a keresztútra, aki fölveszi, meg van rontva. Szótlanba kell, korán, napfelkölt után (?) vagy naplemente után, mikor éppen megy le a nap, mindent *balkézzel*.

40. (Babot csak hallotta.) Megfőzik a kölest, ruhába bekötve ráteszik a (keléses) lábra, aztán kiteszik a keresztútra. Aki fölveszi, az lesz keléses.

41. Sebet balkézben tartott rézpénzzel megnyomkodni, aztán keresztüton eldobni. Ugyanaz az eredmény.

42. Kovászt ellop a boszorkány, megrontja vele a kenyeret.

43. Egy asszony kölesönként lisztet. Dícsérte: «Milyen gyönyörű kenyér van belőle!» (Megrontotta vele a kenyerüket.) A következő sütés nyúlt, bűdös volt a közepe.

44. Megvették a két csirkéjét pénzért. (Szomszédasszony még mondta): «Ne add oda, avval is megrontanak.» (Azután) a tyúkjai csak úgy támolyogtak, nem tojtak.

45. Malacai voltak. Volt a szomszédban egy ember, pocsek szemei voltak, össze voltak növe. Mikor elment a ház előtt, ferdén megnézte őket. Egy félóra múlva mind lefeküdtek. Felesége a vizeletjébe mártott seprűvel megpriccelte őket, mindjárt emelték fel a fejüket.

46. Csenki Gábor Farkasháton (tud rontani). Olyan a szeme, ha megnézi az állatot, gyereket, elpusztul. Ha nagyon gyugtuk előle, azt mondta: «Ne gyugjátok, ha én akarom...»

47. Csenki Gábor rontott a szemivel. Disznót akart venni valakitől, az nem akarta megmutatni neki. «Nem nézöm ám mög a disznódat, ne féjj, majd én mög-várom, hogy előbb levágod.»

48. Ha valakit megrontanak, olyan szúrása van, mintha két kést keresztbe szúrának bele. Ahol alszik, az ágya alá kell tenni a vizet. Ha úgy megaludt, mint a kocsonya, hogy szeletlen lehetett volna, az a jele, hogy nagyon megrontották.

49. Saját apja is megronthassa tudtán kívül.

50. Ha csak úgy csudálkozik : «Jaj de szép a disznótok», de nem nézi meg jól (meg van rontva), vagy ha *fáradtan megnézi*.

51. Egy ember egyszer nézte a disznókat. «De szép disznótok van.» Rosszul lett, remegett. Az ember bánta : «Adok a hajamból». Avval megfüstölték, mindjárt jól lett. *Fáradt szemmel* jött az aratásból, véletlenül megrontotta.

52. Ha valakivel haragba van, nem tudja megrontani, csak ha jóba van, nem is veszi észre.

53. Ha valaki haragosan néz vele szembe, haragszik rá, akkor nem tudja megrontani. (Szemmel verni.)

Rontás (boszorkány) ellen:

54. Két kést kell a kovászba szűrni keresztbe.

55. Kést kell szűrni a lisztbe a teknő sarkába. Kakukfüvet kell a teknőn kívül tenni.

56. Véletlen talált lópatkót szögezni a küszöbre.

57. Fokhagymát a gyerekágyba, gyerekdunnába.

58. Gyermekegys asszony ágyába fokhagymát kell tenni, a négy sarkába keresztbe (4, 1, 3, 2 sorrendbe).

59. Karácsony napján szemetet kivinni a házból nem szabad. (Az egész évi elömenetet veszélyezteti.)

60. Luca napján nem szabad varrni.

61. Megrontott gyermeknek 9 termőfaágat kell megfőzni, a levibe fürdetni a gyereket.

62. (A rontó) hajából, gatyamadzágjából füstöljék meg, semmi baja se lesz. Nő ingujjából, vagy a vizeletjéből.

63. Ha a gyermek nagyon sír — és nem lehet tisztességhöz jutni —, ablak-körösztről (felülről lefelé, majd jobbról balra és balról jobbra vágva) forgácsot hasítani, keménymaggal, kenyérhajjal parázsra tenni, gyermeket letakarni ruhával és a füstben így (óramutatóval ellenkező irányban) gömbölygetni.

64. Ahol kis gyermek van, kilenc szöm parazsat bögre vízbe tenni. Ha elül a parázs, baj van. Akkor a szájába kis ujjal kilenc cseppet csepegtetni. (Abból a vízből, amiben a parázs van) meg le . . . mindig lefelé (?). Ruha visszájával letörülni.

65. Ha jószágot megvertek szemmel, balkézrel kést kell vágni a gerendába a jószág fölött. Az illető odamegy, jelet látni az arcán vagy a kezén.

66. Azt a (test)részt, ami meg van rontva, be kell dugni a forró kemencébe.

67. «Megvert» baromfit kilenc parázsszemes vízzel fürdetni.

68. Megrontott gyereket szenes vízben mosni. Annyi szem parazsat (szenet) tenni a bögre vízbe, ahányan jelen vannak. Mindenkinek gondolni egyet, hogy ez azé . . . A vizet használat után vagy az ágy alá kell önteni, vagy az ajtófélfára, hogy fojjon lefele. Szobából kiönteni nem szabad.

70. Szemmel vert gyermeknek anyja kinyalja a szemét.

* * *

71. Táltos gyerek az, aki foggal jön a világra. Mindent tud, megmondja a háborút, meg mindent. Amint megszületik, táltos. Nem sokáig él.

72. Táltosról csak annyit, hogy jósolni tud.

73. Táltos gyerek hét éves korban elmén hazulról. (Addig szopik?)

74. (Táltost nem hallotta.) Az a gyerek, aki foggal születik, nem marad meg.

75. «Médium» (Pesten) lenéz, aztán *elfárad a szeme*, aztán lát mindent.

76. Ahol pénz van, ott minden hét évben felvetődik, kék a lángja.

77. Mikor a tyúk olyan picikét tojik, mint a galamb, a hóna alatt kiköltheti az ember, de minden századik, aki tudja, az anyyra ég. Ha közben eldobja, minden rossz ott van. Ha nem akarja kikölteni, balkézrel hátrafelé, a házon át el kell dobni.

(Ha kiköltik), kikel belőle csibe, de átváltozik emberré. De most má, a mai időben nem lehetett ilyet hallani. Nagyanyámnak volt egy ismerőse, az ilyen tojásból kelt ki, de lókörmé volt. Lidvérc gazdagította őket mindenféle pénzzel, járt

hozzája. Másik komája ledobta a kanalat a földre s mikor lehajolt érte, megtapogatta a lábát. Másnap összerugdalta.

78. Mára má nincsenek azok a bűbajosok, azé azok is csak ehatak.

Vargyas Lajos.

Data to the Folklore of Makád. Isle of Csepel. Author publishes ghost- and witch-stories and datas on subject of witchcraft and spell. The most interesting in these stories is the identification of witches and evil ghosts (living or dead men). Both appear in the shape of animal, particularly of geese and hens.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Sopronmegyei példa a rostaforgatás-ra a XVIII. századból. Szendrey Zsigmond és Ákos «Mutató a magyar szokás-és babonaszótárból» című közleményükben (NÉ. XXXII, (1940), 40) megemlékeznek a rostaforgatásról, mely a tolvaj kitudásának a magyar irodalomban már a XVI. század óta kimutatható és ma is élő egyik babonás eljárása.

Az ott bőségesen felsorolt irodalomhoz csatolunk egy leírást, mégpedig *Kis János* Emlékezéseiből, melyek 1845-ben láttak Sopronban napvilágot és másodszor 1890-ben az Olcsó Könyvtár füzetek között jelentek meg. *Kis János* Rábaszentandrás született és nevelkedett; később soproni ev. lelkész, majd püspök lett. Agg korában írta össze emlékeit, köztük néhány gyermekkorit is, melyeket 1770—1780 közt élt át. Idevág egy rostaforgatás szabatos leírása is:

«Babonáskodást házunknál csak egyet láttam. Egy szentandrás ember soproni hétivásárról télen hazafelé utazván, egy faluba bement a koresháza egy ital borra, s lovait a szánnal együtt a ház elért hagyta. Mire borát megitta (s talán egy kicsit soká is késett), a lovak a szánnal együtt eltűntek, s ő kénytelen volt hosszas keresés után gyalog menni haza, oly véleményben, hogy talán otthon találja, amit elvesztett; de nem úgy volt a dolog. A lovak s a szán egy pár napig hiába kerestettek. A szegény ember esete az egész helységben nagy részvétet gerjesztett. Egy este a szomszédunk hozzánk jöve, s a beszéd tárgya itt is a kárvallás vala: «Ugyan hol lehetnek azok a lovak?» — kérdi az egyik. — «Talán valamely faluban vannak.» — «De bizony talán

valamely erdőben tévedtek el, s ott valahol megrekedtek.» — «Próbáljuk meg sorsvetés által, ha erdőben vagynak-e, vagy faluban.»

Ekkor egy rosta hozatik; egy olló kinyitott ágainak hegyei a rosta kérgebe szúrtnak, a sorsvetők jobbkezeiknek kisujjait az olló fülei alá tartják s azoknál fogva a rostát súlygyenben ingadoztatván, az egyik azt mondja: «Falun vagynak», a másik azt, hogy «erdőn vagynak», s amely mondásnál az ingás közben a rosta a súlygyent elvesztvén, leesett, az a mondás tartatik igaznak. Azután hasonló módon vettetett sors arra is, melyik erdőben, vagy melyik faluban vagynak a lovak. Megigazoltatott-e a sorsvetés a dolog kimenetele által, vagy nem, azt nem tudom; nekem a sorsvetés látása csak mulatságul szolgált, s engem semmi babonásra nem szoktatott.»¹

Ha egybevetjük *Kis János* leírását a *Szendreyék* közölte példakkal, azt látjuk, hogy teljesen egyikkel sem egyezik meg, de legtöbbszörnek egyes vonásait követi. Így a párbeszédes forma a Csallóközben és Szatmár megyében fordul elő. A földrajzilag legközelebbi példa Potyondról való, ahol *Szendrep Zsigmond* már korunkban jegyezte fel a rostaforgatást. Ez a falu Rábaszentandrástól mintegy 25 kilométer. Kicsi helység, eldugva Isten háta mögé; nem csoda, ha benne még efféle ősrégi babonás, bár teljesen ártatlan szokások élnek. Csakhogy az itteni szokás nem egyezik a *Kis János*éval, mert Potyondon csak két asszony tarthatja az olló két szárát.

Közel Sopron vármegye északi határszéléhez a mosonmegyei Köpcsény falunak egyik sötét történeti jelenetéhez is

¹ Kis János szuperintendens Emlékezései életéből. Maga által feljegyezve. 2. kiadás. Franklin Társulat. 1890.

tapad ollóval kapcsolatos babonáság 1670 körül, amely tudtommal néprajzi irodalmunkban még eddig nem került említésre. *Liszi László*, a hírhedt pénzhamisító és cégéres gazember porében szerepelt a következő tanuvalomás. Bizonyos Kelemen Mihály vasládácskát talált a kertjében. Liszi ezt meghallotta és ráfogta, hogy a láda telve volt pénzzel. Erről így akart Armbrusztér János mosonmegyei helyettes alispán tanuvalomása szerint meggyőződni:¹

«Elé hozatta a templom kulcsát és a misemondó könyvet s leírván Kelemen Mihály nevét egy cédulára, tette azt Szent János evangéliumának első részére. Akkor a kulcsnak pléhben járó végét tette a más valóban s erősen összekötvé, a forogatóját vette egyfelől a maga ujjára, más pedig fátens uram ujjára, ahhoz elmondván néhány ígét; a kulcs megfordult az ujjakon egynehányszor.»

Csatkai Endre dr.

Adatok Csuba Ferenc táltosról. Csuba Ferenc, a békési születésű leghíresebb sárréti táltos, a XVIII. és XIX. század fordulóján élt. Csökmői sárkányhúzatása történetjének különböző irodalmi feldolgozásai a múlt században nevét szinte országszerte ismeretessé tették. Tagadhatatlan, hogy «tudományát» olykor-olykor egy-egy jó boros eszem-iszom kicselezésére is felhasználta s így emlékezetét a hivatalos pakseméták is megörökítették. Miként az írott és a szájon elő emlékekből kitetszik, minden kurrentált hivatalos óvás ellenére számos hívet szerzett a Sárréten, a Kunságban és Hajdúságban. Jól ismerte a rét minden zugát, kincset rejtő halmát. Faluról falura kóborolva, ahova éjjeli szállásra bevetődött, oda suttyomban összegyűltek a szomszédok s hallgatták különös mondani valóit, a baborás sejtelmekből szőtt történeteit.²

Fodor Gergely biharnagybajomi nótárius az 1800-as évek elején készített magánfeljegyzései³ közt írja, hogy «Csuba eklézsia majorosa Gál Jánoshoz oaa bemenvén, tejet kért tőle. Mit is a kemence padkája mellett elébe egy székre letevén,

azon hirtelenséggel a felét felvetette. Így bekortyolgatva, ezen közben azt is mondotta, hogy míg a Szurdoki Porongot meg nem nézik, ő a fejét se tudja lehajtani. Éjszaka Diós Andrással meg az által ellenben lakó szomszéddal négyen kimentek és mutatta, itt van, itt ássanak, de akármit is, szólni nem kell. A gödörben már a földből előtetszék valamely edénynek kerek karimája. Félre az ásóval, azt mondja Diós András, kézzel bánjunk vele, — mire le is hajolt, de már akkor semmit se lett. Másnap is jártak kinn több helyeken is, a Demjén Szállását is nézni. Gál Jánosnak magának mondotta, hogy meghitt cimborájával mely éjszaka ide kijöjjenek s meglesvén azon helyet, ahol hét nagy csödör táncol és kerengel, biztosan a kincset azon helyen megtalálják. Harmadnap este felé pedig azt mondja Csuba, nékem tovább kell mennem még most Kardszagra Vajóékhoz, mert nékem oda mennem muszáj, de megtérek onnan. Egy kis rovás forma fát adott Gálnak, mely még most is megvagyon, de néki nem sokat érhet, mert érte máig se jött.»

De a faluban megfordult többször is. «Másszor az Eren oda által, vagyis Kis-Bajomban lakó Telegdiékhez ment, mint emlegetik. Azt mondotta, hogy a Beke Pál Halmából sok pénzt vettek ki, egyenest onnan jönne; mely tudomás szerint Szent-Miklós határán volna; s azolta sem ételt, sem italt nem vett a szájába s ez oda ment ki, hogy száraz tésztát főzzenek néki friss téjben. Egy jóforma tállal belakván, ennek utána az ől végénél tanyába ültek, ahol is az ő szokott beszédjét fogatkozás nélkül traktálta. Mondják, hogy valamely bőrt a földre terítvén, annak közepére szúrje ujjából tükört tett ki, oly formát, mint egy embernek tenyere, s elkezdett ugyan világítani az ottan körül ülőkre, nagy csudálkozásra, mert késő estveli sötétség idején volt. Úgy végezték, hogy titokban tartva a dolgot, másnap éjszaka kimenvén, a Mákosban megmutatja a pénzt, ahova a török elásta, de esteledésre sehol sem volt, talám mennie megint muszáj volt, úgy is gondolhatjuk.»

¹ Századok, 1886, 128. *Komáromi András*: Köpcsényi gróf Liszi László.

² *Dömötör S.*, A csökmői sárkány története. (Debr. Szemle, 1934) — *Szücs S.*: A sárkány a sárréti nép hiedelmében. (Ethn. XLI, 454.)

³ A község régi iratai közt.

Hallomásból tudom, hogy kb. a 70-es években Bajom rét helyén elterülő Nemesföld nevű dűlőjén, a Szalay-féle tanya egyik olágasába be volt vésvé Csuba ábrázolatja. Egyik felől mén, másik felől bika ágaskodott mellette. Alá volt vésvé: CSUBA T 1869.

Váradai Lajos volt bajomi réti méhéző beszélte, hogy 1873-ban vagy 75-ben lehetett, amikor ő 18—20. esztendejében járt, Csuba betért egy gyarmati tanyába. Ő is éppen ott tartózkodott s látta. Szűrös, bocskoros öreg ember volt. Csendesen elbeszélgetett mindenfeléről, amiről a többi emberek. Mikor néhányan maradtak ott a gazdával, megkérdezte: «Hallották-e híret Csuba Ferencnek? Hát én volnék az». Egy kis tálban tejet adtak neki, kenyeret tördelt bele és kanalazta. Azt mondta, addig időzik, míg fel nem támad az idő, akkor majd érte jönnek s neki tovább kell menni. Estére kelve nagy szél támadt, fekete felleget hozott felfele. Csuba kinézett az ólból. «Nézzék csak azt a szőke bikát a szalmak azalvé-génél!» — Azt mondják, csakugyan ott állt. Csuba behúzta maga után az ajtót s elment.

Csuba ebben az időben már nem élt. Akadtak azonban, akik az ő neve alatt táltoskodtak. *Szücs Sándor.*

A nyővező. Debrecenben és környékén a tengeritörésnek leghasznosabb segéd-eszköze a *nyővező* vagy *tengeribontófa*. Ez kb. 10 cm hosszúságú pálcácska. Az egyik végét kihegyezik, a másik, tompa végét pedig átfúrják. Ide madzagot fűznek és ezzel a törőember a jobbcuklójára erősíti. A *nyővező*vel végighasítja a tengeri csuháját és lehúzza ameddig csak lehet. Utána lecsavarja a csövet. (V. ö. *Balassa Iván*: A debreceni civis földművelésének munkamenete és műszókincse. Debrecen, 1940. 52., 92.) Első pillanatban arra gondoltam, hogy a *nyővező* a *nyü* igével van valamiféle kapcsolatban. Ezt azonban el kellett vetnem, mert nincs arról tudomásom, hogy a tengerifosztást valahol is *nyüvésnek* neveznék.

De a *nyüvező*fát, *nyüvedzőt* más funkciójában többen is megemlítik. *Tálasai István* azt írja róla: «Ha a jöszágot a légy beköpi, s ez *megnyüvődedik*, a férget *nyüvező*fával piszkálja ki, *kinyüvezi*...» a pásztor (A kiskunsági pásztorokodás. Bp., 1936. 94.). *Szabó Kálmán* is több

helyen megemlíti, mint a férges juh egyik gyógyító eszközét (NÉ. XXXIV, 58.; Ethn. XLVII, 231.). *Herman Ottó* pontosan meg is mondja, hogy a *nyüvedző*: «kis lapos, tompánhegyes fácska, mellyel a kanász a nyüveket piszkálja ki». (A magyar pásztorok nyelvkinése. Bp., 1914. 582.) Ezek szerint a két eszköz nemcsak névben, de alakban is megegyezik. (Lásd még M. Népr.¹ II, 140.; *Madarassy László*: Nomád pásztorokodás a kecskemeti pusztaságon. Bp., 1912. 22.)

Továbbra is fennmarad az a kérdés, hogy került ez az eszköz az állattartásból a tengeritermelésbe? Először is tudnunk kell azt, hogy nem a *nyővező* az egyedüli eszköz, mely így «átmentődött» az új növény, a tengeri termelésébe. A mult századi feljegyzések azt bizonyítják, hogy volt egy társa is; az alföldi pásztorok jellegzetes *ágasa*, *őrfája*. Erre felmászva jól látta a csósz: merre mozog a kóró, merre szedik tilosban a tengerit (*Csaplovics János*: Gemälde aus Ungern. Pesth, 1829. II, 25.; Az ország tükre. 1863. évf., 243.; Uo. 1865. évf. 361—3. A két utóbbi met-szettel).

Mindehhez még tudnunk kell azt is, hogy «A szilaj pásztorok mint csószok, kerülők megszolták le bitanggá vált életüket a rájuk nézve holtig idegen kultúrvilágban» (*Györffy István*: Nagy-kunsági krónika II. kiad. Bp., 1941. 27.) De magukkal hozták szomorú életükbe mindazt, ami egy kicsit a régi világra emlékeztetett. Így került a pásztoroknyók sok változata, az ágasfa és a *nyüvező* az alföldi tengeri földekre. A szilaj pásztorból lett csószok lassan eltűntek, de emléküket egykori eszközeik ma is híven őrzik. *Balassa Iván.*

Csirkefüstölés. Herceg Ágostonné gersei asszonyt (péterfai születésű, kb. 45—50 éves, hat gyermek anyja) láttam 1944 július 7-én csirkét füstölni. Amikor észrevette, hogy az előkészületek érdekelnek, behívott a kamarába, hogy nézzem végig. Amint mesélte, ő a napától tanulta, hogy hogyan kell csirkét füstölni, de tény az, hogy használ, mert kiscsirke nála ritkán döglök meg.

Mikor a kiscsirkék kikeltek és már teljesen megszáradtak, Hercegné egy *avitt* ronggyal letakart *zomborban* behozta őket a kamarába. Egyenként kivette a csirkéket, a csőrükről leszedte a

«kölessüket», azaz a körmével lecsipte, utána pedig ollóval a farkukról egy kicsi pihét vágott le és mindkettőt egy bádogfedélre ejtette, ami egy felfordított lyukas zsomborra volt rátéve. Ezután a fészekből vett egy kis szalmát meg tojás-héjat, amiből a csirkék keltek és ezt is a bádogfedélre tette. Ezután Hercegné cserépfedőn a konyhából három szem tüzet hozott és most ezt a cserépfedőt helyezte a lyukas zsomborra és a bádogfedő tartalmát («köless», pihe, fészekszalma, tojás-héj) ráöntötte a tűzre. A csirkéket gyorsan beleborította egy nagyobb rostába és ezt a füst felett lassan ide-oda meghimbálta, miközben így fohászott: «Uram Jézusom, segéld meg őket!» Akkor letett a földre egy öregfejszét és a rostából kiborította a csirkéket a fejsze vasára, miközben egy újabb fohászt mondott: «Jezusom, segícs meg!»

Herceg Ágostonné csak füstölés után ad a csirkéknek először enni.

Mozsolics Amália gyűjtése Gersén (Hegyhát).

Fenyőlakodalom a Muravidéken.

A Muravidéken és a tőle északra fekvő Rábavidék déli peremén húshagyókeddi szokás, hogy abban a faluban, ahol nem volt farsangi lakodalom, «fenyőt húznak» (bor vlecséjo), amelyen résztvesz a környék lakossága. Ebben a népi jókedvet kifejező tréfás lakodalomban a menyasszony szerepét egy fenyőnek a törzse tölti be, melyet azonban — a tuskónak nyelve nem lévén —, egy menyasszonyi ruhába öltözött leány helyettesít. Ez a farsangi játék protestáns szertartás szerint tréfás formában utánozza a házasságkötést és főbb szereplői — a menyasszonyon kívül — a következők: pap, vőlegény, násznagy, vőfélyek, koszorúslányok, medvetáncoltató, cigányjósok, tolvajok, csendőrök, bírák, orvosok és különböző foglalkozású emberek. Mindezek szerepükhöz illően vannak felöltözve.

A fenyőlakodalomnál a legfőbb szerep az eskető papnak jut; erre rendszerint a falu legtréfásabb emberét kéri fel, akinek helyén van az esze és a nyelve, tehát szónoki tehetséggel bír. Székérrel, vagy gyalogszérrel jönnek érte és ünnepélyesen felkérlik, hogy vegyen részt «egy kis gondoskodásban», azaz a fenyőlakoda-

lomnál. A pap a menyasszonyos házhoz megy, útközben szónokol és imádkozik az e célra készített szöszékről. Az imádságot tréfás fenyőmíatyánkkal fejezi be. («A fenyő, tuskó és gyökerek nevében — v imeni borá, storápa korenyá»). Azután felolvass egy részt az «írásból» és prédikál, azaz kifigurázza a jelenlevőket. Ennek végeztével érte jön a sekrestyés, azzal a kéressel, hogy haladéktalanul induljon az erdőbe a «valódi» menyasszonyhoz, aki nem akar férjhezmenni, «holott már 99 éves és 20 m magas». Tréfák, mókák és zenebona közt elindul a menet az erdőbe, elől a pap a szekéren, melyet tehenek húznak.

Az erdőben megtartják a házasságnak a bevezető aktusát, amikor is a pap prédikál a lányok és a legények kellemetlenségeiről. A kiválasztott fenyőfa előtt megtörténik a leánykérés; a leány örök hűséget fogad a vőlegénynek, ami után a papot felkérlik, hogy hirdesse ki a házassalándókat. Ezalatt megkezdődik a fa ki-döntése. A tréfalkozás közt a döntésben részt nem vevő helybeli legények éberen vigyáznak a fatörzs lezuhanására, hogy más falubeliek ne lophassák el a fenyő csúcsát, mivel ez rájuk nézve nagy szégyen lenne. Ennek esetleges bekövetkeztével azt mondják: «A menyasszony elvesztette a kontyát». A fenyő törzsét a szekérrre teszik és a nászmenet vissza-indul a faluba, ahol megtörténik az esketés. (Zdávanye.) Ezzel tulajdonképpen végetért a «fenyő-szertartás», mivel a fatörzsét most elárverezik, a befolyt összeg egy részét a lakodalomban, vagyis népi mulatságon lehajtják a garatukon, míg a másik részt jótékony célra fordítják.

A «fenyőlakodalom» minden faluban a helyi viszonyokhoz van kötve, és a résztvevők találékony-sága szerint alakul. A helyi vonások különösen szembetűnnek, ha pl. összehasonlítani a batytyándi (Püconci — középső Muravidék) és a néhány évvel ezelőtt tanulmányi utamon feljegyzett permisei (Vérica) «fenyő»-szertartás prédikációit. A muravidéki fenyőlakodalomhoz egyes vonásokban hasonló farsangi szokást találunk a murántúli Stájer vidéken (Slovenske gozice), ahol «teknőt húznak». Ezt szemléltetően írja le *Ignac Koprivec* «Kmetje vcseraj in danes» (A parasztok tegnap és ma) c. könyvében. *Sebianics Ferenc*.

IRODALMI SZEMLE

The Music of the Mongols. Part I. Eastern Mongolia. Reports from the Scientific Expedition to the North-Western Provinces of China under the leadership of Dr. Sven Hedin. Publication 21. VIII. Ethnography 4. — Preface by Sven Hedin; On the trail of ancient Mongol tunes, by Henning Haslund-Christensen; Specimens of Mongolian Poetry, translated by K. Gronbech; Preliminary remarks on Mongolian music and instruments, by Ernst Emsheimer; Music of Eastern Mongolia, collected by H. Haslund-Christensen, noted down by E. Emsheimer. 100 l., 8 képtábla, 97 l. hangjegy. 4° Stockholm, 1943.

Egy fiatal dán tudós, aki *Sven Hedin* svéd Ázsia-kutató expedíciójához csatlakozott, kiábrándul az embertani mérések megbízhatóságából s elhatározza, hogy az ázsiai fajok testi jellemvonásai helyett inkább szellemi hagyományait, elsősorban népköltészetüket fogja tanulmányozni; így indul meg Henning *Haslund-Christensen* mongol népdalgyűjtése 1928-ban, a karasári torgutok között. A buzgó gyűjtő kitűnő s aránylag könnyen hordozható felvevőkészüléket szerez a svéd rádiótársaság segítségével, felkutat öreg mongol énekmondókat, akik népük régi dallamkincsének pusztulását siratják gyorsan átalakuló hazájuk mai politikai válságai közepette s a nyugati mongol területek bejárása után, 1936—1937-ben Hszingan-Mongóliában (Keleti-Mongólia) veszi hanglemezzre a régebbi s újabb mongol népekeket és hangszeres darabokat. Gyűjteménye most, a dán és svéd tudományos társaságok jóvoltából, kitűnő kiállításban látott napvilágot. A diszes kötet, melyet *Hedin* előszava vezet be, 91 részben énekes, részben hangszeres vagy hangszerrel kísért darabot tartalmaz *E. Emsheimer* lejegyzésében, a gyűjtőnek, valamint a lejegyzőnek kísérőtanulmányával, hozzá 12 mongol dalszöveget írásos reprodukcióban és angol fordításban (K. *Gronbechtől*), ezenkívül 8 képtáblát a hangszerekről és előadókról készült felvételekkel, a bejárt területek térképét s egy szöveg-illusztráló mai mongol festmény színes reprodukcióját. *Emsheimer* tanulmánya főleg a mongol népi hangszerek: a *khil-khuur*, *jatag*, *tobshuur* és *limba* néven ismert hegedű-, citera-, gitár-, illetve fuvola-típusok kérdésére derít világosságot, de képet ad a mongol népdalgyűjtés irodalmáról és problémáiról is; *Haslund-Christensen* cikke a gyűjtés körülményeiről tájékoztat sok érdekes adattal és alapos megfigyeléssel. Főleg a régi mongol énekmondók kiháló rendjének életkörülményeit, szellemi hátterét és jelentőségét eleveníti meg plasztikusan; környezet- és emberábrázolása e lapokon hivatott írora vall.

Zenei szempontból a gyűjtemény legfőbb jelentősége, hogy az első nagyobb-szabású mongol népzenei publikáció, mely (Rudnev és Van Cost, Berlinszkij és Baskujev értékes közleményei után) fonográfra vett anyagra támaszkodik. A Bécsben és Leningrádban őrzött idevágó anyag mellett *Haslund-Christensené* alighanem számszerűleg is a leggazdagabb. A közlő nem szorosan vett zenei beosztást követ (a dallamok lexikális rendszerét szubjektív értelmezésre csábító-nak itéli), hanem törzsek, tehát lelőhelyek szerint osztja be anyagát (burját, dzsibdzsin, dahur, ölot, dzsalait, horcsin, horcsin-joszutu, gorlosz, tümet, barín, hardzsin, cahár, hajlár, szinkingi). E beosztás alapjául az előadóktól nyert adatok szolgáltak. Hogy ez meglehetősen ingatag alap, hogy a dal eredetét maga az énekes a legritkább esetben tudja megjelölni s adatai ilyenkor is inkább a szövegre, mint a dallamra vonatkoznak: maguk a közlők is jól tudják. Az is elkerülhetetlen ilymódon, hogy ugyanaz a dallam két különféle csoportba kerüljön (26 = 76; 46 = 84 = 86. sz.). Nagy érdeme a közlésnek, hogy mintegy félszáz dallamot valamennyi felvett változatával, partitúra-szerűen (részben célszerű technikai újításokkal) közöl s így a változatok alakulásába, az ékesítések rendszerébe kitűnő betekintést nyújt. Alaphangsorul a *d-f-g-a-c* pentaton sort fogadja el, bár egy-két esetben (kétrendszerű dallamoknál) eltér tőle. (Egy ízben — 8. sz. — az énekes téves intonációját követve, csúszik el róla.) A lejegyzés általában gondos és meggyőző hitelű; bár a szövegnélküli közlés ritmikai veszé-

lyei talán itt sem voltak elkerülhetők. A dalszövegek pontos rekonstrukciója ugyanis nem sikerült a felvétel alapján; a feljegyzett szövegek pedig eltérnek a fonográfra vettektől. Ahol a gyűjtőnek nem áll módjában az énekelt szöveget egyidejűleg rögzíteni, hanem az énekes utólagos szövegdiktálására s egy-egy írástudó bennszülött segítségére szorul, mint a jelen esetben: az ilyen eltérés énekelt szöveg és elmondott szöveg között mindig elkerülhetetlen.

Az egyes törzsi csoportokon belül *Emsheimer* előre állítja a kötöttritmusú dallamokat, utánuk a rubato-jellegűeket, amivel azonban nem akar történelmi sorrendet, fejlődéstani szempontot szuggerálni. (Inkább az ellenkező feltevésre hajlik.) Utal rá, hogy kevés az alkalomhoz és előadóhoz kötött, szertartási stb. ének; külön csoportként említi a politikai propaganda-dalokat, melyek újabban a legkülönbözőbb mongol törzsek között terjednek és természetesen modern jellegűek. (Nem tudjuk, áll-e ez a velük kapcsolatos dallamokra is? Aligha.) Csodálatos módon nem veszi észre, vagy legalább is nem említi a bennünket különösen érdekli s nyilván ősi eredetű transzponáló szerkezetet, mely nézetünk szerint a 91 dallam közül 17-ben (1., 14., 19., 24., 26., 46., 47., 48., 50., 51., 53., 57., 71., 76., 84., 86., 88.) nyilvánvaló, néhány más helyen elhomályosult (a 48. sz. második felében az oktávval magasabbra dobott intonáció leplezi). S itt mindjárt megemlítünk néhány magyar kapcsolatok szempontjából figyelemreméltó adatot. Az a mongol dallam, melyre orosz kiadványok nyomán e hasábkon már felhívtuk a figyelmet, mint egy magyar dallamforma közvetlen rokonára (Ethn. XXXVII, 242.), *Haslund-Christensen* gyűjteményében háromszor fordul elő, két különböző törzs területéről (46., 84., 86.). *Emsheimer* szerint a modern politikai dalok közül való s burját és khalkha-mongol területen egyaránt ismerik különböző szövegekkel; ebből, mondottuk, még nem derül ki, hogy dallama is újkeletű-e. Mindenesetre meggondolkoztató, hogy ez a dallam az új orosz kiadványokban is szerepel, tehát meglehetősen elterjedtnek kell lennie. (Berlinszkij: Mongolszkij pjevec i muzykant Uldzuj Lubszan-Churcsi 1933. 41. sz., Baskujev: Szbornyik burjat-mongolszkich pjeszen 1935. 31. sz.) — A mongol citeráról, a jadugaról, jatagról vagy jatagaról, melynek nevét — *Bálint Gábor* közlése nyomán — már *Bartalus István* összefüggésbe hozta a mi játék és hegedű szavunkkal (Újabb adalékok a magyar zene történelméhez 1882. 9.), itt újabb értékes adatokat olvasunk (90. l.): a khalkha-mongolok és volgai kalmükök jatag és jataga néven, dzsahár-mongolok itag vagy jitag néven ismerik. A jadugaról csak nemrég olvashattuk *H. G. Farmer* cikkében (Kodály- emlékkönyv 1943. 39., 41.), hogy a XV. századi mongul uralkodók udvarában is szerepelt; aminthogy általában udvari jellegű hangszernek látszik és épp emiatt is van pusztulóban.

Említsük meg végül azt a szép mondát, melyet *Haslund-Christensen* egy mongol énekmondó elbeszélése nyomán idéz s mely a kéthúros, löféjű mongol hegedű vagy fidula, a *khil-khuur* eredetét magyarázza, az égből szállott, földön rekedt csillagherceg és hűséges táltosa, Jönung Kara Mori történetével; ez a monda s a benne megnyilatkozó néphit a mi falusi dudáink és citeráink itt-ott még feltűnő állatfej-díszére vonatkozóan is gondolkodnivalót adhat. (Sámán-ornamentika, — a hangszer mint élőlény, állat s egyben varázseszköz; a mondában maga a táltos-ló változik át hangszerré!)

Sajnáljuk, hogy azt a fonográfra vett lámakolostori szertartást, melyet *Emsheimer* csak leírásban ismertet, de zenei közlését lehetetlennek tartja (71. l.), nem áll módunkban pontosabban megismerni; hisszük, hogy más alkalommal még sor kerülhet lejegyzésére és közreadására. *Szabolcsi Bence.*

Vargyas Lajos: Aj falu zenei élete. Tanya, falu, mezőváros II. A Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem bölcsészeti karának támogatásával. A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének kiadványai. 93+29 l. Budapest, 1941.

Hazai népzeneutatásunk kiegyensúlyozatlan, mint egész kultúránk. Egyedül-álló eredményeket felmutató egyéni gyűjtések pótolják a hiányzó szervezett, egész

országgra kiterjedő kutatást ; összehasonlító és összegező munkákat sürgetünk minimális dallamkiadás után, vagy, hogy a jelen mű tárgyánál maradjunk, közhellyé koptattunk a magyar népi izlés és a vele találkozó idegen zenekultúrák viszonyáról olyan tételre, melyeknek igazát legfeljebb csak megéreztük, de rendszeres munkával ki nem nyomoztuk.

Ez indította *Kodályt* arra, hogy éppen népzenei összefoglaló művének kapcsán (A magyar népzene. 1937.) mutasson rá, mennyi problémán kell még a magyar zenetudománynak átrágnia magát, ha nem akar 19. századi lelkes népdalkutatóink sorsára jutni. Az általa ajánlott konkrét út : « . . . legtanulságosabb volna egy-egy község teljes dallamtérképét, zenei életének minden részletre kiterjedő leírását, szóval zenei monografiáját elkészíteni ». (Idézi a bevezetés 6. l.)

Vargyas teljes néprajzi felkészültséggel és friss tanítványi lelkesedéssel vág a *Kodály* mutatta útnak. A Magyarságtudományi Intézet 1940-ben nem adhatott olyan segítséget, hogy a fenti célkitűzés első részét teljesen megvalósíthassa : dallamtérképét csak igen nagy lépték szerint rajzolhatta meg, amit annál inkább sajnálunk, mert a feldolgozott típusok és példák kapcsán igen érdekes eredményekre jut és nagy módszeres ügyességet árul el. Annál teljesebb és részletekben bővelkedő a község zenei életéről rajzolt képe. Témái : daltanulás, a dal élete, variálás, a dalolás módja, a «magasabb» zene, nemzetiségek, a társadalom. Mindezek tanulmányozására egy abaújmegyei 404 lelket számláló, tehát igen kicsiny, a nyelvterület szélén fekvő községet választott ki, még pedig nagyon szerencsés kézzel, mert olyan helyre akadt, ahol a peremvidék népkultúrát megőrző erői még működnek, de a határvidéki helyzet és a feltűnően erős amerikaijárás következtében a polgárosodás is észrevehetően megindult.

Vargyas eredményei háromféle értékelésre számíthatnak : a népzene sorsáért aggódó lelkes hívők megnyugodva olvassák, hogy a nép még akar énekelni, a fiatalok akar tanulni nagyapáktól, környékbeliektől, fonópajtásoktól, mulatságban és munkaközben szolgálatban és iskolában, sőt hanglemezről és népdalkiadványokból is, és ami fontosabb, szelektálókészsége, örökölt hallása, belső értékekre érzékeny, aktív egyéniségei révén biztosítja a népi és polgári kultúra egészséges kiegyensúlyozását. Ezzel szemben a szkeptikus, a népi őserő hatékonyságában annyiszor csalódott, ugyancsak idealista olvasó hitetlenkedve kérde : hátha Áj csak valami paradicsomi kivétel a visszatarthatatlan dekadenciában és legfeljebb csak tizedmagával őrzi magyarságunk legbelsőbb értékeit? A valóságot figyelő harmadik csoport értékeli azt a világos képet, melyet a szerző a népi és városi zene érintkezéséről, a dalolás egyénhez és társadalomhoz kötöttségéről rajzol. Nagy elismeréssel fogadhatja a variálás módjára, az egyéni pentatonizáló hajlam megnyilatkozásaira, a műdalromlás és népdalosítás tényezőire vonatkozó élesszemű megfigyeléseket. Még nem zenész létére is örömmel kell látnia, milyen mély kapcsolat van népi műveltség, magasabb kultúra iránti érdeklődés, társadalmi egyensúly és az egész életet átszövő zeneiség között.

Vargyas műve érdekes és jó, de rövid és csak egyetlen felelet *Kodály* kérdéseire. Nyomában új kérdések támadnak : vajjon hány ilyen Áj falut találunk az országban? Népzenei szempontból milyen csoportokra kellene osztanunk a községeket, ill. a társadalmat? Mindegyik csoportot milyen módszerrel lehet a legjobban tanulmányozni? (A könyvön belül is külön fejezetbe lehetett volna bővíteni a szövegráhúzásra, dallamcserére, szöveg- és dallamemlékezetre vonatkozó részt. Szívesen olvastunk volna többet a régi stílusú parlando, ill. rubato dallamok eltűnése és a giustositás közötti kapcsolatról is.) A feleleteket csak olyan társadalom biztosíthatja, mely tisztában van (művelődéspolitikai téren is) az egészséges zenei élet és az egészséges nép kapcsolatával. Az a társadalom majd gondoskodik arról, hogy *Vargyas* tanulmánya csak örvendetes kezdete legyen a hasonló munkák egész sorának.

Rajeczky Benjamin.

Vajkai Aurél: Népi orvoslás a Borsa völgyében. Erdélyi Tudományos Intézet. Borsavölgyi Kutatások. 187 lap. Kolozsvár, 1943.

Az Erdélyi Tudományos Intézet «Borsavölgyi Kutatások» egyik kiadványával *Járdányi*, A kidei magyarság világi zenéje, már megismertettük az olvasókat (Ethn. LV, 100.). Ez az újabb kiadvány a néprajzi szakirodalmat nemcsak tekintélyes adatanyagával, hanem és talán elsősorban azzal gazdagítja, hogy a népi élet eddig eléggé fel nem tárt egy fejezetét mutatja be. Külön erőssége a vegyes ethnikumú lakosság műveltségelemeinek szétválasztása, egymás melletti életük, egymás hatásuk gondos felderítése.

Vajkai érdemes munkássága a népi orvoslás anyagának gyűjtése és feldolgozása terén nem újkeletű; a kettős szempont: a néprajzos és orvos sikeres összeolvasztása sem. Az ismert kvalitások mellett, úgy gondoljuk, helyén való, ha kicsit bővebben térünk ki az orvos szerepére *Vajkai* munkájában.

Szaktudományunk anyagának bővülése magával hozta természetesen a tudományágon belül az egyes fejezetek specializálódását. Ezzel a szükségességgel egyidőben, szemünk láttára omlanak le a multban olyan gonddal felépített falak az egyes tudományágak között. A kézikönyvekben olyan pontosan körülhatárolt «szaktudomány» és ugyancsak körülírt «segédtudományai» már csak a tudománytörténet anyagát gazdagítják. A mindenfelől megnyitott ablakokon gazdagító és frissítő élet áramlik be, mely annál szerencsésebb, minél jobban tudja magát a szaktudomány szolgálatába állítani. Mert a hangsúly ezen a ponton van. Nem elég, hogy valamely más tudományág területéről, annak eredményeivel meg- rakodva bejövünk a néprajz birodalmába s abban magunkkal hozott ismereteink és szempontjaink szerint tevékenykedünk; a mi új ismeretanyagunk csak akkor válik a néprajz hasznára, ha azt ennek szolgálatába állítjuk. Szempontjaink, szemléletünk természetesen csak néprajziak lehetnek, amint hogy *Vajkai* a népi orvoslás anyagának gyűjtésében és bemutatásában is orvosi szakismereteit teljesen néprajzi szemlélete szolgálatába állította.

A három nagy fejezetből, mely az anyagot feltárja: 1. A gyógyítás általában; 2. Betegségek és gyógyításuk; 3. Állatorvoslás (tartalmukat illetően a könyvhöz utaljuk az érdeklődőt), mi a különbséget emeljük ki, mely az ember- és állatorvoslás között van s melyet *Vajkai* így fogalmaz meg: «A parasztállatorvoslás általában empirikus és természetfeletti erőket csak a legritkább esetben vesz igénybe» (155.) —, szemben az emberorvoslással. Kár, hogy ennek okait, lelki rügőit is nem kutatja, vagy ha kutatta is, nem közli a szerző. Mi úgy hisszük, hogy *Vajkai* mind erre, mind pedig a többi más, munkájával felvetett kérdésre meg tudná adni a feleletet is — sokoldalú adatközlése mellett ezt várjuk most már tőle elsősorban.

Fél Edit.

Ing. Andreev B. D.: Ognesztzoikoje Sztoitelsztvo V Kolchoze. — B. Michalek szerk., B. Tatura tech. szerk., N. Poleviczy segéd szerk. — Lenobldzat, 104. I. Leningrad, 1936. (Falusi építkezési szerkezetek.)

Ez a tanulságos és hasznos kézikönyv a jelen népi művelődés, a korszerű népi építkezés érdekében és elősegítésére készült. Közvetlenül tehát nem néprajzi jellegű, közvetve azonban, tanulságos példái és ábrái alapján, néprajzi szempontból is érdekes adalékokat nyújt.

Az orosz népi építkezéstről, többek között (*K. Rhamm, L. Niederle, V. Geramb* művei mellett) *D. Ze'er in*: Russische (ostslavische) Volkskunde c. kitűnő művéből nyerünk kellő tájékozódást. *Zelenin*, a keleti szláv néprajzának tudós tanára, ebben a művében a «keleti szlávok» anyagi és szellemi kultúráját foglalja össze. A népi építkezéssel a lakás c. VIII. fejezet foglalkozik: a lehetőséghez képest az eredet kérdést is vizsgálva, eléggé sommás leírással és tömör összefoglalással.

Andreev B. D. könyve ezzel kapcsolatosan hasznos segítő társrá, kitűnő segéd-eszközzé válhat számunkra, ha figyelembe vesszük, hogy egy politikai vagy ethnikai közösség műveltség állományában, a földrajzi és a gazdasági viszonyoknak megfelelően, különböző művelődési alkat is találkozhat. *Andreev* műve a Szovjet-

únió egész területére, valamennyi népére figyelemmel készült, tekintet nélkül a földrajzi és a népi erőkre. Oktató és nevelő jellegű mű, a népi hajlékok korszerűsítését, egészségesebb alakítását szolgálja. Természetes tehát, hogy az építőanyag, az egyes szerkezeti elem, a mesterségbeli készség nincsen szűkebb értelemben vett tájegységek szerint csoportosítva. Az ábrák sorozatát azonban földrajzi szempontból, ethnikai vidékek és csoportok alapján szétosztva számos olyan adatra találunk, amelyek eddigi ismereteinket szervesen kiegészíthetik és bővíthetik. A felhozott példák és gyakorlati útmutatások ugyanis mindig a helyi (a népi) építőanyag, építőszerkezet és építőkészség alapos ismeretével készültek; annak mintegy javított, korszerűsített kiadásában. Mintegy igazolva *Zelenin* megállapítását is, hogy a népi kultúra, *a súlyos háború és forradalmak következtében, a régi formákhoz tér vissza* (i. m.). Ez egyúttal a nemzetiségek ethnikai konzervatívizmusára s az építő talaj szoros egymásba kapcsolódására is jó például szolgál.

Az elmondottak alapján, de elsősorban az építőanyagok és azok felhasználása szempontjából tehát, igen tanulságos vizsgálat alá venni *Andreev* kitűnő munkáját, illetve azokat a fejezeteket, amelyek a földrajzi és gazdasági viszonyoknak megfelelően nyilvánvalóan régi, hagyományos építőgyakorlatot vettek alapul.

Az *alaposítási munkálatoknál* figyelemre méltó a különböző falazatok lábazatainak burkolása, hogy a csapadék a falazat aljában kárt ne tegyen. A téglavédőlábazat mellett, igen nagy multra visszatekintő építőgyakorlatról tanuskodnak a falazat lábazatánál alkalmazott fonott sövény, vagy deszkaborítású, deszkalappal befödött s agyagtöméssel vagy anélkül készült védőlábazatok (10—11., 17. ábra). Hasonló jellegű védőburkolatot már a bronzkorban megfigyelhetünk. Hazánkban a Zselicségből *Gönyei Sándor* közöl rokon megoldásokat. (NÉ. XXIII (1931), 89—110. l., II—III. tábl.) A szilvásszentmártoni zsülpeléssel épített boronafal hátsó részénél félbehátsított tölgyfából álló *«átlatás»* és *«öttes»* védi a falazatot.

A *sár- és agyagfalazatokról* szóló fejezetben az agyaggal lesímitott *«rakottfal»*, *«döngöltfal»* és *«vályogfal»* készítési módját ismerjük meg. Különösen tanulságos az *agyagos szalmával burkolt boronafal* (13. ábra) szerkezete és építésmódja. Az egyes vagy páros, és ez esetben kalodákkal egybefogott boronafákat eléggé hézagosan helyezik egymásra, hogy az egyes boronák agyagosszalma burkolására megfelelő hely legyen. Az egyes vagy a kettős boronafalak szerkezete máskülönbön változatlan. Kitűnően szemléltető ábra mutatja be az agyagos szalmával körültekert favázis boronafal keresztmetszetét (20. ábra). Hasonló szerkezeti megoldás nálunk jóformán teljesen ismeretlen; csupán Erdélyből, a Mezőség és a Székelyföld határáról van gyér adatunk. Nyilvánvaló, hogy ez a szerkezeti megoldás csakis olyan vidéken válhatott általánosabb építőgyakorlattá, ahol megfelelő építőfa, s egyúttal alkalmas agyagos talaj együttesen is előfordult.

A *vert- vagy döngöltfalazat* szerkezete, az anyagszükséglet készítési módja és a munkamenet teljesen hasonló a miénkhez (21—40. ábra). Ismételtén igazolva azt a néprajzi elvet, hogy az azonos földrajzi és gazdasági viszonyoknak megfelelően a különböző ethnikumok műveltségállománya is sok közös vonást mutathat fel, anélkül, hogy ez egyúttal ethnikai rokonságot is jelentene.

A *vert (tömött- és rakott-) agyagfalazatba* a falkötés erősítésére nádszárakat is fektetnek (41—42. ábra). Ez az eljárási mód alföldi építkezéseinknél a mai napig általános. Tiszafüreden, Püspökladányban, s általában a Nagykunságban és a Hajdúságban 1941-ben még ugyancsak használatos volt ez az építési módozat.

A *tetőszerkezetek* készítésére bemutatott példák az általánosan ismert, kismesterek kezén széltehen-hosszában elterjedt újabb szerkezeti megoldásokat tüntetik fel (62—65. ábra); jelezve egyúttal azt is, hogy a korszerű építési anyagok (eddig ismeretlen építőanyag- és szerkezeti megoldás) hogyan válnak általánossá a nép kezén. Ezek a változások természetesen elsősorban inkább az építőanyagok *korszerűbb* felhasználását jelentik, de egyúttal az újabb és szabványos méretekben készült anyag diktálta szerkezeti alakulást (így elsősorban a födém és a tetőszerkezet lényeges változását, alakulását) is magyarázzák. (V. L., Tilalmasi tanyák

építkezése. 63. l.) A *zsuppfedés* javított és korszerű készítése, részben a zsupp még ma is általános használatát mutatja (66—71. ábra.) A zsuppnak megfelelő konzerválása — agyagos lével való átitatása — a multban nálunk sem volt ismeretlen. *Landgráf Adám: Habán-fedél* etc. (Pozsony, 1772.) c. művében ad részletes leírást — igen jó magyarázó ábrák kíséretében — az agyagos lével átitatott tűzbiztos *szalma-sindel*-ről. Ez a fedési mód Nagy-Lévárd környékén, tehát a habának lakta területen, a XVII—XVIII. században a Felvidéken (Trencsén, Nyitra és Pozsony megyékben) általános volt. *Uzovics Sándor* 1835-ben megjelent *Emberbaráti közlés ghetetlen újnemű házfedélről* c. könyvében ugyancsak hasonló tűzbiztos házfedélről értekezik; *Groffits Gábor: Gazdasági építészet* c. (1930) művében (408 l.) hasonlóképen az agyagos szalma-, többek között az agyagszindel-fedéssel is foglalkozik.

A baptistákról tudjuk, hogy egy részük Erdélyből, a XVIII. század folyamán már Oroszországba telepedett át, többek között a Krími félszigetre is. Feltehető tehát, hogy az agyagos lébe áztatott szalmatábla tetőfedési móddal, az ú. n. *habán-fedéssel* a Magyarországból, közelebről Erdélyből kivándorolt baptisták ismertették meg az orosz népet.

Hasonlóképen figyelemreméltó még az agyagos szalmával tekerceslt karókból készített födém alkalmazása is (72—73. ábra). Ez a szerkezeti megoldás abból áll, hogy az agyagoslébe itatott csavart szalmakötéssel körütekert karókat megfelelő aláfekvéssel készített födémgerendák közé helyezik el, majd alsó- és felső-részen tapasztják.

Külön ábrák magyarazzák a *sövényfalas* szerkezetet, amelynek korszerűsített példái ugyancsak a sövényfonásos falazat nagymérvű elterjedését jelentik (74—76. ábra).

A többi ábra a különböző (tégla-, kő-) falazatok és más egyéb szerkezeti elemek korszerű és korszerű felhasználását, alkalmazási módját mutatja be. Mindezek a kérdések azonban már nem tartoznak a népi építkezés keretébe. Igen figyelemre méltó azonban még a különböző agyag-, sár-, vertfal, a vályog, az agyagos szalma készítési módjának a leírása és anyagszükségletének a közlése.

Valamennyi adat és ábra, a még valóban élő és országtájak szerint különböző népi építkezési mód (módok) ismeretével és annak korszerű megbecsülésével készült: lelkiismeretes gyűjtő- és kutatómunkálatok eredményeit felhasználva, s józanul csupán a *meglevő jó továbbfejlesztését é a még használatos rossz javítását tartva feladatul*.

A magyar falu és tanya népi építkezésének az elősegítése hasonlóképen megkívánja, hogy néprajzi adalékok és példák teljes ismeretével, kellő szaktudással készülő hasonló gyakorlati kézikönyvet adhassunk mielőbb a magyar nép kezébe. Ezzel egyrészt a hagyományos népi építkezés jól bevált építőanyagát, szerkezeti elemeit s munkamódját is szükségszerűen megbecsülnénk, másrészt a népi építkezés szociális és korszerű igényeit is nagy mértékben elősegíthetnénk. A néprajztudomány és a társadalomtudomány együttes munkája, ezen az eléggé szűk téren is íme hasznos eredményt jelenthetne.

Vargha László.

Knieszsa István: Erdély víznevei. Kny. az Erdélyi Tudományos Intézet 1942. Évkönyvéből. Kolozsvár, 1943. 48. l. — **Kelet-Magyarország helynevei.** A Magyar Történettudományi Intézet 1943. Évkönyve. Magyarok és Románok I. 111—313. l. — **A párhuzamos helynévadás.** Budapest, Teleki Intézet, 1944. 60 l.

Knieszsa István toponimiai kutatásainak a néprajz mindenekelőtt a vizsgált területek ethnikai rétegződése tekintetében veheti hasznát. *Erdély víznevei* c. tanulmányában alapos történeti és nyelvészeti apparátussal mutatja ki, hogy a magyarság a legnagyobb vizek neveit más népektől kölcsönözte, mégpedig a Maros, Szamos, Olt, Körös, Ompoly, Temes és Tisza nevét többé-kevésbé bizonyosan szláv közvetítéssel az ókori lakosságtól. Ezek szerint Erdélyben a magyarság megjelenésekor szlávok éltek, akik már előbb felszívhatták a régebbi népek esetleg fennmaradt töredékeit. A Küküllő—Tárna párhuzamos folyónév arra

mutat, hogy a szlávokkal egyidejűleg valamely török nyelvű nép (avar? bolgár?) is megtelepült Erdélyben s ezt a magyarok is itt találták, különben már csak a folyó szláv nevék vehették volna át. A terület északkeleti és délkeleti sarkaiban vannak víznevek, melyeknek nyelvi eredete sem a szlávól, sem a törökből, sem a ma Erdélyben élő népek nyelvéből nem fejthető meg. Ebből egy ezidőszerint ismeretlen néptörredék korai jelenlétére lehet következtetni. A közepes nagyságú folyók és patakok túlnyomó részének a magyarság adott nevet, csak elszórtan találunk szláv eredetű vízneveket. Ami a román nép által ma is használt vízneveket illeti, legszembetűnőbb sajátosságuk az, hogy éppen román eredetű alig van közöttük. A Marostól északra a román víznevek úgyszólván mind magyar eredetűek (még az ókori és szláv eredetű nevek is magyar közvetítéssel kerültek a román nyelvbe), délen viszont a szláv eredetűek száma megközelíti a magyar eredetűekét, sőt a románság olyan párhuzamos török-szláv, illetve magyar-szláv folyónevek szláv változatait is megőrizte (pl. Tárna, Cerna, Dobra), melyek egyébként a szláv elem eltűnése folytán feledésbe merültek volna. A románság tehát megtelepülése idején északon magyar, délen vegyes magyar-szláv lakosságot talált, sőt néhány víznevet délen még a németből is átvett. Román eredetű nevek csak kis hegyipatakoknál fordulnak elő. Ezt a képet kiegészíti a helységnevek vizsgálata. — *Kelet-Magyarország helynevei* c. terjedelmes értekezésében a szerző nemcsak azt bizonyítja be, hogy az Erdélyi Medence közepén s általában a folyó völgyekben és a mezősségi jellegű vidékeken a románok a helységnevek túlnyomó többségét a magyarból kölcsönözték, hanem azt is, hogy a XIII. század végéig terjedő korszakra jellemző magyar helynévtípusoknak a románban mindig egyszerű átvételek felelnek meg, eddig az időpontig tehát önálló román helynévadásról Erdélyben nem lehet szó.

Ezeket a szorosabban vett népiségtörténeti eredményeken túl *Kniezsa* kutatásai kiterjednek a helynévkutatás általános problémáira is s ebben a vonatkozásban talán még tanulságosabbak az ethnographus számára. A magyar helynévadás sajátosságait vizsgálva, tulajdonképpen a szellemi néprajz egyik — eddig alig figyelembevett — fejezetét nyitja meg. Kelet-Magyarország helyneveinek elemzésével kapcsolatban elsőnek rendszerezi a magyar helységneveket tipológiai és kronológiai szempontból. Megállapítja, hogy koronként más és más helynévadási szokásaink voltak s ezek a szokások összefüggésben állnak az illető korszakok civilizációjával. Különösen a személynevekből képzett helységnevek alkalmasak arra, hogy a helynévadási divat alakulását figyelemmel kísérjük rajtuk. A legcseibb helynévtípusunk a nominatívusban álló puszta személynév, népnév vagy foglalkozásnév (pl. Csanád, Besenyő, Szántó). Ez a helynévadási mód Közép-Európában jellegzetes magyar sajátosság s egyébként is csak a török nyelvekben van meg, tehát még déloroszországi hazánkból hoztuk magunkkal. Mivel az ilyen helynév alakjában semmiféle utalás nem történik a kérdéses személy és a róla elnevezett település közötti birtokviszonyra, kézenfekvő az a feltevés, hogy a típus még a magyarság pásztorkorszakára nyúlik vissza. Ekkor ugyanis az embercsoportokat nem a folyton változó települési hely, hanem vezetőjük után különböztették meg, azaz nem a helyet, hanem a személyt keresték. Azok a mélyreható változások, melyek a magyar nép életében a nyugati civilizációba bekapcsolódás következtében végbementek, a helynévadásban is tükröződnek. Mint feltételezik, az itt talált szláv népszerű hatására, új helynévadási mód kezdett terjedni, mely erőteljesebben kifejezésre juttatja az egyén és a föld kapcsolatát, tehát a pásztorkodásról a földművelésre való áttérésnek kísérőjelensége. Ezekben az új típusú helynevekben a személynév mellett megjelenik az *-i* birtokos képző (Tamási, Csehi stb.). Ez a helynévadási mód *Kniezsa* megállapításai szerint a XI—XII. századra jellemző, a régi puszta személyneves típust azonban nem tudta egészen kiszorítani, mert az még a XIII. században is életképes maradt. A XIII. század elején azonban egy harmadik típus jelentkezett, mely fokozatosan egyeduralkodóvá vált. A nevek mellé ezután odakapcsolják a *-laka*, *-falva*, *-háza* stb. képzőket (pl. Pálfalva). Ez a helynévadás még pregnansabban kifejezésre juttatja azt, hogy állandó telepekről

van szó. Egyébként nyugateurópai eredetű divat, tehát a magyarságnak az európai művelődésbe való fokozottabb bekapcsolódását is mutatja. Ugyanígy természetű az a sajátosan latineurópai jellegű nálunk csak a XIII. században virágzó helynévadási mód, mely a település templomának védőszentjére utal (pl. Szentgyörgy).

A helynévadásnak belső természetét világítja meg *Kniezsának* harmadik szóbanforgó tanulmánya a *párhuzamos helynévadásról*. Ahol több nép él együtt, ott az egymás nyelvéből kölcsönzött helyneveken kívül rendszeren helynévpárok, néha helynév-bokrok is akadnak, melyeknek minden tagja más és más nép nyelvéből származik (pl. az örómániai Hosszúmező — Langenau — Cămpulung — Dălgopol). A helynévkutatásban ezek mint párhuzamos, illetőleg kettős nevek szerepelnek, aszerint, hogy az egyes népek ajkán élő változatok egymásnak értelmileg megfelelnek (pl. Prépostfalva — Probstdorf), vagy különböző jelentésük van (Leses — Schönberg). Már régen felismerték azt, hogy ezeknek a helynévpároknak nagy jelentősége van a településtörténet számára, de helyes értékelésüket a legutóbbi időkig téves elméletek akadályozták. A német helynévkutatók feltételezték ugyanis, hogy a helynévpárok utólagos fordítás útján keletkeztek. *Melich János* már két évtizeddel ezelőtt más magyarázatot keresett, s a személynevekből alakult párhuzamos helységneveket egyidejű névadásnak tartotta. Részletes bizonyítás híján azonban ez a felfogás elmélet maradt mindaddig, míg *Kniezsa* szóbanforgó tanulmányában újra fel nem vetette a kérdést és konkrét adatokkal nem igazolta *Melichet*. Különböző területekről magyar-szlovák, magyar-román és cseh-német helynévpárok elemzése során meggyőzően bizonyítja, hogy a párhuzamos nevek valóban egyidejűleg keletkeztek. Kutatásainak alapvető jelentősége van, mert rávilágítanak a helynevek keletkezésének belső törvényszerűségére. Ezek szerint, ha egy nép települési területén már előzőleg otlakó népet talál, annak helyneveit átveszi. Ha azonban ősfoglaló, maga ad helyneveket. Végül, párhuzamos helynevek akkor keletkeznek, ha két vagy több nép egyidejűleg száll meg ugyanazon a vidéken.

Kniezsa eredményei tehát nemcsak a településtörténetet, hanem a néprajzot is gazdagítják s indítást adhatnak arra, hogy ethnographusaink a magyar helynévadásnak ma is élő erőit, divatáramlatait vizsgálják, s ezzel nemcsak saját tudományáguknak, hanem a történeti helynévkutatásnak is értékes segítséget nyújtsanak.

Makkai László.

K. Kovács László: A kolozsvári hóstátiak temetkezése. Erdélyi Tudományos Intézet kiadása. 424 l. 8° Minerva irodalmi és nyomdai műintézet rt. Kolozsvár, 1944.

A szerző munkájával kettős célt tűzött maga elé. Egyik a gyűjtők irányítása a további alapos kutatás előmozdítására, másik hogy az anyag összeállításával hidat teremtsen a régészeti anyag felé. A szerző maga is alapos gyűjtőmunkát végzett a hóstáti anyag összeszedésével, tehát egy alapjában szűk területen s ezt erdélyi és tiszántúli anyaggal egészítette ki. A munka összeállításának menete az, hogy külön foglalja össze a hóstátiak temetkezési szokásait, külön a különböző helyekről gyűjtött, eddig közletlen anyagot és vele az irodalmi magyar párhuzamokat, összehasonlításként közli a környező és rokon népek adatait s végül magyarázni igyekszik az egyes jelenségeket. Az eredet magyarázatokkal maga a szerző is óvatosan bánik, ami természetes is az összehasonlító anyag, de a magyar anyag hiányos volta miatt is. Bár a temetkezési szokásokban gazdag párhuzam anyag áll rendelkezésünkre, az egyezések az egész világon megtalálhatók; éppen azért nehéz az eredetkutatás a halottkultusz területén. Viszont igen helyesen kiemeli, hogy elszármazás módja és útja talán éppen a halottkultusszal kapcsolatban vehető szemügyre legeredményesebben. Az ásatások feltárják előttünk a temetkezők halotti kultuszát. A ma élő temetkezési szokások ősi hagyományokat őriznek, sokszor egyidejűek a sírok kultúrájával. Itt támogatja igazán egymást a néprajz és régészet s mindkettő egy útba torkollik akkor, amikor egy nép ősi kultúráját igyekszik megállapítani. Természetesen ez nem jelenti egyúttal a halotti szokások eredet kérdésének megha-

tározását, a szerző sem ezt tűzte ki célul, amint bevezetőjében írja: az általunk felhozott néhány párhuzam is inkább csak a hóstátiak halotti szokásainak a teljesebb kifejezését és a halotti kultusz egyetemében való megjelenését kívánja szolgálni.

A halál előjelei, halálhírnökök közül érdekes összehasonlításban emeli ki a baglyot, eszerint ez nem lelket elragadó madár, hanem valamely halottnak a lelke, aki egy másik lélekért jött, hogy azt elvigye. A halál beálltakor kinyitják az ablakot, megállítják az órát, letakarják a tükröt, kioltják a tüzet, jelet tesznek a házra. A tűzkioltást azzal gondolja megmagyarázni, hogy a meghalt a kipattanó szikra útján meg ne meneküljön és bagoly képében ne ragadja el hozzátartozóit vagy mint kísértet kísértse azokat. Így tagadja ő is, mint korábban már magam is *Munkácsi* feltevését, aki az ágyszalma elégetésében a lélekégetés maradványát látta. Igen érdekes probléma a vastárgyak szerepe a sírban, miért tesznek sarlót a halott hasára. A különböző feltevések és adatok összevetése után úgy gondolja, hogy a sarló földművelő jelkép, szerepel a termésvarázslatokban, a sarlót tehát azért teszik a halottra, hogy elégedjék meg azzal, mint a földművelés jelképes átadásával és ne vigye el a valóságos termést. Érdekes feltevést hoz a szerző a halottvirrasztás magyarázatául, szerinte feltehetőleg eredetileg közjogi és örökösödési oka volt. A látogatók csak a család szűkebb körébe tartozó rokonok lehettek, akik azért jöttek össze, hogy a halott fölött virrasztva, megbizonyosodjanak a halál beálltáról s az elköltözött jogaiba lépjenek. Részletesen ismerteti a koporsó történetét a magyarságnál. A halott feje alá tett szalma, széna, moha okául, *Röheimmel* és *Munkácsival* szemben felveti *László Gyula* feltevését, hogy arra való emlékezésül kerül a sírba, hogy régen a halottat nem sírgödörbe temették, hanem kitették a fűre vagy az erdőbe.

A szerző a párhuzamanyag bemutatásával különösen fontosnak tartja a kelet felé való fordulást. Szükséges a keleti ázsiai anyag ismerete és értékelése magyarságunk helyes megismerése szempontjából. Így tudjuk helyesen megvilágítani keleti kapcsolatainkat és megcáfolni azt az állítást, hogy a magyarság csak keleti, csak ázsiai lenne. A keletről jött és nyugathoz kapcsolódott magyarság igazi megismerése, kultúrtörténeti feltárása csak ezen a helyes összevetésen történhetik meg. Számptalan máig élő adat gyökerezik a sámánisztikus világfelfogásban, azok a szokások, amik a halott másvilági életével és az ittmaradtak sorsával kapcsolatosak. Ide tartoznak a kötések kioldása, a gombok kigombolása, törött tárgyak veledása. A sámánisztikus világkép szerint a másvilág az itteninek a tükörképe. Ezzel magyarázható a szemfödél fölszakítása is. A koporsó födelének ráborításáig ugyanis a gonosztól rejti el a halottat, ezután ez a szerepe megszűnik. Részletesen ismerteti a koporsó körülállásának rendjét, amivel eddig alig foglalkoztak. Olyan sorrendben állanak a hozzátartozók és rokonok, amiként a vérrokonság alapján az öröklés történet, ez egyuttal a magyar nagycsalád szervezet egyik legbeszédesebb emléke. Összeveti a szerző ezt a képet az altáji jurta életrendjével, a jurta belsejében való elhelyezkedéssel. Megtalálható az elhelyezkedés fordítottja is a szerző erdélyi adataiban, ezt azonban megmagyarázhatjuk a fordított világkép alapján. Mivel ez a két-féle hagyomány az eddigi adatokból is bizonyos fokig területileg is elkülöníthető, különösen fontos az alapos kutatása. Ugyaníde tartozik az eddig ugyancsak alig említett kérdés, a temetőbeli rend, ez a nagycsaládban gyökerező hagyomány.

A halott kivitelekor számtalan szokást gyakorolnak, amik a lélekre vonatkoznak. Az edénytöréssel, zajscsapással, ajtóbecsapással az ártó szellemeket akarják elűzni, a sírbalóvással pedig a netán sírba elrejtőzött gonosz szellemeket. A sírba fekvő halott arcának iránya szintén szoros kapcsolatban áll az uraltáji népek hajdani világképével.

Ismertetésünk természetesen csak futólagos, nem öleli fel az egész anyagot, de az lehetetlen is volna egy rövid bemutatásban. Gyűjtésanyagának gazdagságával és felvetett, de teljesen le nem zárt eredményeivel a munka kitűzött célját tökéletesen elérte.

Szendrey Ákos.

Gönyey Sándor: Drávaszögi hímezések. Magyar Népművészet XIII. A Magyar Néprajzi Társaság és az Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára kiadása. 29 lap, 79 feloldalas ábra. Budapest, 1944.

A magyar nép művészkedő hajlama közbeszéd tárgya, de nem mondhatjuk, hogy eredeti alkotásai is teljes egészükben közismertek. Ennek a jelenségnek nemcsak a közönség az oka, mert még a népművészettel tudományosan, hivatás-szerűen foglalkozók előtt is, fel-felbukkan egy-egy vidék népének eddig merőben ismeretlen művészi megnyilatkozása.

Az 1924-ben megindított Magyar Népművészet c. sorozat XII. kiadványa után 1927-ben mintha megszakadt volna. Annál nagyobb örömmel üdvözöljük most a sorozat 17 év után megjelenő XIII. kiadványát: *Gönyey Sándornak* a drávaszögi hímezésekkel foglalkozó munkáját. A szerző ismertetésében nagyjában a Magyar Népművészet eddigi számaiban kijelölt csapáson halad. Egy kisebb népművészeti szigetnek, a Siklós-Vörösmart-Eszék alkotta Drávaszögnek egy már letűnt, elfeledett, eddig szinte teljesen ismeretlen főkötő hímezeit gyűjtötte össze. Tanulmányában ezeket ismerteti és mutatja be tiszta, kb. az eredeti hímezés-méretnek megfelelő méretű fényképeken. (Itt kell reámutatnunk arra az örvendetes tényre, hogy a Magyar Iparügyi Minisztérium és az Orsz. Háziipari Központ felismerve a Magyar Népművészet sorozat fontosságát, anyagi támogatásával lehetővé tette ennek az új számnak gazdagon illusztrált megjelenését.) A szerző tanulmányának bevezetésében pontosan körvonalazza közreadott gyűjtésének kettős célját: «... a hímezésekhez fűződő történeti és néprajzi adatokkal teljesen tudományos hitelű gyűjtéssel vélem szolgálni nemcsak a magyar néprajzi tudományt, hanem mindazokat is, akik a magyar népi hízművészet iránt érdeklődnek.» A továbbiak során a szerző kitér annak bizonyítására, hogy — nézete szerint — a már említett baranyai háromszög külön néprajzi szigetet alkot; ezzel szervesen függ össze az a megállapítása is, hogy a szóbanforgó munkájában ismertetett régi, fekete alapon fehérrel hímezett főkötők hímje e vidék önálló, sajátos művészi megnyilvánulása. Nézete szerint «Két főkötő sem származtatható egymásból, annál kevésbé a sárköziek a drávaszögiekből vagy megfordítva.» Szabását illetően csupán a torockói főkötővel veti össze, holott talán kézenfekvőbb lett volna mégis — nem az általa is említett — «parittyá» főkötővel, hanem a sárközieknek ennél régebbi típusú főkötőjével a «szabott» főkötővel összehasonlítani. Ez valószínűen befolyásolta volna a szerző által levont végső következtetést is. A szerző munkájának értékét azzal is fokozta, a néprajzzal és népnyelvvél foglalkozók előtt, hogy a főkötőnek, hímezéstechnikáknak, mintaelemeknek a helyszínen gyűjtött elnevezéséből gazdag anyagot közölt.

A hímezés-technika ismertetésekor a szerző méltán hívja fel nyomatékosan az eddig alig ismert «vastagvörös» öltésmódra a figyelmet, mert ennek az alkalmazása valóban sokban hozzájárulhatott a vidék jellegzetes formaelemeinek kialakulásához.

A mintaelemeket tárgyalva arra mutat rá a szerző, hogy e víz mellett lakó nép képzeletét a minták összeállításakor elsősorban a környező állataiak foglalkoztatták. Gyakran szerepel ugyanis hímezeiken a hal, a pióca, de sok az alkalmazott növényi elem is: a rózsa, tulipán, szekfű és rozmaring. .

Gönyey az öregemberek vallomását összegyűjtve és azokat egymással összevetve bizonyítja, hogy e főkötő típus viselete mintegy 40 év előtt ment ki teljesen a szokásból, virágzásának kora pedig 60—80 év előttre tehető. Minden egyes kép magyarázatánál *Gönyey* közli a pontos lelőhelyet, lehetőleg a tulajdonos nevét; ír a minta elemeiről és az egyes elemek hímezéstechnikai megoldásáról is. Az anyagot, ábrákat művészi szempontból nem bírálja a szerző, egyéni megfigyeléseket is ritkán tesz, ezt jobbra a szemlélőre bizza. A minták felépítésében rejlő jellegzetesség, a minták egymásra hatása, egymásból fejlődése, a fehér- vagy más hímzésből való technika, vagy formai átvétel foka mind nyitvahagyott probléma, amit a jól leolvasható tiszta ábrákról az érdeklődőknek maguknak kell megoldaniuk.

E könyv bevezetését érdeklődéssel olvassa és kutató szemmel vizsgálja újszerűen ható mintáit a művészettel foglalkozó, igen jó segédeszközként használ-

hatja a magyar ízlésre nevelő tanár, nagy formakincset, kompozicionális újszerűséget tanulhat belőle a tervező.

Ez a munka is megerősít minket abban a hitünkben, hogy a népművészeti alkotásokat éppen úgy nem tárgyalhatjuk kiszakítva környezetükből, mint a kultúra egyéb megnyilvánulásait sem; az élettel, a fejlődéssel való kapcsolatát éreznünk és érzékeltetnünk kell. Ezért találjuk helyénvalónak és követésre méltónak, hogy a szerző még ezt a már letűnt, főként múzeumokban található anyagot is a helyszínen felkutatható történeti adatokkal gazdagítva tárja az érdeklődők elé; ezzel kapcsolja bele a multat a jelenbe. Így lehet majd csak idővel kihámozni — ha lesz jónéhány tervszerűen feldolgozott népművészeti tanulmányunk —, hogy a nép általános műveltségéhez tapadó művészetben mi a régi? Mi a tudatosan, vagy öntudatlanul őrzött anyag? Mikor mennyit és kitől vesznek át? És végezetül mik a magyar nép művészetének sajátos jellegzetességei? A tervszerű népművészeti feldolgozásnak természetesen az egészen elfeledett, régen kiveszett emlékeit is fel kell jegyeznie, valamint súlyt kell vetnie az újabb keletű művészi megnyilatkozásokra is. Reméljük, úgy fordul sorsunk, hogy idővel nemcsak pontos anyagközlésre szorítkozhatunk majd, hanem a népművészet kutatójának módja lesz a művészkedő egyéniségeket, vagy művészi téma, kompozíció szerint csoportosított anyagot is tanulmányoznia. Adja Isten, hogy *Gönczy* munkája valóban az újonnan meginduló népművészeti kutatás egyik láncszeme legyen!

Ujváriné, Kerékgyártó Adrienne.

Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág. Új-Somogy nyomda és lapkiadó részvénytársaság. 468 l. 25 kép. Kaposvár, 1944.

Gönczy Ferenc munkái a magyar leíró néprajz klasszikus alkotásai. Adatainak tömege felesleges megjegyzések nélkül is pontosan érzékelteti a személyes élményeken alapuló tapasztalást. Minden általa megrögzített néprajzi tényben önkénytelenül is az értelmet, az okot, a mozgató erőt, az embert keresi. Nem okoskodik, nem épít elméleteket feltevésekre: a tényekben iparkodik megragadni az életet, a nép életét, magát a folyamatot is. Hidegen csoportosítja adatait; beosztásából, rendszeréből látjuk, hogy adatait értékelte. Ez az értékelés azonban nem az olvasó szemeláttára, a műben történt, hanem a mű megírása előtt. Ezért hat minden adata bizonyosságnak, ezért értékelés is majdnem minden mondata. Göcsejről, Hetésről, Muraközről és néperől, a zalamegyei vendekről, a somogyi gyermekről szóló munkái a magyar néprajzzal foglalkozó fiatalabb tudós nemzedék iskolai nevelő olvasmányai.

Gönczy Ferenc legújabb műve a somogyi betyárvilág romantikus rejtelmére igaz fényt bocsátó tanulmányok sorozata. Tisztázza a kérdést, hogy Somogyban kiket neveztek betyároknak és kiket tekinthetünk mi is azoknak. Szerinte a betyár a pásztorok szabados életformájából kialakult önálló foglalkozást jelent: a betyár nemcsak hősködik, hanem 2—5 főnyi csapatokba verődve meg is rabolja a vagyonosabb embereket. Ha ellenszegülnek, embert is öl, de a kiraboltak életét általában megkíméli. A somogyi betyárok nem lovas-betyárok voltak, mint az alföldiek; a sűrű, bokros somogyi erdőkben nem sok hasznát vették volna a lónak. Bizonyos, hogy a betyárvilág kifejlődésére igen nagy hatással volt a somogyi nagybírtokosok fényűző életmódja és a szegényebb népréteg nyomorúságos élete közötti kiáltó ellentét.

Bár az adatok hiányosan állottak *Gönczy* rendelkezésére és a meglevők felkutatása is évek munkáját igényelte, a nevezetesebb somogyi rablásokat a XIX. század első felében, majd az 1848—49. évi szabadságharc után elég részletesen ismerteti. Részletesen ír a Patkó-testvérek fellépéséről, társaikról és rablásaikról, Gelencsér József és Soromfai József kalandos életéről és elfogatásáról, az 1866—1868. évek közötti nagy betyárirtásról. (Zavaró, hogy mind a 125. lapon, mind a tartalommutatóban az 1868. évszám helyett 1898 olvasható.) Igen érdekesek és jellemzőek a Séta Pista és Oroszlán Pali szerepléséről írott részletek. Külön fejezetekben, illetve tanulmányokban dolgozta fel a betyárok szer-

vezetéről és rablásaik rendszeréről, a statáriális rendelkezésekről, a pandúrokról, a nép felfogásáról, a betyárok vonulási területeiről és üldözéseiről, a csárdákról, a betyárok büntenyájáról és mulatozási helyeiről, a csárdák elpusztítására tett intézkedésekről, a betyárok élelméről és italozásairól, haj- és ruhaviseletéről összegyűjtött levéltári és népi adalékokat. Nevek szerint felsorolja az általa ismert betyárokat, a nevezetesebbek életrajzát fel is dolgozza. (Néhány elírás, hiba is akad bennük.) Anyagának megfelelően egyenetlenség is észlelhető ezekben a részekben. Az egyes tanulmányok között sincsen szigorúan vett logikus összefüggés. Gyakran ismétél már ismertetett adatokat.

Az egyes betyárok életének körülményei és a korszak nevezetesebb eseményei ismertetése után *Gönczi* felveti a kérdést: miért adták magukat tömegesen az emberek erre a veszedelmes életmódra? Szállás nélkül kóborolni, egyenlőtlenül táplálkozni, üldözötten lenni: igen nagy anyagi előnyökért sem lehet életcél, már pedig a betyárok rablásai nem voltak elképzelhetetlen értékűek. *Gönczi* szerint nem is volt életcéljuk: «a természetükből folyó kalandvágy, a teljesen független, szabad élet, duhajkodás és embertársaik felett való önkényeskedési szenvedélyük, s ha volt reá alkalmuk, az evés-ivás» vitte őket erre a józan felfogású ember előtt érthetetlen életre. Legfőbb oka tehát a betyárromantikának a betyáréletnek ez a kedvtelenségű jellege volt. «A kezdetleges etnikai felfogásban a betyárok a férfias virtusnak, a hősiességnek hordozói voltak» — írja *Gönczi*. «Bármikor, bárhol szembenéztek a halállal, és e hősiesség mez jelentéktelenné törpítette elítélendő cselekedeteiket. Annyival inkább is, mivel ezek túlnyomó részét a hatalom, a vagyon és a jólét birtokosaival követték el, akiket a nép — különösen a jobbagység idején — az ő keserves sorsa, keserves állapota s bajai okozóinak tartott».

Gönczi erőltetettnek tartja azt az állítást, hogy «a mult század első felében és közepe táján feltűnt országos híré betyárok a kurucvilág szegénylegényeinek mintegy utódai voltak». Nem állíthatja senki sem azt, hogy a XVI. és XIX. század magyarországi rablóbandáinak szervezete között rokonság van, hogy a XIX. századbeli betyárbandák leszármazottai a XVI. század martalócainak, fosztogató hadainak, kujtorgó népének. Nem állíthatjuk azt, hogy a kurucvilág szegénylegényei és a 48-as idők betyárai a nemzeti érzés szertelen gerjedelmétől vezetett tulajdonítottak el kegyetlen verések közepette megfélemlített emberek tömegétől állatokat, pénzt, ékszereket, mert nyilvánvaló, hogy nem a rablócsapatok, martalóchadak, katonaszökevények, betyárbandák születték egymást, hanem az *áldatlan közállapotok, a sorscsapások. A szabályozatlan s részben szabályozhatatlan életformák következménye volt ezeknek a kegyetlenkedő, kiegyensúlyozatlan rablócsapatoknak romantikus színben való szereplése. A közhangulat nem a betyárság, nem a rablócsapatok, hanem a betyárokhoz fűződő romantikus elképzelések kifejlődésének kedvezett*. Ezeken felül «a somogyi betyárokból megvolt a magyar ember több jellegzetes tulajdonsága, és pedig némelyik erősen kidomborodva, mint: a bátorság, sőt vakmerőség és a foglalkozásukkal járó elszántság. Bátortalan ember nem mert volna ilyen életmódot folytatni, de nem is túrték volna meg maguk között. Általában erős természetű, kemény, elhatározásaikban hajthatatlan, terveik kivitelében merészek voltak, nagy részük embertelenül kegyetlen».

Gönczi említi, hogy *a betyárvilággal való alaposabb foglalkozásra a pásztorélet terén végzett kutatásai ösztönözték*. A pásztorművészet termékeinek vizsgálata közben kezdett érdeklődni a betyárbrázolások értelme után. Így tudott meg rólok igen sokat. Nagy kár, hogy a betyárookra vonatkozó faragványokat, rajzokat, karcolásokat csak tömören jellemzi, s nem ismerteti alaposabban és részletebben. Reméljük, hogy egy tanulmányában erre még sor kerül.

Gönczi Ferenc dicséretreméltó művében a somogyi betyárvilág hiteles leírására törekedett. Össze is szedett minden keze ügyébe kerülő adatot róla. Műve a szóbeli hagyomány és a levéltári adatok nagyarányú összegyűjtése. Rendszerezése folytán igen becses forrásmunka; egyúttal ösztönzés a kutatások

kiterjesztésére, ösztönzés a történeti néprajz alaposabb művelésére, eszméletetés a feledésbe menő betyárvilág további részletei teljes feltárásának szükségességére. Nem szabad túlbecsülnünk a magyar nép életének ezt a szomorú jellegzetességét, amely hovatovább elmosódó emlék lesz, azonban minden részletét ismernünk kell. A tények biztos ismeretében állíthatjuk csak határozottan, hogy *a betyár nem a magyar élet jellegzetes alakja, hanem a magyar züllés hőse volt.*

Dömötör Sándor.

Végh József: Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Kiadja a Debreceni Egyetem Magyar Néprajzkutató Intézete. 195 l. Magyar Néprajzi Szövegek 1. Debrecen, 1944.

Csűry Bálint nagyszabású néprajzkutató-nevelő munkásságának eredménye *Végh József* könyve. Egy ethnikai csoport: a Hajdu, Bihar, Békés és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék összeszögellésénél elterülő Sárrét 27 községből közöl mintegy 120 hangtani hűséggel lejegyzett népi szöveget: mesét, hiedelem- és szokásanyagot, eljárás-leírást, falucsüfölt, találókérdést, párbeszédet s kíváncsivá tesz bennünket anyaga nagyobbik felére, mely a debreceni egyetem Magyar Néprajzkutató Intézetében van letétben. Mint bevezetőjében írja, a szemelvények összeállításánál arra törekedett, hogy rajtuk keresztül a sárréti népi életet, lehetőleg minden oldaláról bemutassa az olvasónak. Rendkívül fájjaljuk, hogy — nyilván anyagi okokból — a rajz- és fénykép-illusztrációt nélkülöznünk kell. Így is elénkvetítette azonban az ideálképet, melynek elérésére néprajzos és nyelvész egyaránt törekszik: egy történeti-népi egység műveltséganyagának teljes egybegyűjtését nyelvészeti alappal.

A szövegek elé írt bevezetőben a Sárrét földrajzi körülhatárolása, valamint a népi szövegek gyűjtésének története mellett a Sárrét jelenlegi hangtani állapottával ismerkedünk meg. Ez utóbbival kapcsolatban három térképet is kapunk a nyílt e és zárt é, a nyílt e és nyíltabb ä, valamint az ou (eső) és ao (emelkedő) kettőshangzók megoszlásáról. A jegyzetek a 27 falu társadalmi és néprajzi vázlatát, a mesemondás, továbbá a tíz mesemondó rövid életrajzát és jellemzését tartalmazzák. A fentiekben kívül a Sárrét földrajzi térképe, valamint tárgy-, szó- és helységmutató teszik áttekinthetővé a közölt szövegeket.

A nyelvész mellett elsősorban a mesekutató számára hoz megszívlelendő tanulságokat *Végh József* szöveggyűjtése. Érdekes és újszerű a mese életének térképrevetítése. Megtudjuk belőle, hogy a Sárrét két községében van még funkciója a mesének, hat községben csupán magános mesemondó él, a többi 19-ben nyomát sem találta *Végh* a mesemondásnak.

Már a mesemondó tudásanyagának vizsgálatokor felvetődött a nem szigorúan vett mesei népi elbeszélésanyag leírásának szükségessége. *Végh József* egész sorozatot közöl a zárt felépítésű mesétől a régi élet felelevenítésén és a babonás történeteken keresztül a hétköznapi beszédig s ezzel igen érdekes stílusösszevetésekre nyújt módot. Kár, hogy népi olvasmány, újsághír, vallásos és világi ponyva- stb. szövegeket, melyek minden bizonnyal a Sárréten is a népi «irodalmi» élet szerves részévé váltak, nélkülöznünk kell. Hasonlóképpen hiányosságnak érezzük, hogy kizárólag a régóta betelepült lakosság nyelvanyagára kíváncsi, az újabban beköltözötteket mellőzhetőeknek tartja. A néprajz- és néprajzkutatás egyik fontos feladata kétségtelenül a veszendőbe menő műveltségelemek rögzítése, de nem kevésbé fontos a változások vizsgálata sem.

Végezetül még a lejegyzés technikájáról kell megemlékeznünk. A grammofon-, illetve fonográf-felvétel mellett kétségtelenül az ú. n. «hallgató» módszer a legalkalmasabb hangtani finomságok felvételére. Lassú folyású történet vagy tündérmese aránylag éppen meg is rögzíthető vele, de a gyorsan pattogó, sokszor szellemi párbajjá alakuló tréfás mese, lakodalmi, fonóbeli kötőzködés lejegyzésére nem felel meg. Nem elégedne meg ilyen esetekben a nyelvész is a kevésbé pontos gyorsírással? Nem kárpótolná-e az elmaradó hangtani megfigyelésekért a bőséges szó-, mondat- és jelentéstani anyag?

Kovács Ágnes.

Végh József: Sárréti népmesék és népi elbeszélések.¹ Magyar Néprajzi Szövegek. 1. Kiadja a Debreceni Egyetem Magyar Néprajzkutató Intézete. 195 lap, 8°, 5 térkép melléklet. Debrecen, 1944.

Amikor a helyszíni gyűjtéshez szokott ethnographus leteszi *Végh József* könyvét, csendes nosztalgia fogja el és az az érzése, hogy itt valami *többlet* van; *Végh József* megtett valamit abból, amit ő mindig csak szeretett volna: visszaadni, bemutatni legalább egy kis hányadát annak, amit talált. Nemcsak adalékokat, hiszen a gyűjtött anyag azzá csak az íróasztalnál válik, hanem életet, mely ha szegény is, mindig színes és gazdagító.

A munka nem doctus színezetű, nincs lábjegyzete és szakirodalma, lényege mégis doctus. Olyan valaki tette közzé, aki felkészültsége alapján *megengedheti*, már, hogy ezt és így közölje. Közölje asszonyoknak, embereknek hosszabb rövidebb feleleteit házépítésről, ruháról, a sáros időről, egy-egy ételről, a tüzelésről, a jégverésről, a zöld mézárszékről, a régi sáros-vizes világról és még sok minden másról, — és olyan módon közölje, amint azt neki elmondták.

Szakirodalmunknak van kétségtelenül nem egy olyan kiadványa, mely egy-egy életformát közel hoz az olvasóhoz, mely sikeresen visszatükröz annak zamatából valamit, — de az élet igazi ízéből ilyen kostolót még alig kaptunk. Talán jegyzetfüzetnek is mondhatnánk a kiadványt, olyan jegyzetnek azonban, amelyből a nyomtatott betűbe áttéve sem kopott le az a sokféle névvel körülírni próbált valami, aminek megragadására mindannyian törekszünk — eleddig azonban szinte teljesen siker nélkül.

Csak végezetül említjük meg, hogy a szerző kiadványa «nyelvészeti szempontokat és célokat tűzött maga elé» (7. lap). Mi mégis mint néprajzi munkáról szólunk róla. Hogy ezt tehetjük, megint csak a munka jellessége mellett tanuskodik. Részletkérdés megoldására is egyetemes szempontok irányítása mellett törekszük.

Nagyon kívánatos volna, mind a nyelvészet, mind a néprajz szempontjából, hogy a *Végh József*hez hasonló gyűjtések mind nagyobb számban és mind több helyről jelenhetnének meg.

F. E.

Dömötör Sándor: Szent Gellért hegye és a boszorkányok. Kny. a Tanulmányok Budapest multjából VII. kötetéből. 22 l. Budapest, 1940.

Dömötör dolgozatában azt igyekszik felderíteni, hogy a Gellérthegy mióta fordul elő a boszorkányokról szóló hiedelmekben s mi lehet az oka, hogy éppen a Gellérthegy szerepel ezekben a hiedelmekben. A kérdésre adandó válasz megfogalmazásához felkeresi a boszorkányperekben található adalékokat, de ezek bizony csak a XVII. századig vezetnek vissza. Ezután a hegy elnevezését vizsgálja, s az a feltevése, hogy a hegy tövében volt egyházközségtől nyerte a nevét. Foglalkozik a hegy német elnevezésével, a Blocksberg-gel is. Ezt a nevet újabbkeletűnek tartja, abból az időből, mikor Pestre németek költöztek. *Dömötör* szerint lehetséges, hogy a Gellérthegyhez fűződő babonás hiedelmek abból az időből erednek, amikor a magyarság egy része még hódolt a pogány szokásoknak.

Kodolányi János.

Szövérfy József: Szent Kristóf. Német néprajzi tanulmányok. Szerkeszti: Schwartz Elemér. 205 l. Budapest, 1943.

A szerző Szent Kristófról írt tanulmányában — amint a bevezetésben írja — a néprajzi szempont hangsúlyozását kívánta érvényesíteni a vallási néprajz sajátos szempontjai szerint. *Schreiber György* irányzatát követi, aki a magasabb kultúrretek megnyilvánulásait, a félig egyházi vagy egyházi tényezők (rendek, egyházi egyesületek stb.) tevékenységét, a hivatalos liturgikus tényezők szerepét és jellegzetességeit is a vallási néprajz tárgykörébe utalja. *Schreiber* monográfiáinak példája nyomán azt a célt tartotta szem előtt, hogy magyar nyelven is megszólaljon egy néprajzi értelemben vett kultusztörténet.

¹ Egy könyvről szokatlan módon azért közlünk két beérkezett ismertetést (utóbbit erősen lerövidítve), mert mindkettő egészen más szempontból mutatja be azt. *Szerk.*

A tanulmány ismerteti a szentről szóló legendákat, a szent egyházi és népi tiszteletét, művészi ábrázolásait és magyarországi tiszteletét. Kimutatja, hogy Szent Kristóf tiszteletének első nyugati vonatkozásai a bizánci birodalom itáliai érdekeltsegei révén jöttek létre s a VI—VII. században kerültek át a spanyol félszigetre, ahonnan a szent kultusza Franciaországban, majd a VIII—IX. században a brit szigeteken is elterjedt. Franciaországgal egyidőben a középkori német kolostori irodalmat is foglalkoztatja. A IX. században indul fejlődésének széles medrében, amikor passiójának záróimája minden bajban levő ember ajkán felhangzott. A legendákkal kapcsolatban megállapítja a szerző, hogy a szent alakja nem a legendáris passióból született meg, sem pedig nem perszónifikáció eredménye, mert különben nem volna olyan ősi liturgikus tisztelete.

Szent Kristóf népi tiszteletének ismertetésében a névadással kapcsolatos kérdéseket, a népköltési vonatkozásokat és a segítő szenttel kapcsolatos néphitét egyaránt feldolgozta a szerző. Tanulmányát a szent kultuszának magyarországi elterjesztése érdekében végzett kísérletek leírásával fejezi be. *Manga János.*

Imre Samu: A kolozsvári fazekasság műszókinése. Erdélyi Tudományos Intézet. Különnyomat az Erdélyi Tudományos Intézet 1940—41. évi Évkönyvéből. 74 lap. Kolozsvár, 1942.

*Imre Samu*nak nem ez az első munkája, amely egyesíti magában a szó- és a tárgyutatást. A Felsőöri földművelés c., 1941-ben Debrecenben megjelent munkája is a legkitűnőbb e nemű dolgozatok közé tartozik, melyek a nyelvtudomány és a néprajz szoros kapcsolatát bizonyítják. *Csűry Bálint*nak, a Debreceni Tudományegyetem Magyar Néprajzkutató Intézete megalapítójának az érdeme ez, aki rövid pár év alatt egész kis nemzedéket nevelt, mely ebben az irányban folytatta kutatásait. A legfontosabb ide tartozó munkák: *Pető József*: A debreceni tímárok céh- és mesterségzavai. *Nagy Jenő*: A népi kendermunka műszókinése Magyarvalkón. *Bolla József*: A népi konyhamesterség műszókinése Felsőgörzsönyben. *Balassa Iván*: A debreceni civis földművelésének munkamenete és műszókinése. *Vámosi Nándor*: A debreceni csizmadiák céh- és műszavai. Külön emlitem *N. Bartha Károly* munkáit (A debreceni fésűsmesterség, A debreceni gubacsapó céh), melyek hasonló módszerrel készültek.

Imre első munkája nemcsak tárgyánál fogva értékes, hanem azért is, mert olyan vidék anyagát dolgozza föl, amely szigetnyelvjárásnak tekinthető, s így a magyarságtól — ma már politikailag is — elkülönítve, sok régi elemet őrzött meg. Most tárgyalandó munkájában megmutatja, hogy Kolozsvárt is épügy otthon van, mint a legnyugatibb magyarság területén. A dolgozat bevezetésében a fazekas-mesterség ottani történetéről említ néhány adatot, így, hogy a céh legrégebb fennmaradt szabadalomlevele 1520-ból való, s 1570 óta vannak magyar nyelvű jegyzőkönyvek. Ma a mesterség kihalóban van, a Kályhás és Fazekastársaságnak összesen hat önálló fazekasmester tagja van, ebből is kettő tordai menekült. Nagyon örvendetes tehát művelődéstörténeti szempontból a még meglevő anyag megörökítése. A kolozsvári fazekasok legnagyobb része ma is ugyanazokkal az eszközökkel dolgozik, az agyag kidolgozásában ugyanazt a munkamódot követi, mint évtizedekkel ezelőtt. Általában csak a legegyszerűbb «paraszt» (mázolatlan) edényeket, háztartási cikkeket készítenek.

Ami mármost *Imre* munkáját illeti, szerényen azt mondja, hogy célja a szókinces összegyűjtése, a leíró néprajzi rész csak másodrendű fontosságú. Azonban a használt eszközöket, a munkamenet egyes részleteit a legaprólékosabban leírja, s nem hiszem, hogy itt valami hiány volna.

Az egyes fejezetek címei teljes felvilágosítást adnak a mű tartalmáról: A műhely. Az agyag; az agyag fajtái. Az agyag beszerzése, finomítása. A felverés. A szelés. Az agyagörlés. A tapatás. A gyúrás. Az iszapolás. A korog. Az agyag feldolgozása. A szárítás. A festés. Az örölés. A máz. Az égetés. Az edény értékesítése. Ez az első 38 lap. Ezután következik a 31 lapra terjedő műszótár. 68 kép teszi tökéletessé a nagyértékű munkát, amely így nemcsak a nyelvészek,

hanem a néprajzosok igényét is kielégíti. A műszótárban idézi Szabó T. Attila dési, és Márton Gyula zilahi gyűjtését. Nem ártott volna utalni az Ethnographia, a Néprajzi Múzeum Értesítője közleményeire sem, sőt pl. a Magyar Nyelvőrben is vannak hasonló közlemények, így Sárospatakról (1888: 526), ezt is érdemes lett volna párhuzamba állítani a kolozsvári fazekasság mesterszávaival.

Imre szerényen azt mondja a bevezetésben, hogy a szókincsben nem találunk különösebb érdekességet, de nincs meg a MTszban az *élvincsül*, 'elferdül (a még nedves agyagedény)' *eredetlen*, 'nem eléggé kiegészít', (v. ö. *megeged*, 'kellőképpen kiegészít'), 'fényes lesz a zománcsal leöntött edény', *megkajszul*, 'elferdül (agyagedény száradás közben)', (v. ö. *kajsza*, 'ferde, görbe, félreálló, rézsütös', MTsz), *méteres*, 'összehajtható mérőlécz (Zollstock)', *tapát*, 'tapos, lábbal gyúr'.

Régi jelentést őrzött meg: *megír*, 'befest (szaruvál fedőt)'; igeikötő nélkül is: *ír* 24. l. Nincs meg a szótárban a *hév* szó régi melléknévi jelentése (l. *élvincsül*, *meleg* címszó a.).

Remélhetőleg lesz folytatása ezeknek a művelődéstörténeti szempontból is oly fontos munkálatoknak, amelyek világot vetnek arra, hogy a magyarságnak milyen mesterségei voltak. Fontosnak tartjuk a városi, megyei levéltárak és a céhládák átkutatását is, melyek bizonyára sok régi emléket őriztek meg. Imre mindenestre rendkívül alkalmas erre a munkára, s még sokat várunk tőle.

Beke Ödön.

Emlékkönyv Heller Bernát professzor 70. születésnapjára. Szerkesztette Dr. Scheiber Sándor, 326 l. + 132 l. héber nyelvű szöveg, 15 l. képmelléklet. Budapest, 1941.

Az Emlékkönyvben levő tanulmányok, miket Heller Bernát barátai, tisztelői és tanítványai írtak, hű képet festenek Heller Bernát sokoldalú tudományos érdeklődéséről. Több néprajzi tárgyú munka is van benne, ami annál természetesebb, mert Benoschofsky Imre szerint Heller Bernát 'tudományos rangjai közül a Néprajzi Társaság választmányi tagsága áll legközelebb szívéhez' (2. l.).

Jean Honti: Notices sur la légende populaire. Ebben az értekezésében a népmondáról Honti megállapítja, hogy Grimmék Deutsche Sagen-jának megjelenése óta él az a felfogás, mely szerint a mondát a mesétől az különbözteti meg, hogy míg a mesében több a fantasztikum, a mondában több a historikum. A különbség valójában sokkal nagyobb: a monda ugyanis nem tartozik az epikus hagyományok közé. Önállóan nem mondják el, mint a mesét, hanem a mindennapi beszélgetés során vetődik fel csupán. Más a funkciója, mint a mesének. Nem kikristályozott szövegekben hagyományozódik, hanem inkább tartalmában.

Moses Gaster (London): Beiträge zur vergleichenden Sagen und Märchenkunde zu Paulis Schimpf und Ernst. Johannes Pauli (1450—1520) megkeresztelkedett zsidó volt; a munka első összeállítója, a XII. században élt Petrus Alfonsi is az volt. Ezért a «Schimpf und Ernst»-ben sok zsidó eredetű anyagot is találunk. Moses Gaster ezeket állítja össze.

Ignaz Goldziher: Ein orientalischer Ritterroman címen ismerteti Heller Bernát-nak: «Az arab Antar-regény» c. művét (A Magy. Tud. Akad. kiad. 1918.). Ez az összehasonlító irodalomtörténeti tanulmány irodalomtörténeti kérdések mellett mondatörténeti és néprajzi kérdésekben is fontos adatokat szolgáltat.

Waldapfel Imre: Az oxfordi symposion. Erasmusnak az oxfordi baráti beszélgetésről és teológiái vitáról (1499) szóló leveléből kiindulva tárgyalja Káin bűnbekelésének okait, ahogy ezt a szentírásmagyarázók értelmezik. Ugyane megokolásnak a nyomait keresi legendákban és a néphagyományokban; e részben a magyar népköltészetben föllelhető párhuzamokat is felhasználja.

Kohlbach Berthold: Das Salz. A só csodás jellegű szerepét mutatja be a zsidó és görög-római mitoszokban, valamint a zsidók szokásaiban.

Immanuel Löw: Der Diamant. A szerző a cikk egyes részeiben a zsidóknak a gyémántra vonatkozó babonás, gyógyító, rontó hiedelmeit és szokásait ismerteti párhuzamokkal és bibliográfiai utalásokkal.

Kúnos Ignác: Dervis Baba rózsafái címen egy Adakáléban lejegyzett legendát közöl, amelynek hőse a budai Gül Baba. *Kúnos* szerint ez az első és egyetlen legenda, amely Gül Babának Budinnal (Budával) való kapcsolatát érinti.

Szabolcsi Bence: A zsidó liturgia rövid zenetörténete. A zsidó liturgikus zenében is föllelhető ötfokúság a Föld első magaskultúráinak emlékét őrzi. A zsidó liturgikus zene más-más helyeken különbözőképpen fejlődik és sokat vesz át a keresztény vallások dallamkincséből, valamint a nyugati műzene elemeiből.

A héber szöveg néprajzi érdekű helyeit *Scheiber Sándor dr.* összefoglalása nyomán közöljük: «Klein Ábrahám összegyűjti a zsidó forrásokból annak a néphitnek adatait, mely szerint a Nap évi pályájának négy fordulópontján (tekúfa) véreső hull alá, mely megfertőzi a vizet. (Magyarul korábban írt e tárgyról: Libanon, I. 1936. 24—27)».

«Scheiber Sándor Jehúda Hádásszinak, egy XII. századi karaita írónak (meselemeit bemutatta az IMIT Évkönyve 1941. 167—199. lapjain) kiadatlan fejezeteit teszi közzé oxfordi és newyorki kéziratokból».

«Teszler Herman a katekizmusi ének egy Varsóból származó, héber nyelvű paródiáját közli le újból.»

Nem érdektelen néprajzosok számára *Heller Bernát* munkáinak *Scheiber Sándor* által összeállított bibliográfiája sem.

Megtaláljuk végül az Emlékkönyvben «Goldziher Ignác és a néprajz» címen *Heller Bernátnak* a Magyar Néprajzi Társaságban 1922 november 29-én elmondott emlékbeszédét.

Banó István.

Cs. Bogáts Dénes: Háromszéki Oklevél-szójegyzék. Erdélyi Tudományos Füzetek 163. sz. 181 l. 8°. Kolozsvár, 1943.

Bogáts Dénes, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum főlevéltárosa, már évtizedek óta gyűjti az okleveles adatokat a székelyföldi régi életre vonatkozóan. Ebből a hatalmas anyagból közöl egy jó csokorra valót az Erdélyi Tudományos Füzetek egyik számaképpen.

Nagy gonddal csak azt az anyagot válogatta össze, mely **Háromszék** városaira és falvaira vonatkozik, sőt még arra is kiterjedt figyelme, hogy az iratok háromszéki keltezésűek legyenek. Ezzel a munkamódszerrel a szavak s hozzájuk fűződő tartalom háromszéki népi jellegét igyekszik a lehetőség szerint biztosítani.

Maga a szerző írja, hogy szójegyzéke nemcsak az Oklevél Szótár kiegészítésének, hanem történeti Tájékoztárnak is tekinthető. De ennél még többet is nyújt az által, hogy a néprajzi adatok mellett tele van néprajzi értékű feljegyzésekkel. A címszavakon keresztül a székely népi és udvarházi élet hétköznapijai és ünnepei elevenednek meg az olvasó előtt. Így minden néprajzkutató számára, még ha nem Háromszékkel foglalkozik is, rendkívül tanulságos olvasmány.

Egyetlenegy tárgykörnek, a szövésfonásnak a címszóit ragadom ki, hogy ezen keresztül is megláthassuk, hogy egy-egy tárgykör milyen részletességgel van ebben a kis szójegyzékben képviselve: borda, csörlő, csörlőkerék, csujtárszövő-nyüst, durgál, fejtő, fejtő-festő, festékes, festékes szövő borda, festett guzsaly, festett kendőszeg, fűsüllőpadszék, fonal, fonalkötöző, fonaltekerő, fogas, fonalverő, fonalvető leányka, fonalvető-vencsel, fonal-kerék, gerebelő, gereben, guzsaly, guzsaly láb, guzsaly szék, guzsalyos, guzsalyoskodik, gyapjú, gyapjufésülőpad, gyapjúmosó-kerekés, gyapjúnyüst, gyapjúpokróc, gyapot-fésű, gyapotfonókerék, gyapot-orsó, gyapotgomolya, gyapotmérő-kompona, gyolcsszövő-lábító, héhel, kecsketekerő, kender, kender-áztatás, kenderfonál, kender-héhel, kendermag, kendentilő, kendentörő, kendőszeg, kerekesguzsaly, kettős-tiló, lábított, lehel, lehelőléhel, len, lenfonál, len-héhel, levonó-héhel, motóla, motóla-óra, motólácska, osztóvata, orsó, orsófa, pacsló-héhel, pászma, pokrócszövő nyüst, porong, szösz, szöszfonal, szösz-gomolya, szöszvászon, szövés, takács-vetélő, tekerő, tekerőkecske, tekerőlével, tiló, vasorsó, vászon, vászonmetszőolló, vencsel, vencselláb, vetélő, virágoskender, zekesszövő-nyüst. Mindezt csak azért soroltam fel, hogy lássuk, hogy a népi élet egyetlen fogalomköréből milyen gazdag anyagot halmozott össze

Bogáts Dénes. De hasonlóképpen bő anyagot találunk a földművelésre, állattenyésztésre, méhészetre, konyhafelszerelésre, ház- és házberendezésre. Különösen szemléletesek a közöttük malom-leírások.

Egy nagyobb gyűjtemény kisebb része ez a munka, így magyarázható, hogy egy-két olyan címszó kimaradt, mely egyébként benne van a könyvben, így pl. a *külim* csak a *festékes* szó alatt található meg. A *szüret* címszó alatt az Apor-levéltárból sorol fel adatokat. Ma nincs tudomásom arról, hogy Háromszéken nagyobbarányú szőlőtermelés lenne, bár ez nem zárja ki, hogy a múltban kisebb szőlőtelepek elő ne fordulhattak volna.

Bogáts munkája a székelyföldi néprajzkutatók számára nélkülözhetetlen, mert adatai sokszor rég letűnt művelési módokra világítanak rá. Bár munkáját a nyelvészek is haszonnal forgathatják, elsősorban mégis a néprajz művelői számára készült, éppen ezért nagy érdeklődéssel várjuk ennek a «Történeti Néprajz-szótár»-nak mielőbbi folytatását.

Balassa Iván.

Tárkány Szücs Ernő : Mártély népi jogélete. Régi Magyar Jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok. 1. sz. A kolozsvári egyetem jogtörténeti szemináriumának kiadványa. Kolozsvár, 1944.

Az 1939. év elején *Győrffy István* körül néhány jogász és néprajzsból kialakult kis munkaközösség munkája nyomán fél évtized alatt biztató eredmények mutatkoznak. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a munkaközösség egyik tagja, *Bónis György*, aki időközben a kolozsvári egyetem jogtörténeti tanára lett, magával vitte a népi joghagyományok jelentőségének gondolatát s szemináriuma most megindított kiadványsorozatának munkatervébe felvette a «népi jog» megismerésének programját.¹ A sorozat első száma *Bónis* tanítványának, *Tárkány Szücs Ernő*nek a tiszaparti Mártély község népi jogéletéről írt tanulmánya.

A szerkesztő előszava szerint a kiadványsorozat az élő népi joghagyományokban található régi elemeknek feltárásával a jogtörténet számára kíván anyagot szolgáltatni, a szerző viszont jogszociológiai és jogtudományi értékelő célok megjelölésével a jogpolitikának szánja eredményeit.

Az alig évszázados múltú, szétszórt településű, kis lélekszámú, ethnikumban erősen vegyes összetételű falu, amelynek szellemi élete, hagyományvilága sem forrt még össze, nem mondható különösen alkalmas kutatási helynek. Használhatóbb anyagot nyújtott volna valamelyik ősbibb településű anyaközség. Túlottan terjedelmes (a dolgozat egyharmadrésze) az általános helytörténeti tájékoztatás. A hajdan itt élt emberfajták és nemzedékek s az élő társadalom között semmiféle kapcsolat nem lévén, szükségtelen az őskorig visszatekinteni.

A tulajdonképeni tárgyának anyagát három fejezetre osztja a szerző. «A mártélyi nép jogszemlélete» c. fejezetben általános képet kíván nyújtani a falu két foglalkozási és társadalmi rétegének, a napszámos és gazdaosztálynak egymással és a közzel szemben elfoglalt magatartásáról, az életrendjüket megszabó isteni és emberi törvényekhez való igazodásukról, a hagyományok, szokások szerepéről. «Az emberi élethez fűződő jogszokások»-nak kissé bizonytalan címet viselő fejezetében a szerző végigvonul a családalapítás, párválasztás, eljegyzés, lakodalom, a családi munkamegosztás, a családbakerülés, a «család megszűnése», a vadházasság kérdésköréin, míg a «Vagyonnal kapcsolatos jogszokások» alatt a mártélyi nép vagyonának mibenlétét, alkotórészeit, a tulajdonvédelem eszközeit, az örökjogi szokásokat, a tulajdonszerzés egyéb módjait, köztük részletesebben a munkát tárgyalja.

Az anyaggyűjtésnél és feldolgozásnál, jelentős kihagyásokkal, annak a kérdőívnek menetén haladt a szerző, amelyet az említett munkaközösség annak idején ideiglenes használatra állított össze, de sok egyéni gondolattal pótolgatta annak

¹ Az előszónak az a megállapítása, hogy «Magyarországon nem volt még kiadványsorozat, amelynek munkatervében a népi joghagyomány, népi jogélet kutatása szerepelt volna», téves. Az Országos Táj- és Népkutató Intézet kiadványsorozatának 2. számában 1940-ben jelent meg az első ilyenemű monografia, a «Kiskunhalas népi jogélete».

hiányosságait. A jól megrajzolt társadalmi keret után meglehetősen túltengenek a «tisza» folklor-elemek, a népi illemrajz, a népi köz- és magángazdálkodás jelenségei, ami mind szükreszabottan, a tulajdonképeni tárgy háttéréül, értelmezéséül, színezéséül kellene hogy szolgáljon. Néhol az az érzésünk, hogy a szerző sajnálta a gyűjtése közben eléje tólult, tárgytól merőben idegen adalékokat felhasználatlanul hagyni s így dolgozta be, például, a beteg jóság megrontása, a népi orvoslás, stb. mágikus szokásait, vagy egyes ide nem vágó, egyébként is csekély történeti beccsel bíró adatokat pl. a dohányzás, lopás régi, nem is Mártélyon történt büntetéséről.

A társadalmi életmegnyilvánulásoknak a joggal azonosuló területein nehéz a határt megvonni, hol kezdődnek és hol végződnek a szorosabb értelemben vett jogproblémák. A tényállások alap- és kísérőjelenségeinek megrajzolása közben nehéz annak mérlegelése is, hogy mi a jelentős és mi elegendő a középponti jogi kérdés értelmezéséhez.

A népi magatartásnak a jog szempontjából való lényegét nem is sok helyen emeli ki a szerző. Pedig ahol sikerül azt megragadnia, az egyes szokások létrejöttének, megmaradásának okaival, értelmével együtt, tiszta élelátással tudja kifejteni. Legsikerültebben azon vagyon-, különösen örökjogi szabályoknak feltárásánál ment ez, amelyek és a tételes jog megfelelő szabályai közt eltérés, illetve ellentét mutatkozik, mint pl. a vagyonnak a szülők életében történő szétoztása, a leányoknak a fiúkkal szemben való hátrányos helyzete, a legöregebb fiú előjogai, az özvegy kiházasítása apósa részéről, a törvénytelen gyermek jogállása kérdéscsoportjainál. Ezek a szokások pedig a népi jogszokásállománynak legértékesebb, felkutatásra leginkább érdemes részéből valók.

A kitűzött célokból meglehetősen keveset valósít meg a szerző, de a mártélyi nép társadalmi berendezkedésének, élettevékenységének egy részét határozott kézzel, mindenben megbízhatónak látszó hűséggel ábrázolja s ezzel a néprajznak is szolgálatot tesz. A magyar népi jogéleltekutatás pedig jóegyelőre nem is kívánhat mást, mint pontos megfigyelést, gazdag adatközléseket. *Papp László.*

Kardos László: Az Őrség népi táplálkozása. Tanulmányok az Őrség monografiájához I. Magyar Táj- és Népismeret könyvtára. Allamtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya. 267 l. 8°. 193 ábra. Budapest, 1943.

A táj és az emberi élet talán semmiben sem függ olyan szorosan össze, mint a táplálkozásban. A szoros kapcsolat a táj, a talaj, a gazdálkodás, állattartás és a népi táplálkozás között nagyon tanulságosan tárul elénk ebben a nagy szorgalommal és jó érzéssel összeállított gyűjteményes munkában. Az apró részletekre kiterjedő, alapos megfigyelés nemcsak a pusztá tényeket ismerteti meg velünk, hanem néptörténeti és szociológiai okokra is rávilágít, ami még értékesebb teszi a tanulmányt. A táplálkozással együttjáró tárgyi néprajzi anyag pedig ebben a beállításban, az étellel való összefüggésében megeleveníti a száraz múzeumi tárgyat is.

A táplálkozásban előálló újabb változások okait, indító rúgóit is világosabban látjuk a szerző rámutatásaival. A család belső életének változásai, a régi házközösségtől való elszakadás, az állattartásról a belterjesebb földművelésre való áttérés, a fokozódó módosság, az egykerendszer hatása érvényesül a táplálkozás változásaiban, a táplálék, a feldolgozás és fogyasztás feltételeiben is.

Részben a természetben előálló változásokkal, az erdőirtásokkal, a megszorodó művelt földdel szorulnak háttérbe a másodrendű kenyérmagvak; háttérbe lépnek a kásaedelek és javul a kenyér. Ezzel egyidejűleg javulnak a sütési és főzési műveletek. A filloxéra pusztításával a szőlők helyébe szántóföldek kerülnek és ez még előbbre viszi a fejlődést mind a gazdálkodásban, mind a táplálkozásban, de a konyhában is. A füstös konyhák elpusztulnak a régi sütés-főzés módjával együtt s a konyha átalakulásával együtt halad az ételek módosítása is.

Érdekes, hogy a krumpli, ami a mai táplálkozásban olyan nagy jelentőségű, csak 70—80 éve kezdte kiszorítani a kölest és hajdinát a táplálkozásból. (Művelődéstörténeti szempontból a krumplinak ezt a későbbi térhódítását magyar

területen általánosan érdekes volna megállapítani. Balmazújvároson magam is ugyanezt találtam.)

A gyűjtögetésben nagy szerepe van a gombáknak és szép számmal ismerik a gombafajtákat. Kár, hogy a felsorolt népi gombanevek mellett nem találjuk meg a botanikai elnevezést is. Gondoljuk, hogy a *hógomba* nem lehet más, mint a téli *Collibia*-fajok, s a *fenyalla* a *Lactaria deliciosa*, de nem vagyunk benné biztosak. Az *urgomba* kétségtelenül az *Amanita caesarea*, de a *csopotos gombáról* nem állapítható meg a leírásban, hogy vajjon valamelyik csoportosan növény *Tricholoma*-faj-e, vagy más csoportos gombafaj.

Különös a gyermek táplálkozásában a hosszú ideig (néha öt éves koráig is) tartó szoptatás, annak ellenére, hogy a tehéntej bőségben van és nagyon is jelentős az őrségiék táplálkozásában.

Leglényegesebb, mint más magyar konyhán is, a leves, ami az egyfogásos főétket képviseli az őrségi táplálkozásban. Krumpli, hüvelyesek, paradicsom, kalarábé és egyéb kapásokból készült levesek újabbak. A régi zsíros levesek főleg rántással készültek. A rántásos levesek régebbiek, a zsíriztatásos levesek szokása újabb. Feltűnő a sok savanyúleves. Általában vékony jellegűek a levesek és ezzel a Tiszántúl zsíros, erősen fűszerezett leveseitől elütnek.

A levesételek általában az új nyersanyagokkal, több fűszerrel, főzelékekkel együtt gazdagodtak, körük kitágult. A hús feldolgozása azonban konzervatívabb maradt, ezzel szemben a tésztafélékben, süteménykészítésben nagy fejlődést állapít meg a szerző. De nagy haladás tapasztalható a konzerválásban, a lekvár, befőtt és savanyúságok készítésében. A főzőeszközökben csökkent a cserép, emelkedett a vas- és bádogedények száma. Régebben a húsfogyasztás nagyobb arányú volt a kenyérfogyasztás mellett, és ez érezhető a mai táplálkozásban is, mert az őrségi ételek nagy részét a hús teszi. A hajdani *töllesekben* sok disznót makkoltattak, az ihászok és kanászok *Zakal* szerint nagy számban voltak az Őrségben. A juhtenyésztés is virágzott, manapság azonban már alig halljuk hírét. A disznóbontást a hátán végzik, miután a sonkákat kimetszték, és ebben a nyugati szomszédos steier szokásokkal egyeznek, amint hogy pl. a sok gánicaétel, köles- és málészerű tészták is közősek. A tökmagolajkészítés az Őrségben nem régi keletű s újabb divatja is nyugati származásra vall.

A tejet és tejfeldolgozást is alaposan tárgyalja a munka. A tej az Őrség táplálkozásában igen fontos volt, s a zsír pótlására használták, úgyhogy tejes étel legalább annyi készült, mint zsíros. Érdekes azonban, hogy sajtot sohasem készítettek az Őrségben.

A gyümölcstermelés is jelentős lévén, a lekvárok és aszalt gyümölcsök is fontosak az őrségi nép táplálkozásában, úgyis, mint főzési kellékek, de mint csemegék is.

Tanulságos fejezetek az italok, a szőlőtermékek feldolgozásával, pálinkafőzéssel, az őrségi konyha leírása az edényekkel, az élelmiszer megtartása és az őrségi táplálkozás rendje, ami általában hiányzik a régi táplálkozással foglalkozó leírásokból. Ez utóbbiban az étkezési alkalmaknak az étellel kapcsolatos elrendező hatása kiemelkedik. Feltűnő a napi háromszori, nyáron négy-, sőt ötszöri étkezés, az alföldi és erdélyi parasztszegénység kétszeri étkezésével szemben.

Sok hiedelmet, babonás szokást jegyzett fel a szerző, amelyek ugyancsak becses emlékek erről a területről. Régi emlékek kihámozása azért is nehéz volt, mert sok az újkori városi hatás, a nyaralóknak, cselédként városban élő leányoknak újabb tanultsága. Ezenkívül sok a szomszédos Göcsejvel való összeházasodás, ami a két vidék közötti egyezéseknek és hasonlóságoknak oka. Általában a táplálkozási életszint mindinkább észszerűsödik, s az egészségesebb étrend felé halad a régi túltáplálkozással szemben, ami a művelődéssel együtt jár, s egy felbomlott közösség kultúrájának tartozéka.

Különös dícsérettel kell kiemelnünk a kitűnő illusztráló anyagot, az értelmes és jó rajzokat.

Gönyey Sándor.

Kovács Ágnes: Kalotaszegi népmesék. I—II. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény V—VI. k. 278 + 206 l. 8° Budapest, é. n.

Kovács Ágnes: A kalotaszegi Ketesd mesekincse. Erdélyi Tudományos füzetek. 188. sz., 40 l. 8°. Kolozsvár, 1944.

A gyűjtemény a kalotaszegi Ketesden 27 mesélőtől gyűjtött 95 mesét, bevezető tanulmányt és jegyzeteket foglal magában. Az utóbbi füzet pedig mesék közlése nélkül a ketesdi mesekincsről kíván képet adni. E füzetből tudjuk meg, hogy *Kovács Ágnes* 32 mesélőtől összesen 202 «epikus tartalmú, kötetlen formájú» népi elbeszélést gyűjtött össze Ketesden.

Már maga ez a nagy szám is arra int — különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy Ketesd összesen 506 lelket számlál —, hogy itt még ma is élő, viruló műfaj a mese. Erről győznek meg *Kovács Ágnes* megfigyelései is, melyek szerint a mese szervesen beletartozik a ketesdiek életébe. Éppen emiatt tarthat számot különbözőbb érdeklődésünkre a ketesdi mesekincs.

A gyűjtemény bevezetőjében megrajzolt kép alapján egy, még a népi hagyomány törvényei szerint élő falu képe bontakozik ki előttünk. A falu életét még mindig összefogják a hagyományok. A közösségi élet ellenőrző ereje még mindig eleven. Természetesnek is találjuk, hogy ebben a környezetben még él a mese. Nézzük meg, hogyan él? Az egyik legszembetűnőbb jelenség, hogy a ketesdiek által legtöbbször becsült tündérmeséknek a ketesdiek ítélete szerinti «igazi» meséknek éltetői idősebb férfiak. A gyermekeknek kisebb igényű meséket mondanak el; az asszonyok sem értenek az «igazi» mesemondáshoz. A fiatal emberek és a menyecskék az erotikus történeteket szeretik legjobban. Az is elüt sok más-honnan szerzett eddigi tapasztalatunktól, hogy az igazi meséket éltető férfiak nem a szegényemberek, hanem a gazdák közül kerülnek ki.

Az «igazi» mesemondásra akkor kerül sor, amikor egy közösség hosszabban tartózkodik együtt és így megvan a lehetőség a mesékben való elmélyülésre. Ketesden a mesemondás klasszikus ideje a kukoricamorzsolás, ahol viszont csak férfiak lehetnek jelen. De ez nem véletlen, hanem olyan erős törvény, hogy még a gyűjtővel sem tettek kivételt, mert nő ezeken a férfi-összejöveteleken részt nem vehet. Ez a különös jelenség vetette fel a gyűjtőben azt a gondolatot, hogy a férfigyülekezet mesemondása talán kultikus szertartás emlékét őrzi: mesemondói mintegy a sámánok késői utódai lennének. Ehhez a képhez ad hozzá egy lényeges új vonást az öregebb embereknek ez a tudósítása, hogy régebben kukoricamorzsolás alkalmával eloltották a lámpát, a tüzet a kályhából a szoba közepére vitték, köréje telepedtek és úgy meséltek.¹

De ez a tetszetős feltevés csak feltevés maradt. A gyűjtő nem próbálta jobban kipuhatólni, felderíteni, hogy csakugyan van-e valami kultikus emlék a mesemondás e különös formáiban.

Más megfigyelései ellent is mondanak a ketesdi mesemondás kultikus jellegének. A gyűjtő ugyanis azt állapította meg, hogy a mesemondás ma már — ha társadalmi szükséglet is — elsősorban szórakozás. A mese csak mint költői műfaj él Ketesden is.

A mult felé való visszakövetkeztetések eredménytelenül kell lezárunk. A mai helyzetről is csak bizonyos valószínűséggel állapíthatjuk meg, hogy *ma a mese Ketesden is csak tiszta költészet, szórakozás.* Ez pedig azt jelentené, hogy a modern módszerekkel eddig felkutatott leghagyományosabb magyar mesetalajon, ahol a mese még szervesen hozzátartozik a közösség életéhez, a mesének már csak szórakoztató szerepe van. Azaz: ilyen szempontból nincs különbség Ketesd és az olyan területek közt, ahol a mese már csak szórványos jelenség. Funkciójuk ugyanaz, csak amíg Ketesden a társadalmi élet gyakran és szükségszerűen fölveti a mesét, a sporadikus meseterületen ritkábban és esetlegesen.

Ugyanígyan szempontokból próbáljuk értékelni a hagyományozódás, az egyéni-

¹ Hasonló képet fest Fedics Mihály is a régi fonókról. *Ortutay*: Fedics Mihály mesél. UMNGy. I, 41. Budapest, 1940.

ség és közösség szerepét, amiben a gyűjtő már megbízhatóbb és részletesebb megfigyeléseket nyújt, bár e területen sem vette elég gondosan figyelembe még a magyar néprajzi irodalom felhasználható (kevés) ilyen természetű eredményeit sem.

Ketesden nagyjából a falu meseanyaga öröklődik tovább. Más falubeliekkel való érintkezés, a katonáskodás, vasúti munka, könyvből olvasott mesék révén új anyag is kerül a régi mellé, de a közösség állandó kritikájával azt is a magáéhoz hasonítja, vagy elveti.

A ketesdi helyzet segít korrigálni, illetve helyesebb megvilágításba helyez egy hipotézist, amit *Honti János* mintegy kérdezve vet fel. (Ethn. XLIII, 238–240.) Fedics Mihály, Pandúr Péter mesemondói portraít-jei és távoli rokonaik: az ókori vándorénekes, a mult századbeli vagy mai vándorszínész, az *Asadowskij* által bemutatott *brodjaga*, a szibériai csavargó mesemondó alakja alapján: talán törvényszerű az, hogy a jó mesemondók gyökértelen vándorok, felparasztkok lehetnek. Ezzel szemben Ketesden mesemondók azok lesznek, akiknek erre a legtöbb tehetségük, hajlamuk, kedvük van. Mesemondó mivoltuk a falu társadalmában elfoglalt helyüket nem változtatja meg.

Ezzel *Honti* hipotézisének csak egyik pontját korrigálhatjuk: *nem törvényszerű az, hogy a jó mesemondó csak gyökértelen vándor, közösségen kívüli ember lehet.* De a vándor, gyökértelen, magányos mesemondó kérdése, amit szintén néprajzi ténynek fogadhatunk el, ezzel még nincs megoldva. Megoldása már kettős feladat, egyrészt néprajzi, másrészt lélektani. Ahol a mese szórakoztató funkciója ma már csak esetleges, ott a ketesdi kép szétkopott változatát találjuk meg. A közösség ritkán él a mesével, és a mesékre csak azok emlékeznek, akiknek a mesemondásra különös hajlamuk van, tőlük is csak a hozzájuk hasonló mesekedvelők veszik át a meséket. Így alakul ki az ilyen területen az a helyzet, hogy egy falunak csak egy-két mesemondója van. A közösségi életforma bomlásával együttjáró polgárosodó folyamat munkamegosztása hozza magával, hogy ilyen közösségekben szinte hivatásosnak nevezhető mesemondók (rendszerint szegényemberek) fejlődnek ki, akiket bizonyos alkalmakra, amikor mesélésre van szükség, meghívnak. Körülbelül ezt a néprajzi állapotot tükrözi baranyai mesegyűjteményem (*Banó*: Baranyai népmesék. Budapest, UMNGy. II. 1941.). A további kopás állapotát mutatja, amikor egy közösségben a mese funkciója már teljesen megszűnik, de még a mesemondók tudják meséiket. De szinte már csak az az egy alkalmuk van a mesélésre, amikor a mesegyűjtő fölkeresi őket és lejegyzi meséiket.

A lélektani problémát pedig a már *Honti* által felhozott nem néprajzi példák: a vándorénekesek, vándorszínészek stb. esete jelzi. A művészi érzékkel összekötött csavargói hajlam már egyéni adottságnak számít.

*Kovács Ágnes*nek a mesék lejegyzésében és közlésében alkalmazott eljárása, hogy a hallgatóság által közbeszűrt megjegyzéseket is közli, valamint a mesélőnek az elbeszélést kísérő gesztusait is a lehetőség szerint leírja, a legnagyobb dícséretet érdemli, és okvetlenül követendő példának számít. Így nemcsak a mesékről, hanem a mesék életéről, az aktualizálódás folyamatáról is képet kapunk. Hibáztatnunk kell azonban a gyűjtőt azért, hogy a mesék magyar változatait csak egyes mesék esetében tüntette fel, azoknál a meséknél, amiket a Kalotaszegi Ketesd mesekincse c. füzetben bővebben elemez.

Kritikai megjegyzéseink nem a gyűjtemény értékét akarják csökkenteni, hanem a magyar mesekutatás eddigi eredményeit és jövődi problémáit szeretnék megvilágítani. A gyűjtemény értékét mi sem bizonyítja jobban, minthogy vizsgálata több problémát vet fel és sok területen elősegíti a tisztáibanlátást. *Banó István.*

TÁRSASÁGI ÜGYEK

I.

Jegyzőkönyv,

felvétel a Magyar Néprajzi Társaság 1944. évi június 28-án, szerdán d. u. 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében LVI. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: gróf Zichy István elnök, dr. Szendrey Ákos főtitkár, dr. Tagán Galimdsán pénztáros, dr. Márkus Mihály titkár, dr. Domanovszky György, dr. Dömötör Sándor, dr. Gergely Pál, dr. Gönyey Sándor, dr. Manga János, dr. Morvay Péter, dr. Némethy Endre, Relkovic Davorka, dr. Tálasi István, dr. Vargha László választmányi, dr. Mády Zoltán, dr. Banó István, Kiss Sándor, Molnár Balázs, Bakó Ferenc, Szücs Sándor, Nagy Lajos, P. Horváth Lajos és Pereszlényi Mária rendes tagok, továbbá meghívott vendégek nagy számmal.

Tárgysorozat.

1. Gróf Zichy István elnök a Magyar Néprajzi Társaság LVI. évi közgyűlését megnyitja, üdvözlí a Társaság választmányi, rendes tagjait, valamint a megjelent vendégeket. Megállapítja, hogy az alapszabályszerűen egybehívott, de kényszerítő körülmények folytán több ízben elhalasztott közgyűlés ezúttal határozatképes.

Az elnök a közgyűlési jegyzőkönyv vezetésére dr. Márkus Mihály titkárt, hitelesítésére pedig dr. Gergely Pál és dr. Manga János választmányi tagtársakat kéri fel.

2. Az elnök rövid megnyitó beszédében a megnehezült idők nyomasztó körülményeire mutatott rá. Az egyesületi élet szabadságát komoly veszély fenyegeti és sajnálattal jelenti be, hogy e megnehezült időkben a Társaság elnöki teendőit nem tudja a kívánságnak megfelelően, zökkenők nélkül ellátni. Megköszöni az eddig iránta megnyilvánuló bizalmat s kéri a közgyűlés tagjait, hogy hozzanak határozatot az elnöki szék betöltése ügyében.

A közgyűlés gr. Zichy István elnök bejelentését tudomásul véve, dr. Tagán Galimdsánt kéri fel, hogy mint *korelnök* az elnöklést átvegye.

3. Dr. Tagán Galimdsán *korelnök* javaslata és a többi választmányi, valamint rendes tagok egyértelmű felszólamlása alapján a közgyűlés újra gr. Zichy Istvánt kéri fel az elnöki szék elfoglalására.

4. Gr. Zichy István újra megválasztott elnök helyét elfoglalván, ismétellen megköszöni a beleje vetett osztatlan bizalmat, — kijelenti, hogy elnöki megbízatását csak átmeneti állapotnak tekinti. Arra kéri a közgyűlés tagjait, a rendelkezésre álló fél éven belül gondoskodjanak megfelelő utódról.

5. Dr. Szendrey Ákos főtitkár bemutatja főtitkári jelentését, amit a közgyűlés egyhangúan tudomásul vesz.

6. Dr. Tagán Galimdsán pénztáros bemutatja pénztári jelentését az 1943. év bevételeiről és kiadásairól, az 1943. év december hó 31-i vagyónállapotról és az 1944. évi költségelőirányzatról, — amit a közgyűlés egyhangúlag tudomásul vesz.

7. A számvizsgáló bizottság nevében Nagy Lajos számvizsgáló jelenti, hogy a bizottság a Magyar Néprajzi Társaság ügyvitelét megvizsgálta és miután azt minden tekintetben rendben lévőnek találta, — javasolja, hogy a pénztárosnak felmentvény megadassék és munkájáért a közgyűlés köszönetét nyilvánítsa.

A közgyűlés a felmentvényt megadja és a köszönetet megszavazza.

8. Az elnök a közgyűlés nevében köszönetét fejezi ki a számvizsgáló bizottság tagjainak önzetlenül végzett munkájukért. A következő ciklusra a számvizsgáló bizottság tagjaiul Nagy Lajos, Czákó István és P. Horváth Lajos tagtársakat javasolja, póttagként pedig dr. Krepuska Gyulát.

Az elnök javaslatát a közgyűlés elfogadja és a nevezetteket megválasztja.

9. Az elnök sajnálattal jelenti be a közgyűlésnek, hogy a tisztikar tagjai közül többen lemondottak tisztükről. Részben azért, mert az illetők érzik, hogy megbízatásuknak nem tudnak eleget tenni. Ezért a választmány javaslata alapján átmenetileg a következő tisztikart terjeszti elő a közgyűlésnek megválasztás végett:

1. alelnök: dr. Tálasi István egy. magántanár,
2. alelnök: dr. Domanovszky György mb. igazgató,
- főtitkár: dr. Vargha László közgyű. teményi előadó,
- titkár: dr. Márkus Mihály egyetemi tanársegéd,
- pénztáros: dr. Tagán Galimdsán múzeumi ör.

A közgyűlés az elnök javaslatát elfogadja és a fentnevezetteket a tisztikar tagjaiul átmeneti időre megválasztja.

10. Az *elnök* bejelenti, hogy az 1944—46. évkörre megürült választmányi tagsági helyekre a megváltozott tisztikarra való tekintettel új emberek jelölésével kell élni és ezért a következő neveket hozza javaslatba: dr. Gönyey Sándor, Benedekfalvy Luby Margit, Relkovic Davorka, dr. László Gyula, dr. Papp László, dr. Gunda Béla, dr. Szendrey Ákos, dr. Mády Zoltán. — Póttagokul: dr. Nemeskéri János, dr. Dincsér Oszkár, Molnár Balázs, Borzsák Endre tagtársakat.

Az 1942—44. évkörre dr. Vargha László és dr. Tálasi István helyébe megválasztásra javasolja dr. Szabó Kálmán és dr. Cs. Sebestyén Károly volt alelnököket.

Az elnök javaslatát a közgyűlés elfogadja és a nevezetteket rendes választmányi, illetve póttagokul megválasztja.

11. Az *elnök* jelenti, hogy az LVI. közgyűlésre indítvány nem érkezett, így a tárgyszerozatot kimerítettnek jelenti ki és ezzel a Magyar Néprajzi Társaság LVI. évi közgyűlését bezárja.

Budapest, 1944 június 28-án.

gr. Zichy István s. k. elnök, *dr. Márkus Mihály* s. k. titkár. Hitelesítik: *dr. Manga János* s. k., *dr. Gergely Pál* s. k.

II.

Dr. Szendrey Ákos főtitkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

A mai nehéz idők fokozott helytállásra köteleznek bennünket, vonatkozik ez főként a mindenkor időtálló, a nemzet önismerete szempontjából különösen fontos tudományszakunk körére. A nemzetbe vetett hit, a nemzeti öntudat fokozása fontos tényezők fennmaradásunkban. A mögöttünk levő ősi erők biztosítják a nyitott szemmel való előrenézést s biztosítják az utat, amelyen a nemzet előrehaladása céljából járnunk kell.

Természetes, hogy a rendkívüli idők bizonyos irányokban akadályozzák a mi munkánkat is, elsősorban az adatgyűjtést. Mégis sikerült, különösen az ifjúság mindenkor megmozgatható munkakedvén át, új munkaterületet bekapcsolni. Az eddigi gyűjtőcsoportjainkhoz most a szatmárnémeti református gimnázium önképzőköre csatlakozott. Munkájuk már eddig is hozott eredményt s reméljük, a jövőben még többet gyümölcsözik.

Elmúlt évben Kodály Zoltán 60 éves jubileumát ünnepelte meg társaságunk a Gunda Béla gondozásában és eredményes munkájával létrehozott értékes Emlékkönyvben.

Népművészetünk rejtett kincseit a Néprajzi Múzeummal karöltve hozzuk a közönség elé s ennek egyik kötete azóta már meg is jelent.

Folyóiratunknak, az Ethnographiának két száma jelent meg eddig. Fontos itt, hogy a tagjainkkal való kapcsolatot folyóiratunk pontos, időszerű megjelenésével biztosítsuk.

Támogatóink sorában köszönettel emlékezünk meg a Magyar Tudományos Akadémiáról, az elmúlt évben 1200 pengővel segélyezte társaságunkat és díjtalanul bocsátotta rendelkezésünkre helyiségeit üléseink számára. S újabban külön segéllyel is elősegítette, Németh Gyula tiszteleti tagunk megértő közreműködésével, társulatunk működését és folyóiratunk zavartalan megjelenését.

Köszönettel kell megemlékeznünk a társaság tisztviselőiről (titkár, pénztáros, szerkesztő), akik ez évben is lemondottak majdnem 1600 pengős tiszteletdíjukról és ingyen végezték fáradságos munkájukat, önzetlenségükkel nagyban segítettek a társaság anyagi helyzetén.

Legutóbbi közgyűlésünk óta, a mait is beleszámítva, 5 nyilvános felolvasó és 5 választmányi ülést tartottunk az alábbi tárgysorozattal:

- ápr. 20. Colinder Björn a lappok életéről,
 okt. 27. Manga János a somogyi faragó pásztorokról,
 nov. 24. Gönyey Sándor Dëshháza népművészetéről,
 dec. 15. Volly István a betlehemes játékok elterjedéséről,
 jan. 26. Kállay Ubul az uhorság népi összetételéről.

Fájdalommal kell megemlékeznünk vesztéseinkről is. Mult közgyűlésünk óta meghalt tagjaink: Szendrey Zsigmond, Munkácsi Bernát, Szinnyey József. Emléküket kegyelettel fogjuk megőrizni.

Nyilvántartott taglétszámunk a mai közgyűlés napján 15 tiszteleti tag, 80 alapító tag, 396 rendes tag, összesen 491. Ehhez járul még 47 magán és 231 állami előfizető. Ezenkívül államsegély ellenében 68 drb folyóiratot adunk át a Bibliographiai Központnak.

Tisztelettel kérem jelentésem tudomásulvételét.

III.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alul rottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság LVI. évi rendes közgyűlése által küldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét a mai napon megvizsgáltuk és miután azt rendben levőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a felmentvény a szokásos fenntartással megadassék és neki lelkiismeretes munkájáért köszönet szavazzassék.

Budapest, 1943 december 31-én.

Pálóczi Horváth Lajos s. k., Czakó István s. k., Nagy Lajos s. k. számvizsgálók.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1943. évi bevételeiről és kiadásairól.

<i>Bevételek.</i>	
1. Rendes tagsági díjából	2039.50 P
2. Alapító tagsági díjából	—.— «
3. Adomány (vagy segély, felülfizetés)	13003.50 «
4. Kamat (osztalék vagy visszafizetés)	104.29 «
5. Előfizetésekből	2432.58 «
6. Kiadványok eladásából	3756.02 «
7. Vegyes	—.— «
8. Pénztári maradvány az 1942. évről	6850.05 «
	Bevételek összege... 28185.94 P
<i>Kiadások.</i>	
1. Ügyvitelre	1495.03 P
2. Folyóíratra	11840.35 «
3. Mellékletekre	—.— «
4. Egyéb kiadványra	8609.02 «
5. Gyűjtési segélyre	200.— «
6. Tőkésítésre	—.— «
7. Vegyesre (átfutó)	80.— «
	Kiadások összege... 22224.40 P
<i>Összegezés.</i>	
I. Bevételek összege	28185.94 P
II. Kiadások összege	22224.40 «
	Maradvány... 5961.54 P

azaz Ötezerkilencszázhatvanegy pengő 54 fillér.

Budapest, 1943 december 31-én.

Oláh Imre
ellenőr.

Dr. Tagán Galimdsán
pénztáros.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1943 december hó 31-én.

1. 3 db egyenként 2000 K névértékű 4%-os «Budapest Székesfőváros kölcsönkötvény»	—.— P
2. 1 db 100 K névértékű 4%-os «Magyar Koronajáradék kötvény»	—.— «
3. 19 db egyenként 200 K névértékű 4%-os «Magyar Koronajáradék kötvény»	—.— «
4. 16 db egyenként 1000 K névértékű ú. n. «Hadikölcsön kötvény»	—.— «
5. A «Hermann Ottó» emléklap 3175 K készpénzvagona a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank 30.685. sz. betétkönyvén	—.— «
6. 70 db egyenként 14 P névértékű «Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt.» részvényei	980.— «
7. 1 db 200 P névértékű 4%-os Erdélyi Nyereménykölcsönkötvény	200.— «
8. M. kir. Postatakarékpénztárban a 3019. sz. csekkszámán	2614.64 «
9. Pesti Hazai Első Takarékpénztár 91.512. sz. betétkönyvén	30.— «
10. Kézipénztárban	3316.93 «
11. 3372 kg félfamentes papír (à 85.49 P)	2892.68 «
12. 2451.10 kg famentes papír (à 104.53 P)	2562.13 «
13. 1050 kg famentes papír (à 280.28 P)	2943.— «
	Összesen... 15539.35 P

azaz Tizenötezerötsszázharminckilenc pengő 35 fillér.

Budapest, 1943 december hó 31-én.

Oláh Imre
ellenőr.

Dr. Tagán Galimdsán
A Magyar Néprajzi Társaság pénztárosa.

VI.

A Magyar Néprajzi Társaság költségelirányzata az 1944. évre.*Bevételek.*

1. Rendes tagdíjakból	4500.— P
2. Alapító tagdíjakból	—.— «
3. Adományok :	
a) államsegély	650.— «
b) az Akadémia segélye	1040.— «
c) egyéb adományok	500.— «
4. Előfizetés :	
a) évi előfizetés	500.— «
b) állami előfizetés	2928.— «
5. Kiadványcladásból	1000.— «
6. Készpénzmaradvány 1943-ról :	
a) jubileumi adomány	1072.22 «
b) egyéb bevételből	4889.32 «
	Bevételek összege... 17079.54 P

Kiadások.

1. Ügyvitelre	4500.— P
2. Folyóíratra	8000.— «
3. Értesítőre	2000.— «
4. Gyűjtési segélyre	500.— «
5. Egyéb kiadványra	5000.— «
6. Tőkésítésre	—.— «
7. Egyenleg mint készpénzmaradvány	79.54 «
	Kiadások összege... 17079.54 P

I. Bevételek összege .....

17079.54 P

II. Kiadások összege .....

17079.54 P

Budapest, 1943 december hó 31-én.

Cs. Sebastyén Károly dr.
ügyvezető alelnök.

Dr. Tagán Galimdsán
pénztáros.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

REVIEW OF THE HUNGARIAN ETHNOGRAPHICAL SOCIETY
REVUE DE LA SOCIÉTÉ ETHNOGRAPHIQUE HONGROISE
ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

The editor of *Ethnographia*, from the year 1944 (vol. 55) on is *Edith Fél.* Manuscripts, reviewer's copies and letters concerning the edition are to be sent to the address of the editor: Könyves Kálmán körút, 40. Budapest X. Ethnographical Museum. The letters concerning the Hungarian Ethnographical Society, reclamations, exchange-copies are to be sent to the secretary of the Society (Könyves Kálmán-körút 40. Budapest X. Ethnographical Museum).

The aim of the review is to publish researches on the folk civilization of the Hungarians and on the ethnology of kindred peoples, Finno-Ugrians and Turks; as well as on the ethnology of Eastern Europe. *Ethnographia* publishes articles in Hungarian, English, French and German.

Le rédacteur de l'*Ethnographia*, à partir de l'an 1944 (tome 55.) est *Edith Fél.* On est prié d'adresser tous les manuscrits, ouvrages pour comptes-rendus et tout le courrier concernant la rédaction directement au rédacteur: Könyves Kálmán-körút, 40. Budapest, X. Musée Ethnographique. Le courrier de la Société Ethnographique Hongroise, réclamations et ouvrages d'échange sont à adresser au secrétariat de la Société: Könyves Kálmán-körút, 40. Budapest, X. Musée Ethnographique.

La revue publie des recherches portant sur la civilisation populaire hongroise et sur l'ethnologie des peuples apparentés, c'est-à-dire des peuples finno-ougriens et turcs; ainsi que sur l'ethnologie de l'Europe Orientale. Les articles de l'*Ethnographia* sont publiés en hongrois, français, anglais et allemand.

Schriftleiter der *Ethnographia* ist vom J. 1944 (Jg. LV.) ab *Dr. Edith Fél.* Handschriften, Besprechungsstücke und jeder auf die Schriftleitung bezügliche Briefwechselfind unmittelbar an die Anschrift der Schriftleiterin (Budapest, X., Könyves Kálmán körút 40. Ethnographisches Museum) und alle die Ungarische Ethnographische Gesellschaft angehende sonstige Erkundigungen, Zustellungsmahnungen und Tauschstücke an das Sekretariat der Gesellschaft (Budapest, X. Könyves Kálmán-körút 40., Ethnographisches Museum) zu richten.

Das Ziel der Zeitschrift ist die Veröffentlichung von Forschungen und Ergebnissen über die ungarische Volkskultur, die Ethnographie Osteuropas und die den Ungarn ethnographisch verwandten finnisch-ugrischen und türkischen Völker. In der Zeitschrift *Ethnographia* erscheinen Aufsätze in ungarischer, deutscher, französischer und englischer Sprache.

Abonnementspreis jährlich Schw. Frc. 15.

Hauptkommissionär

GUSZTÁV RANSCHBURG

Wissenschaftliche Buchhandlung

Budapest (Ungarn), IV., Ferencziek-tere 2.

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ÉTHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Redigiert von Univ. Doz. Dr. Edit Fél.

BUDAPEST, X. Könyves Kálmán-körút 40. Ethnographisches Museum.

JHG. LV.

1944

H. 3—4.

INHALT.

<i>Palotay, G.</i> : Varianten in der Stickerei	115—122
<i>Alföldi, A.</i> : Data to the stories about the saddle-tendered meat	122—124
<i>Vajkai, A.</i> : Somhegyer Gläser in Szentgál	124—130
<i>Dégh, L.</i> : Data to the Significance of the Tale-frame	130—139
<i>Vajda, L.</i> : Wonderful Stories about Shepherds and Animals	139—143
<i>Kresz, M.</i> : The Ethnography of Childhood and Youth in a Village of the District of Kalotaszeg (Transsylvania)	143—147
<i>Vargyas, L.</i> : Data to the Folklore of Makád (Isle of Csepel)	147—153
Kleinere Mitteilungen. <i>Csatkai, E.</i> : Siebdrehen im Komitate Sopron im XVIII. Jh. <i>Szücs, S.</i> : Über einen «táltos» (Zauberer) aus dem Sár- rét (Kom. Bihar). <i>Balassa I.</i> : Ein Gerät zum Abschälen der Mais- kolben. <i>Mozsolics, A.</i> : Händelräuchern. <i>Sebjanich, F.</i> : Eine Art Klotzziehen aus dem Murgebiet	153—156
Literarische Rundschau	156—178
Gesellschaftliche Angelegenheiten	179—182

GÖNCZI FERENC: Göcsej, Muraköz és népe, A somogyi gyermek és A somogyi betyárvilág című könyvei ismét kaphatók a szerzőnél *Kaposváron, Kassa-utca 5. sz. alatti lakásán.*

Megvételre keressük az **ETHNOGRAPHIA** 1892—1901 (III—XII.), valamint a **NÉPRAJZI MUZEUM ÉRTESÍTŐJE** 1900—1905 (I—VI.) kötetit és egyes füzeteit. Értesítéseket a Magyar Néprajzi Társaság titkársága címére kérjük (Budapest, X. Könyves Kálmán-körút 40).

Ugyanitt kaphatók az **ETHNOGRAPHIA** és a **NÉPRAJZI MUZEUM ÉRTESÍTŐJÉ**-nek többi évfolyamai. Egy-egy régebbi évfolyam ára 20.—Ft., a ritkább évfolyamok árát a titkárság esetről-esetre állapítja meg.